

KANSALAISET KULUTTAJINA

Tutkimus kansalaisaktivistien suhteesta kuluttamiseen ja kulutusyhteiskuntaan

Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
syyskuu 2002
Tero Liimatainen

Tero Liimatainen

Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto/ Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

syyskuu 2002

143 sivua + liite

Tiivistelmä

Kansalaiset kuluttajina keskittyvät tuottamaan kuluttamisesta uudenlaisia tulkintoja sen uudelleenkontekstualisoinnin kautta. Esitän kuluttamisen toiminnallisena ja rakenteellisena modernin elämän alkuehtona ja säätelijänä, jonka tulkitsen seuraukseksi yhteiskuntia dramaattisesti muokkaavien prosessien lisääntyvästä vaikutuksesta. Yksilöllistyminen, taloudellinen globalisaatio ja modernisaatio laajentuneina ja syventyneinä sosiaalista elämää määrittävinä parametreinä selittävät kuluttamisen nykyistä yhteiskunnallista merkitystä. Kuluttamisen tutkimusperinnettä hyödynsin ainoastaan käsitteellisen taustoituksen ja täsmennyksen luomiseksi, varsinaisen teoreettinen viitekehys perustuu kansalaisuudesta tuotettujen sosiaalitieteellisten tulkintojen soveltamiseen.

Kuluttamisen ja kansalaisuuden erilaiset lähtökohdat sanelevat tämän tutkimuksen menetelmävalinnat. Keskeisin metodologinen toimenpiteeni on kuluttamisen uudelleen puitteistaminen, jonka avulla kuluttamiseen avautuu modernin kansalaisuuden piirteitä toistavia temaattisia näkökulmia. Kansalaisuuden ja kuluttajuuden uudelleenkontekstualisointi merkitsee paralleelien toiminnan laatuja kuvauksien kautta tuotettua teoriaa, joka osaltaan määrittää myös kansalaisuuden metodiksi ja rajaa aineiston hankintaa koskevia valintoja. Metodisella tasolla kansalaisuus on siis myös näkökulma kuluttamisen toisenlaisiin ulottuvuuksiin.

Tutkimuksen aineistot on hankittu teemahaastattelujen avulla. Teemahaastattelut olivat metodisesti tutkimustehtävän kannalta ideaalisin keino tuottaa mahdollisimman autenttinen siirtymä kansalaisuudesta kuluttajuuteen ja kuluttamiseen. Haastateltavien valinnassa painotin eniten kansalaisuutta ja kansalaisten löytämistä aineistoni tuottamiseen. Sen vuoksi ja metodologisin perustein päätin etsiä tutkimukseeni sopivia haastateltavia uusien yhteiskunnallisten liikkeiden parista. Viimeisimpien kansalaisuutta koskevien tutkimussuuntausten mukaan kansalaisuuden etsimistä on kohdennettava yhä enemmän uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, ja niissä vaikuttaviin toimijoihin. Haastattelin aineistoani varten kolmea Luonto-Liittoon ja viittä Maan Ystäviin lukeutuvaa kansalaisaktivistia.

Tutkimustulokset perustuvat kuluttamisesta tuotettuihin diskursiivisiin tulkintoihin ja kulutusyhteiskunnan rakenteissa toimimiseen. Arvioin kansalaisiksi konstruoitujen haastateltavien kuluttamista yhtäältä tiedollisen refleksiivisyyden ja toisaalta sosiaalisen sitoutuneisuuden kautta. Kansalaisuus kulutukselliseen todellisuuteen tuotuna merkitsee kriittisyyttä tiedollisella tasolla ja ylittää toiminnan kontekstissa sosiaalisen sitoutumisen kautta altruistisin perustein tehtyihin kuluttajavalintoihin. Aineistoni tuottaneiden kansalaisaktivistien panos kuluttamiseen viittaakin enemmän kansalaistoiminnan teoreettisiin kuvauksiin kuin kuluttamisen metateoriaan.

Avainsanat: kansalaisuus, konsumerismi, kuluttaminen, kulutus, kulutusyhteiskunta, kulutuksellistuminen, kuluttajistuminen

1. JOHDANTO	3
1.1. Modernin kuluttamisen ilmaantuminen	3
1.2. Tästä tutkimuksesta	5
2. KULUTUSTUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	8
2.1. Kulutusyhteiskunta	8
2.2. Kuluttaminen ja 'toinen'	11
2.2.1. Tarve ja halu	12
2.2.2. Tavara ja tuotanto	16
2.2.2.1. Tavara ja kuluttaminen	17
2.2.2.2. Tuotannon kuluttaminen vai kuluttamisen tuottaminen?	19
2.2.2.3. 'Dekommodifioitunut' kuluttaminen	21
2.3. Kuluttamisen käsitteellinen täsmentäminen	24
3. KULUTTAMINEN JA KANSALAISUUS	28
3.1. Kansalainen kulutusyhteiskunnassa	28
3.1.1. Kuluttajuuden ja kansalaisuuden yhteensovittamisen ristiriidat	30
3.1.2. Kulutusyhteiskunta elämismaailman sovellutuksena	32
3.2. Kuluttamisen diskursiivinen muokkaaminen	35
3.2.1. Uudelleen soveltamisen teoria	37
3.2.2. Kansalaisuus näkökulmana kuluttamiseen	40
3.3. Aineisto	42
3.3.1. Liikkeet kansalaisuuden tuottajina	42
3.3.2. Aineiston hankinta	45
3.3.3. Haastatellut kansalaiset	49
4. TIEDOLLINEN KOMPETENSSI	54
4.1. Tulkintoja välttämättömästä kuluttamisesta	54
4.1.1. Rakenteellisen välttämättömyyden diskurssi	56
4.1.2. Loppuun kuluttamisen diskurssi	57
4.2. Kuluttaminen ongelmana	58
4.2.1. Kuluttamisen antropologinen 'autenttisuushäiriö'	59
4.2.2. Kuluttajistuminen	62
4.2.3. Kulutuksellistuminen	67
4.2.4. Kuluttajaperustaisen jakopolitiikan kritiikki	71
4.2.5. Kuluttamisen 'ekologinen' kritiikki	78
4.3. Kuluttaminen sosiaalisena osallistumisena	85
5. SOSIAALINEN SITOUTUNEISUUS	91
5.1. Ruuan kuluttaminen	91
5.1.1. Kasvissyönnin diskurssit	92
5.1.1.1. Ekovegetarismi	94
5.1.1.2. Veganismi	97

5.1.2. Vegaaninen kuluttaminen ja vegetaarinen kulutus	99
5.2. Kuluttaminen ja 'kolmas'	105
5.2.1. Kuluttaminen ja huoli ympäristön tilasta	107
5.2.2. Kuluttaminen ja sosiaaliset kuluerät	113
5.3. 'Kuluttamattomuus'	118
5.3.1. Kuluttajaboikotti	118
5.3.2. Voiko kulutusta olla ilman kuluttamista?	124
6. KULUTTAMISEN POLIITTISUUS	128
6.1. Uudelleen soveltaminen tutkimusotteessa	128
6.2. Kuluttamisen uudelleen soveltamisen poliittisuus	131
6.3. Kulutuksellistumisen ja kuluttajistumisen yhteiskunnallinen merkitys	135
LÄHTEET	140
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Modernin kuluttamisen ilmaantuminen

Dramaattisin muutos, mitä koskaan on tapahtunut kuluttamisen historiassa, on sen kaupallistuminen (Campbell 1987, 22). Kaupallistuminen merkitsi kulttuurista muutosta, jolloin markkinavaihtoon perustuva kuluttaminen industrialisoitumisen myötä alkoi edetä luokkayhteiskuntien ylärakenteista alaspäin. Alunperin hovien ja aatelisten yläluokan hillittömät harrastukset alettiin omaksua muissakin sosioekonomisissa ryhmissä. Nykypäivänä kuluttamisen kaupallistumisen kuvaus tuntuu itseensäviittavalta tautologialta, koska se kuvaa modernin kuluttamisen ilmenemismuotoa länsimaissa. Nykyaikaisella kaupallistuneella kuluttamisella tarkoitetaan taloudellisen intressin kohdentumista kuluttamiseen ja kuluttajiin, jolloin kuluttamiseen suhtaudutaan taloutta tukevana toimintona, ja johon panostetaan sitä ruokkivin toimenpitein. Kaupallistaminen merkitsee kuluttamisen irrottamista tarpeentyydyttämiseen tähtäävästä toimeentulon hankkimisesta, mistä seuraa lukuisia toinen toistaan kekseliäämpiä tapoja tuottaa uutta kuluttamista ja kuluttajuutta. Tyyli, muodit ja identiteetit ovat moderneja ilmaisun muotoja, jotka ovat tänä päivänä helposti kaikille ymmärrettävällä tavalla palautettavissa kuluttamiseen liittyviksi ilmiöiksi.

Kuluttaminen on kolmen toisiaan kompleksisella tavalla koskettavan modernin tendenssin leikkauspisteessä. Modernisaatio, yksilöllistyminen ja globalisaatio ovat uudenlaisia sosiaalisten rakenteiden tulkintakehyksiä, jotka ovat sisällöllisesti kietoutuneet toisiinsa (Giddens 1990, 63 - 65). Kuluttamisen kohonneen yhteiskunnallisen roolin ymmärtämiseksi on käännettävä katseet erityisesti juuri edellä mainittuihin tendensseihin, ja haettava niiden kautta selitystä kuluttamisen ekspansiolle. Kuluttaminen toimii myös yksilön ja globaalin välittäjänä modernisuuden puitteissa. Kuluttajamarkkinat ovat muuttuneet yhä enemmän maailmanlaajuisiksi suurten ylikansallisten talouden agenttien ansiosta, jolloin kansallisen tason toimijuus niin politiikassa kuin taloudessakin on menettänyt suhteellista merkitystään. Kansallisvaltioiden suhteen uudelleen määrittäminen globaaleihin taloustoimijoihin nähden on kaikkein dramaattisimmin yhteiskuntia muokkaava prosessi.

Taloudellinen globalisaatio on merkinnyt talouden ja politiikan sfäärien jakautumisen ja eriytymisen syventymisestä entisestään (Polanyi 1985, 68 - 76). Pääomien ja tavaroiden vapaaseen liikkumiseen perustuvat kapitalistiset prosessit muuttuvat yhä nopeammiksi ja refleksiivisemmiksi etsiytyessään kaikkein kustannustehokkaimpaan fyysiseen toimintaympäristöön. Tällaisten prosessien hallitsemassa taloudellisen toiminnan sfäärissä kansallisvaltiolliset rajat menettävät merkityksensä, koska vallitsevat

sopimuskäytännöt ja viimeisin kommunikaation infrastruktuuri mahdollistavat taloustoimijoille tärkeät maailmanlaajuisten kontaktien jatkuvan reaaliaikaisuuden ja pääomien elektronisen siirtelyn (Väyrynen 1998, 9 - 13). Samalla valtiointerventionistinen asetelma kääntyy päinvastaiseksi, kun kansallisvaltioiden hallitukset ajautuvat sopeuttamispolitiikan harjoittamiseen pyrkiessään integroitumaan taloudellisen globalisaation vaatimuksiin. Kansalliset politiikan reunaehdot ja mahdollisuusrakenteet muuttuvat taloudellisen globalisaation myötä dramaattisesti. Ylikansalliset yhtiöt, joiden taloudellinen kompetenssi on useita yksittäisiä kansallisvaltioita merkittävämpi, voivat asettaa näitä keskinäisiin kilpailuasetelmiin hakeutuessaan uusiin toimintaympäristöihin (esim. Giddens 1990, 70; Väyrynen 1997, 94).

Taloudellinen globalisaatio muokkaa instituutioita ja sopeuttaa yhteiskuntia uudenvälisiin, yhä enemmän talousvetoisiin sosiaalisiin prosesseihin. Samanaikainen modernisaatio edistää yksilöiden ja traditionaalisen (tässä kansallisvaltiollisen) välisen suhteen vähittäistä purkautumista ja yksilöiden kiinnittymistä ennalta-arvaamattomiin virtauksiin ja talouden agenttien välittämiin globaaleihin suhteisiin (esim. Beck ym. 1995). Yksilöllisyyttä tuottavat siten kansallisvaltiollisen hegemonisen integraation vaimentuminen ja samanaikainen globaalien markkinoiden ekspansio, jossa kulutustavaroita on yhä enemmän ja helpommin saatavilla. Tällaisten tendenssien paineessa yhteiskunnallinen osallistuminen kansainvälisyytenä, harrastuksina, työnä ja vapaa-aikana kanavoituu yhä enemmän kuluttamisen kautta. Modernisuus yksilöllisyyteen taivuttavana vaikuttimena kannustaa kuluttamisvälikäiseen sosiaaliseen todellisuuteen.

Modernisaation myötä on siis tapahtunut kuluttajistuminen (Ilmonen 1993, 41). Kuluttajistuminen tarkoittaa industriallisen vallankumouksen toista vaihetta, jossa toimeentulon hankkimisessa on syntynyt uudenlainen riippuvuus markkinoihin nähden. Kuluttajistuminen merkitsee myös laajentunutta ja universalisoitunutta kuluttajalogiikan soveltamista, jonka yhä suuremmat väestönosat alkavat omaksua, ja uudet arkielämän alueet saavat kuluttamisen kautta toteutettavia toiminnan muotoja. Kuluttajistuminen on muuttanut ja mukauttanut myös yhteisöelämän perusyksikköjen konstituutioita kuluttamisen yhteiskunnallisen osallistumisen ja resurssienjaon suhteen. Poliitiikan, sosiaali- ja taloustieteiden sekä arkiymmärryksen tulkinnoissa perheet ovat muuttuneet tuotantoyksiköistä kulutusyksiköiksi (Durning 1992, 45). Kuluttaminen on siis useista näkökulmista käsin merkityksellinen ja modernisoitumiselle leimallinen piirre.

1.2. Tästä tutkimuksesta

Kuluttamisen problematisoimisessa on paljon hyviä tartuntapintoja. Sen jokapäiväistyminen, kansainvälisyys, kaikkialle levittäytyminen, ja sen suhde politiikkaan ja ihmisyhteisöjen keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin on niin ilmeistä ja monimutkaisuuksia sisältävää, että kuluttamisen tutkimiseen avautuu useita tieteellisesti relevantteja näkökulmia. Tulkinnat kuluttamisen laajentumisesta ja syventymisestä ovat jo rikkoneet talouden ja sosiaalisen tiukasti vartioidun rajan, joten on myös varovasti ryhdyttävä uudelleenarvioimaan julkisen ja yksityisen sekä kuluttajuuden ja kansalaisuuden välisiä rajoja. Kuluttajien harteille on myös heitetty pitkälti vastuu valinnanvapauden muodossa siitä, kumman puolelle lopulta kääntyy voitto talouden ja politiikan välisessä kamppailussa.

Tutkin kuluttamista sellaisesta näkökulmasta, jossa kuluttaminen on talouteen osallistumista aina paikalliselta globaalille tasolle saakka, ja jonka kautta muodostuu välityksellisiä vuorovaikutussuhteita pienentyvän maapallon kontekstissa. Intressiini kuuluu tietyn yhteiskunnallisen ja poliittisen aktiivisuuden, ja sen myötä syntyvän kriittisyyden osoittaminen kuluttamista kohtaan, osin vieläpä kuluttamisen välityksellä. Tällöin tulee kysymykseen lähestyä kuluttamisen problematiikkaa globaalien tason ongelmia tuottavana modernina käytäntönä, jonka kriittiseksi vastavoimaksi ja uudelleen tulkitseväksi tahoksi konstruoin modernin kansalaisuuden. Uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä vaikuttava kansalaisuus on tutkimusasetelmassani kuluttamisen globaalien ongelmien suhteen kulttuurisen uudelleenryhmittymisen agentti, jonka sijoitan kansallisvaltiollisten ratkaisupotentiaalien tilalle ohjausmekanismien subjektiksi (Heiskala 1993). Tutkimukseni keskeisin teema on, kuinka ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden ideaa toteutetaan ruohonjuuritasolla talousvetoistuneessa maailmassa.

Hylkäsin kuluttaja-aktivismiin ja kuluttajaliikkeiden käsitteisiin sitoutuneet teoriat, koska kuluttamista koskeva teoreettinen tieto nojaa vahvasti oppiin kuluttajan individuaalisista valinnoista (esim. Ilmonen 1993 ja Baudrillard 1988b). Kuluttaja esitetään periaatteessa 'negatiivisen vapauden' puitteissa toimivaksi valitsijaksi, joka ei ole vastuussa valinnoistaan muille tahoille. Markkinaympäristö kulutusyhteiskuntana on siten kuluttajan ainoa totaalinen konteksti. Kuluttajaliikkeen käsite viittaa ajatukseen kollektiivisesti kontrolloidusta valintaprosessista, jolloin teoria 'yksilökuluttajan' konsumeristisesti määrittävästä valintasuvereniteetista sivuutetaan. Liike ei myöskään voi olla kuluttamisen viimekätinen atomisoitu subjekti, jonka kulutuksen koko sisältöä voisi arvioida laiminlyömättä yksilöllisesti motivoituja valintoja ja valintatilanteita. Siksi kuluttajuus ja kollektiivinen

liikehdintä eivät kohtaa mielekkäästi (Baudrillard 1988b, 54 - 55). Liikkeen suhde kuluttamiseen voi olla ainoastaan valintoihin ohjaavaa tai 'valmentavaa', joka vain identiteetin tasolla voi tuottaa välittyneen siirtymän konsumeristiseen ympäristöön 'kansalaisuutena' (vrt. Konttinen 1999).

Kuten todettua, talouden korostunut yhteiskunnallinen asema merkitsee yksilötasolla kuluttamisen kohoamista sosiaalisen osallistumisen ja resurssien ohjautumisen valtavirtaväyläksi, mikä ajankohtaistaa kansalaisuuden ja kuluttajuuden välisen suhteen pohdintoja. Kansalainen ja kuluttaja voidaan esittää toisilleen niin vastakohtina kuin synonyymeinakin. Niin poliittisessa retoriikassa kuin yhteiskunnallisessa yleisessä keskustelussakin kuluttajuus ja kansalaisuus esitetään osallistumisen ja resurssien ohjauksen suhteen vaihtoehtoisina ideologisina käytäntöinä ilman täsmennettyä käsitteellistä pohjaa. En kuitenkaan pyri toistamaan työssäni keskusteluja omavastuun ja valinnan vapauden suhteesta kulustarjontaan emansipoitumisen kontekstissa, jossa kansalaisuus ja kuluttajuus tuotetaan diskursiivisesti samansuuntaisina sosiaaliseen toimintaan ja edunsaajan rooliin kiinnitettyinä orientoitumistapoina. En myöskään esitä kuluttamista mahdollisena kansalaisuuden substituutina, jossa suhteellinen vapaus kuluttajavalintoihin ylläpitää yhteiskunnan rakenteita, ja jonka kautta talouden sfäärissä toimivan yksilön moraalisen ja poliittisen tahdon oletetaan toteutuvan. Sen sijaan kytken kansalaisuuden moraaliseen toimijuuteen ja toiminnan laadullisiin kuvauksiin palautettuna käsitteellisenä linjauksena ja metodologisena operaationa.

Kansalaisuuden tematisoinnin kautta avautuu kuluttamiseen kulutusyhteiskunnan ehdoista ja kulutustutkimuksesta poikkeava näkökulma. Seuraavissa kahdessa luvussa esitän tutkimukseni keskeiset käsitteet perusteltuina metodologisina valintoina. Toinen luku käsittelee kuluttamista suhdekäsitteenä keskeisimpiin valaiseviin alakäsitteisiin redusoituna, joiden kautta rakentuu tutkimukseen sopiva täsmennetty kuluttamisen käsite, ja jossa kuluttaminen asemoituu teoreettisesti luokiteltuihin kategorioihin. Kolmas luku kuvaa tutkimustehtävää. Siinä esitän kuluttamisen ja kansalaisuuden suhteen uudelleen mukautetussa, tutkimukseen sopeutetussa muodossa, johon pohjaten rakennan tutkimusongelman, metodin ja aineiston muodon ja esitystavan.

Neljäs ja viides luku kuvaavat tutkimustuloksia. Neljännen luvun sisältö perustuu tyypistetysti kuluttamisen kansalaisnäkökulmaan, jossa kuluttamista arvotetaan ja kritisoidaan kulutusyhteiskunnan 'ulkopuolelta'. Luvun substanssi on kuluttamisen suhteen tiedollinen, sen tuloksellista antia värittää vastaajien kyvykkyys ja valmius tuottaa ja suodattaa informaatiota kuluttamisesta riippumatta tiedonvälitystä ja taloudellista toimeliaisuutta ylläpitävistä institutionaalisista toimijoista. Viides luku perustuu kansalaisuuteen sosiaalisena sitoutumisena, jolloin analyysin kohteena on aineistona olevien

'kansalaisten' omien ilmoitusten mukaiset kuluttamisen käytännöt ja heidän sijoittuminen kuluttamisensa perusteella välttämättömän kulutusyhteiskunnan kontekstiin. Kuudennessa luvussa kokoaan keskeisimmät havainnot ja tulokset, ja arvioin niiden merkitystä muuttuneiden politiikka - käsitysten sekä uusien sosiaali- ja ympäristöpoliittisten haasteiden valossa.

2. KULUTUSTUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

2.1. Kulutusyhteiskunta

Kuluttamisen historialliset juuret ovat teollisen vallankumouksen synnyttämässä uudenaikaisessa yhteiskunnan organisoitumistavassa, jossa jokapäiväisen inhimillisen uusintamisen vuorovaikutustahot alkoivat muuttua dramaattisesti. Aiemmin välittömästi luonnon asettamin ehdoin järjestynyt elämänpolku ja tarpeiden tyydyttäminen transformoitui yhä enemmän ja yhä suurempaa joukkoa koskevaksi teolliseksi elämäntavaksi. Ilmosen mukaan (1993, 17 - 43) teollinen vallankumous synnytti tarpeiden järjestelmän, jossa syventynyt työnjako johti markkinoiden ekspansioon. 'Markkinat' olivat olleet olemassa jo varhaisemmilta ajoilta lähtien, mutta teollinen tuotantotapa valjasti sen käyttöönsä ja jatkuvaan valveillaoloon. Tavarointa ei enää tuotettu itseä varten, eikä industriaalisen regulaation synnyttämä ajankäytön kontrolli ja yhä syvemmälle eriytynyt työnjako sallineet pyrkimystä omavaraisuuteen elintarvikehuollossa, itselle tuottamiseen. Teollistuvissa yhteiskunnissa elävä yksilö ajautui pian tavaratuotannon riippuvuuden piiriin kahdelta suunnalta, tuottaminen markkinoille synnytti yhtäältä palkkatyöläisen ja toisaalta kuluttajan kategoriat.

Industrialismin kulta-aikana luotiin joukko ideologioita, joiden yhteinen pyrkimys oli tuottaa teollisuudelle ihanteellista työvoimaa. Teollistuneiden yhteiskuntien ihmiset muokattiin tähän ajatteluun ja malliin sopiviksi sosiaalisen integraation kautta. Palkkatyöläisen rooli oli yhteiskuntaa koossapitävä sosialisointimuoto, ja yhteiskunnan toimivuus oli riippuvainen ihmisten halukkuudesta ja kyvyistä toteuttaa tuotantoroolia. Teknialoudellinen edistys muutti kuitenkin nopeasti olosuhteita, eikä teknologian avulla räjähdysmäisesti kasvanut tuotannon volyymi enää tarvinnut uusia palkkatyöläisiä.

Industrialismi modernisaation synnyttäjänä on se pohja jolle moderni konsumerismi on laskettu. Konsumerismi on ideologinen toinen vaihe modernisaatioprosessissa (Bauman 1998, 24). Kulutusyhteiskunta on sosiaalinen järjestys, jossa kaikki kuluttavat ja jonka sosiaalinen integraatio tekee jäsenistään ensisijaisesti kuluttajia. Samoin kuin teollisuusyhteiskunnassa, kulutusyhteiskunnan toimivuus ja menestys riippuu jäsentensä halukkuudesta ja kyvyistä toimia kuluttajina. Tuottajayhteiskunnan sosiaalinen integraatio, jolla tuotettiin ideaalisia tuottajia, ei enää toimi kulutusyhteiskunnassa. Päämäärärationalisuus, tottumus rutiineihin ja kurinalaisuus eivät ole kulutusyhteiskunnan hyveitä; muutoksen suunta on kohti päinvastaista sosiaalista orientaatiota. Kyse on samanaikaisesta muutoksesta yhteiskunnallisella ja yksilöllisellä tasolla: yhteiskunnan

organisautumisperustan muuttuminen tuottajien yhteiskunnasta kuluttajien yhteiskunnaksi ja yksilöllisen identiteetin konstruoiminen kuluttamisen kautta.

Kulutusyhteiskunnan syntyemisessä on siis kysymys valtaisasta institutionaalisesta muutoksesta. Giddensin mukaan (1991; 17 - 18, 20) muutoksia esimodernista kypsään moderniin ei voida tyhjentävästi selittää 'erilaistumisen' käsitteellä, koska sosiaalitieteiden suhde tutkimuskohteisiinsa on essentiaalisesti refleksiivinen ja saavutetut tieteen tulokset eivät ole kumuloituvia. Konsumerismia tutkivan yhteiskuntatieteen menetelmin ei siten voida toimia refleksiosuhteessa industrialistisen modernin kanssa menneessä ajassa, mihin 'erilaistumisen' käsite implisiittisesti viittaa modernissa tapahtuneeksi tulkitun transformaation lähtökohtana. Sen sijaan Giddens käyttää jatkuvuuteen viittaavaa 'puitteista riisumisen'¹ käsitettä avaimena myöhäismodernin abstraktien järjestelmien ilmiöiden selittämiseen. Puitteista riisuminen on tulkintakehys radikaalisti rakenteiltaan muuttuvalle modernille ja uusinstitutionalisoitumiselle myöhäismodernissa, jonka mekanismeja ovat symboliset merkit ja asiantuntijajärjestelmät. Giddens kutsuu niitä abstrakteiksi järjestelmiksi, jotka 'kannattelevat' aikaa ja tilaa muun muassa vaihdon ja tiedon konteksteissa.

Modernisaatioprosessissa konsumerismi industrialismia seuraavana vaiheena voidaan esittää samankaltaisen dikotomisen konstruktion kautta kuin moderni - postmoderni tai ensimmäinen ja toinen moderni, tulkinnasta tai tulkitsijasta riippuen. Tehokkaasti organisoituneen taloudellisen toiminnan aspektista konsumerismi on markkinakapitalismin vaihe, jossa tuotanto toimii pitkälti mekaaniselta pohjalta, ja integroituminen tuotantoon tapahtuu välillisesti kuluttamisen kautta. On kuitenkin tähdennettävä, että kuluttaminen ja tuottaminen ovat olemassa toimintoina ja rakenteina niin industrialismissa kuin konsumerismissakin. Tuottamisen ja kuluttamisen institutionaalinen asema on vain toisenlainen puitteista riisutuissa ja uudelleen puitteistuneissa sosiaalisissa prosesseissa. Konsumerismissa (tavarant)tuotannon asema on enää marginaalinen, kun se industrialismin kulta-aikana oli suvereenisti sosiaalista järjestystä konstituiva voima (Bauman 1998, 24). Konsumeristisen vaiheen tuotanto on lisäksi olemukseltaan kompleksisempää ja siirtynyt yhä enemmän spekulatiiviselle ja virtuaaliselle tasolle.

Kuluttajuuteen nojaavan modernin yhteiskunnan keskeisin symbolisten merkkien mekanismi on tavaroiden ja palveluiden vaihdossa käytettävä raha. Kulutusyhteiskunta on abstrakti järjestelmä, jossa puitteista riisuminen on merkinnyt juuri edellä mainittujen kuluttamisen kulttuuristen ja sosiaalisten

¹ Lainaan käsitteen suomennosta teoksesta Beck, Ulrich ym.: *Nykyajan jäljillä* (1995, 237), jossa teoksen kääntäjä Leevi Lehto on käyttänyt ilmaisua alkuperäistekstin 'disembedding' -termistä.

esteiden raivaamista; kerskakulutus ja turhamaisuus eivät enää uudelleenpuitteistetussa yhteiskunnassa ole paheksuttua tai sosiaalisesti sanktioitua. Rahan symbolinen merkkijärjestelmä on myös muuttunut esimodernista ajasta niin, että kuluttaminen on laajentunut uusille elämänalueille ja luonut uudenlaisia vuorovaikutuksen ulottuvuuksia. Kulutusinstituution tae on standardoitu maksujärjestelmä, jossa raha vaihdon välineenä tuottaa standardoituja vuorovaikutuksen muotoja ilman fyysisiä kohtaamisia. Kulutusyhteiskunnan institutionaalinen kokoonpano on muutoin väljä, ja jättää yksilölle mahdollisuusavaruuden itse tuottaa oman elämänsä kuluttamisen toiminnallisissa ja rakenteellisissa puitteissa. Ainoa mikä säilyy sisällöllisesti muuttumattomana industriaalisesta modernista konsumeristiseen moderniin on markkinakapitalistisen arvonlisän kasvattamisen tendenssi.

Konsumeristisen modernin taustalla oleva markkinakapitalismi järjestelmänä tarkoittaa kaiken taloudellisen toimeliaisuuden maksimaalista arvonlisäyspyrkimystä, jonka intressi on vain oman toimintansa jatkuva ekspansio. Sen puolesta toimeenpannut instituutiot ja sitä edistävät tahot eivät ole kiinnostuneita yhteiskunnallisten yksiköiden kokoonpanosta, kuten ydinperheen ainutkertaisuudesta tai muusta sosiaalisesta regulaatiosta. Päinvastoin, markkinakapitalismi on tietyssä mielessä sosiaalista pluraalisuutta suvaitsevaa niin kauan kuin se ei ole uhka järjestelmän toimivuudelle. Jopa länsimainen emansipaatio ja individualismi ovat kypsimmässä vaiheessa siellä, missä markkinatalouden konsumeristinen vaihe on vaikuttanut pisimpään. Sosiaalisesti vapautunut yhteiskunta on pitkälti juuri markkinavoimien sallivuuden aikaansaamaa. Markkinatalouden integroiva voima on luonteeltaan vain taloudellista, eikä se itsessään tarvitse mitään sosiaalis-ideologista tukea. Saman rationaliteetin mukaan kapitalismi purkaa vanhoja konservatiivisia yhteiskunnallisia rakenteita tekemällä tyhjiksi vanhentuneet sosiaalisten normien diskurssit. Ylellisyyden tavoittelu, kuluttavan halun pidäkkeettömyys ja voimakas orientoituminen vapaa-aikaan ovat juuri niitä aiemmin patologioiksi leimattuja kulutuksen sosiaalisia tekijöitä, joita markkinakapitalismin instituutiot on luotu legitimoimaan. Ainoastaan yhä kasvavalle tuotannolle suotuisat kulutustyylien ylläpidon erilaiset muodot ovat kapitalististen instituutioiden välitön intressi. Konsumerismin sosiaalinen suvaitsevaisuus ja näennäinen tasa-arvoisuus ovat omiaan lisäämään sen voittokulkua. (Turner 1984, 25 - 26; Giddens 1991, 197; Bauman 1992, 49 - 50)

Konsumeristisen yhteiskunnan menestys perustuu sen uudelleen puitteistumiseen Ilmosen esittämään tarpeiden järjestelmään. Jos industrialistinen yhteiskunta legitimoitiin sen sosiaalisen merkityksen vuoksi tarpeita tyydyttävänä järjestelmänä, jolla ihmiset vapautettiin luonnon epävarmuuden ja kovuuden armoilta, ei konsumerismi abstraktina järjestelmänä ole orientoitunut samaan yhteiskunnalliseen tehtävään. Sen sijaan konsumerismi toistaa voitokkaasti industrialistista tarpeiden järjestelmän immanenttia logiikkaa simulaatiivisesti. Myöhäismodernin yhteiskunnan pluraaliset ja kompleksiset

rakenteet muokkaavat kuluttavasta halusta ja johdetuista tarpeista aitojen pakottavien tarpeiden kaltaisia, joita voidaan tyydyttää vain kuluttamalla. Baudrillardin mukaan (1983, 141 - 142) myöhäismoderni yhteiskunta on läpiviihteellistynyt, ja elämme ajassa joka perustuu simulaatiolle. Simulatiivisen kulutusyhteiskunnan todellisuus ei perustu autenttisuuteen, vaan tuotettuun ja jäljitelyyn niin tehokkaasti, että selkeys todellisen aidon ja tuotetun kopion välillä katoaa. Todellisen sijaan hypertodellisesta, 'enemmän todellisesta', tulee näkyvämpää ja koetumpaa. Kuluttaminen on simulaatiota abstraktien järjestelmien puitteissa, koska se katkaisee yhteyden alkuperäiseen, autenttiseen ja todelliseen; muovin pakattu broilerin koipi on konsumeristiseen hypertodellisuuden tuotettu artefakti, joka estetisoina on simuloitu historiattomaksi ja vain sellaisena olemassa olevaksi. Simulaatio ei ole todellisuuspakoista, vaan todellisuutta jäljittelevää ja lopulta todellisuuden päihittävää. Kuluttamisen välttämättömyys saavutetaan tekemällä siitä totta. Täydellistyneen kulutusyhteiskunnan luoma kosmos on niin todellinen 'ylitodellisuudessaan', ettei sille enää voida kuvitella tai tuottaa vastinetta 'autenttisesta' todellisuudesta.

2.2. Kuluttaminen ja 'toinen'

Kuluttaminen on ilmiö, jolla on useita diskursiivisia lähtökohtia monilla tieteenaloilla. Sen suhteellisen lyhyen historian vuoksi kuluttaminen kuitenkin mielletään ensisijaisesti aina tuotannon kontekstiin kuuluvaksi toiminnoksi ja rakenteeksi. Falk on pohtinut (1994, 94), voisiko kuluttamista liittää johonkin muuhun 'toiseen' kuin tuotantoon, ja löytyisikö sitä kautta tyhjentävä tai edes tyydyttävä ontologinen selitys kuluttamiselle. Kuluttamista ja kulutusyhteiskuntaa on kuvattu leimallisimmin välttämättömän ylittävän halun, ja sen rajattomuuden sekä ehtymättömän uuden kaipuun kautta (sama). Tiedämme siis miltä kuluttaminen näyttää, ja mitkä ovat keskeisimmät mielenkiinnon kohteet sen tutkimisessa. Kuluttamisen selittäminen muiden käsitteiden kautta, tai sen liittäminen muihin keskeisiin toimintoihin on valaiseva tapa käsitteellistää itse kuluttaminen ja sen historiallinen muutos modernisaatioprosessissa.

Kuluttamiseen liittyvät käsitteet toimivat pätevinä rajaajina ja ulossulkijoina sekä auttavat ymmärtämään laajempiakin konteksteja kuin vain tuotannon ja kulutuksen kehän jatkuvaa toistoa. Otan esimerkeiksi kuluttamiseen välittömästi liittyvistä käsitteistä neljä mielestäni oleellisinta, ja osoitan olemassaolevien teorioiden pohjalta niiden sopivuuden selittämään nykykuotoista kuluttamista. Esitän käsitteet kuluttamisen kanssa pareittain, jolloin voin vertailla niiden pätevyyttä toisiinsa ja jatkaa selittämistä seuraavalla käsitteellä silloin kun selitysvoima toisesta loppuu. En kuitenkaan pyri enkä halua viedä kuluttamista pois tuottamisen kontekstista tai etsiä sille muuta selitystä ihmismielen syvyyksistä. Otan

konkreettisiksi näkökulmiksi kuluttamiseen tarpeen, halun, tuotannon ja tavarat pyrkien näyttämään miten ne on esitetty suhteessa kuluttamiseen, ja vastaako niiden kautta saatu kuva kulutustutkimuksen kolmea edellä mainittua peruselementtiä. Vasta tällaisen käsitteellisen analyysin kautta voin ryhtyä esittämään perusteltuja väitteitä kuluttamisen yhteiskunnallisesta erityislaadusta, ja sen suhteesta globaaleihin prosesseihin.

2.2.1. Tarve ja halu

Tarpeet liittyvät aina välttämättömyyteen ja reproduktioon, elämisen välttämättömien reunaehtojen täyttämiseen; niiden tutkimuksessa erotetaan toisistaan itse tarve, tarvetila ja tarpeentyydytys (Ilmonen 1993, 76; Campbell 1987, 60). Campbell katsoo tarpeiden liittyvän yksilön olotilaan ja sen häiriöihin. Häiriötilat ilmenevät tarve- ja puutostiloina, jotka aktualisoivat tasapainotilaan palauttavat aktiviteetit, pyrkimykset tarpeentyydytykseen. Tarpeentyydytykseen orientoitunut käyttäytyminen on laadultaan pakottavaa ja tarvetilaista yksilöä eteenpäin sysäävää välttämättömien ehtojen saavuttamiseksi. Paradigmaattinen esimerkki tarpeista on nälkäisen ihmisen kamppailu ravinnon löytämiseksi. Ilmonen (mt, 76 - 80) esittää samanlaisen tarpeiden formuloinnin pohjalta toisenlaisen, vähemmän kausaalisen ja enemmän voluntaristisen tarpeentyydyttämisen toimintamallin. Tarvetila ei ole luonteeltaan absoluuttinen, vaan pikemminkin suhteellinen, eikä sitä välttämättä seuraa aina tarpeentyydytys. Tämä johtuu tarvetilan alttiudesta häiriöille, se voi häiriytyä ulkoisen tekijän taholta 'ruokahalun menettämisenä', tai se voidaan asettaa kontrollin alaiseksi sekä yksilön itsensä, että yhteiskunnan taholta. Vain 'ääritiloissa oleva ihminen toimii suorasukaisesti tarpeidensa mukaan (mt, 78)'.

Tarpeet ovat siis myös yhteiskunnallistuneita, niiden tyydyttämistavat ovat olleet sosialisointien erityinen intressi. Sosiaalistamisen traditio on ylläpitänyt käsityksiä siitä, mitkä ovat elämisen kannalta soveliaita tarpeita ja millaisia muotoja niiden tyydyttämiseksi on lupa saada. Tämän myötä tarpeista, niiden tyydyttämistavoista ja kohteista on tullut opittuja, kontrolloituja ja sopimuksenvaraisia (Ilmonen 1993, 80 - 83; MacClancy 1992, 12 - 13). Markkinoiden ja kuluttamisen ekspansio on kuitenkin katkaissut jatkuvuuden yhteisölliseltä, traditioon nojaavalta tarvekontrollilta. Kuluttamismahdollisuudet ovat yhä enemmän vallanneet tilaa sosiaalistavassa tarpeiden määrittelyssä. Tällöin markkinat ja sen myötä kulutustavarat ovat muuttaneet myös itse tarpeiden sisältöä. (Ilmonen 1993, 80 - 83)

Campbell (mt, 61 - 62) esittää tarpeet spesifeinä kategorioina, jotka voivat saada tyydytyksen vain ja ainoastaan niille erityisellä tavalla. Nälkä tarvetilana transformoituu tasapainon tilaksi ainoastaan

ravinnolla. Tarpeentyydytyksessä etsitään objekteista vain spesifejä utiliteetteja, joista löytyy kapasiteetti tyydyttää nimenomaisesti kyseessä oleva tarve. Huomionarvoinen seikka tarpeiden käynnistämistä toiminnasta tai käyttäytymisestä on niiden kiinnittyminen objekteihin; Campbell ei täsmennä objektin erityislaatua muun kuin tarpeen kannalta välttämättömien ominaisuuksien kautta. Ilmonen vie kohteen määrittelyn pidemmälle väittäessään tarpeiden kohdistuvan tavaroihin. Tarve ei niinkään selity sisäisten impulssien kautta, vaan suhteessa tarpeen kohteeseen. Ilmonen (mt, 77 - 79) kuvaa inhimilliset tarpeet sikäli erityislaatuiseksi, ettei niistä voi etukäteen tietää millaisen muodon niiden täytyminen saa. Ilmonen katsoo markkinoiden käyttävät tällaista tarvetilan jäsentämättömyyttä hyväkseen luomalla tavaraympäristön vietelläkseen ja houkutellessaan esiin kuluttajan tarpeita. Tarvetilassa olevan ihmisen ja tarpeen kohteen, tavarat, suhde ei ole kausaalinen, koska tarvetila on kuluttajan ulkopuolinen ilmiö. Tarvetila syntyy ja saa täyttymyksensä ulkoisten kontingenttien ärsykkeiden kautta.

Ilmonen (mt, 71 - 76, 118 - 119) selittää nykymuotoisen kuluttamisen johtuvan inhimillisistä tarpeista, jolloin tavaroiden kuluttaminen olisi yksi inhimillisen tarpeentyydytyksen muoto. Ilmonen kritiikin kohteena on tarvenaturalistinen ihmiskäsitys, jossa ihminen esitetään tarpeineen muuttumattomana. Naturalistinen tarveteoriat ei huomioi riittävästi ihmisen eksistenssin erityisyyttä, 'laadullisia ominaisuuksia' ja sitä, että ihmisen tarpeet ovat historiallisesti muuttuvia. Kärjistetysti esitettynä kuluttaminen länsimaisessa mittakaavassa ei siten olisi mahdollista elleivät inhimilliset tarpeet olisi samanaikaisesti kasvaneet. Markkinamekanismi muokkaa tavaravälitteisesti kuluttamistilanteet sellaisiksi, että tavara markkinoilla (toisessa luonnossa) toimii ikään kuin avainärsykkeenä kulutuskäyttäytymisen laukaisemiseksi (mt, 71 - 73). Tavarat ovat siten keskeisessä asemassa inhimillisessä tarpeentyydytyksessä. Ilmonen väite tarpeiden historiallisesta muuttuvuudesta tarkoittaa siis tarpeiden jatkuvaa lisääntymistä. Tarpeiden laatuun ja määrään vaikuttaa vielä kollektiivinen päätös siitä, mikä on tarpeellista (mt, 12).

Tarve on kuluttamiselle siis yhtäältä puolustus ja toisaalta tuomio. Tarvelähtöiset yritykset selittää kuluttamista törmäävät koviin tosiasioihin: kulutusyhteiskunnan ja kuluttamisen jatkuvaan ekspansioon, hyvin erilaisiin kuluttamisolosuhteisiin ja -mahdollisuuksiin eri puolilla maailmaa. Toisin sanoen tarpeiden olemus tarvitsisi enemmän käsitteellistä joustavuutta kuin pelkkää alttiutta historiallisiin muutoksiin. Jos kuluttamismahdollisuuksien globaalia epätasajakoa ryhdyttäisiin sovittamaan tarvelähtöiseen kuluttamiskäsitykseen, päädyttäisiin väistämättä 1800-luvulla vallinneisiin kansatieteellisiin johtopäätöksiin. Koska suurin osa maailman väestöstä ylittää kulutustasollaan murto-osaan länsimaisesta mallista kyeten kuitenkin eheään elämään, jäisi ainoaksi selitysmalliksi väite tarpeiden etnisistä eroavuuksista. Kuluttamisen välitön kytkeminen tarpeisiin tekee

kulutussyhteiskunnasta välttämättömän, lähes luonnonilmiön. Historiallisesti muuttuvat tarpeet ja niiden tyydyttämisen saavat muodot sosialisointiin, tavaroiden ja tarpeiden sulautumisessa markkinaregulaatioon tulisivat luonnollisiksi ja ihmiselle välttämättömiksi. Siten tarpeiden erottaminen keinotekoisista tarpeista ja haluista noudattaa samanlaista yhteiskuntatieteellistä dikotomista jakoa mihin on myös perustettu erottelu luonnon ja kulttuurin välillä (Turner 1984, 27).

Falkin (1994, 107 - 121) tulkinnan mukaan kulutussyhteiskunta ikään kuin lasketaan valmiille olemassa olevalle perustalle, jossa vallitsevat halujen ja subjekti-objekti -maailman väliset kompleksiset suhteet. Kuluttamisessa on ennen kaikkea kyse subjektin haluvälitteisestä suhteesta objektiin, jossa halu nousee kaikkein keskeisimmäksi toiminnan ohjaajaksi. Halu objektiin ei muodostu kaksinaapaisesta objekti-subjekti -suhteesta, vaan rituaalinomaisesta 'kolmiodraamasta', jossa kolmantena vaikuttajana on toinen subjekti. Kuluttavien subjektien välinen suhde on jäljittelysuhde, halu syntyy jäljittelyn kautta siten, että jäljittelyn kohteena ei ole kilpailevan subjektin kulutusobjektit, vaan tämän halu. Näin halun mimeettinen representaatio viittaa toisiin ihmisiin, ei kulutettavaan objektiin sinänsä. Objektia halutaan toista subjektia jäljitellen; kyse on toisen halun jäljittelemisestä, jossa halun täyttymys saa toisistaan erilaisia, kilpailevia muotoja. Näin kulutuksellinen jäljittely luo kehyksen myös toiselle, varsin toisensuuntaiselle kulutukselliselle pyrkimykselle: kuluttamisen kautta toteutettava erottautuminenkin on vain jäljittelyyn palautuva haluamisen tapa.

Halun suhde kulutussyhteiskunnan talousjärjestelmään on refleksiivinen (mt,106 - 110). Ilmosen luonnehtima tarpeiden tyydytysjärjestelmä transformoituu palvelemaan kuluttamisen edellytyksiä, jolloin halu nousee kulutussyhteiskunnan keskeisimmäksi tuotannontekijäksi. Halun sosiaalisen kontrollin heikentyminen, kuten ylellisyyden tavoittelun kieltävästä traditiosta vapautuminen ja kuluttamishaluisen jäljittelyn voimistuminen nostattavat kulutussyhteiskunnan subjektien ja objektien liikkeen vapausastetta. Kyse on siis eräänlaisesta halun akkumulaatiosta, jossa halu vapautuessaan pidäkkeistään luo ympärilleen toimintakentän ja kasvattaa itseään kulutussyhteiskunnan välityksellä. Näin talous ei enää toimi tarpeidentyydytysjärjestelmänä, vaan talousarvot ovat riippuvaisia halun vahvuudesta. Pohjimmiltaan taloudessa ei ole enää kyse edes halujen tyydyttämisestä vaan halujen tuotannosta ja legitimaatiosta (Turner 1984, 29).

Kulutussyhteiskunnan ja markkinoiden kannalta halu on muokattavissa oleva jatkuvan kysynnän tae. Parhaimmillaan halu on juuri mimeettismuotoinen, ja jäljittelevän halun ilmaisun muuttuminen rikkomuksesta palkitsevaksi on talouden intressien mukainen. Massatuotanto onkin valjastettu samalla sekä objekti-imitaation palvelukseen, että sen tuottamiseen ja uusintamiseen; talous massatuotantona ei

voi enää perustua pelkästään tarpeiden tyydyttämiseen, vaan kaikkeen mikä liittyy turhamaisuuteen ja tuottaa loppumatonta kysyntää. Objekti-imitaation sfääri on massojen kohtaamisen arena, jossa jäljittelystä tulee sosiaalisen dynamiikan periaate. Siinä kuluttajan rooli on toimia jäljittelijänä objektirepresentaation keinoin massatuotannon tarjoamissa puitteissa. Tuottamisesta tulee 'saman' tuottamista massoille, puhtaimmillaan kopioita ilman alkuperäistä. Kuluttamalla 'samanlaista' kuluttaja identifioituu objektin ilmentämiin statuksiin ja elämäntapoihin, joita voi kutsua materiaalisiksi ilmauksiksi. (Falk 1994, 118 - 126)

Halun ilmeneminen liittyy jäänöksettömästi ihmisen syventyneeseen yhteiskunnallistumiseen sekä irtautumiseen traditioista ja 'luonnosta'. Halu on moderni versio puutteen kokemisesta sosiaalisessa ympäristössä, se on ikään kuin toinen aspekti suhteelliseen deprivatioon. Näin ollen halu ja puute ovat sama asia, ilman halua ei voi tuntea puutetta ja puutteeton tila on haluton tila. 'Irtautunut halu' tarkoittaa siis ihmisen muuttumista haluavaksi olennoiksi, ja tämän samanaikaista vapautumista pelkkään tarpeentyydytykseen orientoituneesta toiminnasta. Halun sosiaalisuus tarkoittaa ihmisen sisäistä taipumusta tai ominaisuutta haluamiseen, joka ilmenee sosiaalisena kilpailuna ja vertailuna. Halu onkin samanaikaisesti sosiaalisen vertailun syy ja seuraus. (mt, 105, 137)

Puutteen kautta on siis mahdollista selittää sekä haluja että tarpeita. Edellä esitetty Campbellin näkemys tarvetilasta puutostilana liittyi ihmisen olemassaolon orgaanisiin reunaehtoihin, kun taas halun yhteydessä puute liittyy sosiaalisen deprivatioon kokemiseen. Tarpeet ovat joko tyydytetyjä tai tyydyttämättömiä, halu sen sijaan ei koskaan olemuksellisestikaan voi tulla täytetyksi, koska sillä ei ole spesifiä täyttymisen muotoa. Halut eivät ole samalla tavalla ihmisen orgaanisen olotilan ilmentäjiä kuin tarpeet, ne ovat leimallisimmin sosiaalisten käytäntöjen myötä tuotettuja. (Campbell 1987, 60 - 62; Falk 1994, 121)

Halu sisältää usein myös tarpeita, ja se myös tyydyttääkin niitä. Eläessään ja toimiessaan 'yhteiskunnallistuneena' ihmisen tarpeiden ja halujen selvärajaisuus katoaa. Tarpeiden ja halujen yhteenkietoutumisesta sosiaalisessa kontekstissa tarjoaa parhaan esimerkin leipä. Leipällä on mittaamattoman suuri symbolinen arvo, se edustaa poeettisessa retoriikassa ruokaa tai ravintoa yleensä, ja sillä on 'pyhä' ja kyseenalaistamaton argumentaatioasema. Ihminen ei kuitenkaan tarvitse leipää sinänsä välttämättömyytenä, vaan leivän sisältämiä ravintoaineita. Leipää voidaan haluta vaikkapa sen attraktiivisiksi muokattujen ominaisuuksien vuoksi, jolloin samalla avautuu mahdollisuus ravinnontarpeen tyydyttämiseen. Koska leipä on sosiaalisten käytäntöjen myötä kultivoitu tarpeen kohde, on se siten kiistämättä tarpeellinen mutta kuitenkin kontingenti. Leipän utiliteetteja tarveteorian

mukaan ovat sen sisältämät vitamiinit, kivennäisaineet, kuidut, proteiinit ja hiilihydraatit. Leipä on siis kontingentti kulttuurinen ja tavaramuotoinen artefakti, joka sisältää samalla utilitaarisia tarpeentyydytyspotentiaaleja: leipää voidaan sekä kuluttaa, ostamalla se markkinoilta, että käyttää sen ravintosisältöä välttämättömien elintoimintojen turvaamiseksi. (Baudrillard 1988b, 45; Ilmonen 1993, 78; Turner 1984, 27)

Kun kuluttaja kuluttaa markkinoilla, hänen voidaan katsoa tyydyttävän tarpeitaan halujensa ohjaamana. Tällöin tarpeet jäävät taustalle tarvetilan puuttumisen vuoksi tunnistamattomiksi ja tiedostamattomiksi, on eri asia tietää kuin aistia tarvitsevansa. Koska halu ja tarve eivät ole vastakkaisia ilmiöitä, vaan halu ilmenee tarpeen ylittävänä sosiaalisena faktorina (Falk 1994, 94), voidaan sanoa, että kuluttaja 'haluaa tarpeensa tyydytetyiksi'. Kuluttaminen ei siten suoranaisesti ole tarpeentyydytystä, vaan tarpeet ikään kuin myötätyydyttyvät itsenäistyneen halun saamien kuluttamistyylien välityksellä. Tietoisuus tarpeiden olemassaolosta lisää kuluttajan vapausastetta, ja tietoisuuden tasolla olevat tarpeet ovat siirtyneet 'luonnosta' sosiaaliseen kontekstiin tyydytettäviksi (Turner 1984, 27). Institutionaalisen aspektin mukaan kuluttamista voidaan pitää tarpeita, ja etenkin tarvetiloja ennakoina toimintana. Kun tarvetiloja ei päästetä syntymään, säilytetään yhteiskuntarauha ja vältetään kaaos ja mellakat. Tarpeiden valossa tulkittuna vallitsevia kuluttamisen tapoja leimaakin ennen kaikkea 'liioiteltu tarvetilojen välttämistendenssi'. Liioittelu johtuu kuluttamiseen tunkeutuneen halun rajattomuudesta ja refleksiivisyydestä.

2.2.2. Tavara ja tuotanto

Kuluttamisen ja tuotannon suhde muodostuu tavaroiden, ja muiden erilaisten intressien kautta, joita on sekä tuotannon että kuluttajien taholla. Kuluttamista ei voida pitää tuotantodeterministisenä ilmiönä, sillä kuluttamista säätelevät yhä useammat muut ulkoiset tekijät ja sisäiset vaikuttimet. Tuotanto ja kuluttaminen ovat vain toistensa edellytyksiä, ilman tuotannon valmistamia tavaroita kuluttaminen ei olisi mahdollista; samoin ehdoin myös tuotanto tyrehtyisi ennen pitkää elleivät tavarat ohjautuisi kulutukseen. Tuotannon ja kuluttamisen suhde ei myöskään ole suora, vaan sitä välittävät markkinointi ja jakelu. Markkinointi on orientoitunut luomaan ja ylläpitämään kysyntää omien intressiensä mukaisesti tuotantoa hyväksikäyttäen, kun taas jakelun tehtävänä on luoda edellytykset kysynnän tyydyttämiselle. Tuotannon ponnistelut tavaravirtojen ohjailussa liittyvät siis enemmän markkinointikoneiston suosion saavuttamiseen kuin kuluttamisen säätely-yrityksiin. Kuluttamisen vuorovaikutustaho on näin ennen kaikkea markkinapaikalla. Modernia kuluttamista ei voida enää mielekkäästi pitää tuotannon jäännös-

tai oheistoimintana (Ilmonen 1993, 116 - 128, Featherstone 1991, 13). Tuotannon ja kuluttamisen välinen yhteiskunnallinen tasapaino on muuttunut niin, että vaaka on kallistunut yhä enemmän kuluttamisen puoleen. Industrialistisen aikakauden tuotantokeskeisyys on korvautunut konsumeristisellä kuluttajakeskisyydellä, jolloin tuotannon yhteiskunnallinen merkitys on marginalisoitunut (Bauman 1998, 24). Nykyisen tuotannon teknologinen edistys ei tarvitse enää uusia tuottajia, vaan pikemminkin uusia kuluttajia.

2.2.2.1. Tavara ja kuluttaminen

Tavaran vaihtoarvoisuus on kulutuksen ja tuotannon vuorovaikutuksessa kuluttamisen edellytys. Tavaran käsite on talousopillinen, sillä tarkoitetaan vaihtoarvoista tuotannon ja kuluttamisen objektia. Tavara on kuluttamista varten tuotettu suorite, joka on yleensä olemukseltaan massatuote. Sen vaihtoarvoisuus merkitsee markkinakelpoisuutta, tavaralle määrittyneellä hinnalla se voidaan vaihtaa. Vaihtoarvo tekee kaikista tavaroista yhteismitallisia, siten niistä tulee ostettavia ja kulutettavia. Tavara on objektille status, joka merkitsee sen persoonattomuutta, samanlaisuutta ja kvantitatiivista mitattavuutta: ostettaessa tämä status muuttuu, tavarasta tulee singulaarinen käyttöesine. Käyttöesine altistuu yksilöllisille käyttötarkoituksille ja merkityksille, tuotannosta ja kulutuksesta irrotetun objektin arvo transformoituu vaihtoarvosta käyttöarvoksi. Aiemmin tavaramuotoinen kvantitatiivisesti arvoitettu universaaliobjekti kvalifioituu yksilöllisessä merkityksenannossa käyttöarvoiseksi, jolloin siitä tulee immuuni markkinoiden harjoittamalle arvottamisjärjestelmälle. Kun kuluttaja poistuu markkinapaikalta ostetun tavaran kanssa, tapahtuu merkittävä muutos: tavarasta on tullut käyttöesine ja kuluttajasta käyttäjä. (Ilmonen 1993, 31 - 34)

Tavaroiden käyttötarkoitukset ovat avoimia ja ennaltamääräämättömiä, tuotanto ja markkinat antavat tavaroille ainoastaan viitteitä käytölle, lopullinen käyttötarkoitus riippuu kuluttajasta ja käyttäjästä. Eksponentiaalisesti kasvanut kulutustarjonta ajankohtaistaa kuluttajan taidot ja valmiudet saada tavaroista irti haluttu käyttötarkoitus. Ilmonen (mt, 72) mukaan kuluttajan ensisijainen kulutuksellinen intressi liittyy tavarahan käyttöesineenä, mikä merkitsee käyttöarvovetoista kuluttamisorientaatiota. Käyttöarvovetoisuuden vastaavuus kuluttajan ja tavaran välisessä vuorovaikutuksessa ilmaantuu tavaroissa subjektiivisena käyttöarvolupauksena (mt, 84). Traditionaalisen kuluttamisen kaava toteutuu käyttöarvovetoisuuden ja subjektiivisen käyttöarvolupauksen sekä kuluttajan intressin ja tavaroiden

ominaisuuksien välisessä liikkeessä, jossa kuluttajan toiminnan substanssiksi kuvataan käyttöarvon ja vaihtoarvon välinen subjektiivinen punnitseminen. Tällainen toiminta vaatii kuluttajalta eräänlaista luku- ja mittaustaitoa käyttöesineen ja tavarain erilaisten arvottomisperiaatteiden välisen tyydyttävän harmonian löytämiseksi.

Kuluttamisen tavaramuotoiset objektit alkavat elää omaa elämäänsä tuottaen ja välittäen uudenlaista todellisuutta. Tavarain ja käyttöesineen lisäksi kulutettavalle objektille tulee kolmas status, joka ilmentää sen merkitystä. Samalla käyttö- ja vaihtoarvon rinnalle voidaan nostaa objektin merkkiarvo, joka lopullisesti irrottaa tavaroiden käytön ja vaihdon ennakkoinnin ja kontrollin muiden kuin kuluttajan itsensä taholta. Kun kuluttamisen objekteista tulee merkkejä, muuttuu kuluttaminenkin merkkien manipulaatioksi (Baudrillard 1988a, 22). Tämä tarkoittaa yksilöllisen merkityksenannon roolin kohoamista markkinakoneiston harjoittamassa mielikuvien tuotannossa, jossa ainoastaan toiminnan puitteet ovat enää yksin kuluttamista ylläpitävien tahojen määräämiä. Kuluttamisesta tulee näin kaksivaiheinen prosessi, markkinapaikalla tapahtuvaa vaihtoa seuraa symbolisen kuluttamisen vaihe, jossa avautuu kuluttamisen objektin puitteissa mahdollisuuksien maailma. Kuluttajan vapaan manipulaation johdosta objektien elinkaarten pituudet vaihtelevat, objektin status altistuu muutoksille käyttö-, vaihto- ja merkkiesineen välillä; ja siten objektit kulutetaan ennaltamääräämättömällä tavalla. (Featherstone 1991, 15 - 16)

Tavarat siis antavat kuluttamiselle uutta ja laajempaa käsitteellistä sisältöä. Aiemmin vain utilitaarisia arvoja ja sisältöjä kantaneet tavarat ovat muuttuneet merkkituotteiksi, joita ei enää hankita vain toimeentulon vuoksi sinänsä. Yhä useammin tavarat ovat 'vain' merkkejä, jotka toimivat kommunikoinnina vapaa-ajan yhteiskunnassa (Baudrillard 1988a, 22; Featherstone 1991, 53 - 54; Gabriel & Lang 1995, 50). Kun kuluttaminen ei enää ole yksin toimeentulon kannalta merkityksellistä painopisteeltään muuttuneen tavaratarjonnan takia, voidaan tavaroiden ja kuluttamisen suhdetta tulkita ja tarkastella uusilla tavoilla toisenlaisten näkökulmien kautta. Kuluttamisen liittyessä yhä enemmän tavaroiden kautta jäsenyvään vapaa-ajan viettoon sekä turhamaisuutta ja ylellisyyttä tavoitteleviin elementteihin, joissa kulutustavarat toimivat sosiaalisten suhteiden rajaajina, voidaan kuluttamista pitää taidenautintoon verrattavana estetiikan harjoittamisena. Alun perin vaihtotapahtumaan sidottu kuluttajuus levittäytyy ajassa ja tilassa yhä laajemmalle säteelle pisteestä, jossa ostaja ja myyjä suorittavat vaihdon. Tavaraympäristö 'toisena luontona' muokkaa kuluttajasta eliön, jonka simulatiivisia tarpeita tavarat lupaavat tyydyttää. (Featherstone 1991, 16, 23; Baudrillard 1983, 139 - 140)

Tarpeentyydytykseen ja vaihtoon liittyvät rationaliteetit ovat tavarankäytön merkkipäätösten ja -statuksen kannalta voimattomia vaikuttimia. Modernissa kuluttamisympäristössä objektin merkkipäätös on rooli, joka muokkaa kuluttamisesta kokonaisvaltaisen sosiaalisen käytännön. Merkki voi kommunikoida mukavuuden, ylellisyyden tai kapinallisuuden puolesta. Roolissaan merkinä tavara irrotetaan spesifeistä utiliteeteista omalakisiksi tavaroiden järjestelmäksi, jossa mikä tahansa kulutustavara voi toimia minkä tahansa tavarankäytönä sosiaalisena merkkipäätöksenä (Baudrillard 1988b, 44). Esimerkiksi spesifiä sosiaalista asemaa voi ilmaista ja uusintaa merkillä, joka voi olla auto, huonekalusarja tai vaate. Tarvittaessa merkkien substituutio järjestyy riippumatta käyttöarvoista. Merkkien kuluttamisen konstituivissa elämäntavassa minuus ja identiteetti on hajotettu tavarajärjestelmässä etsittäväksi, ja sosiaaliselle on vastaavuus tavarajärjestelmään sisäänrakennettuna. Näytteille asetetut ja kokonaisuuksiksi organisoidut tavarat muodostavat oman kosmoksen, totaalisen kategorian. Niiden organisointivälineen pyrkimys on muodostaa 'objekti-polkuja', jotka avaavat houkuttelevia väyliä kuluttamiseen (mt, 30 - 31). Objekti-polulla tavaroiden kokonaisuus muodostaa merkitystä objekteista superobjektin, kulutusyhteiskunnan kovan ytimen, joka johdattaa kuluttajat yhä syvemmälle kulutuskulttuuriin. Herkeämätön mielikuvien tuotanto tavaroiden välityksellä ja merkkien harkittu runsaus simuloivat kuluttamisen objektit välttämättömyysketjuiksi, jossa kerran mukaan lähtenyt kuluttaja pakottaa itse itsensä loputtomien simuloitujen tarpeiden kehään (Featherstone 1991, 15; Ilmonen 1993, 79 - 80; Baudrillard 1983, 139 - 140 ja 1988b, 30 - 31).

2.2.2.2. Tuotannon kuluttaminen vai kuluttamisen tuottaminen?

Ilman selkeästi ja tarkoin määriteltyä kontekstia on vaikea asettaa selvää rajaa tuottamisen ja kuluttamisen välille. Tuottaminen ja kuluttaminen sisältävät monitasoisia päällekkäisyyksiä ja sisäkkäisyyksiä, jotka ovat jääneet vähälle huomiolle erotteluun perustuvissa sosiaaliteoreettisissa diskursseissa. Esimerkiksi tarpeisiin redusoitu kuluttamisen diskurssi palauttaa niin kuluttamisen kuin tuotannonkin 'luontoon', jolloin molemmat käsitteet menettävät erityislaatuiset merkityksensä suhteessa toisiinsa. Vaikka kuluttaminen tarpeiden säätelyvälineenä olisikin yksilöllisen luonnon hallinnan ja kesyttämisen kontrolloitu yhteiskunnallinen muoto, jäisi tuotanto inhimilliseksi ylimalkaisesti määritellyksi luontosuhteeksi, joka olisi kuluttamisen 'luonnollinen' rinnakkaistoiminto. Myös nykyaikainen tuotannon ja kuluttamisen länsimainen malli tunkeutuneena lähes kaikille inhimillisille elämäntavalle jäisi luonnon kautta selittämättä.

Yhteiskunnallisista puitteistaan ja markkinataloudellisista lähtökohdistaan riisuttuina kuluttaminen ja tuottaminen ovat yhtä ja samaa toimintaa. Falkin (1994, 95) ajatus kuluttamisesta ja tuottamisesta yhteenkietoutuneena reproduktiivisena mallina ja yhtenä prosessiivisena itseään ylläpitävänä orgaanisena kokonaisuutena kuvaa parhaiten käsitteellistä liukenemistä ja vaikeutta erottaa kuluttamista ja tuottamista toisistaan ilman selkeää kontekstia. Falkin mukaan käsitteitä voi käänellä ylösalaisin siten, että kuluttaminen voidaan nähdä tuottamisena parhaimmillaan reproduktion ja sosiaalisen elämän rakentamisen aspektien kautta. Mitä muutakaan syöminen, juominen ja pukeutuminen ovat kuin oman elämän edellytysten tuottamista, reproduktiota? Samalla ajatusta voidaan laajentaa koskemaan yleisesti kaikkea kuluttamista; välttämättömien elintoimintojen kannalta liiallista kuluttamista voidaan pitää sosiaalisen 'minän' konstruktiona, tyydyttävän yhteiskunnallisen elämän normien täyttämisenä. Kuluttaminen voi siis olla produktiivista tai reproduktiivista fyysisesti ja sosiaalisesti.

Luonnosta lähtevän, reproduktiivisen mallin mukaan kuluttaminen on samanaikaista tuotannon prosessia. Reproduktiivisessa kulutuskäsityksessä on kyse ennenkaikkea aineenvaihduntasuhteesta yksilön, yhteisön ja luonnon välillä, jossa kaikki kolme tahoa ovat vain yhden kokonaisuuden komponentteja (Ilmonen 1993, 39). Saman ajatuksen mukaan tuottaminen on kuluttavaa, jolloin kulutus määrittyy kuluttavaksi kuluttamiseksi ekologisen diskurssin mukaisesti, mikä onkin helppo ymmärtää Suomen kielen 'kuluttamisen' ja 'kulumisen' kautta. Ekologisesti tuotanto on jo sinänsä kuluttavaa 'näännyttävänä' kulutuksena ympäristön taholta. Itse asiassa kuluttamisen akti kiinnittyykin tuotantoon, ja näin markkinoilla tapahtuva vaihto onkin statuksen vaihtoa, jossa tuotanto luovuttaa kuluttamisen ja 'kuluttajan' statuksen kuluttajalle. Kun tuotanto tuottaa, se kuluttaa. Sama päinvastaisuus pätee myös kulutukseen, reproduktion aspektista orgaaninen kokonaisuus vain uusintaa itseään.

Tuotanto ja kuluttaminen nähdään yleensä sovinnaisesti toisilleen vastakohtaisina yhteiskunnallisina toimintoina. Traditionaalisessa diskurssissa tuotantoon liitetään usein rationaalinen ja kurinalainen eetos, jossa toimitaan protestanttisen työmoraalin mukaisesti sopeutumalla kieltäytyksen kulttuuriin ja toimimalla taloudellisen niukkuuden asettamissa rajoissa. Tuottajia veloitetaan toimimaan yhteiskunnan hyväksi, koska viime kädessä tuotannossa luodaan edellytykset aineelliselle turvallisuudelle. Jokapäiväisen inhimillisen reproduktion tae on ollut toimiva ja dynaaminen tuotanto. Kuluttaminen on monella tapaa tuotannon peilikuva, sitä tuotetaan päinvastaisella kannustinretoriikalla: impulsiivisuus, irrationaalisuus ja turhamaisuus ovat kuluttajan hyveitä. Tuottajan ja kuluttajan positioiden keskinäinen eroavuus on kuvattu yhtä jyrkäksi jaoksi työn ja vapaa-ajan kanssa. Mitä enemmän ja useammin kuluttaja vierailee vapaa-aikanaan ostoaikeissa markkinapaikalla, sitä turvatumppaa on työpaikan takaavan tuotannon pyörien pyöriminen. Uusliberalistisessa talouspoliittisessa

retoriikassa kuluttaminen on haluttu konstruoida tukitoiminnoksi toimivalle tavar- ja palvelujen tuotannolle ja sen myötä velvoittavaksi työksi toimivan yhteiskunnan ylläpitämiseksi (Baudrillard 1988b, 53; Featherstone 1991, 21; Rifkin 1995, 19 - 22; Saunders 1993, 67 - 68).

2.2.2.3. 'Dekommodifioitunut' kuluttaminen

Kuluttamisen selittäminen tavaroiden kautta irrottaa kulutuksen tuotannon yhteydestä, ja johdattaa kulutustutkimuksen ontologisiin selitysmalleihin. Kuluttaminen liitetään syviin inhimillisen sosiaalisuuden, kulttuurin ja psykologian kompleksisiin käytäntöihin, jotka yhtäältä pitävät pystyssä nykyisenkaltaista kulutusyhteiskuntaa ja toisaalta antavat sille mielekkyyden. Päinvastoin kuin voisi kuvitella, monet teoreetikot tulkitsevat tavar- ja kuluttamisen suhdetta kuluttamisen dekommodifikaationa. Itse kuluttaminenkin nähdään vain jäävuoren huippuna sille varsinaiselle toiminnalle, jolle kuluttaminen on vain fyysinen implikaatio. Colin Campbell ja Grant McCracken pyrkivät esittämään kuluttamiselle toimintamallina selityksen inhimillisten taipumusten kautta. Kuluttamiselle on olemassa ikään kuin inhimillinen sisäinen valmius, joka ilmenee erilaisina taipumuksina joihin kuluttaminen moderneissa oloissa pystyy hyvin vastaamaan. Molemmat pyrkivät välttävät teorioissaan muna -kana -asetelman ongelman irrottamalla kuluttamisen ja ympäröivät spesifit yhteiskunnalliset olosuhteet teorioiden lähtökohdista. Selitykset lähtevät kuluttajasta käsin, kuluttajan riippumattomuus on ensisijainen.

Grant McCracken (1988, 104 - 117) esittää tavaroiden ja kuluttamisen suhteen kaikkein merkityksellisimpänä modernin kulutusyhteiskunnan käyttövoimana. Kulutustavaroiden viehäty ei niinkään perustu irrationaaliseen houkutukseen tai fantasioiden tuottamiseen, vaan pikemminkin ne ovat lupauksia antavia väyliä kaikkein syvimmin toivottuihin ja haluttuihin päämääriin tai elämäntapoihin. Ylläpitämällä avoimina mitä erilaisimpia mahdollisuusrakenteita yksilöllisen identiteetin ja sosiaalisen statuksen luomiseksi kulutustavarat tarjoavat materiaaliset puitteet tällaisten päämäärien systematisoimiseksi. Inhimilliset toiveet ja päämäärät ovat luonteeltaan sellaisia utooppisia energioita, jotka tekevät todellisuudesta siedettävämmän elää. Tällaiset päämäärät ovat ideaaleja, joita syntyy yksilön itsensä, yhteisön tai yhteiskunnan toimesta. Yksilötasolla ideaaleina voivat olla vaikkapa tutkinnon saavuttaminen tai avioliitto, ja yhteiskunnallisina ideaaleina toimivat esimerkiksi erilaiset poliittiset ideologiat. Koska ideaalit ovat täydellisyyksiä tai täyttymyksiä, eivät ne voi sellaisinaan esiintyä sosiaalisen todellisuuden realiteetteina. Tarvitaan siis strategia käsitellä ideaaleja poissaolevina.

Ideaalit voivat olla vain diskursiivisia ja kaikki empiiriset kokeilut altistavat ne latistumisen vaaralle. Kun ideaalit etäännytetään, suojellaan yhtäältä ideaaleja banalisoitumiselta ja toisaalta ylläpidetään ja säilytetään inhimillisiä utooppisia energioita. Ideaaleista tulee syrjään siirrettyjä merkityksiä. Etäännyttämisen strategiassa ideaalit ovat sijoitettavissa miltei vapaasti minne tahansa ajan ja tilan jatkumossa. Mennyt aika voidaan nähdä jonkin ideaalin suhteen vanhana hyvänä aikana ja tulevaisuus voidaan esittää rajattomana mahdollisuuksien avaruutena. Ideaalit voidaan myös paikantaa, mutta sijoituskohteen on oltava riittävän kaukainen. Kaukaisuus onkin tärkeää ideaalien suojelun kannalta niin tilassa kuin ajassakin: lähimenneisyys ja fyysinen läheisyys ovat molemmat liian alttiita empiirisille verifikaatioille, jolloin ideaaleista saattaisi paljastua epäsuotuisia ominaisuuksia. Myös pelkkä arkipäiväistyminen himmentää minkä tahansa onnistuneenkin ideaalin toteuttamisen, käytetyt mahdollisuudet ovat tässä suhteessa aina menetettyjä mahdollisuuksia.

Etäännytettyjen merkityksien siirtäminen käsillä olevaan aikaan ja tilaan on vaikeaa vaurioittamatta itse ideaaleja. Ideaalit jätetään etäiseen sijoituskohteeseensa, ja siitä elvytetään nykyhetkeen vain osia, eräänlaisia häivähdyksiä täydellisyydestä. Tällaiset palaset ideoista ovat kulttuurin ja yhteiskunnan myönnetyksiä saada kokea hetkellisesti täyttymystä jostain, joka jo kerran on pyhitetty (mt, 109 - 110). Parhaiten merkityksen siirto onnistuu nykypäivään kulutustavaroiden kautta. Tavaroiden avulla voidaan muodostaa siltoja etäännytettyihin merkityksiin tuomatta itse merkitystä kokonaisuena kuluttajien ulottuville. Silta toimii silloin kun tavaroita vasta halutaan, ostotapahtuma on aina siirtymistä riskiympäristöön merkitysten kannalta. Yksilöllinen merkityksen etäännyttäminen on kuvitteluprosessi, jossa henkilökohtaiset unelmat ovat ideaaleja tulevaisuudessa. Tähän malliin sovitettuna kulutustavarat toimivat potentiaaleina ilmentää tavoiteltuja ideaaleja. Esimerkiksi auto voi olla kulutustavara, joka on enemmän kuin kulkuneuvo; sillä voi osoittaa omaa identiteettiään, varallisuutta ja sosiaalista statusta. Auton siltaominaisuus on sen kyvyssä ilmaista näitä merkityksiä. Autosta tulee objektiivinen korrelaatti ideaalien ja todellisuuden välille, sillä on materiaalisessa muodossaan sellaisia ominaisuuksia mitä kuluttaja toiveissaan ja unelmissaan on sille antanut (mt, 110; Campbell 1987, 62).

Campbellin mukaan (1987, 77, 83) keskeisintä kuluttamisessa on nautinnon tavoittelu, ja kuluttava subjekti on moderni hedonisti. Hedonismi modernissa muodossaan on mielensisäinen projekti, jota harjoitetaan unelmoimalla. Toisin sanoen hedonismi on pohjimmiltaan halun ohjaama menettelytapa, joka ennakoii niiden nautintojen laatua, jotka kokemus lupaa toteuttaa. Unelmointi ja haaveilu (day-dreaming) ovat nautinnon etsimisen keinoja, joissa ihmiset valjastavat mielikuvitukselliset kykynsä luodakseen mentaalisia mielikuvia, joita he 'kuluttavat' imaginaarisesti odottavan orientaation

mukaisesti. Odotukset ja ennakointi suuntautuvat tulevaisuuden kuvittelemiseen, sinne missä kokemus unelman täyttymyksenä sijoittuu.

Koska moderni hedonismi odottavan orientaation synnyttämän kihelmöivän nautinnon vuoksi lataa tulevaisuuteen nautinnon täyttymyksen toiveita, Campbell erottaa käsitteellisesti toisistaan unelmoinnin ja fantasioinnin (mt, 83 - 84). Fantasioimisella tarkoitetaan mielikuvituksen harjoittamista ilman minkäänlaisia todellisuuden rajoituksia. Fantasiointi ei luo tai täytä toiveita ja odotuksia todellisuudessa. Sen sijaan unelmointi sisältää vahvan referenssin todellisuuteen, se määrittyy mielikuvituksen huolelliseksi laadinnaksi kohti nautinnollista suuntaa, tulevaa tai ennakoitua todellista tapahtumaa. Unelmointi sisältää spekulatioita tai mielikuvituksellisia ennakoiteja tulevaisuudesta. Tähän kätkeytyy myös unelmoinnin ja todellisen välinen jännite. Unelmilla on taipumus hylätä realistiset odotukset, ja alkaa luomaan täydellistä elämänvisiota. Niistä kehittyi modernin hedonistin harjoittama taiteenlaji, joka asettuu törmäyskurssille todellisuuden realiteettien kanssa. Jos halun ja unelmien kohde pitää sisällään hedonistille tuntemattomia ja uusia kvaliteetteja ja ominaisuuksia, syntyy avoin imaginaarinen horisontti kuvitella sen tuottamaa mielihyvää yhä uusissa unelmissa. Hedonisti voi näin liittää mielihalujensa kohteeseen lisää nautintoa tuottavia ominaisuuksia, jolloin halu ja odotukset tuntematonta kohtaan kasvavat entistä suuremmaksi. Haluamisesta tulee sinänsä nautinnollista toimintaa. Unelmien siirtyminen ajassa eteenpäin 'vielä saavuttamattomaan' tilaan ei myöskään ole takaisku hedonistille, vaan päinvastoin se on 'nautinnollinen epä mukavuuden tila'. Näin haluamisesta tulee nautintojen etsimisessä ja luomisessa saavuttamista tärkeämpää. (mt, 85 - 86)

'Tuntemattoman haluaminen', kyvyttömyys identifoida halun täsmällistä objektia tai vaikeus transformoida imaginaarinen nautinto todellisuuteen sopivaksi ovat kaikki tunnusomaisia piirteitä kaipuulle. Kaipuu on eräänlainen positiivinen puutetila, joka ylläpitää nautintoa luovaa mielikuvitusta ja lupausta täyttymyksestä, mutta joka on aina ristiriidassa todellisuudessa aktualisoituvien epätäydellisten nautintojen kanssa. Kaipuu ei vaadi kuvitteellisesti alkuunpantuna ilmiönä minkään todellisen objektin läsnäoloa kuten halu, jolla on aina kohde. Näin ollen on mahdollista kaivata jotain ainiaksi idean tasolle jäävää saavuttamatonta ja tuntematonta. (mt, 86 - 87)

Moderni kuluttaminen on Campbellin mukaan mielikuvituksellista ja ääriyksilöllistä itsensä hemmottelua, joka ilmenee monimutkaisena todellisuuden ja unelmien dualismina. Leimaa-antavinta on kuluttamisen mentaalinen ja immateriaalinen substanssi, joka vaikuttaa selkeältä harhakäsitykseltä nykyistä vallitsevaa kuluttamisen tapaa tarkkaileville. Campbell selittää kiihtyneen kulutustavarakierron ja paisuvat kaatopaikat kuitenkin pettymyksen ja ehtymättömän kaipuun syklillä. Jännite täydellisten

unelmien ja epätäydellisen todellisuuden välillä antaa modernille kuluttamiselle sen nykyisen muotonsa. Mitä taidokkaampi moderni hedonisti on luodessaan mielensisäisiä odotuksia täydellisistä kulutustavaroista, sitä suurempi romahdus on varsinainen tavarankäytön hankinta, ja sen banalisoituminen. Todellisuus onkin hedonistille pettymysten sfääri. Kulutustavaratuotanto kuitenkin ylläpitää jatkuvaa uutuusien esiinnousua, jolloin pettymyksen tuottaneet tavarat voidaan hylätä yhtä nopeasti kuin ne oli hankittukin. Jokainen uutuus tarjoaa hedonistille mahdollisuuden uuteen kokemukseen, ja uutuuksiin voidaan taas projisoida idealisoituja nautintoja, jotka aiemman objektin kohdalla jäivät toteutumatta. Hankintatapahtuma imaginaarisessa kuluttamisessa voi siis olla riski tai mahdollisuus; se voi yhtä hyvin implikoida toivoa, nautinnon täydellistymistä, tai epätoivoista tarrautumista viimeiseen oljenkorteen. Campbellin mukaan moderni kuluttamisen substanssi on dynaamisena illuusion ja todellisuuden vuorovaikutusta, jossa kuilun täydellisen mielenmaailman ja epätäydellisen todellisuuden välillä täyttää ehtymätön kaipuu. (mt, 89 - 91)

2.3. Kuluttamisen käsitteellinen täsmentäminen

Kuluttamis -käsitteistö muodostuu kolmesta toisistaan riippuvasta ja tuottavasta komponentista, joiden kautta kuluttamiseen voidaan saada täsmennettyä sisältöä. Ilman näitä kolmea entiteettiä kuluttaminen ei modernissa muodossaan olisi mahdollinen. Lähdän siitä ajatuksesta, että kuluttamista ja kuluttajuutta tuotetaan aktiivisen ideologisen prosessin kautta. Kulutusyhteiskunta on kuluttamisen ja kuluttajien välitön konteksti, jossa ne ovat refleksiivisessä suhteessa toisiinsa. Kulutusyhteiskunnalla tarkoitan kuluttajuuden kautta organisoituvaa sosiaalista järjestystä, ja sitä hegemonista tapaa jolla yksilöt integroidaan ja sosiaalistetaan yhteiskuntaan. Kulutusyhteiskunta on myös kuluttamisen toiminnan ja rakenteiden kokonaisuus. Kuluttamista yhteiskunnallisesti merkittävänä toimintona ylläpitää konsumeristinen ideologia, jonka taustalla on teknistaloudellinen järjestelmä, markkinakapitalismi, markkinatalous tai uusliberalistinen poliittinen taho, nimeäjästä riippuen. Päämääränä on kuitenkin ajatus kuluttajuuden ja kuluttamisen tukemisesta ja uusintamisesta yhteiskunnallisena osallistumismuotona ja resurssien ohjautumiskanavana.

Kuluttamisen substanssin tai kovan ytimen sijainnista ei ole olemassa yhtä totuutta, eikä yhtä ainoaa pätevää tulkintaa. Kuluttamisesta on, päin vastoin kuin Falk (1994, 94) asian näkee, useita diskursseja. Falk itse määrittelee kuluttamisen tuotannon, niukkuuden, arjen ja hyveellisyyden peilikuvaksi, joka on eräänlainen yhteiskunnassa tai yhteisössä tuotetun liiallisen tai ylimääräisen 'synnillinen' ja rituaalinen 'ei-produktiivinen' käytötapa. Kuluttaminen olisi siis jatkoa aiemmin ihmisyyhteisöissä vallinneille

karnevaalien ja juhlien, yleensä arjesta irrottautumisen tavoille (mt, 95 - 99). Campbell on myös irrottanut (1987, 89) kuluttamisen tuotannon kontekstista toisenlaisiin inhimillisiin sfääreihin. Yhtäläisyys Falkiin näkyy kuluttamisen selittämisessä muuna kuin vaihtoon välittömästi liittyvänä ilmiönä; syy ei kuitenkaan ole traditiossa vaan mielensisäisissä taipumuksissa. Varsinainen kuluttamisen akti Campbellin mukaan on mielikuvituksen ohjaamaa unelmointia ja perustuu ihmisen halukkuuteen kokea nautintoja.

Baudrillardin (1988a, 21 - 22) käsitys kuluttamisesta liittyy kiinteästi tavaroihin, ja niiden erityisluonteeseen merkkeinä ja merkitsijöinä. Kuluttaminen on yhtäältä merkkien manipulointia ja toisaalta normatiivista pakkoa. Kuluttaminen merkkien manipulointina tuottaa kuluttamisesta toiminnon, joka on manipuloiva suhde merkkiin; kuluttaminen on menettelytapana suhde, johon sijoitetaan ja jossa toimitaan manipuloitaessa merkkiä. Kuluttamisen kokonaisuuden muodostavat siis manipuloija ja merkki toiminnallisessa suhteessa toisiinsa. Baudrillard käsittää kuluttamisen sen kautta, miltä kuluttaminen ulkoa päin näyttää ja miten kulutusyhteiskunta vaikuttaa kuluttajaan (1988b, 48). Baudrillardia mukailevan skeeman kuluttamisesta on formuloinut Featherstone (1991, 16), joka näkee kuluttamisen sosiaalisesti strukturoituna tapoina tuottaa eroavuuksia sosiaalisiin asemiin. Sosiaaliset suhteet ovat keskiössä, ne ovat säädeltävissä ja muokattavissa kuluttamistyylien puitteissa. Featherstone kuvaa kuluttamista kaksivaiheisena prosessina, jossa varsinaista vaihdon tapahtumaa seuraa persoonallinen symbolisen kuluttamisen vaihe. Symbolisessa kuluttamisessa on kysymys ennaltamääräämättömistä tavaraan kohdistuvista toimista, jotka eivät ole millään lailla riippuvaisia vaihtoarvosta. Symbolinen kuluttaminen viittaa yhtäältä käyttöön ja toisaalta taidenautintoon, toisen vaiheen kuluttaminen voi olla alkuperäisestä tavarankäytötarkoituksesta poikkeavaa menettelyä tai tavarankäytön statuksen kohottamista aina taide-esineeksi saakka. Symbolisessa kuluttamisessa tavara dekommodifioituu, ja sen vaihtoarvo muuttuu merkkiarvoksi, joskus jopa mittaamattomaksi, ainutkertaiseksi ja 'pyhäksi' (Ilmonen 1993, 208).

Kaikki tulkinnat modernin kuluttamisen olemuksesta palautuvat kolmeen kuvailevaan väittämään, jotka esitin kappaleessa 2.2. Tärkeintä kuluttamisessa on kuitenkin esittää perusteltu ajatus siitä, mikä kuluttamisessa tekee siitä kuluttamista. Usein kuluttaminen esitetään triviaalien käsitteiden kautta mm. syömisenä, juomisenä, pukeutumisena tai muuna vastaavana arkipäiväisenä rutiinina (esim. Bauman 1998, 23) ilman täsmennystä siitä, mikä edellisistä toiminnoista tekee niistä kuluttamista. Kuten jo aiemmin olen todennut, syöminen kuluttamiseksi käsitettynä implikoi ajatukset reproduktiosta ja käytöstä, jotka sopivat huonosti modernin kuluttamisen selityksiksi. Toisaalta kuluttaminen ja moderni kuluttaminen on heikko dikotomia, koska kuluttaminen sinänsä on jo modernia: se on miltei

modernisuuden ilmentymä. Lähdenkin luomaan omaan tutkielmaan käypää kuluttamisteoriaa modernisuuden pohjalta, jossa huomioin Baumanin kontribuution omaan tutkimukseeni paremmin sopivalla tavalla.

Kuluttamista on kaikki markkinoilla tapahtuva myyjän ja ostajan välinen vaihto, jossa kuluttaja on se henkilö, joka ostaa rahaa vaihdon välineenä käyttäen tavaroita tai palveluita. Näen kuluttamisen toimintana siis ensisijaisesti vaihtoarvon määräämänä, rahan omistajan vaihdon aktina. Vaikka käsitteeni kuluttamisesta on kulttuurisista puitteista riisuttu versio, ei se sulje pois aiemmin esitettyjä teorioita halusta, manipulaatiosta tai tavaroista, ne vain saavat uuden merkityksen ja kontekstin kriittisessä kuluttamistavassa. Kaikki esitetyt teoriat kuluttamisen merkityksestä redusoituvat lopulta vaihtotapahtumaan, joka tapahtumana sinänsä on varsin vaatimaton, mutta jonka ympärillä avautuu kompleksinen ja pluraalinen, syiden ja seurausten avaruus. Kuluttaminen modernina ilmiönä voidaan uudelleen puitteistaa, kun se ensin riisutaan aiemmin esitetyistä puitteista. Ilmonen (1993, 207) esittää puitteista riisutun, rakenteellisesti pelkistetyin mallin kuluttamisen aspekteista ja vuorovaikutustahoista, jossa kuluttaminen taloudellisessa mielessä erotetaan selvärajaisesti tuotannosta, käytöstä ja elämismaailmasta markkinoille kuuluvaksi toiminnoksi. Kuluttamista ei siis ole esimerkiksi autolla ajamista tai sen omistamista, vaan auton ostamista. Merkkien manipulaation, symbolismin tai sosiaalisen jäljittelyn näkökulmasta auton ostaminen on kaikkein vähiten autoon liittyvää kuluttamista. Pidän ostamista siksi kuluttamisen substanssina, koska näkökulmani tässä tutkimuksessa moderniin kuluttamiseen on sen instrumentaalissa luonteessa kysyntää manipuloivana aktiivisena refleksiivisyytenä.

Koska tutkielman kannalta on perusteltua ja välttämätöntäkin tarkastella kuluttamista niin vaihdon kuin käytönkin näkökulmista, on syytä tehdä käsitteellisesti yksinkertainen ad hoc -jaottelu 'kuluttamiseen' ja 'kulutukseen'. Kulutus poikkeaa kuluttamisesta siinä, että se on käyttöesineeseen liittyvä suhdekäsite, joka joissain tapauksissa on vailla suoraa yhteyttä kuluttamiseen. Ilman kulutuksen käsitettä on mahdoton arvioida tai mitata pelkän kuluttamisen perusteella asumisen tai liikenteen merkityksiä ja vaikutuksia yksilöön, yhteiskuntaan tai ekologiseen ympäristöön. Tämän dikotomian perusteella 'energian kuluttaminen' tarkoittaisi energiayhtiöiden kanssa tehtyä sähkösopimuskauppaa tai sähkölaskun maksamista, ja 'energian kulutus' konkreettisempaa energian käyttöön liittyvää toimintaa, kuten kodinkoneiden käyttöä tai autoilua, joihin liittyy sähkön tai bensiinin kulumisen. Kuluttaminen implikoi kuitenkin suurilta osin kulutuksen niin, ettei niitä ole syytä aina erotella toisistaan; leivän ostamisen voidaan katsoa liittyvän jännöksettömästi sen syömiseen (vrt. kuitenkin Featherstone 1991, 16). Ympäristöä, kestävästä kehitystä tai resurssien jakoa kulutusyhteiskunnan näkökulmasta on vaikea

ymmärtää tyhjentävästi ilman kuluttamisesta erotettua kulutuksen käsitettä (ks. mm. Heiskanen & Pantzar 1994).

Kulutus liittyy myös kokonaiskulutuksen käsitteeseen, jota ei ole helppoa palauttaa jäännöksettömästi yksilöllisiin valintoihin. Kulutus on laskennallista ja tilastoihin liittyvää, jonka perusteella voidaan arvioida makrotason toimintojen konkreettista kuluttavuutta resurssisidonaisuuden ja luonnonvara-analyysin näkökulmasta. Kulutus on helpoimmin ymmärrettävissä tuotantoon ja ympäristöön liittyvänä kumuloitumisen kuvauksena erotukseksi kuluttamisesta, joka voidaan vaivatta redusoida markkinavaihdoksi: jakelun, markkinoinnin ja yksilön välistä vuorovaikutusta sääteleväksi toiminnoksi. Siten kulutus on fysiologiaa ja aineenvaihduntaa, kun kuluttaminen on moderniin yhteiskuntaan liittyvä abstraktio. Kulutuksen ja kuluttamisen suhteen määräytyy myös kaksi toisistaan poikkeavaa kuluttajakäsitystä. Kuluttamisen subjektina kuluttaja on valitsija, kun taas kulutusnäkökulmasta kuluttaja on keskiarvo tai havaintoyksikkö, joka esitetään tilastollisesti laskennallisen kokonaiskulutuksen kautta (ks. esim. Durning 1992; Ilmonen 1993, 131 - 166; Redclift 1996).

Aikomukseni on problematisoida kuluttaminen toimintana uudelleen sen talousopillisista lähtökohdista pelkäksi ostotapahtumaksi kuitenkin sillä tavoin, että kuluttajan rooli muuttuu aktiivisemmaksi, kriittisemmäksi ja tiedollisesti refleksiiviseksi suhteessa konsumeristisiin rakenteisiin. Tämä tarkoittaa halun politisoitumista, merkkien manipulaation ja kommunikatiivisen järjen intressien muuttumista kulutusyhteiskuntaa ja kuluttamisen vuorovaikutustahoja kritisoiviksi. Lähtökohtana kuluttamisen tutkimiselle täytyy olla kuluttamisen modernien rakenteiden tunnistaminen omnipotenteiksi. Modernin elämän olemuksellisena piirteenä on kuluttajuus, joka toimii 'luonnosta' ja traditiosta irrottavana rakenteena pakottaen ihmiset kulutuksellisesti välittyneeseen vuorovaikutukseen (Giddens 1991; 32, 196 - 197). Kuluttaminen on siis yhtäaikaan yksilöiden toimintaa, ja sitä kehystävää kuluttamista uusintavaa rakennetta jonka kautta inhimillisen olemassaolon edellytykset aina tarpeentyydytyksestä lähtien standardisoidusti toteutetaan. Kulutusyhteiskunta on siis se tarpeiden järjestelmästä kasvatettu konsumeristinen rautahäkki, josta moderni ihminen ei pääse koskaan ulos.

3. KULUTTAMINEN JA KANSALAISSUUS

3.1. Kansalainen kulutusyhteiskunnassa

Sosiaalitieteelliset dikotomiat tarjoavat tämänkin tutkimuksen kannalta otollisia metodologisia lähtökohtia esittäen taloudellisen globalisaation puristuksen vaikutuksia kaikilla yhteiskunnallisten perusulottuvuuksien tasoilla. Taloudellisten intressien kohtaamispaikkana klassinen kansalaisyhteiskunta identifioituu selkeimmin ymmärrettäväksi kulutusyhteiskuntana, jossa kuluttajina yhteiskuntaan integroidut yksilöt toteuttavat taloudellisia päämääriään näennäisesti vapaina ja riippumattomina agentteina. Retoriikan tasolla yhteiskunnan jäsenestä on alettu kilvan käyttää kansalaisen ja kuluttajan käsitteitä, jonka taustalta voi lukea vallitsevia yhteiskunnallisen ohjauspyrkimysten implikaatioita ja sopeuttavaa valistusta kohti vääjäämätöntä globaalin taloudenpidon ohjausta. Kansalais- ja kuluttajadiskurssit houkuttelevat vertailemaan niiden kahden yksilösubjektin välisiä eroavuuksia ja retorisia käyttöyhteyksiä niin poliittisen ilmaisun käytäntöinä kuin sosiaalitieteellisinä käsitteinä. Poliittinen retoriikka niin oikealla kuin vasemmalla on tarjonnut omat kontribuutionsa pääsääntöisesti siten, että talousliberalismia puoltava oikeistolaiskanta on halunnut integroida kansalaisuuden kuluttajuuteen hyvinvointipalvelujen ja valtion omaisuuden yksityistämispolitiikan myötä. Taustalla vaikuttava ideologia perustuu oletukseen privatisoitumisen kautta saavutettavasta taloudellisesta tehokkuudesta säästöjen muodossa, jota tuottaa kansalaisuuden korvaava parhaiden palveluiden äärelle hakeutuva kuluttajavalinnan logiikka. Vasemmistolainen vastine kuluttaja-kansalaisuuteen on yhteisvastuun aatteen liittäminen kaikkeen kuluttajakäyttäytymiseen, jolloin kuluttajan velvollisuutena on ylittää omat individuaaliset intressinsä korkeampien yhteisöllisten päämäärien hyväksi.

Kansalaisuus ymmärretään yleensä kansallisvaltion jäsenyydeksi sekä julkisten oikeuksien ja velvollisuuksien kategoriaksi. Viimeaikaiset sosiaalitieteelliset teoreettiset tulkinnat antavat kuitenkin vapauden ja mahdollisuuden soveltaa kansalaisuutta laajemman kehyksen mukaisesti. Siksi pyrin esittämään teorian tasolla, kuinka retoriikka velvoitteensa tuntevasta kansalaisesta saa vastaavuutensa sosiaalitieteissä yhteiskunnallisen tiedostamisen ja valvetuneisuuden subjektina. Teoriaa kansalaisuudesta ei enää kirjoiteta yksin valtion, hyvinvointivaltion ja kansalaisyhteiskunnan kontekstissa, vaan se yhdistetään yhä useammin systeemin ja elämismailman välisen konfliktin problematiikkaan liittyväksi ilmiöksi (esim. Konttinen 1998 & 1999). Siksi kansalaisuuden käsitteellistämässä on ehdottomasti kiinnitettävä huomio systeemissä ja elämismailmassa vallitsevien kansalaisuuden teoreettisten kuvauksien välisiin poikkeavuuksiin. Kansallisvaltiollisissa projekteissa

kansalaisuus esitetään edunsaajana hyvinvointivaltiollisessa jakopolitiikassa. Elämismaailman kontekstissa kansalaisuus määrittyy autenttisuuden ja kontrollista vapautumisen puolustukseksi, mikä tarkoittaa manipulaatiosta vapaan subjektiivisuuden kautta esiintuotavia elämismaailman sisäisiä intressejä, jotka muuten jäisivät systeemin kolonisoivan vaikutuksen takia vaille huomiota. Kansalaisuudesta onkin tullut 'luonnonsuojelua' (vrt. Heiskala 1993; Ilmonen 1993, 15)

Turner (1986) palauttaa kansalaisuuden talouden ja sosiaalisten oikeuksien välisen ristiriitojen historiallisiin tulkintoihin, jotka myös noudattavat väljästi implisiittistä jakoa systeemiin ja elämismaailmaan. Lähtökohtana kansalaisuutta synnyttävälle dynamiikalle on kapitalistisen talouden inhimillisiä intressejä syrjivät toimintaperiaatteet, joissa arvonlisäyspyrkimyksiä palvelevat intressit asettuvat etusijalle elämänlaatua ja -mahdollisuuksia koskevien intressien kustannuksella. Intressien ja preferenssien väliset ristiriidat aiheuttavat lopulta konflikteja, jotka mobilisoivat sortoa ja alistusta kokeneet tai tiedostaneet yksilöt erialaisiin vastarinnan toimintamuotoihin. Kansalaisuudeksi kuvattu, ja sitä ilmentävä toiminta on aina tavoitteellista ja usein päämääriin sitoutunutta. Nykymuotoisen länsimaisen kansalaisuuden Turner katsoo syntyneen tarpeesta luoda kapitalistisesta taloudenpidosta riippumattomia yhteiskuntaelämän muotoja. Vastarinnan, kamppailun ja muun poliittisen ruohonjuuritason toiminnan piirteet ja laatu ovat yleistettävissä kansalaisuudeksi, jos kamppailujen motiiveina ovat tasa-arvoisuuteen, sosiaalisiin oikeuksiin tai mihin tahansa eriarvoisuuteen torjuvasti suhtautuvat poliittiset kannat. Kansalainen määrittyy usein vastarinnan subjektiksi kamppailuissa erilaisia sarron muotoja vastaan, joissa pyritään poliittisoikeudellisiin päämääriin, epäkohtien osoittamiseen ja osallistumisoikeuden laajentamiseen yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tavoitteiden ja päämäärien laadulliset vaatimukset on muokattava sekulaariseen ja universaaliin muotoon, jotta tavoiteltavat edut olisivat mahdollisimman laajoja ryhmiä koskettavia. Kansalaisuus on siten toiminnan laadun ja altruististen motiivien summatiivinen kuvaus.

Faulksin (2000, 124 - 154) mukaan kansalaisuudessa on kyse progressiivisesta projektista, jossa politisoituminen ohjaa myös kansalaisuuden levittäytymistä uusille yhteiskunnallisille alueille. Yhteiskunnallisten liikkeiden ansioksi voidaan lukea uudenlaisten tai vaiettujen sosiaalisten ongelmakenttien osoittaminen ja julkituominen. Liikkeet ja liikehdinnät ovat ajan saatossa murtaneet yksityisen ja julkisen rajan politiikassa, jonka myötä myös kansalaisuuden voidaan katsoa astuneen tuon rajan yli yksityiselämän sfääriin. Faulks lukee kansalaisuuteen kuuluviksi kvaliteeteiksi poliittisuuden laajasti ymmärrettyä, sekä universaalina vastuullisuutta. Siksi kansalaisuus on subjektiivisella tasolla eräänlainen oppimisprosessi, jossa yksityisen ja julkisen välistä sosiaalista distinktiota purkamalla kansalaisuuteen voidaan kiinnittää uusia määreitä ja sopimuksellisia sovellutuksia. Ympäristö-, nais- ja

kansalaisoikeusliikkeet ovat olleet keskeisessä roolissa uudenlaisen kansalaisuuden luojina. Ne ovat osallistuneet ekologisten kysymysten politisoimiseen, hoivan ja huolenpidon naturalistisen diskurssin riisumiseen niihin aiemmin liitetystä askriptiivisista ominaisuusvaatimuksista, sekä osoittaneet kansalaisoikeuksien ulkopuolella elävien ryhmien sosiaalisia intressejä. Poliittisuus ja vastuullisuus merkitsee kansalaisuuden kohottamista postvaltiolliseen tilaan, ja sen myötä kansalaisuuden skaalan ulottamista paikalliselta globaalille tasolle universaalina edunvalvonnan subjektina.

Twine (1994, 1 - 11) näkee kansalaisuuden liittyvän läheisesti ihmisyyshäviöiden selviytymiseen ja olemassaolon ehtoihin, jossa yksilöllä on vastuu oman riippuvuutensa tiedostamiseen suhteessa muihin yksilöihin yhteiskunnallisten perusolotiluuksien kontekstissa. Kansalaisuus merkitsee sosiaalisten etujen ja velvollisuuksien jakamista ajallisen ja paikallisen ulottuvuuden puitteissa. Keskeisimpänä tiedostettavana yhteiskunnallisena olosuhteena on yksilön kiinnittyminen yhteisöön vastuullisena toimijana, jossa huomio on kiinnitettävä yhteisöelämän vaatimusten mukaan elämiseen. Kansalaisuus viittaa 'sosiaaliseen minään', joka ottaa huomioon kompleksiset riippuvuussuhteet moraalisia velvoitteita tuottavina vaikuttimina. Mahdollisuus tehdä sosiaalisesti kestäviä valintoja toteutuu vain ottamalla huomioon valinnasta koituvat seuraukset muiden oikeuksiin ja mahdollisuuksiin tehdä vastaavanlaisia valintoja. Valinnat muokkaavat yhteisöjen, yksilöiden ja instituutioiden välisiä riippuvuussuhteita, jotka välttämättömällä tavalla sitovat kaikki yhteisöt keskinäiseen riippuvuuteen vuorovaikutuksen kautta. Siten kansalaisuus palautuu tiedollisena iterefleksiivisyytenä sosiaalisesti kestävien riippuvuussuhteiden ylläpitämisen velvoitteeseen, ja niissä elämisen tapojen keskinäiseen harmonisoimiseen.

3.1.1. Kuluttajuuden ja kansalaisuuden yhteensovittamisen ristiriidat

Vaikka poliittiset retoriikat kykenevät tuottamaan kuluttajuudesta ja kansalaisuudesta paralleleja tulkintoja ja vaivattomia siirtymiä positiosta toiseen, on niiden teoriaperinteiden poikkeavuus ongelman sisällä. Tarkoitan tällä sitä, että tutkimusongelman esittämiseksi on ensin ratkaistava kuluttamisen ja kansalaisuuden väliset vastakkaisuudet ja keskinäiset ristiriidat. Johdantokappaleessa esitin kuluttamiseen liittyvät välittömät käsitteelliset kontekstit, joiden kautta modernia kuluttamista on tulkittu ja selitetty. Tuotanto, tavarat, tarve, halu, kaipuu ja hedonismi alakäsitteineen poikkeavat kansalaisuuteen liitettävistä vastarinnan, vuorovaikutuksen, riippuvuussuhteiden ja poliittisuuden käsitteistä. Eroavuuksien lisäksi kansalaisuuden ja kuluttamisen käsitteellistä suhdetta rasittavat selkeät vastakohtakonstruktiot. Kansalaisuuden olemukseen kuuluu kollektiivisen toiminnan kautta

muodostuva sosiaalinen valtuutus, jossa toiminta itse itsessään tuottaa kansalaisuutta (mm. Turner 1986 ja Konttinen 1999). Kuluttamista taas leimaa päinvastainen syntydynamiikka: kuluttajuutta ja kuluttamista tuottava paradigma integroi jäsenyyttä yksilöinä ja pyrkii luomaan mielikuvaa yksilöllisistä valintarakenteista. Niinikään kansalaisuus ruohonjuuritasolta ponnistavana legitimaatiokysymyksiin paneutuvana subjektiivisuutena ei saa valtuutustaan kuluttamisen tavoin systeemistä, vaan elämismaailman intresseistä.

Kansalaisuuden vastarintaulottuvuudet koskettavat myös modernia yksilöllistymistendenssiä. Modernisuus systematisoi yksilöllisyyttä ja pakottaa sen toteuttamaan itseään vaille subjektiivisia tartuntapintoja, jolloin yksilöä kohtaava vaara on joutua liiallisen kompleksisuuden ongelman vietäväksi (Giddens 1991; Habermas 1987, 394). Kansalaisuus vastarintana puolustaa elämismaailman 'autenttista' yksilöllisyyttä ja subjektiivisuutta, jota modernit abstraktit systeemit pakkolunastavilla vaikutuksillaan uhkaavat (Konttinen 1998). Autenttisuuden ja subjektiivisuuden muodoiksi yhteiskunnallisten perusulottuvuuksien tasolla voidaan mieltää mahdollisuudet markkinataloudellisesta regulaatiosta riippumattomiin itsensä toteuttamisen muotoihin yksilötasolla, globaalien kapitalismin työvoiman ja luonnonvarojen riistosta vapaa yhteisöllisyys sekä villin luonnon säilyttäminen aineellisena ja esteettisenä arvona ja resurssina. Elämismaailman järki perustuu toisenlaisiin alkuoletuksiin kuin formaalinen rationaalisuus. Byrokraattinen hallintokoneisto ja sen legitimoima kulutusyhteiskunta perustuvat rationaalisuuden ja progressiivisuuden uskoon maailman täydellistymisen väylänä, joiden mukanaan tuoma ongelmien ratkaisupotentiaali ylläpitää ihmiselämän ulkoista hallintaa. Kansalaisuus vapaan vuorovaikutuksen ja globaalien keskinäisriippuvuuksien tiedostajana ja harjoittamisen subjektina nojaa kommunikatiiviseen järjenkäyttöön, joka mobilisoituu vastustamaan modernin formaalisen rationaalisuuden universaalia soveltamista (Konttinen 1998, Touraine 1995). Systeemiin redusoitu kuluttaminen ja elämismaailman kansalaisuus asettuvat toisilleen lähes vastakohtaisiksi käsitteiksi, joille paralleelien toimintaulottuvuuksien löytäminen on vaikeaa.

Moderni kulutusyhteiskunta on merkinnyt globaalien taloudenpidon tuomista arjen valintojen tasolle, mikä merkitsee yksilön ja talouden välisen vuorovaikutuksen järjestymistä ensisijaisesti kuluttamisen kautta. Kansalaisvastarinnalla voidaan saada aikaan näyttäviä protesteja talouden hallitsevuutta ja globalisoitumistendenssejä vastaan mielipideilmaston manipulaation tasolla, jolloin protesti suunnataan poliittista eliittiä ja jossain mielessä myös länsimaista kuluttajakuntaa kohtaan. Kollektiivisena toimintana kansalaisaktiivisuus nojaa 'kvantitatiiviseen argumenttiin', jossa väenpaljoutta käytetään implisiittisenä tahdonilmauksena vastustettaessa esimerkiksi taloudellisen eliitin oikeutta päättää maailman taloudenpidon suuntaviivoista. Turnerin (1984, 26) esittämän väitteen mukaan globaali

kapitalismi ei vaadi toimiakseen ideologista tukea. Väitettä voidaan provokatiivisesti jalostaa ja täydentää pessimistisempään suuntaan väittämällä, ettei kapitalismi myöskään kaadu ideologiseen vastustukseen, vaan sen romuttamiseksi vaaditaan jokaiselta yksilöltä erikseen pintaa syvemmälle meneviä ja enemmän henkilökohtaiseen sitoutumiseen perustuvia toimenpiteitä. Siksi kulutusyhteiskuntana näyttäytyvää globaalia taloudenpitoa on vaikea vastustaa, koska kuluttajat integroidaan yksilöinä ja kuluttamisvalinnat ovat luonteeltaan privaatteja, henkilökohtaiseen suvereenisuuteen perustuvia. Ideologisen protestin voi suunnata ainoastaan julkishallintoa kohtaan, jonka sallimuksen kautta länsimaiset kuluttamisen tavat ja rakenteet ovat vallitsevia. Kansalaisprotesti taloudellista globalisaatiota vastaan on siksi usein välillistä.

Kuluttamisen rakenteet ovat nerokkaalla tavalla samanaikaisesti joustavia ja suljettuja. Koska kulutusyhteiskunta on modernisaation hegemoninen valintojen sfääri, on kansalaisuuteenkin kiinnitetyt riippuvuuden huomioimisen vaatimukset usein kuluttamisessa kohdattuja valintatilanteita. Koska talouselämään suunnattu protesti ja vastarinta joudutaan kohdistamaan kansalaisyhteiskunnan tasolla poliittista eliittiä vastaan aina kansainväliselle tasolle asti, jää talouden ja elämismaailman välinen suora kytköspinta tällöin koskemattomaksi. Kollektiivisuus katoaa kuluttamisen yhteydessä, sillä kuluttaminen tapahtuu aina viimekädessä yksilöllisesti. Kansalaisuus on myös sen osalta muuntumispaineiden alainen. Toinen ongelmallinen seikka joustavaan kuluttamisrakenteeseen kiinni pääsemiseksi on protestin olemuksessa. Mitä kohtaan protesti voidaan lopulta esittää, jos valintamahdollisuudet, ja niiden puitteissa jatkuvasti eläminen ovat joka tapauksessa inhimillistä todellisuutta? Lisäksi toiminta ja yhteiskunnalliset rakenteet ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa siten, että valinnat muokkaavat uudelleen sekä rakenteita että toimintaa luomalla toisilleen edellytyksiä ja puitteita. Kulutusyhteiskunta rakenteena on siten immuuni valintojen kautta tapahtuvalle protestille, koska se pystyy adaptoitumaan ja transformoitumaan kulutuskysynnän mukaan miltei loputtomasti. Siksi kulutusyhteiskunnan olemassaoloa ja toimintaa sekä kuluttamisen koodia modernisaation ja modernisuuden puitteissa on vaikea vastustaa. Kulutusyhteiskunta kansalaisvastarinnan ja protestin kohteena pakottaa etsimään uudenlaisia strategioita, koska kulutusyhteiskunnan konstituutiota ei voi horjuttaa kuluttamalla.

3.1.2. Kulutusyhteiskunta elämismaailman sovellutuksena

Kulutusyhteiskunta joustavana ja elastisena 'oliona' torjuu tehokkaasti elämismaailman vastaiskut, koska se on modernin rationaalisuuden yksi keskeisimmistä ilmenemismuodoista. Se on kiinnittynyt lähtemättömästi vaikeaselkoisuuden, pluraalisuuden ja kompleksisuuden käsitteisiin, ja sillä on erityinen

välitys- ja etäännytysominaisuus sekä loputon 'kyky' sopeutua yhä uusiin olosuhteisiin. Näiden piirteiden ja ominaisuuksien kautta kulutusyhteiskunta asettuu tavanomaisen elämismaailman kansalaisuuden taholta tulevan protestin tavoittamattomiin, sillä kuluttamisen kautta ei muodostu särmikästä intressien yhteentörmäystä. Kulutusyhteiskunnan pakkojen ja välttämättömyyksien puitteistamaan kuluttamisen funktionaaliseen suostumukseen ei periaatteessa liity immanenttia konfliktiulottuvuutta. Sen vuoksi kansalaisuuden soveltaminen on metodologisesti uudelleen kontekstualisoinnin vaatimuksen edessä, koska elämismaailman puolustukseksi konstruoitu kansalaisuus on asetettava vastakkain systeemiä edustavan kulutusyhteiskunnan kanssa. Keskeisimmäksi tutkimusongelmaksi täsmentyy, millaiseksi toiminnaksi institutionaalista kontekstista irrotettu postvaltiollinen kansalaisuus muotoutuu ja kanavoituu sellaisessa modernissa yhteiskunnassa, jossa sosiaalinen integraatio tapahtuu yhä enemmän kuluttamisen kautta, ja jossa kansalaisuus pyrkii hakeutumaan intressiensä puolesta kuluttamiseen nähden yhä useammin vastakohta-asemaan. Sen myötä tutkimustehtävänä on myös etsiä tulkintoja uudenlaisten protestien mahdollisuudelle.

Toinen kansalaisuuden ja kulutusyhteiskunnan välinen ongelma liittyy kulutukselliseen välillisyyteen ja etäännytykseen sosiaalisen integraation puitteissa. Koska kansalaisuus mukautuu kulutusyhteiskuntaan individuaalisen valtuutuksen kautta, tulee kyseeseen tutkia kulutuksellisten vuorovaikutusten muotoja. Myös kuluttamisen ainoa mahdollinen toteutumisen väylä on individuaalinen, joten yksilöön kiinnitetyn kansalaisuuden on operoitava kulutusyhteiskunnassa ainoastaan identiteetin tasolla: siten kansalaisuus ei voi tulla 'kokonaan' kulutusyhteiskuntaan. Identiteetin voi odottaa vaikuttavan kuluttamisessa vuorovaikutussuhteeseen toisenlaisena laadullisena suhtautumisena. Kansalaiseen on liitettävä odotusarvoja toimimisesta kulutusyhteiskunnan tavaravälitteisessä verkostossa toisenlaisia periaatteita noudattaen. Toisena keskeisenä ongelmana on siis kansalaisuuden toimintamenetelmien ja orientaatioiden muotoutuminen kulutusyhteiskunnan tarjoamissa vuorovaikutuksen puitteissa. Niinkään on selvitetävä, täyttyykö kansalaisuuden vaatimus vastarintaan asettumisesta huolimatta sille asetetuista vastuun ja huomioonottamisen kvalifikaatioista kuluttamistilanteiden vallitsevissa riippuvuussuhteissa. Liittyvätkö etäännytyksissä ja välityksellisissä puitteissa kohdatut vuorovaikutustilanteet enemmän kansalaisuuteen vai kuluttajuuteen ja voidaanko markkinavaihdon tilanteista tunnistaa kansalaisuuden piirteitä? Tehtävänä on erottaa kansalaisuus edukseen kuluttajuudesta yhtäältä etäännytetyn vaihdon laadullisina poikkeamina, ja toisaalta selkeästi arvotettuina valintoina, joissa huomioidaan kulutusyhteiskunnan etäännytettyjä vuorovaikutustahoja keskinäistä riippuvuusperiaatetta kunnioittaen.

Yhtenä kiinnostavana ja käyttökelpoisena mahdollisuutena on tulkita kuluttamista kansalaisuuden näkökulmasta siten, että toiminnasta voi yrittää hahmottaa poliittisuuden piirteitä. Tällöin kansalaisuutta

luetaan kuluttamisen sfäärissä yksityisen ja julkisen välistä dikotomiaa purkaen, ja poliittisuudelle asetettavat määreet riippuvat kuluttamisen kuvailuun palautuvista diskursiivisista tulkinnoista ja perusteluista. Kuluttamisen epäpoliittisen konstruktion purkautuminen elämismaailman käytännöissä ei kuitenkaan noudata talousliberalistista oppia. Kuluttamiseen kiinnitettävä politiikka ei viittaa yhteiskunnallisen integraation markkinatalousoppiin, vaan 'tottelemattomaan' ja autenttisia väyliä hakevaan elämismaailman subjektiivisuuden puolustukseen, jossa ruohonjuuritason politiikka valjastetaan myös markkinapaikalla vierailemisen ohjenuoraksi (esim. Konttinen 1998, Faulks 2000). Kuluttamisessa esitetyt kommunikatiivisen järjen mukaiset valintaperusteet muotoutuvat siten tavaroiden merkkiarvoa tai kuluttavaa halua enemmän kiinnostaviksi. Kuluttamiseen ladatut intressit ovat yhtä suuren mielenkiinnon kohteena kuin itse tavara, jolloin on syytä pohtia, kuinka pitkälle intressin ja halun tai tarpeen rinnastaminen viedään kuluttamisen politisoimisen nimissä. Kuluttamisen muuttuminen tulkinnan kautta kansalaisuudeksi on poliittiseksi konstruoitujen intressien läpiviemistä kuluttamistilanteissa, mistä seuraa hypoteettinen oletus kansalaisuuden roolista politisoivana agenttina kulutusyhteiskunnassa. Jos käsitteitä esitetään vastinparimuodossa kansalaisuus - kuluttajuus ja kansalainen - kuluttaja, on tutkimustehtävän läpivieminen ja toteuttaminen implisiittistä käsitteellistä metsästämistä vastinparin löytämiseksi 'kuluttamiselle'.

Palautan tutkimustehtävän integraation ja valtuutuksen (empowerment) välisen problematiikan hahmottamiseen, miten erilaiset dynamiikat vaikuttavat kuluttajuuden ja kansalaisuuden syntyyn ja millaisissa ulottuvuuksissa ne voivat kohdata samansuuntaisia lähtökohtia omaksuen. Kuluttajuuden syntymekanismi on pakkojen sanelemaa modernissa yhteiskunnassa, jossa viimekädessä tarpeentyydytys ja toimeentulo yhä syvemmin ja laajemmin edellyttävät integroitumista kulutusyhteiskuntaan. Kansalaisuus institutionaalisen statuksen ulkopuolisena toimijuuteen viittaavana subjektiivisuuden puolustajana vaatii syntyäkseen valtuutuksen, joka on soveltamiskelpoinen myös kuluttamiseen tuotuna. Kansalaisuus ja kuluttajuus saavat yhteisiä ja samansuuntaisia tulkintaperspektiivejä, jos niitä tarkastellaan toiminnan kvaliteetteina. Jos kansalaisuutta postvaltiollisella tasolla voidaan tulkita tuotettavan yksilöllisen tai kollektiivisen valtuutuksen kautta toiminnassa itse itseään uusintaen ja tuottaen (vrt. Konttinen 1999), voisi kansalaisuutta ylläpitää normit täyttävän toiminnan laadun puitteissa myös kuluttamisen kontekstissa. Toisin sanoen: valtuuttavuus siirretään kuluttamiseen. Vaadittavat laadulliset tekijät ovat juuri edellä esitettyjä poliittisen intressin instrumentaalista ilmaisua kuluttajavälitteisesti ja kuluttamisen tulkitemistä vuorovaikutteiseksi toiminnaksi. Vain kansalaisuuteen liittyvä vastarinta- ja protestiulottuvuus vaatii teoreettisen kohdentamisen modernin kuluttamisen lainalaisuuksia paremmin huomioivaksi.

'Kulutusyhteiskunta elämismaailman sovellutuksena' otsikkona sisältää metodologisen kiteyttämisen ja rajaamisen; otsikko kuvaa myös tutkimustehtävää ja sen kohdetta sekä sisältää keskeisimpiä tutkimukseen kuuluvia käsitteitä. Tärkein käsite ja tutkimuksen keskeisin kohde on kuitenkin kuluttaminen, jonka rajasin, täsmensin ja erotin muusta kuluttamiseen liittyvästä terminologiasta kappaleessa 1.4. Ei tosin ole mahdollista tehdä mielekästä kuluttamistutkimusta sivuamatta sitä välittömällä alakäsitteillä, kuten kuluttajuudella, kulutusyhteiskunnalla, kulutuksella ja konsumerismilla. Keskeisin rajausta on kuitenkin kuluttamisen ja kuluttajan välillä. Vaikka haastattelin ihmisiä, jotka kuluttavat kukin omalla tavallaan, pyrin jo lähtökohtaisesti suhtautumaan heihin kansalaishypoteesin tiedostaen. En siis lähde arvioimaan aineistoani kuluttajista typologioita hahmotellen, vaan analyysin ja selittämisen kohteena on kansalaisiksi konstruoitujen yksilöiden kuluttamisen käytännöt. Tarkoitukseni on tutkia kansalaisuuden suhdetta kuluttamiseen pyrkimällä tuottamaan tarkoin valittujen kansalaistoiminnassa kunnostautuneiden ihmisten kansalaisidentiteetin mahdollisimman autenttisen siirtymän kulutukselliseen todellisuuteen. Jossain mielessä tutkimustehtävä onkin kansalaishypoteesin testaamista sellaisella alueella, jossa vallitsee runsaasti kansalaisuutta purkavia ja repressoivia elementtejä.

3.2. Kuluttamisen diskursiivinen muokkaaminen

Johdantokappaleessa esittämäni modernin kuluttamisen kuvaus on irrotettu kaikesta eksplisiittisestä välttämättömyyteen ja tarpeentyydytykseen liittyvästä reproduktiosta ja toimeentulosta. Teorioiden mukaan kuluttamista ja kulutustyytlejä ovat alkaneet dominoida erilaiset sosiaalisen jäljittelyn ja mielihyvän tavoittelun muodot, joita konsumeristinen ideologiakoneisto ylläpitää ja ruokkii. Kuluttamisen kuvaukset täsmentyvät eräänlaisiksi positiivisiksi lankeamisiksi vastustamattoman halun kiinnittyessä markkinoiden virittämiin houkutuksiin. Sosiaali- ja kulttuuritieteellinen tutkimus on selittänyt kuluttamista myös kuluttajan näkökulmasta huolettomaan irrationaalisuuteen ja erilaisiin tuotannon peilikuvateorioihin viittaavin käsittein, joilla on tehty pesäeroa kuluttamisen taloustieteellisiin premisseihin nähden. Kuluttamisen selittäminen merkkien manipulaatioksi tai estetiikan harjoittamiseksi merkitsee teoreettista pyrkimystä tulkita kuluttamista elämismaailman lainalaisuuksiin palautuvaksi ilmiöksi.

Kansalaisuus protestivalmiutena ja sosiaalisena sitoutumisena kiinnittyy kulutusyhteiskunnassa sellaisiin päämääriin, joiden kautta henkilökohtaisia panostuksia voidaan yrittää ilmaista kuluttamisen välityksellä. Kuluttamiseen liittyvät sitoutumisen osoitukset voidaan tulkita viitteiksi

kansalaisidentiteettiin. Heiskala (1993, 108) erittelee sosiaalisen sitoutumisen ympäristön huomioimisessa moniportaisena asenteiden ja toimintavalmiuksien hierarkiana, jossa kaikkein korkeimpana sitoutumisen osoituksena on valmius oman toiminnan kanavoimisen kautta radikaaliin sosiaaliseen rakennemuutokseen ryhtymiseksi. Tällöin sosiaalisen sitoutumisen takana täytyy olla arjen välittömät tarpeet ja motiivit ylittävä intressi. Elämismaailmaan tuodun kuluttamisen taustalla on halun ja hedonismin sijaan intressejä, jotka palautuvat toiminnan tasolla yksilöllisiin utiliteetteihin kahdella tasolla (Järvelä & Wilenius 1996, 102 - 104). Ne voivat näyttäytyä joko välittöminä päämäärinä, tai niiden instrumentaalisen soveltamisen myötä saavutettavana universaalimpana ja viiveellisenä etuna. Kuluttaminen kulutusyhteiskunnallisena toimintana voi siten jäljitellä poliittisen päätöksenteon foorumia intressien kohtaamispaikkana, jossa erilaiset intressit tulevat julki kulutuksellisinahdonilmauksina, ja jotka nivoutuvat yhteen kokonaisuksennän muodossa yleisenä intressinä. Kulutusyhteiskunnassa ilmaistut intressit eivät vain asetu keskinäiseen preferenssien mukaiseen järjestykseen. Yksittäisillä kuluttamisen kautta ilmaistuilla intressillä on kuitenkin jonkinasteinen konsumeristisia rakenteita muokkaava kontribuutiovaikutus, jonka soveltamiseen esimerkiksi kuluttajaboikotit perustuvat. Elämismaailmaan tuotu kansalaisuuden laatua mukaileva kuluttaminen perustuu siis vaihtoarvon lain manipulaatioon.

Haluan tulkita kuluttamista kahden samanaikaisen tendenssin kautta, jotka aktualisoituvat kahdessa ulottuvuudessa. Ensimmäinen aspekti kuluttamiseen on sen rooli kriittisenä toimintana suhteessa moderneihin konsumeristisiin rakenteisiin, jotka asettavat yksilöt kuluttajan positiassa kuluttamisen välttämättömyyden sfääriin. Kuluttaminen näyttäytyy ohittamattomana abstraktina järjestelmänä ja rakenteena, jonka varaan modernit yksilöt ovat toimeentulonsa hankkimisessa jääneet. Kuluttajat ovat siinä integroituna kapitalistisen arvonnäisäyksen pyrkimykseen tahtoen tai tahtomattaan. Tämän skeeman kautta muodostuu tulkinta refleksiivisestä suhteesta kulutusyhteiskuntaan, jonka substanssi on tiedollinen. Se ei vielä implikoi mitään kuluttamistapoja tai -malleja, vaan perustuu ainoastaan refleksioon kautta syntyneeseen näkemykseen ja tulkintaan kuluttamisesta instituutiona. Toinen aspekti kuluttamiseen onkin evolutiivinen vaihe suhteessa ensimmäiseen, jossa tiedollinen valtuutus alkaa tuottaa harkittuja kuluttamismalleja vaihtoarvon lain manipulaation ideaan nojaten. Nämä mallit ovat sosiaaliseen sitoutumiseen perustuvia selektiivisiä kuluttamisen tapoja, joihin voi olla sisäänrakennettuina moraalisia tai poliittisia intressejä. Tällöin kuluttaminen muuttuu instrumentaaliseksi tahdonilmaukseksi, joka sijoittuu välttämättömyyden sijaan mahdollisuuksien sfääriin.

3.2.1. Uudelleen soveltamisen teoria

Giddensin (1990 ja 1991) modernisaatioteoriaa kuvaa kaikkein leimallisimmin monitasoiset ja -kerroksiset purkautumisen prosessit, joissa vallinneet kollektiiviset ja traditionaaliset elämänhallinnan keinot ja elämänpolkujen deterministisyys muuttuvat marginaalisiksi ilmiöiksi. Modernisaatiota alkavat hallita asiantuntijuus sekä etäännytetyn vaihdon ja vuorovaikutuksen merkkijärjestelmät, joiden puitteissa arjen elämänprosessit saavat muotonsa. Asiantuntijuuden kohottautuminen prosesseja hallitsevaan asemaan merkitsee modernin työnjaon eriytymisen huippuvaihetta, jossa segmentoituminen erilaisille toimialoille ohjautuu harjoitetun ekspertiisin (ks. Järvelä & Wilenius 1996, 34) sisällöllisten kvalifikaatioiden mukaisesti. Tietoon ja tiedonkäsittelyyn perustuva pätevytyminen perustuu syventymisen prosessiin, sillä tiedon kasaantuminen ja sen virtojen ohjautuminen noudattaa asiantuntijuuden segmentoitumisen logiikkaa. Toinen kehys modernisaatiossa on vaihdon merkkijärjestelmä, joka merkitsee kulutusyhteiskunnan prosessin kaltaista vaihdon ja vuorovaikutuksen koodaussysteemiä. Sen puitteissa yksilöt voivat olla välineellistetyssä vaihdon prosessissa ja vuorovaikutuksessa kohtaamatta fyysisesti toisiaan. Giddens kutsuu asiantuntijaregulaatiota ja vaihdon merkkijärjestelmää abstrakteiksi systeemeiksi.

Sosiaalisen todellisuuden tasolla abstraktien systeemien levittäytyminen on merkinnyt puitteista riisumista, jossa vuorovaikutuksen paikallinen konteksti katoaa ja rakentuu uudelleen systeemien hallitsevan vaikutuksen alaisena. Vuorovaikutusosapuolten fyysisen kohtaamisen välttämättömyyden haihtumisesta on seurauksena yhä kiihtyvämpi etäännyvyys, joka nousee taustavaikuttajan roolista miltei toimintojen koordinoimisen primus moottoriksi. Vuorovaikutuksen ja vaihdon regulaation suvereenisuus on johtanut elämäntapaan, jossa luottamuksen kautta hyväksytään systeemin tarjoamat suoritteet annetussa muodossa. Abstraktit systeemit ovat ylänneet suurimmalle toimivuutensa tasolle silloin, kun niissä toimivat yksilöt saavuttavat rutinoitumisen toiminnan (käyttäytymisen) laatua parhaiten tulkitseväksi kuvaukseksi (Giddens 1990, 113). Etäännytyys ja välityksellisyys on avannut kokonaan uudenlaisia mahdollisuusrakenteita aika- ja tilaulottuvuuksien kontekstissa, jolloin tiedon, tavaroiden ja ihmistenkin sijoittuminen fyysiseen tilaan ja ajankäyttöön ei ole este globaalilla skaalalla liikkumiseen ja toimimiseen. Uudelleen puitteistuminen on myös menettämisen ja pakkolunastamisen prosessi (Giddens 1991, 137 - 138). Abstraktien systeemien vallitessa yksilöt luovuttavat suuren osan toimintakapasiteettiaan ja autonomisuuttaan voittaakseen henkilökohtaisilta riskeiltä turvaton, teknisten sovellutusten kannatteleman elämäntavan, jonka ulkoisten häiriötekijöiden todennäköisyys minimoituu. Etäännytyys muuttaa suhteet monimutkaisiksi ja pluraalisiksi, mikä aiheuttaa niiden tulkitsemisen vaikeutumista. Abstraktit systeemit siis kannattelevat muokkaamisensa rakenteellisissa

välttämättömyyksissä toimivia yksilöitä sitouttamalla heidät arjen rutiinien uusintamisprosesseissa erilaisiin etäännytyksen ja välityksellisyyden ehtoihin.

Toinen modernisaatioprosessin keskeinen muokkaaja on refleksiivisyys, joka institutionalisoituu sekä yksilölliselle että rakenteelliselle tasolle. Giddens (1991) kohottaa refleksiivisyyden ihmismielen kognitiiviselta tasolta modernisaation kulkusuunnan ja ilmiöiden kontingentiksi taustavaikuttimeksi, joka syntyy yksilöiden ja systeemien välisen vuorovaikutuksen tuloksena tiedostavalla tasolla, ja joka ylläpitää jatkuvaa muokkautumisen ja mukautumisen prosessia niiden välisen suhteen puitteissa. Siten refleksiivisyys on tyypillinen ominaisuus sekä yksilöille että systeemeille. Refleksiivisyys merkitsee myös metodologista kategorisointia, huomion kiinnittämisen välttämättömyyttä toimintaa konstituoiiviin rakenteisiin, sillä yksilöiden toiminnan selittämisessä korostuvat entisestään sosiaaliset ja yhteiskunnalliset kontekstit, joiden puitteissa vain ja ainoastaan inhimillinen toiminta voi saada muotonsa. Refleksiivisyys on traditioista ja paikallisuudesta riisutun ja uudelleen puiteistetun modernisaation taannuttavien tendenssien vastavoima, joka asettuu yksilöllisen agentin kautta dialektiseen asemaan suhteessa abstrakteihin systeemeihin. Systeemille yksilöllinen refleksiivisyys merkitsee 'tottelemattomuutta', joka asettuu rutinoitumisen ja mekaanisen systeemiluottamuksen vastakohdaksi. Siten refleksiivisyys kasvattaa itse itseään pakottaen vaihdon lainalaisuuksien kautta kaikki vuorovaikutustahot ontologiseen liikkeeseen ja suhteiden jatkuvaan uudelleen tulkintaan.

Abstraktit systeemit olisivat yksin modernisaatiota suvereenisti hallitsevia mekanismeja, ellei samanaikaisesti institutionalisoituva refleksiivisyys toimisi yksilöllisille ratkaisuille tilaa avaavana potentiaalina. Institutionaalinen refleksiivisyys viittaa sosiaalisen elämän uudelleen järjestymiseen myöhäismodernin puitteissa; se tarkoittaa tiedon käsittelemisen hallitsemista ja sen aktiivista käyttöä yhteiskunnallisena orientoitumistapana. Tiedon sosiaalinen kerrostuneisuus ja dogmaattinen status alkavat murentua radikaalin epäilyn tuloksena, jolloin tiedon tuottamisen ja kriittisen käsittelyn monopolit purkautuvat (Giddens 1991, 21). Radikaalista epäilystä tulee refleksiivisen modernin tiedon paradigma, joka tuottaa eksistentiaalista levottomuutta muissakin kuin tiedemiehissä ja filosofiissa. Myös tiedon sijaintipaikat muuttuvat (Giddens 1990, 112). Refleksiivisyys tietointensiivisyytenä ohjaa ja valtuuttaa toimimaan systeemien hallitsemisessa rakenteissa uudenlaista lukutaitoa soveltaen, jolloin ekspertuisille kuuluvat tiedon alueet aukeavat maallikoille ennustamattomilla tavoilla. Refleksiivisyys on tae oman valtuutuksen hankkimiseen ja ylläpitämiseen abstraktien systeemien puristuksessa, jolloin systeemien ja elämämaailman välimaastoon avautuu uudelleen soveltamisen mahdollisuuksia. Uudelleen soveltaminen merkitsee omaehtoista manipulatiivista kytkeytymistä tiedon avulla löydettyihin systeemin avoimiin tartuntapintoihin (mt, 88).

Kuluttamisen kontekstissa abstraktien systeemien puitteistavassa tendenssissä uudelleen soveltamisen mahdollisuus merkitsee kulutusyhteiskunnan vuorovaikutusmuotojen analyysia sen sisäänrakennettujen koodien maallikkotulkintojen avulla. Institutionaalinen refleksiivisyys yksilöllisinä valmiuksina tiedon ja taitojen regularisoituun soveltamiseen asettuvat dialektiseen uudelleen muokkaavaan suhteeseen kulutusyhteiskunnan pakkolunastavan vaikutuksen kanssa. Uudelleen soveltaminen johtaa parhaimmillaan uudelleen pätevytymiseen kulutusyhteiskunnan lainalaisuuksien hallitsemisessa puitteissa oman toiminnallisen tilan vakiinnuttamisena. Prosessissa avautuu tällöin uusia toiminnan tiloja yksilöllisten käytäntöjen ja abstraktien systeemien välille (Giddens 1991, 140). Keskeisin abstraktien systeemien yksilöllinen hyödyntämiskeino on asiantuntijuuden muotoihin sisällytetyn tiedon systeemistä riippumaton soveltaminen. Systeemien tuottaman tiedon uudelleen soveltaminen tarkoittaa kuluttamisen koodaamista omiin tarkoituseriin sopivaksi menettelytavaksi, josta parhaimmillaan tulee refleksiivistä maallikkotasoa spesialisoitumista rajatulla yhteiskunnallisella alueella (mt, 30). Uudelleen soveltaminen on samanaikaista puitteista riisumista, jossa modernin kuluttamisen ominaiset piirteet henkilökohtaisen toiminnan tasolla sekundarisoidaan. Tarpeen ylittävän rajattoman halun ja jatkuvan uuden kaipuun (Falk 1994, 94) tilalle kohotetaan jatkuvasti uudelleen päivittyvä refleksiivinen tieto tai tietoisuus, joka yksilötasolla alkaa määrittää kuluttamista intressidonnaisista lähtökohdista.

Aiemmissä kappaleissa esitin jo puitteista riisutun version kuluttamisesta, jossa täsmensin sen käsittämään ainoastaan omistussuhteen vaihdosta markkinoilla. Vaihto onkin ainoa yhteinen piirre riisutulle ja uudelleen puitteistetulle kuluttamiselle, joka säilyy muuttumattomana. Uudella tavalla sovellettu kuluttaminen on institutionaalisen refleksiivisyyden muoto, jossa tietointensiivinen orientaatio tuottaa uudelleen puitteistettua halua, tahtoa ja pätevyyttä. Refleksiivisyys tarkoittaa kuluttamisen yhteydessä kykyä, taitoa ja tahtoa kanavoida poliittinen, sosiaalinen tai moraalinen huolestuneisuus tai närkästys instrumentaaliseksi toiminnaksi, jossa kuluttamisesta tulee yhteiskunnallisesti ilmaisuvoimaista. Lisäksi refleksiivisyys kuluttamisessa valtuuttaa ymmärtämään ja tiedostamaan konsumeristisen etäännytyksen ja välityksellisyyden merkityksen vaihtotapahtumaa hämärtäväksi tekijäksi. Kuluttaminen puitteistuu korostuneen vuorovaikutukselliseksi, ei ainoastaan ostajan ja myyjän, vaan myös kolmansien ja neljänsien tahojen välillä. Uudelleen soveltaminen merkitsee kuluttamisen teknistämistä ja välineellistämistä, jossa kulutusyhteiskunta voidaan esittää reflektoitujen valintojen trajektorina. Refleksiivinen vaihdon manipulaatio merkitsee yhtäältä kuluttamisen tarkastelua metatasolta, valmiutena oman toiminnan diskursiivisiin tulkintoihin ja perusteluihin, sekä toisaalta kuluttamisen palauttamista kysynnän ja tarjonnan välisen liikkeen tiedostavaan omakohtaiseen säätelyyn.

Puitteista riisumisen ja uudelleen soveltamisen prosessi on samalla teoria modernin kuluttamisen marginaalisiin muotoihin ja metodi niiden tulkitsemiseen. Riisuminen tarkoittaa esimerkiksi hedonismiin, identiteetin tai yksilöllisten merkitysten hylkäämistä aspekteina kuluttamiseen. Uudelleen soveltamisessa on kyse samaan aikaan kuluttamisen tarkennetun käsitteellisen ytimen osoittamisesta, sekä myös tulkintakehyksestä aineistooni. Uudelleen soveltaminen tai pätevoityminen on myös kuluttaja-kansalaisten toimintaa leimallisesti kuvaava operaatio. Tutkimukseni kohteena olevan kuluttamisen takana oleva subjektiivisuus ei enää korreloi kulutusyhteiskunnan hegemonisen uusintamisprosessin intressien kanssa (Bauman 1992, 17), vaan refleksiivisyyden kautta saavutettu pätevoityminen koodautuu kuluttamisen uusien soveltajien taholta systeemin taloudellisen intressin kannalta purkavaksi toiminnaksi. Uudelleen soveltaminen merkitsee kansalaisuuden ja kuluttajuuden teoreettista lähentämistä ja yhteisen perspektiivin tavoittelua kuluttamiseen ja kulutusyhteiskuntaan. Kuluttamiseen liittyvä vaihto puitteistuu kansalaisdiskurssin mukaisesti vuorovaikutuksen, globaalin keskinäisriippuvuuden ja uusien poliittisten intressien käsitteelliseksi vastineeksi. Kuluttamisen uudelleen soveltaminen merkitsee taasen elämismaailman kansalaisuuden kannalta kulutusyhteiskunnan konfliktivastinetta, joka noudattaa refleksiivisyyden vaatimuksia ja myöhäismodernia yhteiskunnallisen entropian lakia.

3.2.2. Kansalaisuus näkökulmana kuluttamiseen

Aluksi on todettava, että kansalaisuus on laajempi käsite kuin tämän tutkimuksen kontekstin kautta esiin tuleva soveltamisala antaa ymmärtää. Tarkoitukseni ei olekaan esitellä kansalaisuuden skaalaa kokonsen laajuudessa, vaan tarkastella sitä, kuinka kansalaisuus modifioituu suhteessaan kulutusyhteiskunnan kaltaiseen ympäristöön. Toisaalta kansalaisuus toimii selitysmallina kuluttamisen sellaisissa muodoissa, joita ei voi mielekkäästi ymmärtää kuluttamiseen liittyvien teorioiden valossa, eikä kulutuskäyttäytymisen tutkimusperinteen tarjoamalla teoreettisella viitekehyksellä. Pyrkimykseni onkin piirittää aineistoani kansalaisuudella mahdollisimman monelta suunnalta. Ensinnäkin, kansalaisuus on tutkimukseni hypoteettinen lähtökohta, jolla tarkoitan tutkimustehtävässä aiemmin esittämäni viritystä konfliktiaselman muokkaamiseksi kansalaisuuden ja kulutusyhteiskunnan välille. Hypoteettisuus merkitsee myös teemahaastattelun ja haastateltavien osalta käsitteellistä ja tarkoin valittua kohdentamista adekvaattien teemojen muovaamisessa ja sopivien ihmisten tavoittamisessa tutkimukseni aineiston tuottamiseksi. Toiseksi, kansalaisuutta voi arvioida toiminnan laadun kautta, jolloin siitä tulee aineiston lukutapaa ohjaava metodinen johtolanka (esim. Alasuutari 1995, 67 - 69). Kolmanneksi, kansalaisuuden

puitteissa toimiva kansalainen on se kuluttamista uudelleen soveltava subjekti, jonka oletan tuottavan uudenlaisia, konsumeristisesta uusintamisesta irrotettuja kuluttamisen malleja.

Otan metodini perustaksi Bryan S. Turnerin (1986 & 1993) esittämät teoreettiset täsmennykset kansalaisuuden tutkimisessa modernisuuden kontekstissa huomioitavista erityisistä piirteistä ja rajoituksista, joiden valossa kuluttaminen voidaan mukaanlukea kansalaisuutta ilmentäväksi toiminnaksi. Turnerin esittämän dynaamisen mallin mukaan kansalaisuuden normatiivinen perusta on yksilön suvereenissa oikeudessa (itse)määritettyyn sosiaaliseen ja aineelliseen hyvinvointiin, jonka pyrkimys on olla riippumaton ympäröivistä taloudellisista pakotteista. Kansalaisuus on jatkuvasti käynnissä oleva prosessi, joka on avoin uusille määrittämisille ja yhteiskunnallisen osallistumisen laajennuksille. Kansalaisuuden tuottamisen prosessin tavoitteellinen päämäärä on hyvinvointi mahdollisimman universaalilla tasolla subjektiivisen valtuutuksen kautta, joka toteutuessaan on vallitsevan legaalisen kansalaisuuden ja uusien sosiaalisten kamppailujen myötä saavutettujen oikeuksien summa (Turner 1986, 85). Kansalaisuus määrittyy siis yhtäältä resurssien ohjautumiskanavaksi ja toisaalta sosiaalisen osallistumisen muodoksi.

Turnerin mukaan (1993, 2 - 3) teoria kansalaisuudesta voi olla malliltaan yleinen tai erityinen. Yleisen teorian mukaan kansalaisuuden keskeisiä tutkimuskohteita ovat sosiaalisten oikeuksien ja velvollisuuksien muodot ja tyypit sekä resurssien ohjautumisen vakiintuneet muodot ryhmille ja yksilöille. Jos taas kansalaisuutta halutaan analysoida jostain erityisestä perspektiivistä, nousevat käytännöt keskeisiksi tutkimuskohteiksi. Käytäntöihin keskittyminen korostaa tutkimuksen sosiologista intressiä, jonka avulla kansalaisuus voidaan esittää käsitteellisesti erillisenä entiteettinä juridis-poliittisesta statuksesta. Käytännöt viittaavat metodologiseen väljyyteen ja valinnan vapauteen määrittää ja nimetä kansalaisuudeksi uudenlaisia yhteiskunnallisia aktiivisuuden muotoja. Sellaisiksi voisi nimetä ne yhteiskunnallisen osallistumisen mallit, joissa orientoituminen omaehtoiseen toimintaan modernissa sosiaalisessa ympäristössä tuottaa ja uusintaa sosiaalisen jäsenyyden muotoja, ja joissa kansalaisuus olisikin aktiivista sosiaalista osallistumista passiiviseen etujen nautintaan jättäytymisen sijasta. Sosiaalitutkimuksessa tulisi siten mahdolliseksi nimetä yhteiskunnallisen aktiivisuuden muotoja kansalaisuutta ilmentäviksi käytännöiksi.

Turnerin (1986 & 1993) näkemys kansalaisuudesta sisältää kaksi kiinnostavaa jo edellä mainittua metodologista yhtymäkohtaa siihen kuluttamisen malliin, johon tutkielmassani perehdyn. Sekä kuluttajuus että kansalaisuus ovat kumpikin sosiaalisen osallistumisen muotoja ja resurssien ohjautumiskanavia. Tämän lisäksi Turner katsoo kansalaisuuden olevan enemmän kuin pelkkä

poliittinen status tai oikeuksien ja velvollisuuksien kasautuma. Modernisaatioprosessiin kiinnittynyt kansalaisuus on luonteeltaan dynaamista ja refleksiivistä suhteessaan ympäröivään yhteiskuntaan. Jos kansalaisuus ymmärretään abstraktina toiminnan kvalitatiivista ulottuvuutta selittävänä käsitteenä, voidaan sen käsitteellinen kova ydin tiivistää synonyymiksi intressin kanssa. Kansalaisuus on siten potentiaalinen taustavaikuttaja käytäntönä arkipäiväisissä rutiineissa, joissa kohdataan intressien toteuttamiselle otollisia valintatilanteita. Usein ja yleisimmin tällaiset valintatilanteet liittyvät juuri kuluttamiseen. Siten kuluttaminen voi olla yhteiskunnallisten epäkohtien ja universalismin valossa tulkittuna omaehtoista resurssien ohjauskanavien sekä sosiaalisen osallistumisen laadun ja määrän suhteellista ja instrumentaalista säätelyä. Kansalaisuus näkökulmana kuluttamiseen tarkoittaa sitä, että kuluttamista tutkitaan samoin metodologisin perustein kuin kansalaisuutta.

3.3. Aineisto

Päädyin tutkielmassani käyttämään haastatteluaineistoja, jotka hankin itse teemahaastattelujen kautta. Koska tutkimustehtävän näkökulma kuluttamiseen oli omalaatuinen ja erityinen, ei mielestäni ollut tarkoituksenmukaista toteuttaa tai yrittää muunlaista aineistonkeruumenetelmää. Toiveenani oli hankkia vastaajiksi sellaisia ihmisiä, joilla olisi yhteiskuntakriittisiä näkemyksiä ja ajatuksia taloudellisesta globaalisesta ja sen vaikutuksesta sosiaaliseen ja ekologiseen ympäristöön. Sen lisäksi asetin vastaajille 'kognitiivisia' ehtoja: päätin löytää sellaisia haastateltavia, joilla olisi valmius nähdä omat kriittiset näkemyksensä ja toimintansa kuluttajina samasta perspektiivistä. Mielestäni tärkeintä oli löytää haastateltaviksi 'kansalaisia'. Uskoin tällaisia ihmisiä olevan suhteellisen vähän, joten päädyin senkin takia käyttämään kvalitatiivisia aineistoja kvantitatiivisten sijaan.

3.3.1. Liikkeet kansalaisuuden tuottajina

Päädyin vastaajien valinnassa - erilaisia vaihtoehtoja punnittuani - sellaisten yhteiskunnallisten liikkeiden jäsenistöön, jotka mielestäni orientoituvat liikkeessä toimimisen puitteissa länsimaisen elämäntavan kritisoimiseen ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta. Samalla valinnalla täytin toisen vastaajille asetetun metodologisen kriteerin, sillä osallistumista yhteiskunnallisten liikkeiden toimintaan on luonnehdittu kansalaisuuden tuottamiseksi. Oletan näiden vastaajia koskevien kvaliteettien edustavan tutkimukseni kannalta riittävän korkeatasoista saatavissa olevaa yhteiskunnallista maturiteettia, jonka

kautta saavutin vastaajien kanssa haastattelutilanteissa vaivatta yhteisesti jaetun ymmärryksen tutkimukseni kuluttamista koskevan problematiikan erityisluonteesta.

Liike kansalaisuutta tuottavana kollektiivisena subjektina perustuu pitkälti työväenliikkeen tavoitteiden ja toiminnan historiallisiin tulkintoihin. Taloudelliseen sortoon ja epätasajakoon perustunut kapitalistinen tuotanto synnytti yhteiskunnallisia liikkeitä, jotka vaativat parempia lainsäädännöllä vahvistettavia sosiaalisia oloja ja oikeuksia. Ajan myötä kamppailuissa saavutetut legaaliset oikeudet säädettiin universaaleiksi mahdollisimman useita koskeviksi. Tällaista kamppailudynamiikan mallia on sovellettu metodologisesti myös myöhempien yhteiskunnallisten konfliktien tulkinnoissa, joissa jokin yhteiskunnallinen liike tai liikehdintä on ajanut jonkin huomiotta jääneen tahon intressiä toistaen samanlaista toiminnan kaavaa (Turner 1986, 98). Koska valtiolliset instituutiot ovat yhä enemmän menettäneet otettaan yksilöistä ja kykenevät yhä vähemmän tarjoamaan sosiaalista turvallisuutta taloudellisen globalisaation säätelemissä puitteissa, ovat yhteiskunnalliset liikkeet entistä aloitteellisemmassa asemassa kansalaisuuden tuottamisessa (Turner 1993, 14). Tällöin myös itse kansalaisuuden sisältö tulee poikkeamaan siitä, mihin valtiollisen regulaation kautta on tähän saakka totuttu.

Roche (1995, 193 - 194) muistuttaa, etteivät liikkeet aina itsestään selvästi tuota kansalaisuutta, vaan niillä voi olla joskus jopa päinvastainen efekti. Toimintaperiaatteiltaan ja vuorovaikutustapojensa mukaan liikkeiksi identifioitavia toimijoita on useanlaisia, joiden intressit poikkeavat ratkaisevasti kansalaisuutta tuottavista liikkeistä. Roche nimittää tällaisia liikkeitä antisosiaalisiksi, antiprogressiivisiksi tai taantumukselliseksi liikkeiksi. Tällaisia ovat muun muassa järjestäytyneet rikollisorganisaatiot, rasistiset ja kiihkofundamentalistiset liikkeet. Niiden toiminta voi olla organisoitua tai organisoimatonta ja ne ovat pitkällä aikavälillä demoralisoivia ja demobilisoivia, koska ne perustuvat hyväksikäyttöön ja rikollisuuteen sekä toimivat kaikkia sosiaalisia organisoitumismahdollisuuksia vastaan. Myös taloudellisten intressien ja korporatiivisten verkostojen kautta liikkeiksi organisoituvat eliitit toimivat usein antisosiaalisesti ajamalla talouskasvun asiaa demokraattisten menettelytapojen kustannuksella. Rochen mukaan on metodologisesti tärkeää osoittaa myös antiprogressiivisten liikkeiden olemassaolo, jotta voidaan täsmentää sosiaalisin perustein ja motiivein organisoituvien progressiivisten liikkeiden erityislaatua kansalaisuutta tuottavina ja laajentavina yhteiskunnallisina toimijoina.

Esa Konttinen (1999, 107 - 109) on tutkinut liikkeessä toimimisen ja kansalaisuuden tuottamisen yhteyttä. Konttisen kansalaiskonseptio on sikäli Turnerin (1993, 2 - 3) mallia mukaileva, että siitä on

erotettavissa yleinen ja erityinen aspekti kansalaisuuteen. Yhtäältä ympäristökansalaisuus käsittää yksilön oikeudet ja velvollisuudet uusien sisältöjen valossa. Kansalaisuuteen pyritään liikkeen toiminnan keinoin tuottamaan lisävaliteetteja luontosuhteen uudelleen arvottamisen ja arvioimisen kautta siten, että ajankohtaistetusta ympäristön huomioimisesta kasvaisi universaaleja kansalaisuuteen viittaavia velvoitteita. Tämä toteutetaan muun muassa liikkeen tiedon tuottamiseen tähtäävässä toiminnassa, jossa vedotaan ihmisten vastuuntuntoon kansalaisina. Ympäristöliikkeen vuorovaikutustahot ovat siis Konttisen (1999, 15 - 30) mukaan hallinto ja muut kansalaiset. Toisaalta ympäristökansalaisuus on itserefleksiivistä oman kansalaisidentiteetin tuottamista, jolle liike tarjoaa rakentamisen puitteet (mt, 62 - 63). Liikkeessä toimiminen on ymmärrettävissä itsessään kansalaisaktiivisuutena, turnerilaisena käytäntönä, jonka kautta osallistujat tuottavat omaa kansalaisuuttaan.

Konttinen (1999, 65 - 68) vastaa hyvin siihen kysymykseen, miten kansalaisuutta tuotetaan liikkeissä. Kyse on eksplisiitisestä kommunikatiivisesta toiminnasta, jossa tuodaan esiin uusia näkökulmia ympäristön ja yhteiskunnan välisistä kerrostuneista suhteista, ja jonka motiiveina on tuottaa yhä ympäristötietoisempia yksilöitä liikkeen ulkopuolelle. Toisaalta kansalaisuuden tuottaminen on implisiittistä ja latenttia, ja siten erityiset toiminnan progressiiviset kvaliteetit voidaan nimetä kansalaisidentiteetiksi (Roche 1995, 193; Konttinen 1999, 16). Kansalaisidentiteetti tarkoittaa liikkeen sisällä tapahtuvaa itserefleksiivistä muokkautumista, jossa kollektiivisia toimijasubjekteja tuottavan prosessin ohella syntyy myös yksilöllistä kansalaisuutta. Kysymys on yksilön subjektiviteetin tasolle menevästä politiikasta, ja siitä, millä tavoin ja miten syvälle liikkeen tavoitteet ja päämäärät ovat henkilökohtaisella tasolla hyväksyttäviä ja kannatettavia. Liikkeen tuottamassa kansalaisuudessa on perimmältään kyse yksilön suostumukseen perustuvasta itserefleksiivisestä elämän tai identiteetin politiikasta (Cohen & Arato 1992, 560; Giddens 1991, 226 - 228).

Aineiston käyttökelpoisuuden kannalta kansalaisuus yksilöllisellä tai identiteetin tasolla on käsitteellisesti tärkeää, koska se on kuluttamisen tutkimisen edellytys. En kuitenkaan pidä liikkeitä tutkimuskohteina sinänsä, vaan takeina tutkielmani kannalta oikeanlaisten vastaajien löytämiseksi. Sosiaalisissa liikkeissä toimivilla vastaajilla on hypoteesini mukaan vahva kansalaisidentiteetti, joka on mielestäni tae sosiaalisiin ja ekologisiin päämääriin sitoutuneille kuluttamistavoille. Pidän oletettavana, että kansalaisidentiteetti luo myös kehyksen toiminnalle liikkeen ulkopuolella, sikäli kuin henkilökohtaiseen sfääriin liitettävää kuluttamista voidaan pitää sen suhteen ulkopuolisena aktiivisuutena. Liikkeet kansalaisuutta tuottavina kollektiiveina mahdollistavat niiden tulkitsemisen tiedon tuottajina ja sen uudelleen soveltajina, joissa pätevyöity kansalaisuuden muodossa tietoa soveltavia maallikkoasiantuntijoita (Ilmonen 1998a, 30). Liikkeiden premisseiksi esitetyt

elämänprojekteja kehystävät vaikutukset ovat intressini kannalta sekundaarisia, ainoastaan kansalaisidentiteettiä muovaava hypoteesi toimii johtoideana haastateltavien valintaprosessissa. Liikkeiden rooli kansalaisuuden tuottamisessa voidaan nähdä myös oppimisprosessiksi sosiaalisten vuorovaikutusmuotojen suhteen (Alapuro 1998, 335 - 336). Tässä esittämieni perusteluiden ja syiden pohjalta olen valinnut sosiaalisten ruohonjuuritason liikkeissä toimivia ihmisiä tutkimukseni aineiston tuottajiksi kansalaisiksi käsitettynä. Toiminta liikkeissä on kansalaisuuteen valmentavaa.

3.3.2. Aineiston hankinta

Aineistonkeruumenetelmäni ei voi suoraan nimetä miksikään tyyppilliseksi tutkimusoppaiden esittämäksi haastattelutavaksi tai -menetelmäksi. Teemahaastatteluksi kutsutaan yleensä sellaista aineiston keräämistä tapaa, jossa tutkijalla tai haastattelijalla on tutkimuskohteeseen läheisesti liittyviä käsitteellisiä teemakokonaisuuksia, joiden kautta kohdetta lähestytään tutkimusongelman mukaisesta näkökulmasta. Haastattelujen kysymykset määrittyvät lopulliseen muotoonsa vasta varsinaisen haastattelutilanteen ohjaamassa autenttisessa vuorovaikutuksessa. Siten kaikki teemahaastattelulla saavutettu aineisto sisältää sisällöllisiä rakenteellisia poikkeamia jokaisen haastateltavan osalta. Toinen malli valmistella haastattelu on tehdä se alusta loppuun ilman avoimeksi jääviä teemoja, jolloin jokainen kysymys on ennalta päätetty. Tällöin kyseessä on strukturoitu haastattelu. Omassa haastattelumallissani on piirteitä molemmista toteuttamisvaihtoehdoista. Olen jakanut haastattelurungon temaattisiin kokonaisuuksiin, joiden sisällä on valmiiksi muotoiltuja jokaiselle haastateltavalle osoitettuja kysymyksiä (aiemmin mm. Järvelä & Wilenius 1996 ovat käyttäneet vastaavanlaista haastattelurungon rakennetta).

Suhtauduin etukäteen haastattelun kautta hankittaviin aineistoihin tietyin varauksin, joita en voinut olla huomioimatta haastattelurunkoa laatiessani. Pelkäsin haastattelujen teoreettisen viitekehyksen ohi menemistä ja toisaalta köyhään sisältöön juuttumista sekä haastateltavien ja itseni välisen yhteisymmärryksen löytymiseen liittyviä vaikeuksia. Sen vuoksi rakensin laajan haastattelurungon, johon osin operationaalisista syistä kokosin 74 kysymystä. Vain viidessä kysymyksessä käytin alakysymyksiä selvittämään ja purkamaan joitakin käsitteellisiä kokonaisuuksia, esimerkiksi ensimmäisessä teemassa näkemys maailman tilasta vuosituhannen vaihtuessa ja viimeisessä boikottien olemusta kartoittavassa teemassa turvauduin alakysymyksiin. Kysymysten suureen määrään vaikutti myös tiukka strukturoiminen: kaikki kysymykset olivat jokaiselle vastaajalle täsmälleen samoja, spontaaneihin lisäkysymyksiin turvauduin vain muutaman kerran väärinkäsityksen ehkäisemiseksi.

Teemojen sisällä kysymykset ovat hyvin samansuuntaisia ja leikkaavatkin usein toistensa alueita, mikä oli alunperinkin tarkoitushakuinen metodinen valinta. Halusin estää menettelyllä väärinkäsitykset ja tarjota vastaajille mahdollisuuksia päästä kysymysten juoneen kiinni sekä varmistaa teemojen täysimittainen käsittely. Osalle vastaajista kysymysten temaattinen lähentäminen johtikin tautologiaan, joka joskus purkautui lievinä närkästymisen ilmauksina. Uskoin myös suuremman kysymysmäärän tuottavan riittävää kirjoa, pluraalisuutta ja diskursiivista eroavuutta muutoin melko homogeenisesta joukosta, jonka oletin olevan eduksi aineiston analyysivaiheessa.

Pyrin teemahaastattelun rungon rakentamisessa huolellisuuteen, ja ennakoimaan teoreettisen viitekehyksen ja tulkinnan välisen juonellisuuden ylläpitämisen, sillä olin jo valmistellut tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat ennen haastatteluihin ryhtymistä. Teorian kautta saatoin valmistella haastattelun teemat kohdallisiksi käsiteoperationalisoimiseen viittaavien toimenpiteiden kautta. Kysymys tutkimuksen käsitteellisestä lähestymistavasta ja valmiin teorian myötä aineiston hankintamenetelmään paneutumisesta on metodologisesti problemaattinen, sillä tällaista tutkimusasetelmaa kritisoidaan usein luonnontieteellisen paradigman jäljittelystä. Jos kansalaisuuden kautta selitettävä kuluttaminen on tutkimustehtävän kantava idea, muistuttaa menetelmävalinta mittaamiseen liittyvää käsiteoperationalisointia. Teoreettisten käsitteiden operatiiviset vastinparit eivät sosiaalitieteissä tai ihmistieteissä yleensä voi vakioitua, eivätkä siten saavuttaa mitattavuuden nomoteettista korrelaatioulottuvuutta. Mitattavuuden vaatimukseen redusoidun sosiaalitieteellisen operationalisoimisen kritiikin taustalla on argumentti kielellisen vastaavuuden sekä käsitteellisen yhteisymmärryksen ja sopimuksellisuuden ongelmista (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 75 - 80). Kuitenkin sosiaalitieteellinen lomaketutkimus joutuu jo lähtökohtaisesti soveltamaan käsiteoperationalisointia keskeisimpänä metodologisena toimenpiteenä.

Operationalisoinnilla tarkoitetaan teoreettisten käsitteiden viemistä käytännön tasolle empiirisissä tutkimuksissa. Kvantitatiivisessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa operationalisointi toimii parhaiten nojattessaan 'kiteytyneisiin käsitteisiin', koska niillä uskotaan olevan riittävän kauaskantoinen ja suhteellisen pysyvä kulttuurinen merkitys (Alkula ym. 1994, 50). Koska tällaiset kiteytyneet käsitteet eivät yleensä ole tieteen sisällä kehittyneitä, vaan niiden merkitykset perustuvat kollektiiviseen sopimukseen ja yhteisesti jaettuun todellisuuskuvaan, ei niiden operationalisoinnilla ole helppoa saavuttaa tieteellisesti relevantteja tuloksia. Toisaalta taas kansalaisuuden kaltainen käsite on laaja-alainen historiansa ja monimerkityksellisyytensä takia, mikä vaatii kansalaisuuteen otetun näkökulman tarkkaa rajaamista ja täsmentämistä (ks. kappale 3.1.). En näe mitään raskauttavaa seikkaa, joka vaatisi olla käyttämättä operationalisointia nimikkeenä jo suorittamalleni metodologiselle valinnalle.

Sisällöllisesti operationalisointi kvalitatiivisessa tutkimusotteessa on mahdollinen ja toimenpiteenä yhtälailla mielekäs kuin mitä se on lomaketutkimuksessakin. Kysymys on vain tutkimuksen valmistelun työjärjestyksestä. Koska itselläni oli teoria jo pitkälle valmiina ennen kentälle menoa, pidin valmista viitekehystä enemmänkin etuna kuin metodologisena ongelmana haastattelurungon laatimisessa.

Koska operationalisoinnilla pyritään teoreettisten käsitteiden ja empiiristen havaintojen mahdollisimman validiin vastaavuuteen, asettuu operationalisointi toimenpiteenä tieteellisen tulkinnan käännteistoiminnoksi (Alkula ym. 1994, 75). Tulkinnassa kootut havainnot pyritään esittämään käsitteiden mukaisesti teoriaan palautettavina, joko sitä tukevina tai siitä poikkeavina. Siten sekä operationalisointi että tieteellinen tulkinta ovat molemmat tutkimuksen kriittisiä kipupisteitä, joita arvioidaan periaatteessa samoin perustein. Tulkinnan heikkoutta voidaan arvioida ainoastaan suhteessa tutkimuksen teoriaan, jolloin myös laadullisen tutkimuksen tulkinnan arviointi perustuu validiteetin mittaamiseen. Siten operationalisointi voi kuulua myös laadullisen tutkimuksen metodiikkaan, koska se toimenpiteenä pitää sisällään idean, jolla oman tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat voidaan esittää empiirisesti käyttökelpoisiksi tutkimuskohteen suhteen (Mason 1996, 24). Operationalisoinnin käyttö perustuu ihmistieteissä enemmän vakuuttamiseen ja uskottavuuteen. Alkula ym. (1994, 76) esittää sosiaalitieteelliseksi kompromissiksi operationalisoinnin näkyväksi tekemistä raportoinnin välttämättömänä osana, millä voidaan taata tutkimuksen validiteetin mielekäs arviointi. Seuraavaksi esitänkin kansalaisuuden operationalisoimiseen viittaavat metodologiset toimenpiteeni jokaisen teeman osalta, joskin kaikkein eksplisiittisimmin operaatiot ovat nähtävissä teemahaastattelurungon dispositiosta (ks. Liite 1).

Haastattelurunko jakautuu kahteen pääotsikkoon, (1) mielipiteisiin sekä (2) toimintaan ja käytäntöihin¹. Mielipideosion funktio on kansalaisuuden piirteiden hahmottelun saavuttamisessa, jossa käyn läpi eksplisiittisesti jokaisen vastaajan näkemyksiä maailmantilasta ja sen polttavista ongelmista. Ensimmäinen osio jakautuu kolmeen teemaan, joista ensimmäinen kartoittaa maailmankuvaa ja eettisiä näkemyksiä, sekä syitä ja motiiveita, jotka ovat johtaneet kunkin vastaajan liittymään mukaan erilaisiin yhteiskunnallisiin liikehdintöihin. Teemaa voisi luonnehtia myös maailmantilan diagnoosiksi. Ensimmäisen teeman ainoa funktio on testata kansalaishypoteesia jokaisen vastaajan kohdalla erikseen. Maailman tilaa ja länsimaista yhteiskunnallista todellisuutta kartoittavassa osiossa halusin saada näkyviin vaihtoehtoisia tulkintoja hyvinvointikapitalistisista yhteiskuntaelämän käsitteistöstä sekä tuoda

¹ En tarkoita pääotsikoinnin jakamisella sitä, etteikö mielipiteiden esittäminen olisi sinänsä jo toimintaa, ja esitänkin mielipideosiosta kokoamani aineiston kriittisenä toimintana kuluttamista ja kulutusyhteiskuntaa kohtaan 4. luvussa.

esille vastaajien näkemyksiä kontekstin ulkopuolisesta todellisuudesta. Epistemologis-kriittinen refleksiivisyys on siis ensimmäisen teeman kansalaisuudesta tuotettu operatiivinen ilmiö.

Toinen teema pureutuu vastaajien suhteeseen vallitsevaan kulutusyhteiskuntaan. On välttämätöntä, tai ainakin älyllisesti rehellistä selvittää jokaisen kulutuksellinen status tutkittaessa sosiaalista sitoutumista universaaleihin päämääriin kuluskriittisestä positiosta käsin. Käytännössä teeman kautta saatu informaatio koskettaa vastaajien kuluttamiseen käytettävissä olevia varoja, kuluttamisen henkilöhistoriaa ja kulutusyhteiskuntaan mukaanmenemisen halukkuutta ja valmiutta. Kolmas teema koskee kuluttamisen käsitteellistä ymmärtämistä. Yhtäältä tarkoitukseni on kartoittaa vastaajien 'ontologisia' kuluttamiskäsityksiä kannustamalla heitä pohtimaan kuluttamisen vastakohtia, sen välttämättömyyttä sekä hyviä ja huonoja puolia. Toisaalta pyrin saamaan vastaajat asemoimaan kuluttamisen yhteiskunnalliseen todellisuuteen kartoittamalla kuluttamisen samanaikaista välttämättömyyttä ja liiallisuuden patologisuutta. Teemaan kuului siis kuluttamisen ilmiöiden subjektiivisten tulkintojen löytäminen; halusin saada kuvauksia ja kritiikkiä kulutusyhteiskunnan osallistumisen ja kuluttajistumisen erityisistä piirteistä refleksiivisen kansalaisen näkökulmasta.

Kuluttamiseen liittyviin toimintoihin ja käytäntöihin paneutuva pääotsikko jakautuu viiteen teemaan. Haastattelun neljäs teema käsittelee kuluttamiseen liittyvää sosiaalista sitoutumista, jonka tarkoituksena on luoda kuva vastaajien valmiuksista ja intresseistä toimia käytännön kuluttamistilanteissa aiemmissä teemoissa esiintulleiden eettisten periaatteiden mukaisesti. Pyrkimykseni tämän teeman kautta oli myös löytää ne mahdolliset keskinäisessä ristiriidassa olevat motiivit tai ympäristön sanelemat rakenteelliset pakot, joiden mukaan jotkut erityiset kuluttamisen alueet muotoutuvat yksilöstä riippumattomalla tavalla. En ryhtynyt minkäänlaisiin kuluttamista koskevien ennakkonormien tai mittareiden luomiseen, vaan annoin vastaajien itsensä arvioida oman kuluttamisensa suhdetta esittämiinsä ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden käsityksiin. Jossain mielessä sosiaalista sitoutumista käsittelevä teema perustuu kuitenkin asenteiden ja praktisen toiminnan välisen konsistenssin eksplikoimisen jäljittelyyn (vrt. Uusitalo 1986). Sosiaalisen sitoutumisen kartoitus on myös yksityiskohtiin ja henkilökohtaiselle alueelle eniten menevä teema.

Viides kokonaisuus käsittelee kuluttamisen suhdetta yksityiseen ja julkiseen. Tarkennettuna kyse on kuluttamiseen liittyvästä refleksiosta ja kuluttamisen politisoitumisesta sekä kriittisesti kuluttavan kansalaisen asemasta omassa sosiaalisessa yhteisössään. Halusin saada selville, onko kuluttamisen ongelmien julkinen esiintuominen soveliaista, ja onko se mahdollisesti johtanut sosiaalisissa tilanteissa kiusallisiin tai jopa konfliktia lähenteleviin seurauksiin. Myös sosiaalisen ympäristön rooli yksittäisen

kuluttajan kannalta on merkityksellinen. Ei ole yksilön kannalta yhdentekevää, toimiiko lähiympäristö kannustavasti vai torjuvasti. Kaiken kaikkiaan, kyse on 'toisin' kuluttamisen yhteiskunnallisen statuksen hahmottamisesta. Toinen intressi julkiseen ja yksityiseen liittyen on kuluttamiskäsityksiin palautuva; koettiin kuluttaminen myös jollain tapaa julkiseksi toiminnaksi. Kuudennen teeman tarkoituksena on selvittää kansalaisidentiteetin ja kuluttamisen välistä suhdetta vastaajien näkemysten kautta. Tällöin keskusteltiin liikkeiden kollektiivisista arvoista, ja niiden valtuuttavuudesta ja kanavoitumisesta yksilölliseen kuluttamiseen.

Viimeiset kaksi teemaa perustuvat kokonaan vastaajien varsinaisten kuluttamisvalintojen selvittämiseen ja kuluttamiseen markkinavaihtona, johon tämän raportin viides luku perustuu. Seitsemännessä teemassa rakensin asetelman niin, että asetin kuluttajan yhteiskunnallisten perusolottuvuuksien puitteisiin suhteessa itseen, muihin ihmisiin ja ekologiseen ympäristöön (Ilmonen 1993, 39). Ruuan kuluttaminen on tässä yhteydessä konstruoitu itseen lähimmin redusoituvaksi päivittäisen ja rutinoituneen kuluttamisen tavaksi. Kahdeksas alue on mahdollisuusrakenteiden omaehtoiseen luomiseen tähtäävän kuluttamisen pohdintaa. Se on samalla kuluttamiseen liittyvän käsitteellisen jaon ja uudelleen soveltamisen teorian konkreettinen koetinkivi. Viimeisen teeman aiheena ovat kuluttamiseen liittyvät kollektiiviset ulottuvuudet ja markkinavaihdon regulaatiota purkavat toimeentulon ja tarpeentyydytyksen singulaariset väylät.

3.3.3. Haastatellut kansalaiset

Aineistonkeruun menetelmän hahmottuminen oli pitkä refleksiivinen prosessi, jossa päädyin käyttämään 'kliinistä metodia', eli sulkemaan pois teoreettisin perustein epäadekvaatit menetelmät. Aineiston hankintamenetelmäksi haastattelu oli ainoa mahdollinen tutkimustehtävän asettamien rajoitusten vuoksi. Minkäänlaiset tekstiaineistot eivät tulleet kysymykseen, koska intressini koskee kansalaisuuden ja kuluttamisen välistä suhdetta. Valmiiden tutkimustehtävääni sopivien tekstiaineistojen löytäminen olisi ollut hankalaa ja aikaavievää, ja sellaisten aineistojen löytymisen myötä olisin joutunut tekemään ehkä jopa fataalisia kompromisseja ideoideni suhteen. Lisäksi kiinnostukseni kohde ei ole teksteissä, vaan todellisuudessa niiden takana. Lomaketutkimus olisi saattanut olla mahdollinen rikkomatta valmista tutkimustehtävääni, mutta sen toteuttamisessa olisin kohdannut toisenlaisia esteitä. Tutkimustehtävän mukaisien hypoteesien laatiminen ei olisi tuottanut minkäänlaisia ongelmia ja valmiin teorian ansiosta lomakkeen laatiminenkaan ei olisi ollut vaikeaa. Sen sijaan aineistolle asettamani vaatimukset ja lomaketutkimukseen vaadittava otoskoko olisivat olleet yhtälö, joka olisi merkinnyt opinnäytetyön

rasittavuussuositukset ylittäviä ponnisteluja. En tarkoita haastateltavien taholle esitetyillä tiukoilla kriteereillä mitään moraalikilpailun Suomenmestaruuskisoja, vaan sellaista yleistä kriittistä suhtautumista kulutusyhteiskuntaa kohtaan, joka jollain tasolla johtaa käytännön toimiin kuluttamistilanteissa. Sen vuoksi pienelle ja valikoidulle joukolle tehdyt, haastattelijan fyysiseen läsnäoloon perustuvat teemahaastattelut puolustavat paikkaansa. Perusteluni aineistovalinnalle palautuu siis ennen kaikkea tutkimukseni teoreettisiin asetelmiin, eikä halukkuuteen tai henkilökohtaiseen innostukseen suosia jotain erityistä aineistonkeruumenetelmää.

Vastaajien hankinnassa ja valinnassa kiinnitin erityistä huomiota modernin kansalaisuuden reunaqualifikaatioiden täyttämiseen tavoittaakseni riittävän pätevöitynyttä 'kansalaiseliittiä' (Järvelä & Wilenius 1996, 34). Koska moderni refleksiivisyys toisena asettamistani kvalifikaatioista on harvojen ominaisuus, asettaa se tiukkoja ehtoja tutkimustehtävän mukaisten vastaajien etsintään (ks. Giddens 1991, 30 ja Ilmonen 1998b, 19). Kansalaisuudella on siis useita temaattisia ulottuvuuksia, ja aineiston hankintaperusteissa kansalaisuus on regulatiivinen idea. Asetin haluamilleni haastateltaville erityiset vaatimukset yhteiskunnallisen refleksiivisyyden ja sosiaalisen sitoutuneisuuden suhteen ja siksi päätin ryhtyä hakemaan haastateltavia liikkeiden ja järjestöjen parissa toimivien ihmisten keskuudesta. Nojaan valinnallani esittämäni teoriaan kansalaisidentiteetin muotoutumisesta uusissa sosiaalisissa liikkeissä ja liikehdinnöissä. Sosiaalisia ja ekologisista kysymyksiä koskevien tulkintojen ja näkemysten moniäänisyyden takaamiseksi päätin tavoitella haastateltavia kahdesta ruohonjuuritason liikkeestä, Maan ystäväistä ja Luonto-Liitosta. Lisäksi oletin etukäteen kyseisten liikkeiden toimijoiden parista löytyvän riittävästä maallikkotasosta eksperttejä kuluttamiseen liittyvien erityiskysymysten tuntemukseen.

Maan ystävä on ”kesäkuussa 1996 perustettu liitto, jonka tarkoitus on muuttaa yhteiskuntaa demokraattisemmaksi ja ekologisesti kestävämmäksi sekä taloutta paikallisemmaksi; edistää yhteiskunnallista, taloudellista, poliittista ja sukupuolten välistä tasa-arvoa; suojella maapalloa enemmältä pilaantumiselta ja korjata ihmisen toiminnan ympäristölle aiheuttamia vahinkoja; säilyttää maapallon ekologinen, kulttuurinen ja etninen monimuotoisuus; toimia militaristisia rakenteita vastaan sekä edistää ihmisten ja eläinten oikeuksia” (Rautiainen & Salvi 1998, 93). Maan ystävä on profiloitunut siis ihanteellisesti teoreettisiin tulkintoihin uudeltaisista sosiaalisista liikkeistä, joiden intresseinä on elämämaailman näkemysten julkittaminen systeemistä irrallisina ja autonomisina hankkeina sekä valmiutena sosiaaliseen sitoutumiseen ja tiedolliseen refleksiivisyyteen. Maan ystävien toiminnallinen itsemäärittely sisältää myös systeemistä irrottautumiseen viittaavia pyrkimyksiä, joissa korostetaan yksilöllistä ja vapaamuotoista itseorganisoitumista erotukseksi 'järjestöstä'. Järjestöksi identifioitumisen sijaan Maan ystävien retoriikka korostaa liikkeen organisoitumista toimintaryhmäksi tai liitoksi.

Mies, 23: ”Jyväskylän Maan ystävien toimintaryhmä perustettiin keväällä -97, silloin alkoi liikkua sellaisia huhuja, ihmisten keskinäistä puhetta, että tällaisen toimintaryhmän voisi perustaa. Suomeen ylipäänsä Maan ystävät oli perustettu vasta kesällä -96. Tulin siis Jyväskylän Maan ystäviin jo perustamisvaiheessa, olin mukana perustavassa kokouksessa. En siis ainoastaan ole poiminut itselleni sopivaa järjestöä, vaan olin alullepanemassa.”

Luonto-Liitolle ominaisia piirteitä ovat yleinen tunnettavuus ja tunnustettu institutionalisoitunut asema, sekä muodollisesti järjestäytyneet organisaatio, joka jakautuu valtakunnallisesti paikallisosastoihin. Luonto-Liitto on tiukasti organisoitu valtakunnallinen Suomen Luonnonsuojeluliiton alaisuuteen kuuluva nuorisojärjestö, jonka päämääränä on toimia lasten ja nuorten luonnonharrastus ja -suojelujärjestönä (sama). Koska Luonto-Liitolla voidaan katsoa olevan jonkinasteinen ympäristökasvatusfunktio, nostatti se minussa luontoliittolaisia vastaajia kohtaan erityisiä odotuksia ympäristöproblematiikkaan ’kasvamisesta’. Odotin myös kerrontaa ympäristön kannalta symbioottisen elämäntavan henkilökohtaisista kokemuksista ja niiden yhteentörmäyksistä konsumeristisen ideologian kanssa. Toisena keskeisenä intressinäni oli tavoittaa luontoliittolaisista vastaajista refleksiivisyyttä ’uuden liikkeen’ muodossa vanhan järjestön sisällä (ks. Konttinen 1999, 31).

Liikkeisiin mukaan meneminen ja toimiminen poikkesi Maan ystävien ja luontoliittolaisten välillä. Maan ystävinä haastatellut olivat, osin tietysti liikkeen lyhyen historian vuoksi, itse rekrytoituneet mukaan toimintaan, jolloin kuuluminen Maan ystäviin perustui omaan aktiiviseen valintaan. Maan ystäville ominaista jokaisen vastaajan kohdalla oli myös kuuluminen useisiin erilaisiin ruohonjuuritason liikkeisiin. Kaksi vastaajaa Maan ystävistä oli kuullut varhaisnuoruudestaan asti myös Luonto-Liittoon. Luontoliittolaisista jokainen, Luonto-Liiton järjestön luonteen mukaisesti, oli mennyt mukaan lapsuudessa tai varhaisnuoruudessa ja yleensä vanhempien myötävaikutuksella. Luonto-liitossa toimiminen esitettiin organisoituneena ja järjestömäisenä, johon kuuluivat sihteerit, puheenjohtajat, jäsenmaksut, jäsenlehdet, leirit, nuorempien jäsenten ohjaaminen jne. Luonto-Liitossa on myös ’uutta liikettä’, mistä kertoo osaltaan mediahuomiota saavuttaneen ’Älä osta mitään -päivän’ kaltaisten tempausten järjestäminen. Niinikään myös luontoliittolaisissa oli yksi Maan ystävisä mukana toiminut jäsen.

Sain lopulta haastateltaviksi kahdeksan henkilöä, joista viittä haastattelin Maan ystävien, ja loppuja kolmea Luonto-Liiton statuksella. Haastateltaviin Maan ystäviin kuului kaksi miestä ja kolme naista, miehet olivat 29- ja 23-vuotiaita ja naisista kaksi 22-vuotiaista ja 25-vuotias. Luontoliittolaiset kaksi naista ja yksi mies olivat kaikki 20-vuotiaita. Jokainen haastateltavista oli asettunut asumaan Jyväskylään opiskelujen vuoksi. Kaikki olivat jollain tavalla tekemisissä yliopisto-opiskelujen kanssa:

viisi haastateltavista oli vakinaisia opiskelijoita, yksi jatko-opiskelija, yksi aktiivisesta opiskeluista vetäytynyt ja yksi väli vuoden viettäjä siviilipalveluksen vuoksi. Kaikki asuivat vuokra-asunnoissa omilla vuokrasopimuksilla ja vastasivat pääsääntöisesti itse omasta toimeentulostaan. Osa nuoremmista myönsi kuitenkin saavansa satunnaisesti ja akuutin tarpeen vaatiessa vielä vanhemmiltaan taloudellista tukea, mutta siitä huolimatta jokainen vastasi omasta kuluttamisestaan suvereenisti. Vain yksi ilmoitti tekevänsä säännöllistä palkkatyötä opiskelujensa ohella, mutta muitten vastaajien mahdolliset työt olivat kausiluontoisia. Jokaista vastaajaa voi kuitenkin pitää kuluttajana, vaikka useimmat vastaajista identifioituivat päätoimisina opiskelijoina yhteiskunnallisesti normitetun toimeentulorajan alapuolelle. Toisaalta alhainen tulotaso on omiaan toimimaan sosiaalisen sitoutumisen indikaattorina, sillä sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämmät kuluttajavalinnat vaativat enemmän taloudellista panostusta.

Haastateltavien rekrytoinnin toteutin sähköpostitse. Sekä Maan ystävillä että Luonto-Liitolla on osoitteet, joista kirjeet ohjautuvat halukkaiden jäsenten omiin osoitteisiin, ja joita hankkimani vastaajat tuntuivat aktiivisesti seuraavan. Vastaajien hankinta ei tuottanut ongelmia. Rekrytointikirjeessäni ilmoitin hakevani 'kriittisiä kuluttajia', joilla olisi valtavirrasta poikkeavia näkemyksiä kuluttamisesta, joka vieläpä kanavoituisi tavalla tai toisella henkilökohtaiseen kuluttamiseen harkittuina valintoina. Kirjeeni oli retorisesti haasteen heittävä ja provosoiva, jolla pyrin vetoamaan liikkeissä toimivien kansalaisten valmiuteen saattaa vaihtoehtoinen oma ääni julkisuuteen kuluttamista koskevien kertomuksiensa kautta. Molemmat yhteydenotot poikivat mielestäni riittävän määrän vapaaehtoisia haastateltavia kahdessa päivässä. Toteutin haastattelut vuosituhannen vaihtumisen aikaan, 4.12.1999 - 7.2.2000. Haastattelujen kestot vaihtelivat tunnin ja kahden tunnin välillä, ja usein kysymyksiä pohdittiin monelta kannalta pitkiäkin aikoja. Kysymysten tulkinnoissa oli vain vähäistä varianssia, ja vielä vähemmän totaalisia väärintulkintoja, joten katsoin jakavani vastaajien kanssa riittävän hyvin yhteisen todellisuuden. Sen sijaan joidenkin yksittäisten kysymysten relevanssista huomautettiin joskus epäsuorasti lievään sarkasmiin tukeutuen hyvän maun puitteissa. Vastaajien suostumusten mukaisesti tallensin kaikki haastattelut ääninauhalle, ja toteutin aineiston purkutyön tekstuaaliseen muotoon puhekielen ilmiä editointimenetelmiä vapaasti soveltaen. Haastattelupaikat valittiin vastaajien ehdoilla. Kaksi vastaajista halusi tulla haastatelluiksi omassa asunnossaan ja loput olivat halukkaita tulemaan luokseni, kukaan ei vaatinut 'puolueetonta' haastatteluympäristöä. Haastattelujen toteuttamisen vuorokaudenaikoja koskevaan sijoitteluun esitin varauksen vaikuttaa myös itse.

Kuten aiemmin todettua, vastaajien kulutuksellinen asema alitti sovinnaiset normit. Opiskelijan käytettävissä olevat tulot asumiskustannuksien jälkeen menevät lähes kokonaan ruokaan, eikä matkustamiseen kotipaikkakunnalle tulojen puitteissa ole aina halutessa mahdollisuuksia. Pienet tulot

sanelivat usein myös vaatteiden hankinnan ajankohdat, ellei turvauduttu vanhempien taloudelliseen tukeen. Vastaajat, joiden tulot olivat korkeammat, käyttivät myös varojaan tarpeellisiksi kokemiensa hankintojen tekemiseen: käytettävissä olevat tulot näkyivät vastaajien kulutustasossa. Tutkimustehtävän valossa ei ole yksiselitteisen selkeästi pääteltävissä, voidaanko alhainen kuluttamispotentiali tulkita eduksi vai haitaksi tutkimuksen validiteetin kannalta. Yhtäältä vähäinen osallistumismahdollisuus kulutusyhteiskunnassa toimimiseen pakottaa kulutuksellisen statuksen alhaiseksi, jolloin omaa välttämätöntä elämäntilannetta voi perustella valitsemillaan retorisilla keinoilla, kuten esimerkiksi sitoutumisella ympäristöystävällisyyteen. Tällöin myös sosiaalisen sitoutuneisuuden osoittaminen on helpompaa, koska valinta-avaruus on kapea, eikä valintoja tarvitse reflektoida erilaisten motiiviristiriitojen vallitessa. Tällaisessa tilanteessa Engelin laki voi antaa myös tutkijalle alibin sivuuttaa kulutuksellisen halun arvioimisen kontingenttina taustamotiivina. Toisaalta eettisiin valintoihin sisältyvä hintojen lisäarvo luonnonmukaisesti tuotettujen tai reilun kaupan tuotteiden muodossa vaatii entistäkin enemmän sitoutumista ja kulutuksellista kieltäymystä, koska vähäiset käytettävissä olevat tulot hupenevat helpommin moraalisesti perusteltujen valintojen tekemisessä.

4. TIEDOLLINEN KOMPETENSSI

4.1. Tulkintoja välttämättömästä kuluttamisesta

Kuluttamisen substanssiksi käsitettiin yleensä sellainen ostaminen ja rahan käyttäminen, joka kohdentuu välttämättömiin ja 'ei niin välttämättömiin' tavaroihin. Vaihtaminen, vaihdettavuus ja vaihtoarvoisuus kuluttamisen kovana ytimenä oli yleisin lähtökohtainen kuluttamisen tulkinta, johon näkemykset ylenpalttisesta ja harkitsemattomasta rahan käytöstä viittaavat. Markkinoilla tapahtuvan uuden hankkimisen lisäksi kuluttamiseksi katsottiin myös käytettyjen tavaroiden kierrättäminen, joka normitettiin yksimielisesti viisaaksi tai oikeanlaiseksi kuluttamiseksi. Vaihtaminen katsottiin siis kuluttamiseksi riippumatta vaihdon toisesta osapuolesta, kaupanteoksi määrittävässä kuluttamisessa vastapuolen ei tarvitse välttämättä olla markkinatoimija tiukimmassa mielessä, vaan esimerkiksi kirpputoritoimijat intresseistään riippumatta voivat toimia kuluttamisen toiminnallisten rakenteiden puitteistajina. Sen sijaan vaihdon välineellä oli merkitystä kuluttamisen määrittelyssä: rahan läsnäolo vaihdon aktissa teki siitä paradigmaattisesti kuluttamista.

Vaihtoarvon ja vaihdettavuuden lisäksi käyttöarvoa koskevat arviot liitettiin kuluttamiseen läheisesti kuuluviksi. Vastaajat näkivät käyttöarvoisuuden kuluttamisen legitimoivaksi argumentiksi; kulutustavaran hankinta on soveliaista ja hyväksyttävää, jos sillä on ekvivalenssi tarpeellisenä käyttöesineenä. Käyttöarvonormi ei vastaajien näkemyksiä mukailleen liity yksilölliseen tapaan määrittää itse tavaran persoonallista käyttötappaa, vaan sen täytyy olla yleisesti hyväksyttävä ja tunnustettu, tarpeelliseksi todettu esineeseen suunnattu orientoitumisen tapa (vrt. Ilmonen 1993, 31 - 34). Puheenvuoroissa käyttöarvoa konstituoivat 'tarpeellisen' normatiivinen käsite, jolla vastaajat implisiittisesti tarkoittivat reproduktiivisia prosesseja ja 'tarpeettoman laadun' suhteellista merkityksettömyyttä. Käyttöarvon retoriikan takana on sisäistetty henkilökohtainen oppi hyvästä ja pahasta kuluttamisesta; vain tarpeellisiin ja välttämättömiin käyttötarkoituksiin suunnattu kuluttaminen on legitiimiä. Ajatus toimii myös toisin päin: esittämällä henkilökohtaiset mieltymykset argumentoituina käyttötarkoituksina muutoin normia rikkova kuluttaminen voidaan konstruoida (itselle) hyväksyttäväksi.

Kuluttaminen esitettiin myös suhdekäsitteenä tavaroihin nähden. Heräteostokset, kerskakulutus, ryntäykset alennusmyynteihin ja 'ostelemisen' urbaanina ajanviettona viittaavat kaikki kulutusyhteiskunnan moderneihin käytäntöihin suhteessa tavaroihin. Kuluttaminen näyttäytyy tällöin omalakisena ja itseensä viittaavana modernina ajanvietteenä, jolla ei ole funktionaalista yhteyttä arjen vähimmäistarpeiden uusintamiseen. Kysymys on siis yhtäältä tuotetun ylimääräisen tai liiallisen

rituaalisesta hävittämisseremoniasta ja toisaalta sisäistetystä pakosta osallistua objektiympäristön manipulaatioon (Falk 1994, 96; Baudrillard 1988b, 46). Suurin osa kuluttamisesta sijoittuu siten tarpeentyydytyksen retorisesti tuotetun kehyksen ulkopuolelle huolettomaan vapaa-ajan käyttöön tai siinä toimimisen edellytysten luomiseen, kuten harrastusvälineistön hankintaan tai muodin seuraamiseen, yleensäkin kulutuksellisen itseidentiteetin uusintamiseen. Vastajaat tunnistivat tavaravälitteisesti tuotetut identiteetit kulutusyhteiskunnassa vallitseviksi merkityksien ja merkkien ilmenemismuodoiksi, joita muun muassa 'kerskakulutus' ja moderni ajanviete hetkellisesti ja tilapäisluontoisesti tuottavat (Featherstone 1991, 15; Bauman 1998, 28 - 29).

Vastajien näkemykset länsimaisen, konsumeristisen kuluttamisen taustavaikuttimista ja sitä selittävästä tekijöistä tulevat implisiittisellä tavalla hahmotelluiksi tarkastelemalla näiden subjektiivisia mielikuvia kuluttamisen vastakohtista. Yleisimpiä esitettyjä vastakohtia olivat omavaraisuus, kierrättäminen kirpputoreilla, harkinnanvaraisuus ja sisältöohjautuvuus, paluu 'takaisin luontoon', mentaalisuus ja ajattelun harjoittaminen, autonominen toimijuus, säilyttäminen ja säästäminen sekä symbioottisuus ja vastavuoroisuus. Vapaasti tulkiten edellisistä kuluttamisen vastakohtista käsin itse kuluttamista voisi vastaajia mukaillen kuvailla vaihtoehdottomaksi, keinotekoiseksi ja harkitsemattomaksi sekä parasiittiseksi ja sosiaaliseen jäljittelyyn perustuvaksi. Muun muassa näiden ajatusten pohjalta vastaajien kuluttamisen tulkintatavat jakautuivat kahteen diskursiiviseen kehykseen.

Nainen, 22: ”Se (kuluttaminen) on mielestäni negatiivinen käsite sen takia, että sitä käytetään nyky-yhteiskunnassa niin, että - tämä on vanha vitsi - kansalaisen tilalla käytetään käsitettä kuluttaja. Ensimmäinen mielikuva on juuri 'hysterinen' kuluttaminen ja liika-kuluttaminen, ja sellainen kuluttamiseen ruoskiminen, 'täytyy kuluttaa, täytyy kuluttaa', se on aika negatiivinen. Mutta toisaalta siinä on sellainen voimavara, että kuluttamalla voi vaikuttaa.”

Aineiston tarkastelussa kuluttaminen esitettiin toistuvasti yksilöllisenä toimintana ja yhteiskunnallisena rakenteena, johon kuluttajat toimiessaan sijoittuvat. Kaikille vastaajille yhteinen tulkinnan piirre oli kuluttamisen esittäminen välttämättömyytenä, ongelmana ja mahdollisuutena toiminnan ja rakenteiden puitteissa. Välttämättömyydellä tarkoitettiin yhteiskunnan rakenteellista kokoonpanoa, jossa vallitsevat olosuhteet edellyttävät yhteiskunnan jäseniltä kuluttajuutta. Tällainen osallistumismuoto katsottiin yleisesti ongelmaksi, koska kuluttaminen nykymuodossaan on syytä useimpiin ekologisen ja sosiaalisen ympäristön häiriötiloihin. Välttämättömyyksien ja ongelmien teleologisena päätelmänä pidettiin kuluttamista soveltamiskelpoisena mahdollisuutena toimia välttämättömissä kulutusilanteissa siten, että ongelmia voitaisiin välttää ja vähentää, sekä osoittaa kommunikatiivisella kuluttamisella niiden olemassaolo.

4.1.1. Rakenteellisen välttämättömyyden diskurssi

Kuluttamisen välttämättömyyttä argumentoitiin orgaanisin perustein ja yhteiskunnan tai systeemin asettamien ehtojen pohjalta. Ihmisen fysiologisen uusintamisen katsottiin vaativan kuluttamista, koska ruuan hankinta ja lämmön tuottaminen asumisen ja vaatetuksen kautta ovat elintoimintojen kannalta välttämättömiä toimia, ja koska ne järjestyvät nyky-yhteiskunnassa vain markkinavaihdon välityksellä. Välttämättömyys nähtiin kuitenkin suhteellisena ja kontekstisidonnaisena, sillä systeemistä ulossulkeutuminen nähtiin 'nollaratkaisun' ohella kuitenkin vaihtoehtoksi pidättäytyä kuluttamisesta. Elämä ilman kuluttamista sijoittuisi tällöin keräilytalouden ja 'luonnon' välimaastoon. Kuluttaminen koettiin välttämättömänä väylänä integroitumisessa systeemiin, jolloin kuluttajuudesta kieltäytyminen merkitsisi ei ainoastaan uhkaa toimeentulolle, vaan myös sosiaalista asettautumista totaaliseen ulkopuolisuuteen. Välttämättömyysteeman ajatuskulku on samansuuntainen Giddensin (1991, 191 - 192) abstraktien systeemien kanssa, joiden pakottava vaikutus tuntuu modernien ihmisten arjen kaikilla tasoilla. Vastajille kuluttaminen on konkreettinen osa juuri sellaista pakottavaa systeemiä, joka asettaa yksilöille yhteiskunnallisen olemisen ehdot, ja jonka konstituutioon vaikuttaminen näyttää mahdottomalta.

Sovinnainen määritelmä kuluttamisen ja kulutusyhteiskunnan keinotekoisuudesta autenttisuuden ja arjen realiteettien kohtaamisen vastakohtana voisi olla sen kykenevyydessä tarjota kuluttajalle väylä irrottautua arjen sitovista rakenteista. Vastajien näkemysten mukaan kuluttaminen keinotekoisuutena on edennyt syvemmälle halliten jo liian suurta osaa elämismaaailmassa. Lisäksi kuluttamisen sosiaalista elämää normittava vaikutus vaikeuttaa ja jopa estää radikaalisti poikkeavien elämäntapojen toteuttamista. Baudrillardin (1983, 151 - 152) provokatiivinen tulkinta keinotekoisesta pakkolunastavasta vaikutuksesta vie ajatusta vieläkin pidemmälle. Kuluttaminen ei enää ole erillinen hedonistisen viihteen saareke, vaan kaikkialle tunkeutunut onnipotenttinen vaikuttaja, jolle ei enää voida tuottaa vastinetta 'autenttisuudesta'. Todellisuus itsessään, autenttisuutena ja reaalisenä, sulautuu keinotekoiseen tullakseen entistä todellisemmaksi. Kun kuluttajat alkavat pitää kulutusyhteiskuntaa itsestään selvänä unelmatehtaana, keinotekoisuudesta tulee lopulta todellisuuden kova ydin. Kuluttamisen keinotekoisuus ilmenee kaikilla tasoilla; kulutusyhteiskunta täydellistyneenä ja laskelmoituna tavaraympäristönä, kuluttamisen simuloitujen ja keinotekoisien tarpeiden sekä konsumeristisen ideologian välttämättömyyskonstruktiot ovat kaikki yhtä ja samaa diskurssia, jotka pakottavat yksilöt yhdenmukaiseen symboliseen vaihtoon ja yksisuuntaiseen vuorovaikutukseen. Baudrillardin (mt, 138 - 139) esittämän kehityskulun mukaista keinotekoisesta kulutusyhteiskuntaa voidaan pitää peruuttamattomana.

Autonominen toimijuus kuluttamisen vastakohtana määrittää kuluttamisen toiminnaksi determinoiduissa valinta- ja mahdollisuusrakenteissa, joissa kuluttaja toimii tai käyttäytyy passiivisena valitsijana annetuissa puitteissa. Kuluttajan ainoaksi toiminnoksi valtakulttuurin kontekstissa nähtiin valinta annetuista vaihtoehdoista vailla omaehtoista osallistumismahdollisuutta itse valintoja tuottavien rakenteiden luomiseen. Vastakohtaisuus autonomisen toimijuuden kautta kohdistuu kuluttamisen toiminnalliseen ulottuvuuteen, jonka analyttisessä ytimessä on subjektin kyvykkyyttä ja valmiuksia kuvaavat tekijät. Tämän tulkinnan mukaan kuluttajuus ei implikoi autonomista tai omaehtoisiin päätöksiin sitoutunutta subjektia, vaan se perustuu lähinnä rakenteelliseen ahtauteen ja yhteiskunnalliseen passiivisuuteen. Länsimaista kuluttajaa ei niinkään luonnehdittu kuluttamisen subjektiksi, vaan pikemminkin sen objektiksi. (vrt. Gabriel & Lang 1995, 33; Ilmonen 1993, 34)

4.1.2. Loppuun kuluttamisen diskurssi

Vastaajat näkivät kuluttamisen nykymuodossaan edistävän impulsiivisuutta ja yleistä välinpitämättömyyttä, joka ilmenee harkitsemattomuutena kulutusilanteissa. Vastajien mukaan harkitsemattomuus kuluttamisessa tarkoittaa vieraantumista autenttisesta elämästä ja luisumista simulatiivisten tarpeiden ja hedonismien maailmaan. Kulutusyhteiskunta täydellistyneenä synnyttää ja ylläpitää materiaalista lumemaailmaa, jonka houkutuksiin merkityksiä ja sisältöjä etsivä kuluttaja helposti eksyy. Harkitsemattomuuden ja kuluttamisen suhteen ymmärtäminen edellyttää kuitenkin kontekstuaalista eksplikointia, sillä harkinta ja kulutuksellinen nautinto eivät ole toisiaan poissulkevia. Päin vastoin, nautintoihin orientoituvaa kuluttajuutta vaatii harkintaa, erityistä hedonistista rationaliteettia kompleksisessa kulutusympäristössä. Modernina hedonistina kuluttajan on omaehtoisesti kyettävä tuottamaan omat nautintonsa tutkiskelemalla tarjolla olevaa tavaraympäristöä hedonistiset tuntosarvet aktivoituina (Campbell 1987, 70 - 71; Featherstone 1991, 86). Hedonistinen harkinta on siis kuluttamisen suhteen immanenttia. Vastajien esittämä kulutusrationaaliiteetin muoto on puolestaan parhaiten ymmärrettävissä ulkoistettuna 'metatason' harkintana ja henkilökohtaisten merkityksien työstämisenä, joissa valinta mukaan menemisen ja kieltämyksen välillä aktualisoituu. Samalla se on refleksiivisyyden piirre, joka kuvaa tietoisuuden ja agentin läsnäoloa inhimillisessä toiminnassa (Giddens 1991, 35). Harkitsemattomuus näyttäytyy täten periksi antamisena kuluttamisen kiusaukselle ja uppoutumisena toisenlaiseen järjenkäytön avaruuteen, jolla nähtiin olevan fataalisia globaaleja seurauksia.

Parasiittisuus viittaa yksisuuntaiseen vuorovaikutukseen perustuvaan kulutuskäsitykseen, jossa kuluttaminen palautetaan globaalin resurssienjaon ongelmaan. Kuluttaminen on tällöin strukturoitu ihmisyksilön suhde ekosysteemiin sekä muuhun sivilisaatioon. Länsimaista kuluttamista globaalilla skaalalla voidaan tämän mallin mukaisesti kuvata parhaiten muuttamalla kulutettavat resurssit energiaksi, jolloin kulutusobjektit muuttuvat yhteismitallisiksi ja yhdeksi kokonaisuudeksi. Läntisten teollisuusmaiden osuus resursseista on tällöin leijonan osa verrattuna kolmansiin maihin (Durning 1992, 26 - 36; Redclift 1996, 119 - 121). Ekologinen ja sosiaalinen ympäristö länsimaista kuluttamista ylläpitävinä resursseina, materiaana ja halpatyövoimana on samalla kulutuksellisen elämäntavan kärsivä osapuoli, ikään kuin loisen isäntäelio. Kuluttamisen välityksellisyys on sikäli erityinen parasiittisuuden rakenne, että se estää kulutuksessa lähteen ja päämäärän kohtaamisen. Tuotanto asettuu puskuriksi resurssien ja kuluttajan väliin siten, että 'parasiittinen kuluttaja' jatkaa loppuun kuluttavaa käyttäytymistään tiedostamatta sen todellisia seurauksia ympäristölle tai kolmannen maailman ihmisille. Parasiittisuus tarkoittaa siis yhtäältä yksisuuntaista resurssien ylikuluttamista ja toisaalta kärsimyksien tuottamista luovuttavalle osapuolelle.

4.2. Kuluttaminen ongelmana

Kuluttaminen nähtiin ongelmana kaikissa sosiaalisissa ulottuvuuksissa, suhteessa ympäristöön, yhteiskuntaan ja jopa itseen. Niinikään kuluttamisen ongelmaa kritisoitiin kuluttamisen sisältä ja ulkopuolelta. Kuluttamisen immanentti tai kuluttajalähtöinen kritiikki hyväksyy implisiittisesti kuluttamisen välttämättömyyden ja kuluttajistumisen yhteiskunnallisina alkuehtoina. Vastaajista jokainen esitti ajatuksen kuluttamisen tai kulutuksen välttämättömyydestä itsestään selvänä lähtökohtana eikä kukaan näin ollen ryhtynyt esittämään kuluttamista sinänsä ihmiskunnan harha-askeleena. Kuluttamisen ulkopuolinen kritiikki tarkoittaakin tässä yhtäältä normatiivisesti eristettyä, kontekstisidonnaista tarveteoriaa sivuavaa kuluttamisen tarkastelutapaa, jossa kuluttaminen voidaan segmentoida arvoperustaisesti sallittuun tai tuomittavaan. Toisaalta kuluttamista voidaan kritisoida ulkopuolelta sen yhteiskunnassa saavuttaman aseman perusteella. Tällaisen kulutusyhteiskunnan ja konsumerismin kritiikin pohjalta voidaan pyrkiä esittämään erilaisia sosiaalisia ongelmia kuluttamisesta johtuviksi tai sen syystä kärjistyneiksi. Kuluttamisen kritiikin metodologista ongelmaa ei voida poistaa, mutta se voidaan tiedostaa ja esittää se analyttisesti suhteellisena. Pyrinkin löytämään vastaajien käyttämille kriittisille puheenvuoroille tulkintoja erilaisista yhteiskuntakritiikin diskursseista.

Narratiivisessa muodossa kritiikin esitys noudattaa kronologisesti Giddensin skeemaa abstraktien systeemien ilmaantumisesta ja vaikutuksista. Kuluttaminen on ekspansiivista ja pakkolunastavaa, yhä uusille elämismaailman alueille tunkeutuvaa, joka lopulta pelkistää ja halvaannuttaa inhimillisiä orientoitumis- ja menettelytapoja. Yhä uudet elämänalueet muotoutuvat uudelleen kuluttamiseen ja kulutuksellisuuteen sopiviksi jättämättä sijaa helposti toteutettaville singulaarisille menettelyille. Kuluttamiseen ja sen ympärille hahmottuu lopulta systemaattinen toimintahorisontti tartuntapintoineen, joissa avautuu pelitiloja, uudelleen soveltamisen mahdollisuuksia ja pätevoitymistä toimimiseen uudenlaisissa rakenteissa. Välttämättömyydet ja ongelmat kantavat sisäänrakennettuja mahdollisuuksia muokata osallistumismuotoja uusiin olosuhteisiin paremmin sopiviksi.

4.2.1. Kuluttamisen antropologinen 'autenttisuushäiriö'

Tarvediskurssissa ihminen on samanaikaisesti sekä universaali että individuaalistunut olento. Tarpeet asettavat ihmiset keskenään samalle viivalle, jossa jokainen yksilö on lähtenyt samanlaisesta 'alkutilasta'. Vain ihmisten keskuudessa vallitseva geneettinen varianssi tuottaa legitimejä eroavuuksia ja liikkumavaraa tarpeiden tyydyttämisen kehyksessä. Ihmisten orgaaninen perusta asettaa primääriset ehdot yhteiskunnalliselle olemiselle, tarpeita ei voida olla huomioimatta eikä niitä voi jättää tyydyttämättä. Alkutila on olemukseltaan luonnollinen, joka viittaa ihmisen ja ihmisyyhteisöjen esisosaaliseen järjestäytymättömyyteen ennen kansalaisyhteiskunnan muodostumista. Useimmat valistusfilosofit ovat esittäneet ihmisen sosiaalista kehittymistä hypoteettisten ja myyttisten luontoskenaarioiden kautta, jossa alkutilaa on kuvattu raa'an kaoottiseksi kaikkien sodaksi kaikkia vastaan. Samaa alkutilaa on kuitenkin sovellettu ihmisen fysiologiseksi kodiksi universaalien tarpeiden valossa.

Antropologisen kuluttamiskritiikin perusta on länsimaisen kuluttamisen patologisten piirteiden esittämisessä vastakohtaisena ihmisen autenttiselle elämälle. Kriittinen diskurssi sisältää normatiivisen opin siitä, mikä kuluttamisessa on vääristynyttä tai kieroutunutta sekä häilyväksi jäävän mallin hyvän elämän ja kuluttamisen sopusointuisesta yhteensovittamisesta. Falk (1994, 103 - 105) esittää tarpeettomuuden, ylellisyyden ja keinotekoisuuden länsimaista kuluttamista kuvaavina määreinä syntyneen vanhoillisten tahojen yrityksenä pysäyttää aika ja pitää kiinni traditiosta. Tarveperustaisessa kritiikissä ylilyönneiksi nimetään kaikki implisiittisen tarvekonstruktion ohi ja yli menevät kuluttamisen muodot. Itse tarpeet ihmisen sisäisen luonnon säätelijöinä jäävät selkiytymättömiksi postulaateiksi, joten tarvekritiikki on ensisijaisesti normatiivista. Tarve sosiaalisena kontrollin kohteena sisältää yhteisöllisesti

muokattuja ja sallittuja tarpeentyydytykseen liittyviä käyttäytymisen muotoja, jotka normittavat sosialisatiossa yksilöiden uusintamisprosesseja niiden suhteen. Arkipuheessa tarve, tarvitseminen ja tarpeellisuus ovat kuluttamista reguloivien diskurssien perusanastoa, joilla ylellisiä ja turhamaisia kuluttamisen muotoja argumentoiden paljastetaan ja tuomitaan. Yhteiskunta ennen yksilöä ja yksilöön sisäistyneenä toteutuu ajatuksena täydellisimmin sellaisessa tarvesosialisatiossa, jossa tarpeiden retoriikka omaksutaan myös puhunnan käytännöksi sekä tarpeita kontrolloivaksi ja normittavaksi toiminnaksi.

K: Mikä on kaikkein pahinta kuluttamisessa; millainen kuluttaminen on vääristynyttä, tai milloin siitä tulee sellaista?

Nainen, 22: ”Sellainen on kaikkein pahinta, että ostaa jotain pelkästään sen takia että ostamisesta tulee hyvä olo, riippumatta siitä mitä ostaa. Pahaa on myös se, että ostaa... aivan tarpeetonta krääsiä.”

Nainen, 22: ”Kuluttamisesta tulee vääristynyttä silloin, kun se on pelkästään jotain halujen tyydyttämistä, ja ostetaan sellaista mitä ihminen ei tarvitse... Eli silloin, kun se menee täysin yli.”

Mies, 23: ”Sellaisten tarpeiden tyydyttämisen tapauksissa, mikä on näennäistä. Se on samalla pahinta ja vääristynyttä.”

Nainen, 25: ”...Nyky-yhteiskunnassa lähes jokainen kuluttaa enemmän kuin tarvitsisi, se on aikamme perusongelma. Kuluttaminen ei enää ole vain sitä perustarpeitten tyydyttämistä...Tiedän itsekkin, että kulutan liikaa, ja se rassaa...tulisin toimeen paljon vähemmällä, mutta on olemassa tiettyjä paineita, jotka pistävät kuluttamaan enemmän kuin olisi tarpeen.”

Mies, 29: ”...Kulutus on sitä, mitä pitääkin olla silloin kun tyydytetään tarpeita. Ei ihan pelkästään kuitenkaan hengissäpysymistä ja lämpimänä vaan myös pikkuisen ylimääräistä, voi välillä tehdä muutakin kuin perustarpeen tyydyttämistä. Ihminen ei ole pelkkä biomekaaninen kone, joka pysyy käynnissä pelkästään tietyllä määrällä energiaa, vaaditaan myös jotain muutakin. Sen ei tarvitse olla resursseja kuluttavaa, välillä on kiva ostaa Tofu Icea, ja syödä sitä vaikka pysyt hengissä ilman sitä. Sitä ’yli’ menevää kuluttamista voi ruveta kyseenalaistamaan, onko se järkevää ja mitä hyötyä siitä on verrattuna siihen haittaan, jota se automaattisesti aiheuttaa.”

Tarpeet on esitetty täsmentämättöminä, ainoastaan suhteessa patologistiin vääristymiinsä, ’krääsään’, halujen tyydyttämiseen, pseudotarpeisiin ja liiallisuuteen. Kuluttamista arvostellaan, ja se tuomitaan yksilökritiikissä ensisijaisesti tarveorian kautta. Kuluttaminen esitetään materiaalisen vaurauden kritiikin kautta, sisäisen luonnon ja ulkoisen kulttuurin ristiriitana. Vastauksissa on implisiittisenä premissinä inhimillisten tarpeiden diskursiivisesti tuotettu luonnollinen pohja, joka muodostaa menetelmällisen lähestymistavan modernin kuluttamisen ylenpalttisiin ulottuvuuksiin. Tarvediskurssin olemassaolon ja legitimaation perusta onkin toimia mittarina ja normittajana osoitettaessa kuluttamisen hillittömyyttä, halun ehtymättömyyttä ja jatkuvaa uuden kaipuuta. Toiseksi, tarvediskurssi sisältää opin ylellisyyden alkuperästä ja luonteesta. Ylellisyydeksi määrittyy muun muassa ylellinen halu tai

motivaatio, menettelytapa ja haluttavat kulutusobjektit. Kolmas tarvediskurssin ulottuvuus on näkökulma ihmiseen samanaikaisena universaalina ja yksilöllistyneenä olentona. (Falk 1994, 103)

Halujen tyydyttäminen kuluttamisen 'alkuperäisestä' tarkoituksesta etäännyttämisenä tarkoittaa kuluttamisen vieraantumista omasta sisäisestä luonnosta ja tasapainon tilasta. Kun kuluttaminen ei enää liity tarpeeseen vaan ylellisiin haluihin, kyseessä ei ole enää orgaaninen tai fysiologisiin välttämättömyyksiin palautuva prosessi. Tarvediskurssin kautta muotoutuva ylellisen halun kritiikki onkin enemmän minimalistiseen tarvekäsitykseen nojautuva utilitaarisen ja reproduktiivisen kuluttamisen puolustus. Kuluttamisen reproduktiivinen kritiikki perustuu ihanteellisiin ajatuksiin hallituista ja hillityistä tarpeiden tyydyttämisen muodoista, joissa vallitsee ihmisen sisäisen luonnon ja ulkoisen kulttuurin välinen harmonia. Ihmisen sisältä käsin ohjautuvat tarpeet ja tarvetilat kuuluisivat yhteisöllisen ja kollektiivisen kontrollin erityisiin intresseihin, koska tarpeet eivät voi olla yksilöllisellä tasolla motivoituneen toiminnan ohjaajia (Campbell 1987, 60). Palauttamalla halujen tyydyttämisyritykset legitiimille tasolle ajaututaan ideaalin toteuttamisessa motivoitumattoman tarpeen ja motivoituneen kuluttamisen ongelmalliseen yhteensovittamiseen. Tarpeisiin nojaavan kuluttamisen kritiikin voimaa voidaan arvioida paremmin analysoimalla vastaajien väitteiden ja näkemysten retorista ulottuvuutta.

Kuluttaminen halujen tai näennäistarpeiden tyydyttämisenä viittaa myös oletukseen tai käsitykseen kuluttamisen historiasta tai esihistoriasta, jälkikäteen konstruoidusta ideaalisen kuluttamisen ajasta tai etäännytetystä paikasta, jossa kuluttaminen perustuu ilman ylilyöntejä tapahtuvaan tarpeentyydytykseen (McCracken 1988, 104 - 107). Samanaikaisesti konstruoitu ideaalinen käsitys tarpeellisesta ja tarpeiden tyydyttämisestä toimii tunnistimena nykyajassa ja -tilassa ylellisten ja paheellisten kulutustyylien paljastamisessa. Vastaajien käyttämä tarvelähtöinen modernin kuluttamisen arvottaminen on yleinen tapa esittää ylellisyyden tavoittelu tuomittavana. Ylellisyys on kuitenkin kuluttamisen kannalta keskeinen teema, sillä se on aina jollain tavalla läsnä kuluttamisessa ja sen tutkimuksessa (Campbell 1987, 59). Ajatukset ylellisyyden ja modernin kuluttamisen yhteenkuuluvuudesta osoittavat vastaajien kohdistaman kritiikin osuvan kuluttamisen kovaan ytimeen.

Tarvediskurssin kautta pyritään myös selittämään ylellisyyden alkuperä ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset intressit (Falk 1994, 104). Tarpeiden mukaan ottaminen kulutusyhteiskuntaan juurtuneen yksilön piirteiden kritiikkiin pyrkii osoittamaan, kuinka ihmisen sisäinen luonto turmeltuu talousvetoisen maailmanjärjestyksen edessä. Ylellisyys haluttavina kulutusobjekteina tai tavaramuotoisena ei-välttämättömänä 'turhuutena' on saavuttanut jalansijaa sosialisatiossa, joka tähtää ostamisen ja kuluttamisen institutionalisoitumiseen. Tarpeiden mukaan vetäminen kritiikkiin alleviivaa

ylellisen elämän kohtalokkuutta: nautintoihin ja tavaroiden lumoon heittäytyminen tukee produktivistista oppia yhteiskunnan täydellistymisen tienä, sekä horjuttaa ihmisen myötäsyntyistä uskollisuutta sisäiselle luonnolleen. Oman vaaransa tuottaa myös ylellisyyden ekspansiivinen luonne, joka paljastuu erityisesti tavaroissa. Tavara ja tarve muodostavat uhkaavan yhtälön, näennäistarpeet, joiden kasvulle ei tunneta rajoja; niissä eilisen ylellisyydet muuttuvat nopeasti tämän päivän välttämättömyyksiksi (Campbell 1987, 59).

Tarve toimii tuotannon legitimaationa yhtä hyvin kuin kuluttamisenkin legitimaationa, ajatuskuvio vain on päinvastainen. Tarpeet tuodaan sellaisinaan sosiaaliseen kontekstiin (Turner 1984, 27 - 28). Tarpeiden retorisen käytön moniulotteisuus on sinänsä huomionarvoista. Yleisin ja käytetyin tarvediskurssin muoto on sen industrialistisen yhteiskunnan toimivuuden takaava perustelu. Inhimilliset tarpeet toimivat lähes välttämättöminä reunaehtoina reproduktiivisen kuluttamisen normatiivisena perustana. Antropologinen hyvän kuluttamisen ideaali on toistuvasti törmäyskursilla vallitsevien länsimaisten kulutustyylien kanssa. Sen perusarvo ja -lähtökohta on reproduktiivisessa siveellisyydessä, jolloin kuluttaminen kaikkina ylenpalttisuuden rituaaleina ja ylellisyyden tavoitteluina asettuu vastahankaan autenttisen ihmiskuvan kultivoimisen kanssa.

4.2.2. Kuluttajistuminen

Kuluttajistumisen kritiikki ensisijaisesti systeemiin kohdistuvana on lopulta kaiken kokoavaa kuluttamisen kritiikkiä, johon kaikki muut kriittiset ilmaisut palautuvat. Systeemi on kuluttamisen rakenteellinen perusta, joka liittyy sen muihin yhteiskunnallisiin toimintoihin ja prosesseihin. Systeemin kautta selittyy myös kuluttamisen suhde muihin ihmisiin ja ekologiseen ympäristöön. Tällöin kuluttaminen voidaan nähdä verkottavana järjestelmänä, joka asettaa kuluttajan sellaiseen vuorovaikutussuhteeseen muiden ihmisten ja ympäristön kanssa, missä kuluttajan itse ei tarvitse välttämättä olla tietoinen tästä suhteesta. Kuluttamissysteemi itsessään ylläpitää niitä suhteita, joihin kuluttaja kuluttaessaan välttämättä joutuu. Kuluttamisen kautta muotoutuva verkosto on systeemin integroivuutta ja pakkolunastavuutta, joka peittää alleen ja hallitsee niitä tapoja ja menetelmiä, joilla kohtelemme muita ihmisiä ja ympäristöä. Sen vuoksi esitän aineistosta esiinnousevan yhteiskunnallisia oloja ja olosuhteita kuluttamisen näkökulmasta koskevan arvostelun modernisaatiokritiikkinä, jonka täsmennän ulkoisen yhdenmukaistamisen kritiikiksi. Käsittelen kuluttajistumista systeemikriittisyyden kautta, jolloin kuluttaminen abstraktina systeeminä modernisuuden kovassa ytimessä on kritiikin

kohteena. Systeemikritiikki valaisee kuluttamista ja kuluttajuutta sosiaalisen osallistumisen näkökulmasta, ja se kohdistuu vastaajien taholta moderniin kuluttamiseen yleensä.

Vastaajien kuluttamista koskeva kritiikki ulotettiin usein systeemiä koskevaksi. Kuluttaminen nähtiin taloudellisen toimeliaisuuden välttämättömänä tukitoimintona, jossa taloudelliset ja produktivistiset intressit säätelevät yhä enemmän ja yhä laajemmalla yhteiskunnallisella alueella arjen elämää. Kuluttamistilanteita on siis entistä enemmän, minkä johdosta elämästä on tullut säädellympää ja systematisoidumpaa; kuluttaminen asettaa ihmiset määrättyihin muotteihin, asemiin ja rooleihin. Kuluttamisen käsitteellinen sisältö kiteytetään helposti jokapäiväistyneeksi arjen uusintamiseksi kiinnittämättä suurempaa huomiota sen vuorovaikutustahoihin. Systeemikriittisestä näkökulmasta kuluttaminen on tehokas yksisuuntainen integraation muoto, joka tähtää talouden hegemonian vakiinnuttamiseen, ja sen jatkuvaan ekspansioon. 'Fyysinen' elämismailma on sulautunut systeemiin. Giddensin (1990 & 1991) ajatus systeemin pakkolunastavuudesta lähtee siitä seikasta, että dikotomia systeemin ja elämismailman välillä on murtunut. Enää kysymys on vain siitä, kuka tai ketkä yksilöt systematisoituvat patologisesti, ja ketkä kykenevät luomaan omia elämänpolkujaan uusissa systeemin sokkeloissa.

Kuluttamiseen liittyvä identiteettien, nautinnon, estetiikan harjoittamisen ja halujen tuotanto on pitkälti systematisoitua (Baudrillard 1988b, 48). Talouden kulttuuria muokkaava ja elämismailmaa hallitseva kuluttamisen tuottaminen on systeemin riemuvoitto elämismailmasta. Kuluttaminen erityisenä systeeminä perustuu uudenlaiseen työnjakoon ihmisen ja taloudellisen 'koneiston' (ks. Konttinen & Peltokoski 2000, 123) välillä. Koneiston rooli on pakkosyöttäjän rooli, totaalisisessa kontekstissa ja merkityksessä. Tuottava koneisto alistaa sosiaalisen elämän muodot kuluttamista ylläpitävän tahon hallinnaksi, jättämällä yhä harvemmin mitään elämänalueita itsensä kannalta sattumanvaraisiksi. Ihmisiä ja yhteiskuntaelämää koskevia odotuksia kuvataan parhaiten passiivisen mukautujan ja vastaanottajan positioilla silloin kun aloite on talouselämän toimijoilla. Työnjako kuluttajan ja tuottajan välillä on selkeä ja yksiselitteinen: kuluttajan on mukauduttava passiivisen valitsijan rooliin systeemin tuottamassa valinta-avaruudessa.

Kun kritisoidaan kuluttamista, asetetaan kyseenalaisiksi joitakin modernisaation keskeisimpiä ja merkityksellisimpiä prosesseja, jotka kannattelevat nykymuotoista yhteiskuntaa. Tulkittessaan uusien sosiaalisten liikkeiden esittämää yhteiskuntakritiikkiä Konttinen (1998, 197 - 199) esittää sen kohdentuvan modernisaatioon kokonaisuutena. Modernisaatio on tällöin ymmärrettävissä ideologioiden ja makroteknisten prosessien kategoriaksi, joka pitää sisällään muun muassa byrokraattisten

hallintokoneistojen sekä teknologisen ja taloudellisen tehokkuuden etuja ajavia periaatteita. Näin muotoiltu modernisaatio asettuu Konttisen mukaan vastakkain uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä vaikuttavien toimijoiden esiin tuomien intressien kanssa. Konttinen kiteyttää liikkeiden sosiaalisiksi missioksi autenttisuuden ja subjektiviteetin puolustuksen sitä turmelevilta uhkilta ja nimeää modernisaatiokriittiseksi sellaisen yhteiskunnallisen liikehdinnän, joka on hylännyt käsitykset hyvinvoinnin tuottamisesta teknologisen edistysuskon ja jatkuvan talouskasvun kautta.

Nainen, 22: ”...Ihmiset ovat menneet mukaan siihen, että täytyy tehdä mahdollisimman paljon että olisi mahdollisimman paljon rahaa, jotta voisi taas kuluttaa. Vapaa-aika käytetään taas sitten sen mukaisesti, mitä toivotaan, eli kulutetaan TV-ohjelmia ja kulutetaan rahaa johonkin loma-asioihin ja muihin. Kulutushysteria ja kulutusyhteiskunta, mihin tämä nyt on mennyt, ovat tuhonnet sosiaaliset rakenteet, kuten perheiden yhdessäolon mahdollisuuden aika pitkälle, mielestäni. Tarkoitan tällä sellaista aineetonta yhdessäoloa, jossa ei tarvitse tehdä mitään vaan jossa ihmiset leikkivät tai pelaavat keskenään, siinä ei olisi mitään Play Stationia. Tottakai kuluttaminen ja mainostaminen, jenkkiläisen ideologian tuonti, on vienyt aika paljon sellaista suomalaista identiteettiä ja tuonut sellaista ylikansallista, länsimaista kulutusihanteellista kulttuuria tilalle. Kyllähän globalisaation myötä myös kulttuurit yhtenäistyvät tai katoavat niin, että lopulta tulee vain yksi.”

Talouskeskeisyys, taloudellinen toimeliaisuus ja niitä ylläpitävät ’koneistot’, kuten esimerkiksi taloutta koskeva julkinen keskustelu tai kaupallinen sähköinen media, ovat kanavoineet resurssejaan yhä ekspansivisemmän kuluttajuuden tuottamiseen. Kuluttajuuden ja kuluttamisen asemasta pyritään luomaan sosiaalisen osallistumisen hegemoninen muoto. Vastaajien systeemikritiikki kohdistuukin yksimielisesti kuluttamisen kasvaneeseen rooliin yhteiskunnallisena osallistumismuotona ja talouden intressejä palvelevana toimintona. Systeemin kolonisoiva ja pakkolunastava vaikutus nähtiin yleisesti kuluttamisen kautta vaikuttavana tendenssinä, jossa kulutusyhteiskunnan tuottamat vaihtoehdot nielevät vähä vähältä alkuperäiset subjektiiviset ja autenttiset elämäntavat luoden tilalle kulutettavia tyylejä ja muotivirtauksia.

Systeemin ominaisuuksien ja piirteiden kritiikissä yhteiskunnallinen normittavuus ja kuluttajan asemaan pakottaminen sai paljon huomiota. Kuluttaminen nähtiin uhkana autenttiselle elämälle ja vallitseville vuorovaikutustavoille. Vastaajien närkästyneisyys kohdistui kuluttamisen liian suureen huomioon arjen vuorovaikutustilanteissa, puheenaiheissa, vapaa-ajan vietossa ja itseilmaisussa. Pahimman dystooppisen skenaarion mukaan kuluttamisen ekspansion myötä ihmisten välinen sosiaalinen vuorovaikutus tyypistyy lopulta kaupan kassalla myyjän ja ostajan väliseksi rahan ja tavarain vaihdoksi. Näin kulutusyhteiskunta täydellisimmässä muodossaan yltäisi transformoimaan kaikkinaisen sosiaalisen vuorovaikutuksen sisällöllisen rikkauden markkinoilla tapahtuvaksi, ohimeneväksi osto- tai myyntitapahtumaksi.

Kuluttamisen katsottiin olevan ajattelemattomuuteen ja yhteiskunnalliseen passiivisuuteen altistavaa. Kulutussysteemi on ikään kuin 'valmiiksi' tulleen maailman inkarnaatio, jossa ihmisten arkirutiinien tasolle taannutettu osallistuminen toteutuu valmiiksi ajatellun kaavan mukaan. Kuluttamissysteemissä vallitsee kaksitasoinen osallistumisen malli. Ensimmäinen on rutiininomainen, arjen pakollinen ja harmaa jokapäiväinen ostoksilla käyminen, johon liittyy tuskin minkäänlaisia kontingenteja varianteja (vrt. Lehtonen 1994, 193). Tähän osallistumismalliin liittyy jäännöksittä tuottamisen eetos yhtäältä omaan reproduktioon viittaavana kuluttamisena ja kulutuksena, sekä toisaalta 'ulkoisen' tuotannon ja kuluttamisen kehäliikkeen panoksena. Kuluttamisen nähtiin palautuvan tuotannon sanelemaan kehäliikkeen toistoon. Toinen ulottuvuus on vapaa-ajan yhteiskunnan kuluttamista, johon systeemi kannustaa ja rohkaisee osallistumaan. Se on alue, joka ei sulje pois minkäänlaisia kuluttamiseen liittyviä mahdollisuuksia, ja jonka pyrkimyksenä on osoittautua näyttämään rajattomalta hedonismiin, impulsiivisuuden ja mielihyvän toteuttamisen areenana. Vapaa-aikaan kuuluvan shoppailun normatiivinen hyväksyttävyyden saa legitimaationsa sen tuotantoa ja talouselämää elvyttävän aspektin kautta. Näin ollen kuluttamiseen orientoitunut vapaa-ajan käyttö on konsumeristisen doktriinin mukaan yhteiskunnallisen hyveellisyyden tai siveellisyyden synonyymi (vrt. esim. Baudrillard 1988b & 1983; Bauman 1998).

Vastaajien huomio kiinnittyi myös epistemologisen refleksiivisyyden kieltävään eetokseen konsumeristisen systeemin sisäänrakennettuna logiikkana. Vastaajien mukaan kuluttamista hegemonisena sosiaalisena osallistumismuotona yhteiskuntaan ylläpitävä ja edistävä apparaatti toimii vastavirtaan yksilön tiedonintressiä kohtaan. Esimerkiksi nostettiin kauppatavaroiden tuoteselosteisiin liittyneet ongelmat, joita vastaajien mukaan on esitetty ylikansallisten suuryhtiöiden taholta. Ongelmat ilmenevät muun muassa kansainvälisen kaupan intressien ja kuluttamisen välisessä vuorovaikutuksessa. Globaalilla tasolla tapahtuva taloudellinen liberalisointi esteistä vapaan kaupan tavoitteluna nähtiin yksipuolisen konsumeristisen systeemin edistämisenä, minkä seurauksena yksilön tiedonintressin toteuttamiseen perustuvia poliittisia oikeuksia voidaan sivuuttaa. Väitteiden tueksi otettiin esimerkki elintarvikkeiden tuoteselosteisiin vaadituista merkinnöistä koskien tuotteen alkuperää, valmistusmenetelmiä ja -aineita sekä mahdollisia geenimanipuloituja ainesosia. Vastaajien mukaan liberalistinen oppi täydellisen toimivasta kansainvälisestä kaupasta kyseenalaistaa ja tuomitsee tällaiset merkinnät kilpailuhaitaksi ja sen myötä kaupan esteeksi. Vastaajat kritisoivat konsumeristista yhteiskuntajärjestystä taloudellisen kasvun ja kilpailukyvyyn kohottamisesta kritiikin, kyseenalaistamisen ja sosiaalisen legitimaation kustannuksella. Vastaajien mukaan kuluttajistuminen asettuu täten yhteiskuntakriittisestä näkökulmasta tiedon, tiedostamisen ja tiedonintressin vastakohtaksi.

Kuluttamissysteemiä kritisoitiin myös valintatyranniasta. Talouspoliittisessa retoriikassa, niin puolustajien kuin vastustajienkin taholta, kuluttaminen on esitetty aktiivisten valintojen tekemiseksi markkinoilla. Systeemiä puolustavan tahon retoriikka korostaa kuluttamisen ainutlaatuista tasa-arvoisuutta, jossa omien intressien esiin tuominen toteutuu kaikkein demokraattisimmin. Demokraattisuuden lisäksi kuluttajuuden asiakkuusnäkökulmasta käsin markkinapaikalla vieraileva kuluttaja on ostotilanteessa suvereenissa asemassa. Vastaajien kritiikki kosketti valintarakenteen muodostumista ja ylläpitämistä, jonka katsottiin olevan viimekädessä kuluttajista itsestään riippumatonta. Valinnat kulutusyhteiskunnassa nähtiin aina enemmän tai vähemmän determinoiduiksi, taloustoimijoiden asettamaksi tarjonnaksi. Kulutusyhteiskunnassa ei ole sijaa omaehtoisille valinnoille, vaan valinnat tehdään annetuissa puitteissa ennalta määrättyssä kehyksessä. Valintarakenteen yksipuolisuus ja yksiulotteisuus nähdään myös omaehtoista toimintaa lamauttavana piirteenä, koska kuluttamisen akti on pitkälle formaalinen. Konsumerismin takana olevan taloudellisen pyrkimyksen pääoman kasaamiseksi katsottiin johtaneen massatuotantoon ja -kulutukseen, jolloin kysynnän äänestä on tullut tarjonnan ääntä vaimeampaa.

Myös paikalliskulttuuristen erityispiirteiden säilyttäminen nähtiin mahdottomaksi projektiksi kuluttamissysteemin vallatessa lisää tilaa. Paikalliset kulttuurit, joihin leimallisina kuuluvat ylisukupolviset traditiot, ovat olemuksellisestikin ristiriidassa kuluttamiseen perustuvan massayhteiskuntasysteemin kanssa. Vastaajien kyynisimpien näkemysten mukaan länsimaisen kulutusyhteiskunnan tarkoitus sinänsä onkin häivyttää 'alkuperäisten' kulttuurien omaleimaisuus, ja tuottaa kulttuurierämaa, joka on uudelleen puitteistettavissa kuluttamisen ja tuottamisen esteettömän harjoittamisen mukaisesti ja pakottaa yksilöt takertumaan lujemmin ainoaan jäljelle jääneeseen elämäntapaan.

Kuluttaminen nähtiin yhdenmukaistamisideologian tehokkaimmaksi edustajaksi. Massatuotanto vaatii massakuluttamista, suuria yksiköitä tuotantosuhteen molemmissa päissä. Kaupungistuminen esitettiin kuluttamisen intressejä palvelevana infrastruktuurisena ratkaisuna. Kaupunki on yksikkö, joka on halvaannutettu omavaraisen elintarvikehuollon osalta ja näin pakotettu käyttämään kuluttamista selviytymiskeinona aina peruselintoimintojen takaamisesta lähtien. Kuluttamisen ja tuotannon kehäliikkeen maksimaalinen toimivuus taataan suurten yksikköjen puitteissa. Tällöin latenttina sivutuotteena syntyy normittava ja tasapäistävä systeemi, joka perustuu mahdollisimman laaja-alaiseen vaihtoehdottomuuteen kuluttamisen sisä- ja ulkopuolella. Kulutussysteemin sisällä vaihtoehdottomuus perustuu ajatukseen, jossa mahdollisimman paljon samanlaista tuotetaan mahdollisimman usealle

samanlaiselle. Näin saavutetaan suurin mahdollinen kustannustehokkuus ja jakelun toimivuus. Ulkopuolinen vaihtoehdottomuus tarkoittaa taasen kulutussysteemin omnipotenttisuutta ja ohittamattomuutta, jota kukaan kuluttaja ei voi välttää. Kuluttaminen esitettiin systeeminä, joka on saavuttanut ylivertaisen aseman muihin elämismaailman kolonisaatiotendensseihin nähden.

4.2.3. Kulutuksellistuminen

Kulutuksellistuminen tarkoittaa kulutusyhteiskunnan systeemin, konsumeristisen ideologian ja kuluttamisen valloittavaa hegemoniatendenssiä suhteessa yksilölliseen subjektiviteettiin ja autenttiseen elämismaailmaan. Tendenssi ilmenee kolonisaation tai pakkolunastavuuden syventymisenä sekä kuluttavan ja kulutuksellisen elämäntavan päälleliimautumisena. Kuluttamisesta on tullut moderni elämäalue ja ulottuvuus, joka levittäytyy kaikille mahdollisille autenttisen elämän alueille. George Ritzer (1996) on kuvannut länsimaissa vallitsevaa tuotannon ja kuluttamisen ekspansiota 'mcdonaldisaation' (McDonaldization) käsitteellä, joka selittää tuotannon ja kuluttamisen prosessien omintakeisen rationaliteetin etenemistä asteittain yhä useammilla yhteiskunnallisilla alueilla. Mcdonaldisaation paradigman keskeisin sisältö on tuotannon ja tuotannollisen tehokkuuden, laskelmoivuuden, ennustettavuuden ja kontrollin ehtojen omaksumista toiminnan perusedellytyksinä (mt, 1). Mcdonaldisaatiolla on talouden lisäksi myös muuta yhteiskunnallista ympäristöä muokkaava vaikutus (mt, 15 - 16).

Mcdonaldisaatio on myöhäismoderni aspekti talousrationaaliseen tendenssiin, jonka keskeinen idea on levittäytymispyrkimys uusille elämäalueille. Se on systeemin mentaalinen ulottuvuus, joka muokkaa ja pakottaa oman rationaliteettinsä mukaisesti sosiaalista todellisuutta ja autenttisia elämänmuotoja kohti kitkatonta sopivuutta systeemin toimintaan. Mcdonaldisaation suorite on tuotettu valmius tai valmiustila, jossa systeemi saa otollista ainesta ihmisistä ja infrastruktuurista tuotannossa ja kuluttamisessa edellä mainittujen paradigmaattisten tunnusmerkkien täytäntöönpanon välityksellä. Mcdonaldisoituminen ei kosketa ainoastaan tuotannollisia rakenteita, vaan se ulottuu määrittämään yhä useampien elämäalueiden toiminnan luonnetta. Toisaalta tuotannollisuuden eetoksen hallitsemia ulkopuolisia elämäalueita on jäljellä enää vähän, jolloin mcdonaldisaatio on helppo ymmärtää tuotannollisen rationaalisuuden voitoksi muista kulttuurisista valloitustendensseistä.

Kuluttaminen on helppo nähdä mcdonaldisaation näkökulmasta levittäytyvänä yhteiskunnallisena osallistumismuotona ja annettuna väylänä toimia sosiaalisessa todellisuudessa. Kuluttaminen ja

McDonaldisaatio ovat käsitteellisesti paralleleja systeemin ja elämismailman välisen ristiriidan ulottuvuudessa, jossa kuluttaminen systeeminä uhkaa subjektiviteetin autenttisen toteuttamisen mahdollisuutta. Kun kulutusyhteiskunta järjestyy maksimaalisen kuluttamisen ja kulutettavuuden intressien mukaisesti, mukautujia ovat tällöin tuottajien ohella myös kuluttajat. McDonaldisoivan kuluttamisen ja subjektiivisuuden patologisen suhteen ymmärtämiseen voidaan ottaa kaksi lähestymistapaa. Subjektiivisuus voi olla joko ulkoisesti tai sisäisesti uhattuna kuluttamisen taholta (Brand 1990, 31). Ulkoiset uhat ovat positiivisia, mitattavissa olevia haittoja, jotka asettavat esteitä elämän ulkoiselle hallinnalle. Yhteiskunnallinen eriarvoistuminen, köyhyys ja resurssien jakoon liittyvät ongelmat, saastuminen ja resurssien ylikäyttäminen kuluttamiseen välillisesti palautuvina haitakkeina ovat konventionaalisen modernin ongelmanratkaisupotentiaalin tavoitettavissa. Elämän ulkoiselle hallinnalle koituvat esteet ovat korjattavissa poliittisilla päätöksillä. Sen sijaan kuluttamisen aiheuttama subjektiivisuuden sisäinen uhka on kaikkien verifikaatioiden tuolla puolen. 'Sisäisen kolonisaation' ongelman substanssia ei voida mieltää ratkaisun kautta, vaan mentaliteettiympäristön ja elämän sisäisen hallinnan kannalta merkittävän subjektiivisuuden yhteentörmäys aiheuttaa ristiriitoja, joita ei voi kollektiivisella tasolla ratkaista, vaan niitä voidaan ainoastaan tutkiskella, paljastaa, käsitellä ja yrittää ymmärtää.

Kulutusyhteiskunnan sisäinen kolonisaatio, mcdonaldisaation rationaliteetin tunkeutuminen subjektiivisuuden intiimeille alueille konkretisoituu vastinetuotannon ja tehokulutuksen käsitteiden kautta (Baudrillard 1983, 138 - 139; Heiskanen & Pantzar 1994, 502). Vastinetuotanto ja tehokulutus tarkoittavat samaa asiaa eri näkökulmista. Vastinetuotanto täydellisimmillään merkitsee vaihtoehtojen ja vertailukohtien haihtumista, jolloin mcdonaldisaatio on yltänyt täydelliseen 'vastaavuuksien regulaatioon', ekvivalenssin systeemiin. Tehokulutus valaisee samaa käsitystä ekspansiivisen kuluttamisen tuottamisen kautta. Tehokulutus tarkoittaa elämismailman ilmiöiden pakkolunastamista kuluttamisen sfääriin, missä kommodifioituminen haastaa 'luonnollisen' ympäristön subjektiviteetin tuottajana. Autenttisesta ajanvietteestä kulutusapparaatti alkaa muotoilla kulutusmalleja ja -tavaroita, joiden välityksellä alkuperäinen vuorovaikutus saa uuden kulutuksellisen muodon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi vapaan vuorovaikutuksen puitteiden muuttumista siten, että sama aktiviteetti voidaan toistaa ekvivalenssin systeemissä missä tahansa kuluttamista vaativissa olosuhteissa, kuten kuntosalilla, kylpylässä tai ravintolassa. Tällöin elämismailman subjektiivisuus otetaan sisäisesti ja kulutuksellisesti haltuun.

Missä yhteyksissä kuluttamisen kaikkialle tunkeutuminen näkyy parhaiten, vai näkyykö, onko siitä tullut jo luonnollinen osa elämää?

Nainen, 22: ”Siinäpä juuri, etten osaa nimetä sitä missä se näkyy kaikista parhaiten, tuntuu että se näkyy kaikessa mitä ihmiset tekevät. Se näkyy jotenkin työssä ja vapaa-ajassa. Se näkyy myös siinä, että viihdettä ’kulutetaan’ ja televisio-ohjelmia ’kulutetaan’. Tuntuu siltä, että se näkyy jo kaikkialla. Olen enemmänkin yrittänyt miettiä jotain osa-aluetta johon kuluttaminen ei vielä ole päässyt tunkeutumaan. Sellaista on kauhean vaikea löytää. Terveyskin on ’tuote’ ja ihmiset kuluttavat siihen kauhean paljon, terveyden nimikkeellä myydään vaikka mitä ja mainostetaan vaikka mitä. Ollaksesi terve sinun on kulutettava nämä ja nämä tuotteet.”

Nainen, 25: ”Se (kuluttaminen) on tietyllä tapaa läpituokevaa, on paljon ihmisiä jotka eivät sitä tiedosta. Mutta itse näitä asioita pohtivana, kyllähän monet asiat saattavat pistää silmään. Yhtenä esimerkkinä tulisi mieleen tämä hysteria, mikä luodaan minkä tahansa juhlapäivän ympärille; jos ensin kaupallistui joulu, niin nyt kaupallistuvat kaikki pääsiäiset, ja tuodaan joku helvetin ystävänpäiväkin vain sen takia Suomeen, että taas olisi joku business-rako. Minkälaista hirveää kulutushysteriaa voidaan luoda jonkin tapahtuman ympärille, jonka alkuperäinen merkitys on aivan jossain muussa ja miten keksitään uusia tapoja koko ajan luoda tällaisia uusia kulutustarpeita.”

Ekvivalenssin systeemi merkitsee kuluttamisella puitteistamista. Edellä oleva vastaajan näkemys kuluttamisen merkityksestä kaikkialla läsnäolevana vastaavuuksia tuottavana koneistona kertoo ’todellisuuden uudenlaisesta olemisesta’ kuluttamisen muodossa. Baudrillardia (1983, 25) mukailen, kuluttamisella on autenttisuutta jäljittelevä todellisuusperiaate, eräänlainen paikkansapitävyys, joka vastaavuutena ei ole todellista sinänsä. McDonaldisaationa kuluttaminen kuitenkin sotii subjektiivisuutta vastaan kolonisoiden subjektiivisia omaleimaisuuksia tuottaen kulutuksellista vastinesubjektiivisuutta (Brand 1990, 29). Kuluttaminen toimii siten välittäjänä siirtymässä konsumeristiseen hypertilaan, jolloin kulutuksellisuudesta tulee todellisuus itsessään ja subjektiivinen todellisuus katoaa tai tyhjenee (Baudrillard 1983, 141 - 142).

Vastaajien kulutuksellistumisen kritiikki nojaa kulutusyhteiskunnan evolutionistisesta analyysistä herääviin ajatuksiin. Asteittainen mcdonaldisoiva vääjäämätön kehitys kohti kulutuksellisempaa yhteiskuntaa on nykyajassa saavuttanut piirteitä, jotka viittaavat konsumeristiseen voittoon ihmisten sieluista. Kuluttaminen näyttäytyy nykyihmiselle jo ylisukupolvisena projektina, valmiina annettuna sosiaalisena orientoitumistapana. Sosiaalinen todellisuus koetaan kuluttamisen välittämänä ja sitä uusintavana prosessina, jonka tuottamat sisällöt arkitoiminnalle latistavat alkuperäisiä merkityksiä ja tarkoituksia. Vastaajat esittivät elämäntapaan liitetyn kuluttamisen ’halventumisen’ ja välineellistymisen ilmentymänä, jossa toiminta mahdutetaan kuluttamiselle sopivaan kaavaan. Subjektiviteetin puolustamisen näkökulmasta kulutuksellistuminen merkitsee universaalia objektiivisuutta, jossa persoonallisuuden sisältöohjautuvat piirteet pakkolunastetaan kuluttamisen jäljittelyn logiikkaan.

Vastaajien puheenvuoroista välittyvä käsitys kulutuksellistumisesta ja sen kriitistä voidaan esittää kolmena kategoriana. Ensinnäkin, kulutuksellistuminen nähtiin subjektiivisten elämänpolkujen luomisen kannalta häiritseväksi tekijäksi ja henkilökohtaisuutta loukkaavaksi, koska kuluttamisen ja kuluttajuuden ekspansion katsottiin johtavan valmiiksi ajateltuihin välineellisiin ja tavaramuotoisiin elämäntapoihin ratkaisuihin. Tämän kehityksen myötä henkilökohtaisen katsottiin muuttuvan objektiiviseksi. Toiseksi, kulutuksellisuutta kritisoitiin sen yhdenmukaistavasta vaikutuksesta ja yleistahdon kaltaisesta olettamuksesta siitä, että sellaiseen homogenisoimiseen suostuttaisiin. Kolmas kriittinen kategoria on kulutuksellistumisen naturalisoituminen yhtäältä kuluttamisen käytäntöjen kannalta ja toisaalta suhteessa eräisiin keskeisiin banalisoituneisiin ylellisyystavaroihin. Yhteistä vastaajien kulutuksellistumisesta ottamiin näkökulmiin on juuri kuluttamiseen liittyvien sosiaalisten patologioiden muodoissa, jotka ilmenevät muun muassa sosiaalisen ja kulttuurisen pluraalisuuden kolonisaationa tai pakkolunastavuutena, joita homogenisoituminen, objektiivoituminen, substituutiot ja naturalisoituminen edustavat.

Kuluttamisesta tulee elämän käytäntöjen koodi, jonka välittämänä muodostetaan suhteita ympäröivään tuotettuun todellisuuteen. Terminä se kuvaa nykyajassa esiintyvien sosiaalisten orientoitumistapojen laadullisia ulottuvuuksia, joissa elämää eletään aina jotakin kuluttaen. Kuluttaminen avainkäsitteenä myöhäismoderniin elämäntapaan valaisee mcdonaldisoivien tehokkuus- ja rationaalisuusvaatimusten ulottumista kaikkein sisimpiin subjektiviteetin alueisiin. Vastaajan antaman esimerkin mukaan mainonnan kautta välittynyt normatiivinen vaatimus terveyden tavarariippuvuudesta esittäytyy kulutuksellisena mielikuvana terveydestä ikään kuin yksilöllisenä valintana ja kulutus päätöksensä. Kuluttamisen koodia käyttämällä saavutetaan siten yksilöllinen kommodifikaatio, jossa terveys on yleishyödykkeen kaltainen komponentti objektiiviseksi muodostuneessa olotilassa. Kulutuksellinen terveys on siten kuluttamalla tuotettua ja uusintettua terveyttä, jossa raja-arvoin normitettu fysiologinen hyvinvointi esitetään kulutusvalintojen kautta saavutettavissa olevana substituutiona 'alkuperäiselle' deprivatioon viittaavalle tilalle. Kulutuksellisuus näyttäytyy siten enemmän kuin vaihtoehtona; se luo korvikkeita ja parannuskeinoja osoittamalla vallitsevien olosuhteiden puutteellisuuden.

Homogenisoituminen nähtiin samalla keinotekoisena 'negatiivisena universalismina', jossa tarjonta on muiden intressien toteuttamiseen tähtäävää, vastenmielistä yhdenmukaistamisprojektia. Negatiivinen universalismi tarkoittaa kuluttajien asettamista yhdenmukaiseen ja ennen kaikkea yksilöotteen asemaan ulkoisen intressin vaatimusten mukaisesti. Samalla kuluttaminen esitettiin vuorovaikutustapoihin uudelleenjärjestävänä valitun kulutuksellisen elämänmuodon ja kuluttamiseen liittyvän välityksellisuuden ja välittyneisyyden kautta. Vastakohtaisena kulutuksellistumisen tendenssille

nähtiin sosiaalinen pluralismi ja sallivuus, omaehtoisten elämänpolkujen luomisien muodot, joissa aggressiiviset markkinoinnin strategiat eivät ole läsnä. Homogenisoimisessa on siis implisiittisenä läsnä kulutusyhteiskunnan ja siitä erottumaan pyrkivän subjektiivisuuden välinen arvostiriita, jossa kuluttamisen mcdonaldisoiviin tendensseihin mukaan meneminen tulkitaan alistumisena ja omaehtoisuudesta luopumisena. Toisin sanoen kulutuksellistumisella on vastaajien mukaan selkeä arvoulottuvuus, jossa mukaan meneminen tulkitaan arvovalinnan ilmaisuksi. Homogenisoitumisen ja subjektiivisuuden välinen ristiriitaulottuvuus on kulutuksellistumisen kontekstissa kaikkein merkityksellisin kuluttamista koskeva kriittiseen positioon asettautuminen.

Kulutuksellistumista kritisoitiin myös sen kuluttamista naturalisoivan diskurssin takia. Tällöin kulutuksellistuminen liittyy eilispäivän uutuuksien ja ylellisyyksien muuttumiseen tämän päivän välttämättömyyksiä. Merkkituotteiden levittäytyminen ja kuluttavan elämäntavan kautta muotoutuvat kulutuksellisten innovaatioiden luomat uudet välttämättömyydet alkavat hallita arkea, niistä tulee 'luonnollinen osa elämää'. Esimerkkinä tällaisesta tendenssistä nähtiin matkapuhelimien kulutuksellinen ekspansio. Sosiaalinen vuorovaikutus on sähköisen kommunikaation myötä muuttunut dramaattisesti. Samalla myös kulutuksellistuminen on tunkeutunut yhä intiimimmälle alueelle, sillä matkapuhelimen käyttöön liittyvä normisto edellyttää jatkuvaa tavoitettavuutta; jokainen matkapuhelimen hankkinut kuluttaja sitoutuu implisiittisesti olemaan kokoaikaisessa valmiudessa elektroniseen kontaktiin. Toinen vuorovaikutukseen liittyvä seikka on esioletus siitä, että jokainen omistaa matkapuhelimen ja jakaa täten sen käyttöä koskevat normit. Tämän näkökulman kautta kahdenkeskisen vuorovaikutuksen kulutuksellistumista voidaan pitää tehokulutuksen äärimmäisen mcdonaldisoituneena muotona, jossa kuluttamiseen liittyvät aspektit on onnistuttu täysin häivyttämään naturalisoidun välttämättömyysdiskurssin alle. Arkielämän ehtoja voidaan ryhtyä luomaan uusissa puitteissa, joissa kontrolli, ennustettavuus ja tehokkuus korostuvat matkapuhelimien mahdollistaman jatkuvan tavoitettavuuden ansiosta.

4.2.4. Kuluttajaperustaisen jakopolitiikan kritiikki

Kuluttajuuden kyseenalaistaminen universaalina jakoperusteena sisältää samalla erityisen näkökulman kuluttamiseen. Ei oikeastaan voida käsitellä 'kuluttamista' vaan 'kulutusta', koska jakoperusteissa on kysymys resursseista sekä oikeudesta ja pääsystä niihin. Kulutus viittaa siis aktuaaliseen resurssien käyttöön, jota on esimerkiksi syöminen, pukeutuminen tai asuminen. Resurssit ovat sellaisia, jotka liittyvät mahdollisimman läheisesti toimeentulon hankkimiseen ja ylläpitämiseen. Primaarisin resurssien

ominaisuus on sen aineellisuus, aineettomat resurssit tulevat vasta toissijaisena. Näin ollen käsitteellisellä ad hoc -tasolla tämän teeman problematiikka voidaan toistaa kysymällä onko, tai pitääkö 'kulutuksen' olla riippuvaista 'kuluttamisesta'? Kritiikin ydin on kuluttamisen ja toimeentulon välisen yhteyden ongelmassa. Kulutus on produktiivista tai reproduktiivista aineellisella tasolla, ja aina vähimmäistasolla välttämätöntä. Se, kuinka välttämätön toimeentulo taataan ja toteutetaan sosiaalisesti kestäväällä ja legitiimillä keinolla on jakopoliittinen menetelmävalinta tai valitsematta jättäminen. Kuluttamista kritisoidaan tässä sen niiden ominaisuuksien perusteella, joilla se kykenee tarjoamaan mahdollisuuksia toimeentulon hankkimiseksi.

Länsimaisissa moderneissa yhteiskunnissa resurssien jakoon on panostettu kahdella tavalla. Resurssihin on päästy osallisiksi joko kuluttajuuden tai kansalaisuuden kautta. Kuluttajuus on modernin yhteiskunnan 'alkuperäinen' resurssien ohjautumiskanava, jonka rinnalle kohotettiin hyvinvointivaltion voimistumisen aikoihin kansalaisuus sopimuksenvaraiseksi vähimmäistoimeentulon takaajaksi. Marshallin (1996) historiallisen ekspansion kansalaisuus -skeemassa korostuivat kansalaisen oikeudet, jotka viimeisimmässä vaiheessaan yltyvät määrittämään kansalaisen sosiaalisioikeudellista asemaa. Oikeuksien nautintaan institutionalisoitu kansalaisuus on ollut hyvinvointivaltioissa viimekätinen toimeentulon tae kaikille, joilla kansalaisen status on annettuna tai myönnettyä. Markkinatalouksien sisällä toimineet hyvinvointivaltiot menestyivät modernisaatiomyönteisen optimismin kaudella (Konttinen 1998, 191), jolloin kansalaisten sosiaaliset oikeudet perustuivat julkishallinnolle annettuihin velvoitteisiin (Marshall 1996, 43). Hyvinvointi-kapitalistinen uudelleenjako oli täydellisimmillään dekommodifioitunutta sosiaalipolitiikkaa, jolloin kansalaisuuden status oli ainoa julkisesti taatun toimeentulon vastike.

Redistribuition problematiikka liitetään yleensä hyvinvointivaltio -diskurssin yhteyteen kuuluvaksi. Resurssien jakoperusteiden politiikka on ollut hyvinvointivaltiollisen päätöksenteon keskiössä ja kiistat ja ideologiset näkökulmaeroavuudet jaettavasta ovat saavuttaneet institutionaalisen konfliktin aseman (Habermas 1987, 391 - 392). Valtiokorporatistinen tulopolitiikka on perustunut eräänlaiseen ennaltamäärättyyn kaavaan ja sovinnaiseen konsensushakuiseen päätöksentekoon, jolla kapitalistista kasautumaa on jaettu jakoon oikeutetuille. Institutionaalinen jakopolitiikka on muokannut osallistumisen osallisuudeksi systeemin levittäytymistendenssissä ja mukaanlukeutuminen on merkinnyt systeemiin mukaanmenemistä elämismaailman kaventumisen kustannuksella. Resurssien jakaminen näyttäytyy siten hyvinvointimyönnötyksenä ja lehmänkauppana, jossa konfliktit ja protestit on kesytetty elämismaailman irrationaalisista impulsseista integroimalla ne systeemiin. Sittemmin institutionaalisen

konfliktin sisäinen muutos on ollut viime vuosina huomattavaa, ja hyvinvointivaltiollinen konsensus on 'voitettu' talousliberalistisella retoriikalla.

Kansalaisperustainen redistribuutiopoliittika sai ideologisen vastustajan uusliberalistisen talouspolitiikan puolustajien taholta. Thatcherilainen retoriikka korosti yksityisten palvelujen tehokkuutta ja joustavuutta julkisen sektorin palvelutuotannon sijaan. Tällainen uusliberalistinen malli korostaa markkinaregulaatioon perustuvaa yhteiskunnallista ohjausta, jossa yksilön vapaus ja vastuu itsestään tuottaa hyvinvointipalvelujen kannalta parhaan lopputuloksen. Yksilön kannalta merkittävin painotus on kansalaisen uudessa roolissa, jossa siitä tulee talousrationaalinen toimija, hyvinvointipalveluja kilpailuttava kuluttaja. Kansalaisperustaisen jakopolitiikan haastavassa privatisoidussa palvelutuotannossa korostetaan taloudellista toimeliaisuutta ja toimijuutta kuluttajan ja tuottajan välisenä vuorovaikutuksena yhteiskuntaa koossapitävänä ja uusintavana resurssina. Taloudellisen liberalismien puolustajat pyrkivät palauttamaan kuluttamisen takaisin resurssien ohjautumisen valtavirtakanavaksi. (Cahill 1994, 173 - 177)

Hyvinvointivaltioprojektiin on kohdistunut myös immanenttia kritiikkiä erilaisten uusien yhteiskunnallisten liikkeiden taholta (Pierson 1991, 73 - 95). Puuttumatta hyvinvointia koskeviin sisältökysymyksiin, hyvinvointivaltion kritiikki on kohdistunut sen rajattuun intressiin tuottaa, kohdentaa ja jakaa hyvinvointipalveluja. Siten hyvinvointivaltio on syyllistynyt mukaanlukemisen sijasta ulossulkemiseen (esim. Bulmer & Rees 1996, 275). Myöhäismodernin uudenlainen subjektiivisuus on vanhakantaisen jakopolitiikan tavoittamattomissa, jolloin uusien liikkeiden esittämä resurssienjaon kritiikki nojaa absoluuttisen universalismin ideaan. Nykymuotoinen resurssienjako on nähty sukupuolittuneena, miesten ja naisten välistä epätasa-arvoa ylläpitävänä, kansallisvaltiolliseen jäsenyyteen sidottuna sekä kapitalismin ideologisen tuen muotona, jolla on sekä normittavia että ekologiseen kestämyyteen johtavia vaikutuksia.

Resurssien kuluttajaperustaisessa jaossa nähdyt ongelmat paikallisella ja globaalilla tasolla liittyvät eriarvoisuuteen yhtäältä kulutusyhteiskuntien sisällä ja toisaalta kuluttavan luokan ja kolmansien maiden köyhien välillä. Kuluttajien luokan muodostava länsimainen väestö on ajautunut yhä enemmän kuluttamisperustaiseen yhteiskunnalliseen resurssien jakoon. Tällöin resurssien ohjautumisperusteena on ensisijaisesti vain kuluttajan ostovoima, eikä sen puutteesta kärsivät pääse osalliseksi tarvitsemistaan hyödykkeistä. Toinen ongelma on kuluttajien luokan ja maailman köyhien välillä. Länsimainen kulutusmahdollisuuksista marginalisoitunut väestö kärsii ensisijaisesti sulkeutumisesta yhteiskunnassa norminmukaiseksi muodostuneelta elämän alueelta, jolloin köyhyyden olemusta voidaan kuvailla

ympäröivän korkean elintason vuoksi ainoastaan suhteelliseksi. Länsimainen köyhyys ei ole fataalinen riski. Ongelma on kärjistyneempi suhteessa kolmannen maailman köyhiä kohtaan, jotka elävät perustoimeentulon ja absoluuttisen deprivaaation rajalla. Tällaisessa elämismaailmassa lyhyetkin katkokset elintarvikehuollossa muodostavat riskin hengissäpysymiselle.

Kulutusmahdollisuuksien epätasajaossa on siis globaalinen ja paikallinen ulottuvuus. Kulutus- ja kuluttamismahdollisuudet jakautuvat kahteen kuluttamisen alkuehtoon: tarjonnan kautta muotoutuviin kuluttamisrakenteisiin ja henkilökohtaisiin resursseihin, so. varallisuuteen. Durning (1992, 26 - 28) esittää maailman väestön kulutus- ja kuluttamisresurssien mukaan jaettuun kolmeen luokkaan, jotka on normitettu käytettävissä olevien tulojen ostovoimaisuuden mukaan. 'Kuluttajien' luokan muodostaa pääosin länsimaissa elävä korkean kuluttamispotentiaalisen väestönosa, jolle on ominaista yltäkylläinen ja tuhlaileva elämäntapa. Maailman keskiluokkaan kuuluu suurin osa maapallon asukkaista. Heidän kulutuksensa perustuu välttämättömän toimeentulon saavuttamiseen niukkuuden ja vaatimattomuuden ehdoilla. Viimeinen kolmannes, väestöltään tasalukuinen kuluttajien luokan kanssa, muodostuu maailman köyhistä. Köyhien luokkaan kuuluvat ne ihmiset, joiden elämä on absoluuttisen köyhyyden kanssa kamppailua. Heillä ala-arvoiset valmiudet ja mahdollisuudet resurssien nautintaan asettavat jokapäiväisiä uhkia perustoimeentulon saavuttamiselle.

Aineistosta välittyvä kuva resurssien jakautumisesta ja niihin pääsystä, sekä sen myötä saavutettavasta toimeentulosta aineelliseksi hyvinvoinniksi käsitettynä yhdistää keskenään keskusteluja koskien ympäristöä, maailmankauppaa, ihmisoikeuksia ja globalisaatiota muodostuen yhdeksi monisärmäiseksi diskurssiksi. Vastaajien esiinnostamat hyvinvointiin ja resursseihin pääsyyn liittyvät kysymykset keskittyvät enemmän globaalien oikeudenmukaisuuden problematiikkaan kuin hyvinvointivaltioiden kansallisiin projekteihin. Resurssien kulutuksen vaikutuksia haluttiin tuoda laajasti esille mitään niiden vaikutuksista kärsivää tahoja huomioimatta. Kulutuksen ongelmaksi puiteistaminen tapahtui sen resursseihin kohdistuvien suhtautumisten perusteella, ja sen globaalista epätasajaosta nousevan huolestuneisuuden kautta perusteltuihin väitteisiin muodostuneesta kulutuksellisesta kuilusta länsi- ja kehitysmaiden välillä. Yleensä kritiikki esitettiin kohdistuvaksi elämäntapaan, jossa esiin nousivat ongelmat välinpitämättömyydestä ja tietämättömyydestä. Kuluttavaa elämäntapaa kritisoitiin hienovaraisesti myös polemisoimalla siihen mukaan meneminen. Elämäntavan lisäksi kritiikkiä saivat osakseen systeemin pakkolunastavuus, kasvava länsimainen ylitarjonta, ja systeemin esittämä yksilöihin kohdistuva kasvava taloudellisen toimijuuden vaatimus nimenomaisesti kuluttajana. Näiden seikkojen katsottiin ohjaavan yhteiskuntaa yhä enemmän resursseja ylikuluttavaan suuntaan.

Vastaajien jakopolitiikan kritiikki perustui enemmän sen universalismia koskeviin perusteisiin sellaisin äänenpainoin, joissa hyvinvointivaltio nähtiin suhteellisena ja kansallisvaltiollisena projektina hyvinvointinormin perustuessa aineellisen vaurauden takaamispyrkimyksiin yhteisen ponnistelun tuloksena. Toimeentulon reunaehtojen tunnustaminen ja huolestuneisuus yhteiskunnan kaikkein vähäosaisimpien puolesta kertoo myös siitä, että hyvinvoinnilla nähtiin selkeästi olevan aineellinen puolensa ja siihen problematiikkaan paneutuvan pohjoismaisen hyvinvointivaltion suomalaisesta mallista on löydettävissä myös poliittisesti kannatettavia elementtejä. Huoli yhteiskunnallisesta resurssienjaosta liittyi enemmän privatisoituneen ja globalisoituvan taloudenpidon ignoroivasta suhteesta sosiaalisiin kysymyksiin kuin hyvinvointivaltion porsaanreikiin. Hyvinvoinnin poliittinen taloustiede ei siten vastaajien puolelta saanut juurikaan kannatusta. Vaikka Habermas (1987, 393) esittää hyvinvointivaltiollisen kompensatiopolitiikan uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kannalta merkityksettömäksi ja toisarvoiseksi poliittiseksi kysymykseksi, voidaan siitä huolimatta esittää vastaajien kritiikin suuntaviivoista selkeä yhteiskunnallinen kontribuutio resurssienjaosta käytävään keskusteluun. Näkökulmat, intressit ja kontekstit jakopolitiikkaan (tai sen puuttumiseen) vain polemisoivat sovinnaisia lähtökohtia. Elämismaailman puolelta annettu kritiikki ei tue työmarkkinaosapuolten tai valtiovarainministeriön resurssienjakoon laatimia kysymysten asetteluja.

Mies, 23: ”Siinä (hyvinvoinnissa) on olemassa materiaallinen ja ei-materiaallinen puoli. Vaikka voisinkin kiistää ne standardit, jotka meille on asetettu tällaisesta länsimaisesta normitetusta hyvinvoinnista, samalla en voi sanoa että materiaallinen hyvinvointi on ei-relevanttia. Ehdottomasti on olemassa materiaalisia fyysisiä perustarpeita, mitkä ovat välttämättömiä. Sen takia ei pidä liikaa korostaa mitään henkistä hyvinvointia, sekoin on tärkeä. Ei pidä vertailla niitä, koska niitä ei voi mitata samalla akselilla. Materiaalisessa hyvinvoinnissa asetettujen normien kiistäminen on tärkeintä. Omien tarpeiden määrittelyssä ei tarvita nykyisenkaltaista kulutustavaramäärää. Henkiseen hyvinvointiin liittyy sellaiset seikat, kuten ihmissuhteet, jonkinlainen ’elämän yleinen mielekkyys’, kulttuuri, jonkinlainen positiivisuuden mahdollisuus ehkä myös...”

Nainen, 20: ”Ehkä yhteiskunnallisesti arvostaisin ihmisten tasa-arvoisuutta ja tasavertaisuutta, ja toisaalta myös kehitysmaiden ihmisten tasavertaisuutta länsimaisiin ihmisiin verrattuna. Minulla on vähän sellainen ajatusmaailma, että periaatteessa ei voida vaatia että vaikka me käytämme suurimman osan luonnonvaroista, ja toisaalta usein mielletään, että kehitysmaiden ihmiset ovat se ongelma, siellä ovat väestönkasvu ja muut ongelmat, niin ei voida olettaa, että niin kauan kuin meillä on näin korkea elintaso, etteivät hekään saisi sitä. Niin kauan kuin emme suostu laskemaan omaa elintasoamme, olisi heillekin taattava vastaava elintaso. Ja kun maapallo ei sitä kestäisi, niin sen takia kaikkien olisi laskettava elintasoaan yhteisesti, että saataisiin tasa-arvoinen yhteiskunta.”

Nainen, 22: ”Maailman keskeisiä ongelmia ovat tällä hetkellä kulutusräjähdys, ei niinkään väestöräjähdys kuin kulutusräjähdys ja sitä kautta seuraava ympäristön tuhoutuminen, pohjavesivarantojen tuhoutuminen koko maapallon mittakaavassa, ruokaturvallisuuden heikkeneminen, jos ajatellaan pelkästään ihmisten kannalta eikä pelkästään luonnon, ollaan menossa kohti sellaista tilannetta jossa tulee, minun pessimistisestä näkökulmastani - jonka toisaalta katson olevan realistinen - muutaman vuoden sisällä todella suuria, ensimmäisenä kehitysmaissa näkyviä ruokaturvallisuuden muutoksia, jotka johtuvat ympäristötuhoista.”

Mies, 20: ”...Huomioin myös kehitysmaita siten, että jos jossain päin maailmaa menee kovin huonosti, niin vaikuttaisi siltä että se on sen ansiota että meillä menee täällä hirveän hyvin; ne ovat yhteydessä toisiinsa ja siihen asiaan olisi syytä reagoida.”

Vastaajien resurssien jaon kritiikki perustuu kahteen ideaan: länsimaisen hyvinvointinormin kiistämiseen ja tasa-arvoisuuden vaatimukseen resurssien jakamisessa. Kaikille kuuluvan perustoimeentulon takaaminen nähtiin mahdottomana toteuttaa nykyisten länsimaisten kulutustyylien vallitessa. Paikalliset pyrkimykset aineellisen elintason kohottamiseksi länsimaissa ja hyvinvoinnin globalisoiminen esitettiin siten keskenään ristiriitaisiksi tavoitteiksi. Samoin kulutuksen kasvu koettiin väestönkasvua merkittävämmäksi riskiksi globaalilla tasolla. Hyvinvointinormin kiistäminen ja tasa-arvoisuuden vaatimus resurssien jaossa sisältävät implisiittisen vaatimuksen universaalista 'jakopolitiikasta', joka ei perustu kuluttajuuteen eikä ole samansuuntainen ylikansallisten suuryhtiöiden taloudellisten intressien kanssa. Myös kuluttaminen kyseenalaistettiin resurssien ohjautumiskanavana sen uudenlaisen luokkasidonnaisuuden takia.

Tämän myötä vastaajien näkemysten ja arvioiden taustalla on kuluttamisen legitimitietin ongelma taatun ja yhtäläisen resursseihin pääsyn kanavana. Kansalaisuuden marginalisoitumistendenssin myötä kuluttajuus on yhä merkittävämpi yhteiskunnallinen väylä toimeentulon hankkimiseen. Sen suurin ongelma onkin edellä käsitelty hallitsemisen muoto, jossa kuluttamista pääsääntöisesti kontrolloivat taloustoimijat, yhä useammin suuryhtiöt, joiden välitön intressi ei ole resurssien tasajaon kysymyksissä. Kuluttamiseen rohkaiseva ja kannustava yhteiskunnallinen eetos välttää kysymyksenasetteluja, jotka johtaisivat sosiaalisten merkityksien analyttiseen pohdintaan legitimitietin näkökulmasta. Kuluttamisen ja kulutuksen deregulaatio nähtiinkin välittömänä syynä olemassaoleviin ongelmiin toimeentulon epätasaisessa jakautumisessa. Kuluttamisesta on tullut täydellinen vastuun välttämisen muoto, jonka legitimaatioon liittyvät kysymykset ovat hukkuneet näennäisen edistyksen, mukavuuden ja viihteen alle. Vallitseva hallinnollinen diskurssi onkin päin vastoin rohkaissut ja kannustanut kuluttamiseen perustellen sitä kansallisen vaurauden ja taloudellisen toimeliaisuuden takaavana patrioottisena toimintamallina. Kuluttaminen esitettiin täydellisenä organisoidun vastuuvapauden alueena, joka on taannut kuluttajalle suvereenin aseman vapautena vailla vastuuta (Beck 1990, 98).

Vallitseva resurssien epätasajako asettuu vastaajien mukaan vastakohtaiseksi tasa-arvoisuuden ja universaalien sosiaalisten legitimaatiodiskurssin kanssa. Kuluttamisen yhteiskunnallinen status muuttuu resurssinäkökulmasta vapaan saalistamisen ja riiston välineeksi ja alueeksi, jossa vastuukysymyksiä ei ole juurikaan asetettu kyseenalaiseksi. Rochea (1995, 194 - 196) mukaillen kollektiivisia asenteita ja käyttäytymisen muotoja, jotka eivät huomioi sosiaalisia tai yhteisvastuuta vaativia 'yhteistä hyvää'

edistäviä ja ylläpitäviä intressejä, voidaan luonnehtia antisosiaalisuuden käsitteellä. Tavallisimpia antisosiaalisuuden muotoja ovat rikollisuus, addiktioiden determinoima käyttäytyminen, sosiaalinen vapaamatkustajuus tai mikä muu tahansa sosiopatologinen käyttäytyminen, jossa kollektiiviset hyvinvointifunktiot sivuutetaan oman lyhytjänteisen edun tai intressin nimissä. Durningin esittämät resursseihin pääsyn mukaan jakautuneiden globaalien yhteiskuntaluokkien todellisuuksien räikeät vastakohtaisuudet näyttävät helposti antisosiaalisuuden näkökulmasta laittomuuteen perustuvalta sorrolta. Kuluttamisen antisosiaalisuuteen viittaavat piirteet palautettiin markkinatalouden kannustindiskurssin kovaan ytimeen, jossa korostuu kiistämätön ja kyseenalaistamaton vaatimus yksilöllisen edun saavuttamisen oikeudellisuudesta. Nähtiin mahdottomana, että kuluttaja asetettaisiin oikeudelliseen vastuuseen kulutuksensa perusteella. Siten kuluttaminen organisoituna vastuuvapautena on vailla sosiaalisia velvoitteita.

Kuluttamisen yhteiskunnallisen merkityksen kohottaminen 'jakopoliittiseksi' vaihtoehdoksi on usein esitetty uuden vastuullisuuden ilmentymäksi. Vanhakantainen sosiaalinen yhteisvastuu ei enää sovellu taloudellista kilpailukykyä edistävien tahojen mukaiseen yhteiskuntamalliin. Kuluttaminen on *laissez faire* -politiikkaa ajavien taloudellista toimeliaisuutta priorisoivien tahojen mukaan osallistumista yhteiskuntaelämään. Sellaisen yhteiskunnan systeemissä, jonka kulttuuri perustuu taloudellisen toiminnan hegemoniaan, kuluttajuus on myös tärkein resurssien ohjautumiskanava. Sitä puoltava retoriikka nojaa luonnonlain mukaiseen uskumukseen parhaiden eloonjäämisestä. Kuluttajaperustaisen jakopolitiikan ei tarvitse olla aktiivista, vaan itseohjautuvaa markkinavoiman kaltaista hakeutumista parhaiten tuotettujen tavaroiden ja palveluiden äärelle. Utilitaarinen lopputulos on opin mukaan kaikkien yhteinen paras, kilvoittelun kautta saavutettu taloudellisesti tehokkain ja edullisin itsekorjautuva suoritejärjestelmä. Tällainen systeemi, joka suodattaa tuottajien joukosta parhaat, suodattaa latentisti myös parhaat kuluttajat. Systeemin mukaan parhaimmaksi nähtiin sellainen kuluttaja, jonka ostovoimaisuus on suurin ja sen käyttöaste korkein. Sellainen kuluttaja puolestaan on systeemille vailla utiliteettia, jolla ei ole ostovoimaa, eikä potentiaalia sen hankkimiseen. Taloudellisesti tehokkainta systeemiä pidettiin usein myös poissulkevana ja marginalisoitumista tuottavana, sillä liberalistinen talousmalli ei huomioi kuluttajan alkutilannetta. Sen ainoa yhteiskunnallinen intressi on resurssien käytön ja ohjaamisen privatisoiminen. (vrt. Bauman 1997, 14 - 15)

Kuluttamisen nähtiin polarisoivan ihmiset systeemille sopiviin ja sopimattomiin osallistujiin. Sopiville osallistujille resurssit avautuvat käytettäväksi, kun taas systeemiin sopimaton rikkoo järjestelmän toimintaperiaatteen. Ellei kuluttamalla hankittavat resurssit ohjaudu yksilölle, suoritejärjestelmän dynamiikkaan tulee ekstermaalinen virhe, joka ei ole systeemille ominaisella tavalla itsekorjautuvaa.

Varaton tai vähävarainen kuluttaja aiheuttaa systeemille eksternaalisen toimintahäiriön samalla kun sulkee itsensä pois yhteiskunnalliselta päänäyttämöltä. Polarisatiolle esitettiin myös toinen resurssien jakautumiseen viittaava ulottuvuus. Globaalilla tasolla systeemi jakaa varattoman ja varakkaan väestöosan kulutuspotentiaalin ja tuottamisen perusteella. Mahdollisuus, joka kuluttamis päässä näyttäytyy ostovoimatehokkuuteen liittyvinä spekulatioina ja valintoina, palautuu toisaalle valintarakenteiden köyhtymisenä ja vaihtoehtojen loppumisena. Varattomien osa kolmansissa maissa on tuotannon armoille jääminen, koska tuotanto arvonnalisäpyrkimyksineen ja rationaalisten kuluttajaosallistujien myötä pyrkii saavuttamaan suurimman mahdollisen kustannustehokkuuden. Kaikkein työvoimavaltaisin tuotanto hakeutuu saman kuluttajalogiikan mukaisesti halvimpaan kustannusympäristöön. Siellä missä tuotanto on työvoimavaltaisimmin läsnä, ovat paradoksaalisesti kuluttamisresurssit alhaisimmillaan. Saman systeemin, joka länsimaissa ohjaa ja kannustaa yhä tehokkaammin tuotettujen palveluiden ja tavaroiden kuluttamiseen, esitettiin siirtävän resurssien liikesuuntaa kolmansista maista länsimaihin. (vrt. esim. Bauman 1997, 59; Durning 1992, 55 - 57; Twine 1994, 71)

Resurssien jakamisen retoriikan viljely olisi helpompaa, ellei tarvitsisi kiinnittää huomiota jaettavan riittävyteen. Länsimainen kuluttamisen rajaton halu ja ehtymätön uuden kaipuu asettuvat törmäyskurssille resurssien riittävyden kanssa. Luonnontieteelliset mittarit ja indikaattorit ovat jo pitkään osoittaneet länsimaisen kuluttamistyylin kestättömyyden. Kysymys luonnon resurssien globaaleista jakoperusteista esitetään yhä ajankohtaisempana, koska rajallisten resurssien kysynnän ei voida antaa kasvaa rajattomasti.

4.2.5. Kuluttamisen 'ekologinen' kritiikki

Kuluttamisen ympäristökritiikki saa perustelunsa ja pätevyytensä luonnontieteellisistä mittaustuloksista, joiden pohjalta luodut ennusteet eivät lupaa hyvää kulutusyhteiskunnalle. Nykyisiä länsimaisia kulutustyyliä uhkaa globaali konkurssi ja kuluttamisen jatkuminen nykyisellä intensiteetillä on ympäristön kannalta globaali riski. Länsimainen tuotantoon panostaminen ja sen ympärille luotu jatkuvan kasvun paine vaatii yhä enemmän luonnonvaroja ja tuottaa yhä enemmän päästöjä, mistä syystä ympäristönsuojelijat ovatkin jo pitkään olleet huolestuneita kuluttavan elämäntavan tuhoisista seurauksista. Kritiikkiä on kohdistettu tuotannon ja kulutuksen aiheuttamiin latentteihin suoritteisiin, joita tunnetusti ovat raaka-aineiden ehtyminen, ympäristön saastuminen ja lajien kiihtyvä sukupuutto. Kyseessä ei siis ole tuotannon ja kulutuksen yleinen kyseenalaistaminen sinänsä, vaan tuottamisen ja

kuluttamisen motiivikritiikki (Heiskanen & Pantzar 1994, 485; Järvelä & Wilenius 1996, 103). Motiivikritiikki huomioi tuottamisen ja kuluttamisen viimekätisen välttämättömyyden kiinnittäen samalla huomiota prosessin aiheuttamiin ympäristöhaittoihin. Motiivikritiikki perustuu kuluttamisen tuottamien riskien osoittamiseen, ja sen samanaikaiseen primaarina päämääränä olevan toimeentulon hankkimisen hyväksymiseen.

Kun kuluttamista kritisoidaan ekologisin perustein, on implisiittisenä taustavaikuttimena jonkinlainen käsitys tai näkemys kuluttamisen suhteesta ympäristöongelmaan. Se, millaiseksi ja miten ympäristöongelma käsitetään, on pitkälti yhteiskunnallisen todellisuuden determinoimaa (Järvelä & Wilenius 1996, 13 - 17). Ympäristöongelmat eivät ole luonteeltaan tai olemukseltaan spesifejä, vaan palautuvat tavallisiin käsityksiin ongelmista yleensä. Ympäristöongelmien diskurssi vaatii kuitenkin lähempää analyysia ennen niiden syvemmän tarkastelun aloittamista. Ympäristöongelmia voidaan löytää lähes miltä tahansa elämänalueelta; niihin voidaan ottaa mm. tieteellinen, tekninen, taloudellinen, kulttuurinen, poliittinen tai ekologinen näkökulma. Ympäristöongelma koodautuu eri elämänoille eri tavoin: tekninen intressi näkee ympäristön raaka-ainevarantona, jolloin luonnonvarojen ehtyminen merkitsee ympäristöongelmaa (Heiskala 1993, 101). Poliittinen näkemys ympäristöongelmaan voisi olla useiden ympäristöongelmakäsitysten välisen synteessin aktiivista hakemista. Keskeisimpiä seikkoja ympäristöongelmaproblematiikassa on kuitenkin sen yhtäläinen vaikutus joko globaalilla tai paikallisella tasolla ihmisiin ja elävään luontoon, jotka viime kädessä joutuvat kantamaan ratkaisemattoman ympäristöongelman mahdolliset seuraukset. Ympäristöpolitiikan tehtävänä onkin etsiä ratkaisuja ympäristöongelmiin ennen niiden muuttumista katastrofeiksi. Ympäristöongelman kaksi keskeisintä kategoriata ovat saastuminen ja luonnonvarojen ehtyminen. Kyse on menettämisen uhkan ongelmasta: saastuminen ilmastoon, maaperään, vesistöihin tai kasvustoon kohdistuvan alkuperäisen puhtauden katoamisesta; tai samojen olioiden, tällä kertaa luonnonvaroiksi ymmärrettyinä, hävittämisestä tai muokkaamisesta peruuttamattoman kelvottomaan muotoon.

Keskeisimmäksi kuluttamiseen liittyväksi ympäristöongelmaksi nähtiin vallitseva yhteiskunnallinen arvoilmasto ja sen myötä vakiintunut yleinen elämäntapa, jossa taloudelliset arvot, kuten talouskasvu, taloudellisen toiminnan tehostaminen ja talousnäkökulmien ensisijaisuus, kohdataan lähes kaikilla elämän alueilla (Nykänen & Järvikoski 1994, 62). Talouselämän toimintaehtoisten painoarvo ylittää päätöksentekoa myöten ylittää muut arvot, jonka mukana myös ympäristöä koskevat intressit jäävät varjoon. Yhä useammin luonnonympäristön katsottiin olevan arvoasetelmissa vastakohtaisena talouteen nähden, sillä taloussysteemin intressi ympäristöä kohtaan kanavoituu ainoastaan raaka-aineita silmällä pitäen. Vallitsevan arvoilmaston vahvistumisen katsottiin perustuvan kohtalokkaaseen

harhauskomukseen suljetun ja avoimen systeemin teoreettisesta ristiriidattomuudesta. Kuluttamisen teknosfäärin osa-alueena katsottiin vahvistavan parasiittista asemaansa suhteessa omaan kontekstiinsa, biosfääriin nähden. Siten teknosfääri suljettuun biosfäärin systeemiin kuuluvana osana ei voi loputtomiin ylläpitää illuusiota oman systeeminsä avoimuudesta jatkuvan kasvun muodossa (Redclift 1996, 43). Vastaajien mukaan ympäristöongelma on siis rakenteellinen ja perustuu ennen kaikkea talousjärjestelmän vaikutusvallan voittoon ympäristötieteellisistä koetelluista väittämistä. Vastaajien esittämä kuluttamisen ympäristökritiikki ilmenee siten bio- ja antroposentristen ja teknosentristen maailmankuvien välisenä yhteentörmäyksenä ympäristöarvojen ja taloudellisten arvojen ensisijaisuudesta käytävän kamppailun kontekstissa. Vastaajien näkemykset toistavat siis samaa ympäristön ja talouden välisen konfliktin ristiriitautuvuutta, joka on varmasti tuttu jokaiselle ajankuvan kriittiselle tarkastelijalle.

Ympäristödiskurssi on monisäikeinen ja käsitteellisiä vivahteita sisältävä. Usein ekosysteemi, luonto ja ympäristö esitetään synonyymeina (esim. Heiskala 1993). Ympäristöksi voidaan ymmärtää ihmisen kulttuuriympäristö ja toisaalta luonnon ympäristö, jotka yhdessä muodostavat ihmiselle välttämättömän elinympäristön. Näin ollen ympäristönsuojeluksi voidaan nimetä useita eri tavoin motivoituja menettelyjä ja toimenpiteitä. Leena Vilkan (1993, 34 - 35) kokoamissa ympäristöä ja ympäristönsuojelua koskevissa ajatuksissa esitetään environmentalismin, ympäristönsuojeluaatteen jakautuvan kahteen suuntaukseen, konservationistiseen ja preservationistiseen orientaatioon. Konservationismin periaatteena on toimia ympäristöä suojellen tärkeimpänä motiivina ihmisen etu. Preservationismin ideologinen ydin on sen sijaan luonnon itseisarvon tunnustamisessa; luontoa pitää suojella sen itsensä takia. Konservationistisen suojeluaatteen mukaan ympäristö on siis ennen kaikkea ihmisen ylisukupolvinen elinympäristö, ja sen pilaantuminen on suora uhka ihmisistä kohtaan. Preservationismi kohdistaa huolen koskettamaan koko eliökunnan biodiversiteettiä, elämän monimuotoisuutta uhkaaviin tekijöihin. Tällainen suojelun motiivien perusteella luotu dikotomia antaa myös käsitteellisen viitteen erottaa toisistaan luonnon- ja ympäristönsuojelun bio- ja antroposentriset intressit.

Jos ympäristön käsitteellistä ymmärtämistä lähestytään kuluttajan tai kuluttamisen positiosta, voidaan konstruoida pätevä kulutuksellinen ympäristöintressi tai -orientaatio. Konsumeristisesta näkökulmasta kuluttaminen ja ekologinen ympäristö liittyvät toisiinsa vuorovaikutuksellisesti siten, että ympäristön rooli on olla kuluttamisen primaarinen edellytys raaka-ainevarantona. Ympäristöön kohdistuva kulutuksellinen intressi kiinnittyy pelkistetyksi vain elollisen ja elottoman luonnon potentiaaliin tarjota yhä uusia resurssien hankinta- ja käyttömahdollisuuksia. Kärjistetyksi ilmaistuna kuluttava intressi

typistää ekologisen monimuotoisuuden yksiulotteisiksi resursseiksi. Toisaalta ympäristö saa ottaa kantaakseen kuluttamisen väijäämättömät seuraukset. Kulutusyhteiskunnallisen elämäntavan tuottamat jätevuoret lankeavat näin viimekädessä ympäristön kannettaviksi. Ympäristö on siis samanaikaisesti kuluttamisen raaka-ainevarasto ja kaatopaikka. Kuluttamisen tarkastelu ympäristönäkökulmasta viittaa niinkään materiaan ja energiaan. Ympäristömielessä käyttö ja tuotanto kuluttamiseen jäänöksettömästi liittyvinä toimintoina palautuvat aineensiirtoihin, aineen muokkaukseen ja aineenvaihduntaan. Kuluttamisen vaatimat aineenmuokkaukset kiihdyttävät myös energian kulutusta, jolloin päädytään termodynamiikan lakien mukaiseen suljetuissa systeemeissä vaikuttavaan nopeutettuun entropiaan (Redclift 1996, 42 - 43; Schmidt-Bleek 2000, 181). Termodynamiikan lain mukaan osa käytetystä energiasta katoaa aina lämpönä avaruuteen, kun materiaan sidotun energian muotoa muutetaan. Välttämätöntä energian menetystä aineen muokkauksessa kuvataan aineen entropia -periaatteella. Energian välttämätön menettäminen johtaa aineen muuttumisen 'ainesoseeksi' ja elollisen luonnon kannalta kelvottomaksi. Entropia -periaatteen mukaan lopulta kaikki aine muuttuu muokkaamisprosessien välityksellä kelvottomaksi, ja maapallosta tulee ekosysteemien hajoamisen myötä ei-mahdollinen elinympäristö.

Mies, 20: ”Pahinta kuluttamisessa on se turhan materiaalin määrä, kuten pakkausmateriaalit ja yleensä se, miten paljon loppujen lopuksi on sitä 'käytä ja heitä menemään' -tavaraa. Vääristynyt kuluttaminen on nimenomaan sellaista, missä ei uhrata ajatustakaan sille, että tavarat on jossain vaivalla valmistettuja ja raaka-aineet vaivalla hankittuja. Vääristyneessä kuluttamisessa ei ajatella lainkaan tavarahan historiaa esimerkiksi saasteanalyysimielessä, miten tuotteessa on kasautuneena energian kulutusta ja ympäristön saastumista. Tavarahan historia on jännä seikka nimenomaan antiikkikauppiaan näkökulmasta, sen takia on kamalaa etteivät tavarat enää ole fyysisiä, jostain tulleita ja johonkin päätyviä tavaroita. Tätä kautta tavaroista unohdetaan iso osa, tavallaan 'tavara on eri asia kuin lause.' ”

Kuluttamisen merkitystä ympäristön kannalta on esitetty ekotasetta ja ekotehokkuutta kuvaavien indikaattorien kautta. Kun kuluttaminen esitetään luonnonvarojen kulutuksena, joihin lasketaan kaikki elollisen ja elottoman luonnon raaka-aineet, voidaan alkutuotanto, varsinaiset tuotannolliset jalostusprosessit, jakelu, varastointi ja kuluttaminen liitännäistoimintoina esittää suoritettuina aineensiirtoina ja energiankulutuksena. Näin on voitu esittää konkreettisesti tarkkoja lukuarvoja kuluttamisen aiheuttamista rasitteista ekologiselle ympäristölle. Yksittäisen tavarahan ympäristölle aineensiirroista ja muokkauksesta aiheuttamaa kuormitusta kuvataan ekologisen selkäreppun käsitteellä (Schmidt-Bleek 2000, 130 - 134). Selkäreppu kuvaa tavarahan elinkaaren ympäristörasitetta massan mukaan mitattuna ennen sen vaihtoa ja käyttöönottoa. Tavarahan elinkaareen kuuluu, jokainen osa ja komponentti huomioiden, kaikki tuotannon toimet ja materiaalihankinnat, jotka on jouduttu suorittamaan tavarahan valmistamiseksi. Mittaamalla tavaroiden ekologisia selkäreppuja voidaan osoittaa

yksittäisen tuotteen todellinen paino kustannuksena ympäristölle. Kuluttaminen on siis monella tapaa jäävuoren huippu ja todellisuutta häivyttävä vaihtotapahtuma, jonka takana piilee kerrannaisseuraamuksien monimutkainen systeemi.

Vastaaajien esittämät väitteet kuluttamisen patologisuudesta luonnon ympäristön hyvinvointia kohtaan kohdistuivat kritiikkinä joitakin yhteiskuntapoliittisia linjauksia vastaan, joissa ekologinen selkäreppu ympäristösuunnittelun lähtökohtaisena käsitteenä ympäristöystävällisemmän elämäntavan edistämiseksi on suurelta osin laiminlyöty. Vähittäistavarakaupan keskittäminen suuriin yksiköihin automarketien rakentamisena nähtiin ympäristön kannalta taantumukselliseksi toiminnaksi. Suurten yksiköiden vähittäismyynnin ideologian vahingollisuudeksi luettiin siitä ympäristölle koituvat kohtuuttomat yksikkökohtaiset materiaalipanostukset. Kauppapaikkojen etäännyttäminen asutuskeskusten ulkopuolelle nähtiin ympäristökuormituksena suhteellisen korkeaa yksityisautoilua vaativan kuluttajuuden takia. Vaikka kuluttajan suorittamaa automatkaa ei voida laskea ekologisen selkäreppun kaavan mukaisesti tuotantopanokseen kuuluvaksi rasitteeksi, on autoilu kiinteästi laskettavissa kuluttamisen välittömäksi liitännäistoimeksi. Toinen ekologiseen rasitukseen palautuva konkreettinen esimerkki liittyi tavaroiden vapaan liikkumisen kritiikkiin. Globalisoituneen taloudenpidon intressien mukaan kaupankäynnin maantieteellistä etäisyyttä on subventoitava vapaakauppaa helpottavalla sopimuskäytännöllä, jolloin markkinoita voidaan avata enemmän ja kattavammin, aina maailmanlaajuisesti. Tällainen kehitys on merkinnyt maapallon pienenemistä kauppatavaroiden osalta. Vastajaat kritisoivat pitkien tavarankuljetusten myötä syntyneen ekologisen rasittavuuden arkipäiväistymistä, ja sen jatkuvaa kasvua. Kulutuksellistumisen viimeisimpien aaltojen ympäristörasittavuus esitettiin liikenteen kasvuna ja kasvattamisena, joihin suurten yksiköiden vähittäismyynnin ja tavaroiden pitkien kuljetusmatkojen kritiikki pohjautuu.

Kuluttamisen ja ympäristön suhteen ymmärtäminen edellyttää käsitteellistä kehystämistä, jolloin näkökulma kuluttamiseen on sen kiinteä liittyminen tuotannon eri muotojen ja yksilöllisen käytön kuormittavuuteen. Ympäristö elottoman ja elollisen luonnon kokoonpanona ekosysteemiksi ymmärrettyä toimii materiaalin ja energian luovuttajana ja lähteenä, johon tuotannon ja kuluttamisen prosessi voidaan palauttaa. Kuluttaminen, kulutus ja tuotanto ovat siis vuorovaikutuksellista aineenvaihduntaa keskinäisten suhteidensa ja ympäristön välillä. Kun tuotanto muokkaa ja välittää ainetta kuluttamiseen ekologisen ympäristön kustannuksella, voidaan ympäristöongelmaksi nimetä tuotannon ja ympäristön aineenvaihduntojen lisääntyvän epätasapainon aiheuttama fataalinen epäsuhta ja riskialttius (Heiskanen & Pantzar 1994, 486). Koska kulutustavaraan ladataan ekologisia selkäreppuja, joita sen tuottamiseen ja jakeluun liittyvät toimet välttämättä aiheuttavat, voidaan samalla perusteella

kuluttaminen yksinkertaisena vaihtotapahtumana puitteistaa kaikilla tuotantoon ja käyttöön liittyvillä selkärepuilla. Se, mitä tavaraan on kumuloituneena materian ja massan muodossa, toistuu kuluttamisessa toiminnallisen tason kuormittuvuutena. Näin rakennettu näkökulma kuluttamiseen mahdollistaa sen käsittelemisen ja tutkimisen ympäristöongelmana itsessään.

Kuluttamista kritisoitiin myös sen kiihdyttämisestä yhä nopearytmisemmäksi, mikä näkyy selkeimmin tavaroiden laadussa. Tavaroiden kertakäyttöluontoisuus ja turhan pakkausmateriaalin runsaus ympäristöä kuormittavan seikkana tuotiin toistuvasti esille. Vastaajien mukaan vauhti, jolla raaka-aine päätyy jätteeksi kuluttamisen ja ekologisen ympäristön yksisuuntaisessa parasiittisessa suhteessa, tuottaa pahimmillaan vieraantumista ympäristönsuojelun periaatteista ja johtaa länsimaisen kuluttamistyylin omaksuneet ihmiset instrumentaaliseen luontosuhteeseen. Kiihtynyt kuluttamisvauhti nähtiin myös yhtenä kulutuksellistumisen muotona, jossa 'kuluttaminen' on yltänyt tavarain käyttövaiheeseen. Markkinataloudellinen tehokkuusvaatimus on omaksuttu myös symboliseen vaiheeseen (Featherstone 1991), jossa tavarain statuksen transformaatio käyttöesineeksi ei pääse kunnolla syntymään ennen sen muuttumista jätteeksi. Kulutustavaroiden historiattomuuden ja persoonattomuuden kritiikin takana on implisiittinen väittäminen tavaroiden nopeasta loppuun kuluttamisen vaatimuksesta, ikään kuin tavarasta ei haluttaisikaan tulevan käyttöesineitä. Vastaajien kuluttamiselle osoitettu 'aineenvaihduntakritiikki' tarkoittaa siis aineesta muokattavaksi suunniteltujen tavaroiden evolutiivisten vaiheiden karsimista; nopeutettu sykli raaka-aineesta jätteeksi mitätöi kulutustavaroiden alkuperäisiä merkityksiä tuottaa helpotusta ja palvella käyttäjiänsä, sekä aiheuttaa epätasapainon luonnon omien aineenvaihduntasyklien kanssa.

Aineenvaihduntakritiikki sisältää ajatuksellisen ekstension luonnon ja kulttuuriympäristön harmonisesta huomioonottamisesta samanaikaisena kaipuuna kestävään tavaratuotantoon. Luonnon ja kulttuuriympäristön symbioottinen suhde toteutuu ideaalisimmin 'antiikkikauppiain näkökulmasta' konservationistisena tavarorientaationa, jossa tavarain valmistukseen käytetyt energia- ja materiaalianostukset saavat yhtäläiseen arvottamiseen perustuvan vastaavuuden tavarain kohotettuna käyttöasteena ja singulaarisuuden tunnustamisena. 'Antiikkikauppiain tavarakritiikin' sisältämä vaihtoarvon statuksen transformaatiovaatimus tähtää symbolisen merkkiarvon universalisoimiseen, koska tähän saakka markkinataloudellinen tavarorientaatio on mitätöinyt kaikki muut kuin vaihtoarvon perusteella ylläpidetyt tavaroiden arvon mittaustavat. Siten kuluttamisen ympäristökritiikki sisältää myös vaihtoarvon ja tavaroiden elinkaaren kritiikkiä. Tavarain käyttö- ja ennen kaikkea merkkiarvon kattavan rehabilitoinnin katsottiin takaavan samalla ekologisesti kestäviä kuluttamismalleja. Vastaajien näkemysten mukaan ympäristön kannalta kestävä kuluttaminen ei siis ole millään tapaa ristiriidassa

kulttuuriseen eheyteen sopeutetun kuluttamisen kanssa. Asia on pikemminkin päin vastoin: konservationistiset ja preservationistiset motiivit tuottavat tässä yhtenevää kritiikkiä sekä yhteneviä ratkaisumalleja ja lopputuloksia.

Vastaajien kritisoivat ympäristöongelmaan reagoimisen julkista näkyvyyttä 'viherpesuna', ympäristöarvojen omaksumisena retoriikan tasolla ja ympäristöystävällisten tuotteiden markkinointia mielikuvien perusteella. Viherpesulla tarkoitettiin etenkin suuryritysten suuren julkisuuskampanjan myötä toteutettujen ympäristöohjelmien sisällöllisiä näennäisyyksiä. Muun muassa öljy-yhtiöiden väitteet ympäristöarvoihin panostuksesta nähtiin absurdisuutena, koska öljy-yhtiöiden toiminnan konstituutiota sinänsä pidettiin ympäristöuhkana. Suuryhtiöiden markkinaehtoista ympäristöviestintää kritisoitiin sen arvoperustan mukaan, koska talouskasvuperiaate ja ympäristöarvot ovat jo yksin kestävän kehityksen opin mukaisesti vastakohtaisia (vrt. esim. Redclift 1996, 110). Kaupalliseen menestykseen tähtäävää taloustoimijaa ei voida kestävän kehityksen opin mukaan ajatella symbioottisena mukautujana luonnon aineenvaihduntaprosesseihin nähden. Siten ympäristöongelmaksi koettiin myös ympäristötietoisuuden käytäntöön operationalisoituva kerrostuneisuus: retoriikan tasolla edistystä myönnettiin tapahtuneen huomattavasti, mutta varsinaiset yhtiöiden toimialaan liittyvät hankkeet nähtiin edelleen vähintään samanlaisiksi ympäristöuhkaksi kuin ennenkin. Kritiikki ylsi lopulta koskettamaan ympäristödiskurssia kokonaisuutena. Vastaajien mukaan 'ympäristön tekijänoikeudet' on menetetty kulutusyhteiskunnalle, koska asiantuntijuus, merkit ja hegemoninen diskurssi ovat tätä nykyä kuluttamista ylläpitävien tahojen hallinnassa. Myös ympäristöongelmasta ja siihen esitetystä yksiuotteisesta ratkaisusta on tullut kuluttamista. Kärjistetyksi esitettyä ympäristöä ja ympäristöongelma ovat kulutuksellistuneet. Kulutusyhteiskunnan väitettiin tuottavan ympäristöongelmaan ratkaisuja kuluttamisen kautta tarjoamalla ostettavaksi tuotteita, jotka herättävät mielikuvia ympäristöystävällisyydestä. Kuluttajille myydään organisoitua vastuuvapautta ympäristöongelmasta erilaisten ympäristömerkkien ja myönteisiin ympäristömielikuviin perustuvan mainonnan voimalla. Kuluttaminen esitetään itsekorjautuvana systeeminä, jossa se muuttuu ratkaisuksi omalle ongelmauuttavuudelleen.

Vastaajien kriittistä positiota kuluttamisen ympäristöhaittoja kohtaan ei voida tyhjentävästi selittää yksin luonnonvarariittävyuden tai itseisarvoisen luonnon säilyttämisen lähtökohdista. Konservationismin ja preservationismin dikotomian sijaan on haettava laajempaa tai holistisempaa näkökulmaa kuluttamisen patologiaa koskevaan kriittisyyteen:

Mies, 23: ”Porskuttajia voisivat olla ne, joilla on erityisen hyvä kulutustaso. Eri asia on se, ketkä hallitsevat. Niistä jotka porskuttavat vain osa hallitsee. Hallitsijoita ovat ne, joilla on määräysvalta hallitseviin kapitalistisiin rakenteisiin yhtiövallan huipulla sekä ne, jotka ovat edustuksellisen demokratian yläpäässä. Huonosti menevistä; jokaisesta maasta löytyy aina poljettuja, vaikka suomalaiset marginalisoituneet vaikuttavat köyhissä maissa eläviin suhteutettuna porskuttajilta, en kuitenkaan halua väheksyä marginalisoituneita ryhmiä, joita on joka maassa, sukupuolen, etnisyyden tai taloudellisen aseman jne perusteella. Ei ole mitään yhtä ryhmää, joilla vain menisi huonosti. Kaikkein pahimpia ongelmia ovat ympäristöongelmat, jotka uhkaavat koko elämän mahdollisuutta. Niistä ei voida erottaa kuitenkaan hierarkioihin liittyviä ongelmia, en halua erottaa politiikkaa ja ympäristöä. Ne muodostavat ongelmakehikon tai -verkon, jotka ovat kattavia ja laajoja alistussuhteita.”

Kuluttamisen eri tahoille tuottamat ongelmat nähtiin pääsääntöisesti yhtä painavina, joskin taustalla tikittävä ympäristöaikapommi oli jokaisen vastaajan yhteinen suuri huolen aihe. Ympäristö, ihmisen elinympäristönä ja villinä luontona, nähtiin kaiken hyvinvoinnin ja mielekkään elämän alkuehtona, jonka tasapainoisuuteen ja ennallaan säilymiseen uskottiin voivan vaikuttaa oikeilla poliittisilla päätöksillä. Luonnonsuojelun, ihmisoikeuksien ja subjektiivisen itsensä toteuttamisen kokeminen keskinäisesti ristiriidattomina inhimillisen ja yhteiskunnallisen toiminnan päämäärinä nähtiin voimavarana omien vaikuttamiskeinojen ja elämän valintojen kannalta. Lopulta kaikkein terävin kritiikki kuluttamista kohtaan esitettiin inhimillisen luontosuhteen nykytilaa kohtaan. Vastaajien mukaan kuluttamisesta on tullut miltei ainoa luontosuhdetta konstituiva käytäntö. Syvin väittämä ja syytös esitettiinkin kuluttamisen välittämää valmista ja tuhoisaksi osoittautunutta luontosuhdetta kohtaan, jonka jokainen kuluttaja kuluttaessaan joutuu omaksumaan ja tietäen tai tietämättään hyväksymään.

4.3. Kuluttaminen sosiaalisena osallistumisena

Yleensä kuluttaminen ja sosiaalinen osallistuminen liitetään toisiinsa vapaa-ajan aktiviteettina, jossa ’shoppailu’ ’ostoksilla käymisestä’ erottuvana ajanvietteenä on irrottautumista arjen rutiineista (esim. Lehtonen 1994, 193). Shoppailu -mielessä kuluttaminen on päämäärä sinänsä, jossa hakeudutaan ärsykkeiden äärelle. Viihteellistyneen yhteiskunnan osallistumisen väylä avautuu pitkälti kuluttamisena. Kulutuksellinen osallistuminen on samalla mielekästä itsensä toteuttamista ja yhteiskunnallisen vakauden pönkittämistä taloudellisen toimeliaisuuden muodossa. Toinen pääväylä on ymmärtää sosiaalinen osallistuminen moraalista ja yhteiskunnallista eheyttä korostavana subjektiivisena toimintana. Koska kuluttaminen on saavuttanut länsimaissa päivittäisen rutiinin sekä vapaa-ajan viettämisen ja toteuttamisen aseman, on sen merkitys osallistumisen muotona korostunut. Tällaisen merkityksen tiedostaminen on erityinen edellytys uusien kuluttamisen ’käyttömahdollisuuksien’ löytämiseen ja toteuttamiseen. Jokaista ostopäätöstä voidaan arvioida hyväksyvän tai hylkäävän

osallistumisen näkökulmasta, jolloin ei ole merkityksetöntä millaisille tavaroille ostamisen muodossa tuotetaan kysyntää. Vaikka ajatusta voidaan pitää uusliberalistisena 'ostovoimademokraattisena ideologiana', on osallistumisessa kyse pohjimmiltaan kuluttamisen palauttamisesta arkielämän valintojen ja vallitsevan maailman tilan kontekstiin.

Kulutussyhteiskunta ja kulutuksellistuminen muodostavat modernin ihmisen välttämättömän rakenteellisen kehyksen, jossa toimintaehdot ovat pitkälti determinoituja. Elämän vapausasteet aktualisoituvat ainoastaan ennaltamääräytyssä systeemin hallinnassa, jota usein syytetään vaihtoehtottomuudesta ja subjektiivisuuden ignoroimisesta. Tässä kappaleessa esitän vastaajien kuluttamisen omaehtoisia toimintaedellytyksiä koskevia käsityksiä teleologisena jatkeena aiemmin tulkittuihin näkemyksiin kuluttamisen välttämättömyydestä ja siihen kohdistetusta kritiikistä. Viimekädessä fysiologisiin faktoihin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin palautettu käsitys kuluttamisen jonkinasteisesta välttämättömyydestä, sekä kulutussyhteiskunnan ekspansion tuottamiin ongelmiin suunnattu kuluttamisen kritiikki ovat pohjana ja taustoituksena kuluttamisen kolmannen ulottuvuuden tulkintaan. Välttämättömyyden ja ongelman lisäksi kuluttaminen koettiin jollain tasolla myös mahdollisuudeksi. Vaikka kuluttaminen nähtiin ongelmana sen puitteista riisuvan tendenssin kautta kulutuksellistumisena ja elinympäristöä kohtalokkaasti muokkaavana toimintana ja rakenteena, sisältää se toisaalta myös mahdollisuuden käytännössä toteuttaa esitetyn kritiikin kanssa paralleleja kuluttamistapoja.

Kuluttaminen puitteista riisuvana mekanismina koettiin kolonisoivana ja pakkolunastavana systeeminä, joka aiheutti yhteiskunnallisen toiminnan vapausasteiden kahlitsemista ja arkielämän valinta-avaruuden supistumista annettuihin vaihtoehtoasetelmiin. Hallitsevat kuluttamissysteemit nähtiin pitkälle spesialisoituneina ja voimakkaina, koska niiden käytössä nähtiin olevan tehokkaimmat taloudelliset resurssit ja kasvava vaikutusvalta poliittisen eliitin toimeenpanovaltaan nähden. Systeemille haluttiin kuitenkin tehdä vastarintaa suostumatta pelkkään yksisuuntaisen vuorovaikutuksen mukaiseen kuluttaja-asemaan. Kuluttaminen modernina instituutiona asetettiin kyseenalaiseksi sen sosiaalista todellisuutta hallitsevan luonteen kautta, jossa kuluttamisesta on tehty lähes ainoa tapa julkisen sosiaalisen osallistumisen harjoittamiseen. Kuitenkin taustalla vaikuttavat rakenteelliset ehdot eivät salli kuluttamisesta luopumista kaiken annetun kritiikin nojalla, vaan kuluttamisen toimintatekninen kova ydin on otettava sellaisenaan. Vastaajien käsitys kuluttamisen liittymisestä ihmisten, hyvinvoinnin ja ekologisen ympäristön tilaan on kiistämätön ja siten toinen varteenotettava mahdollinen väylä vaikuttamiseen suoran kansalaistoiminnan ohella.

Mies, 29: ”Olemme kuluttajina tärkeitä. Jos puhumme suurista yhtiöistä, vaikkapa DuPontin perheen omistamista yrityksistä, joiden liikevaihto on suurempi kuin USA:n budjetti vuodessa, niin ne loppujen lopuksi nojaa siihen, mitä me ostamme. Mitä yksi ihminen pullikoi, ei merkitse paskan vertaa niihin, mutta sitten kun meitä on monta, niin vaikutus alkaa näkyä. Meidän pitäisi vaan ymmärtää se voima, mikä meillä on kuluttamisessa ja toimia sitten sen oman pään mukaan sen suhteen. Minun ei ole pakko ostaa DuPontin perheen tuotteita, tai ehkä on pakko ostaa jotain DuPontin tuotteita silloin tällöin, koska ne on niin isoja ja niin laajalle levinneitä. Jossain mielessä valintoja voi tehdä melko pitkälle, ja sen sijaan, että menee katsomaan jotain hyperelokuvaa, voi mennä kavereiden luo vierailulle. Kyllä meillä sillä tavoin on ihan omia valintoja, ja niitä kannattaa tehdä, koska pystyy helpommin katsomaan peiliin illalla.”

Vastaajan edellä mainitsema tärkeys kuluttajana viittaa tärkeyteen systeemille, itselle ja yleensä. Kuluttaminen näyttäytyy suorana valtuutuksena kapitalistiselle taloudenpidolle ja sen myötä yhden toimijan suvereenisuutena suhteessa muihin markkinatoimijoihin, työvoimaan, kuluttajiin ja ekologiseen ympäristöön. Asetelmassa korostuu kuluttamisen vaihtotapahtuman hetkellisyys ja lopullisuus, johon ohikiitävässä tuokiossa kiteytyy kaikki vuorovaikutus ostajan ja myyjän välillä: kuluttamisesta tulee kytkös kuluttajan ja tuottajan edustamien intressien välille. Jos kuluttaja on tyytymätön tuottajan taloudellisen toiminnan laatuun tai arvottamistapoihin, voi hän halutessaan jättää tekemättä kytköksiä, jotka johtaisivat tämän omaan moraaliseen närkästykseen. Kuluttaminen voi siis tulla uudelleen puiteistetuksi tietoisien agenttien kautta, jolloin kuluttamista lähestytään vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta niin, että korostetaan kytköskohtaa talouden systeemiin keskeisimpänä kuluttamisen vaikuttimena (Giddens 1990, 83). Kuluttamisen kytköskohdat ovat systeemin avoimia ja haavoittuvimpia kohtia maallikkokäytäntöjen uudelleen soveltamisen alueilla. Vastaajan esittämä näkemys tekemättömien kytkösten mahdollisuudesta suhteessa tiettyihin kulutustavaroihin vaihdon kautta on siis kuluttamisen kautta suoritettu tahdon ilmaus ja arvovalinta, jossa sovelletaan kuluttamisen tavarakohtaista suppeaa valintamahdollisuutta systeemin välittämän arvomaailman kyseenalaistamiseksi.

Kuluttamisen uudelleen soveltamisessa ja uudelleen puiteistamisessa on siis kysymys kuluttajan ja tuottajan välisen manipulatiivisen suhteen ylösalaisin kääntämisestä, jos ajatuksen lähtökohdaksi pidetään kuluttajan objektiluonnetta vailla vaikutusmahdollisuuksia systeemissä vallitsevana pessimistisenä ja pakkolunastavana alkutilana. Uudelleen soveltaminen on myös uudenlaista pätevyitymistä tiedon avulla. Aiemmissa kappaleissa esittämäni tulkinta vastaajien näkemyksistä kuluttamisen ja tiedonintressin vastakohtaisuudesta saa uudelleen puiteistetussa kuluttamistavassa päinvastaisen sisällön. Kun kuluttamissysteemin kompleksisuus kätkee sisäänsä tietoa, jota ei haluta taloudellisen intressin vaarantumisen takia julkistaa, on kuluttamisessa uudelleen pätevyityneiden motiiveina ottaa selvää ja julkistaa yksittäisiin kulutustavaroihin, valmistusmenetelmiin, yhtiöiden toimintatapoihin tai raaka-

aineisiin liittyviä ekologisia tai eettisiä selkäreppuja. Subjektiivisen tiedonintressin yhdistäminen ja kohdentaminen kuluttamiseen vaatii systeemin sisään ladatun tiedon purkamista tai 'suodattamista' (Giddens 1990, 145) operatiiviseen muotoon. Monimutkaistuneet tavaroiden ja suuryritysten verkostot tekevät tiedon tuottamisen vaikeammaksi soveltaa uudelleen puiteistetun kuluttamisen koodiin sopivaksi.

Tiedon uudelleen soveltaminen tuottaa teknologisen kuluttamisen soveltamisorientaation, jossa markkinavaihtotapahtumaan tyypitetyn kuluttamisen yhteiskunnalliset merkitykset aktualisoituvat. Vaihtotapahtuma on siis kuluttamisen kriittinen piste ja kytkös talouden sfääriin, jossa valikoiduille taloustoimijoille annetaan valtuutuksia ja luottamuksen ilmaisuja rahan vaihdon muodossa. Tiedon kautta saavutettava ja tietoon perustuva kuluttamisen soveltaminen johtaa siis uudenlaiseen harkittuun ja selektiiviseen kuluttamistapaan, jossa kuluttamisen rakennetta käytetään aktiivisena vuorovaikutusväylänä. Vastaajien luottamus kuluttamisen uudelleen soveltamisen toimivuudesta perustuu ajatukseen tuottajatahon ja kuluttajien välisestä intressien yhtymäkohdasta, jossa vaihdon systeemi uusintaa tuottajien ja kuluttajien keskinäistä riippuvuutta. Koneiston kriittinen piste on siten altis subjektiiviselle manipulaatiolle. Tiedon ja tiedostamisen kautta avautuu vapaata tilaa systeemin ja elämismaailman välille, jossa kuluttamista voidaan tietoisesti soveltaa markkinoinnin mittareita silmällä pitäen. Kuluttaminen voidaan muokata tuottajatahon intresseillä spekuloiduksi markkinasignaalien tuottamiseksi ja näennäisesti kysyntäorientoituneeksi kulutukselliseksi refleksiivisyydeksi.

Mies, 29: ”Jos kuluttamisellani ilmaisen jotain, vaikka ostamalla L’Orealin tuotteita, ilmaisen samalla etten välitä, että teette eläinkokeita, vaan ostan tuotteitanne joka tapauksessa: se ei ole minulle merkittävä kriteeri. Silloin otan osaa siihen eläinten kiduttamiseen, mitä kyseinen tuottaja tekee. Kuluttaminen on, jos ei pidä varaansa, hyvin helposti erittäin raakaa meininkiä kaikessa. On aika paljon asioita, jotka menee pieleen kuluttamisen ketjussa tai tuottamisen ketjussa vähän joka tuotteella. Tämä on yksi pienenevän maailman ongelmia, kun täällä ostat kengät, niin tuhoat palan Intiaa aiheuttaen siellä samalla syöpää ja orjatyövoimaa. Meidän kätemme ulottuvat tänään todella pitkälle, me olemme todella voimakkaita tai vähintäänkin ajattelemattomia.”

Uudelleen puiteistaminen merkitsee vastaajien osalta kuluttamisen rinnakkaismotiivien tasavertaista huomioimista tavaroihin liittyviin primaarisiin intresseihin nähden. Käytännössä tämä merkitsee perehtymistä kulutustavaroiden historiaan omaehtoisen tiedonhankinnan kautta, jolloin tavaroiden varsinaiset tai oletetut käyttötarkoitukset eivät yksin ole riittävä peruste niiden vaihtamiseksi markkinoilla. Uudelleen soveltamisen ideaali välttämättömän kuluttamisen sfäärissä kuluttajan ja tuottajan välisenä suhteena perustuu yhteiskunnallisesti aktiiviseen tapaan arvottaa ja ymmärtää kuluttamisen vuorovaikutuksellisuus, josta kasvaa tavaroiden kauppaamisen ohessa suostumuksien

hyväksyttämistä valvutuneille kansalaisille. Ostotapahtuman kautta otetaan eksplisiittinen ja julkinen kanta myyvän liikkeen ja tuotetun tavaran moraaliseen kestävytyteen, jonka seurauksena jokainen ostettu tavara ja yksittäisessä liikkeessä asiointi muodostuu suostumuksen ilmaisuksi vallitseville tuotannon ja kaupan käytännöille.

Kun kuluttamista sovelletaan individualistisena käytäntönä niin, että uudelleen puiteistetussa versiossa huomioidaan kuluttamisen latentit seuraukset, voidaan saavutettua kuluttamisorientaatiota kuvailla universalisoiduksi malliksi, jossa yksilölliset pyrkimykset, halut, erottautumiset sekä muut singulaariset ja partikulaariset motiivit pyritään pukemaan ja sovittamaan universaaliin muottiin. Kun kuluttaminen riisutaan tarpeen ylittävstä ehtymättömästä halusta ja ainaisesta uuden kaipuusta universalististen intressien hyväksi, voidaan saatu kuluttamisen tapa esittää valittuna suhtautumisena talouden tuottamiin ja ylläpitämiin ongelmiin. Uudelleen puiteistettu kuluttaminen on systeemin etäännyttävien vaikutusten purkamista, jossa suuret kysymykset tuodaan konkreettisen lähelle arkielämään. Voidaan puhua vastaajien kuluttamiskäsityksen uudeltaisesta subjektiivisesta käänteestä (Brand 1990, 31 - 32). Vaikka vastaajien asenne kuluttamiseen yhteiskunnallisen vaikuttamisen pääväylänä oli torjuva ja käsitykset sen potentiaalisuudesta palautettiin väittämiin taloussysteemin viimekätisestä kontrollista suhteessa kuluttajiin, esitettiin kuluttamisen silti sisältävän yksilökohtaisia subjektiivisten valtuutusten elementtejä. Tekninen välineellistyminen voi siten joissain tapauksissa olla samansuuntaista subjektiivisten arvojen puolustamisen kanssa.

Onko lopulta se harkittu ja kriittinen kuluttaminenkin vain ylhäältä annetun mallin toteuttamista?

Nainen, 25: ”Olemme joskus vaihtoehtopiireissäkkin keskenämme keskustelleet siitä, että ryhtyminen kuluttamalla vaikuttamiseen, boikotoimaan, ’äänestämään’ antaa tavallaan hyväksynnän sille ajatukselle, että hyväksyy ihmisen määritelmän kuluttajana ja joutuu alistumaan itselle määriteltyyn rooliin ja toimimaan sen kautta. Ei voi irtisanoutua kuluttajan roolista, joutuu mukautumaan siihen ja on mukana tukemassa sitä. En ole itse ottanut siitä henkilökohtaista ongelmaa, koska jos tässä yhteiskunnassa ei ole mahdollista täysin päästä irti kuluttamisesta, niin sen ohella että pyrkii vähentämään kuluttamista, ja yhteiskunnassa pelataan näillä ehdoilla, niin ei ole muuta mahdollisuutta kuin tehdä niin ja pyrkiä vaikuttamaan niitten puitteissa. Koska raha on se, mitä useat tahot tässä yhteiskunnassa kuuntelee; jos poliittisia teitä ei pysty vaikuttamaan, miten ruoka tuotetaan tms. Jos raha on ainoa joka puhuu, niin helvetti soikoon, pelataan sitten niillä säännöillä. Näin raadollisesti olen sen itselleni järkeillyt.”

Edellisessä sitaatissa kiteytyy vastaajien kuluttamiskäsityksien sisältö välttämättömyytenä, ongelmana ja mahdollisuutena. Kulutuksellistunut todellisuus rakentuu vain yhden toiminnon ja merkkijärjestelmän ympärille, johon kaikkien on taivuttava. Sitä kohtaan harjoitettu vastarinta näyttää kovin vaatimattomalle ja heiveröiselle sekä samalla kohteliaalle noudattaen omnipotentin ’vastustajan’ lainalaisuuksia.

Kuitenkin vastaajat ovat onnistuneet purkamaan kulutusyhteiskunnan menestyksellisen toiminnan koodin ja valjastamaan sen valittujen intressien palvelemiseen. Uudelleen puiteistetun kuluttamisen menestyksellinen instrumentaalinen käyttö vaatii jatkuvaa tietojen uudelleen päivittämistä ja refleksiota kulutusyhteiskunnan kanssa. Kuluttamisen uudelleen soveltaminen on jatkuvaa kamppailua kulutusyhteiskunnan liiallisen kompleksisuuden ongelmaa ja systeemien etäännyttäviä vaikutuksia vastaan. Vastaajien asema modernina refleksioeliittinä antaa luvan kuvailla heidän toimintaansa kuluttajina tavallisen maallikkotason ylittävänä asiantuntijuutena, koska kyvykkyys etsiä ja omaksua tietoa maailman tilasta ongelmineen ja tuoda se arkielämän käytäntöjen tasolle merkittävien henkilökohtaisten sitoumuksien muodossa yhdistää specialisoitumisen yhdellä modernin tiedon kapealla sektorilla universaaliin moraalisen agentin toimintaan (Giddens 1991, 30).

5. SOSIAALINEN SITOUTUNEISUUS

5.1. Ruuan kuluttaminen

Ruuan kulutukseen kiinnittyvä kuluttaminen on kiistämättömin tutkimukseeni liittyvä välttämättömyyteen palautuva toiminto. Tarkastelen ruuan kuluttamista ainoana välttämättömyyden muotona, joka on mielekkäästi tutkittavissa, ja jota voi perustella suoraan tarpeisiin palautuvaksi kuluttamiseksi. Vaatteisiin ja asumiseen liitettävät kuluttamiskäytännöt ovat pohjoismaisessa kontekstissa varteenotettavia vaihtoehtoja esittää kuluttaminen välttämättömyytenä, mutta niihin ei pysty lataamaan sellaista valinta-avaruuden soveltamisen sitoutuneisuutta ja henkilökohtaista paneutumista, mitä ruuan kuluttamisvariaatiot voivat tutkijalle tarjota. Toiseksi, vaatteet ja pukeutuminen kuluttamisen kohteina sisältävät liian helpon haasteen muuten kriittisille vastaajille, joiden vaatemenot vuositasolla olivat ilmoitusten ja omien silmämääräisten havaintojeni perusteella häkellyttävän pienet. Asumiseen liittyvä kuluttaminen taasen on vaikeasti esitettävissä toistuviin henkilökohtaisiin valintoihin palautuvana, koska kaikki vastaajat asuivat vuokra-asunnoissa. Ravinnon saanti ei riipu muiden välttämättömyysmenojen tavoin 'leveysstesidonnaisuuteen', vaan syöminen ja juominen ovat päivittäisiä toimia riippumatta vuoden lämpötilan vaihtelun asettamista suojautumisvaatimuksista. Tosin vegaanista ruokavaliota noudattavien vastaajien ravinnontarpeessa on kausivaihteluja, koska esimerkiksi D-vitamiinin saanti muuttuu rajalliseksi lokakuun ja maaliskuun välisenä aikana, sillä auringon D-vitamiinia tuottava säteily ei yllä Suomen korkeudelle tuona ajankohtana. Mutta sitäkin suuremmalla syyllä arvioin tässä kappaleessa ruokaa ja syömistä toiminnaksi kohotettuna, joka on henkilökohtaisella tasolla problematisoitua, sekä kuluttamiseen ja kulutukseen palautettua refleksiivisyyttä.

Ruuan kuluttaminen sisältää kiinnostavalla tavalla liikkumavaran soveltamista välttämättömyyden kehyksen sisällä, jota voi perustella suhtautumisella yhteiskunnallisten perusolotilavuuksien kontekstissa harjoitetun refleksioin nimissä. Koska ruokailu on päivittäisrutiinin harjoittamista, on sen poikkeuksellinen refleksiivisyys mielenkiintoinen tutkimuksen kohde. Oman dieetin radikalisoiminen merkitsee yhtäältä väistämätöntä irtautumista ympärillä vallitsevista ruokailun kulttuurisista muodoista ja virtauksista, sekä toisaalta kulutuksellisen argumentaation ja poliittisuuden redusoimista aina fysiologisen reproduktion tasolle asti. Toinen mielenkiintoa herättävä seikka ruuan kulutuksessa onkin sen kuluttajasta lähtevä syömisestä käytäntöjen purkamisen ja rakentamisen oman fysiologian ja politiikan tasoilla. Ensin mahdolliset dieetit ikään kuin luokitellaan normatiivisesti sopiviin ja sopimattomiin purkamalla niiden statukset ateriasta ruokaan ja ruuasta ravintoon, ja jäljelle jääneistä ravintokomponenteista (raaka-aineina) kootaan maailmankuvan mukainen kategoria, jotka voidaan

kultivoida takaisin kulttuurisiin muotoihin (vrt. Ilmonen 1993, 78). Ruokailun kohottaminen toiminnaksi merkitsee myös ruuan kuluttamisen ja kulutuksen toimimista avaimena muun kuluttamisen ymmärtämiseen. Ruokailua voi tutkia myös intressinäkökulmasta, omaehtoisena henkilökohtaisen tarpeentyödytyksen politisoimisena ja 'ruumiinsa peliin heittämisenä'.

5.1.1. Kasvissyönnin diskurssit

Kasvissyöjyys on yhdistelmä lukuisia toisiinsa liittyviä vastakkainasettelun diskursseja koskien luontoa ja kulttuuria, hyvää ja pahaa, terveellistä ja epäterveellistä, järjestystä ja kaaosta sekä moraalista ja moraalitonta (Lupton 1996, 123). Vegetarismi on esitetty myös lihan vastustamisen tavaksi kahden argumentin voimalla. Ensinnäkin, lihan voidaan katsoa olevan ihmisravinnoksi kelpaamatonta, elottomuuteen ja kuolemiseen viittaavaa materiaa (esim. Husso 1993). Husso rinnastaa lihansyöjän hyväksikäyttävään ja riistävään subjektiin, jolloin vegetarismi määrittellään negatiivisesti lihansyönnistä käsin. Yleensä ruokahierarkiassa lihalla on ollut vahvan, ja kasviksilla heikon ruuan status (Ilmonen 1993, 223). Vegetaarinen diskurssi on kääntänyt tämän opin päinvastaiseksi. Kasvisruuan on katsottu olevan vitaalista, terveyttä ja elinvoimaa edistävänä ruuan kuluttamisen tapana. Samalla liharuokaan liitetään elintasosairauksien riskit osoittamalla globaalin kuluttajien luokan (Durning 1992) sairastavuuden laadulliset poikkeamat muihin kulutusluokkiin nähden. Toiseksi, vegetarismi voidaan nähdä kriittisenä asennoitumisena lihan ravintokäyttöä kohtaan, jolloin kasvissyöjä on arvottava eettinen agentti.

Keskeisin vegetarismiin liittyvä dikotomia on kuitenkin jako moderniin ja traditionaaliseen kasvissyömiseen. Traditionaalinen kasvissyöjyys perustuu yhteisön kollektiiviseen, perinteen muokkaamaan ruuan valintaan, jossa mukana saattaa olla joidenkin ruoka-aineiden demonisoimista tai sanktioimista ja oppeja hyvästä ja sallituista ruoka-aineista. Toisaalta ulkoiset ehdot, kuten viljely- ja laidunmaiden köyhyys tai niukkuus voivat määrittellä yhteisön ruuan valintaa kasvispainotteisempaan suuntaan. Uskonnolliset ja filosofiset tekijät ovat useimmin itämaisten kasvisruokavalioiden takana. Hindulainen ja buddhalainen filosofia elämän holistisesta ja ykseyteen palautuvasta essentiasta ohjaa varovaisuuteen ruuan valinnassa, jolloin ainoaksi hyväksyttäväksi ravinnoksi kelpaa ainoastaan kasvikunnasta saadut tuotteet. Yhteistä traditionaalisille kasvisruokailuorientaatioille on niiden deterministinen ja tapakulttuuriin palautuva ylyksilöllinen luonne. Vegetarismien moderni versio liittyy ainoastaan yksilön valintaan (Husso 1993, 17; Järvelä 1998, 108). Moderni vegetarismi ja vegetaarinen agentti nojaa elämänpoliittiseen valinnan mahdollisuuteen ja omaehtoiseen tulkintaan 'minän' suhteesta

ravinnon tuottamisen tapoihin. Siten vegetarismi länsimaissa perustuu tiedon soveltamiseen ja refleksiivisyyteen.

Vegetarismikäsitteitä ja pyrkimyksiä esittää käsitteellisesti täsmennettyjä jakoja erilaisten vegetaaristen syömisorientaatioiden välillä on lukuisia. Husso (1993, 2) esittää kasvissyönnin sateenvarjokäsitteenä, jossa vegetarismin alalajeihin kuuluvat laktovegetarismi, ovolaktovegetarismi ja veganismi. Laktovegetaarinen ruokavalio perustuu kasvikunnan tuotteiden hyödyntämiseen ravinnossa sillä varauksella, että mukaan voidaan lukea kaikki meijerituotteet. Ovolaktovegetaristi hyväksyy maidon lisäksi ruokavalionsa myös kananmunan. Tiukimmaksi kasvisravinnon käyttäjäksi mainitaan vegaanit, jotka pitävät ainoastaan kasvikunnan tuotteissa omassa ravitsemuksessaan. Leena Vilkan (1998, 80) esittämä kategorisointi on yksiselitteisempi. Kasvisruokavalio jaetaan vegetaariseen, jossa hyväksytään maidon ja kananmunien käytön ruuan valmistuksessa, ja vegaaniseen orientaatioon, joka perustuu yksin ja ainoastaan kasvikunnasta saatujen ravintoaineiden hyväksikäyttöön.

Moderni vegetaristinen intressi on moraalinen, jossa kasvisravinnon käyttämiseen ryhtyminen on diagnostinen prosessi. Ihmisen suhde eläimiin on etenkin nuorten kasvissyöjien keskuudessa merkittävin kannustin vegetarismiin ryhtymisessä. Ruuan kuluttamisen taustalla vaikuttaa aktiivinen ja problematisoitu valinta, jossa huomio kiinnitetään ruuan tuotannon ja koostumuksen eettiseen kestävyys eläinten elämää vaarantamatta. Kasvisruokavalio on siten ensisijaisesti arvovalinta (mm. Järvelä 1998, 92). Etenkin pelkissä kasvikunnan tuotteissa pitävä vegaaninen ruokavalio perustuu ennen kaikkea eläinten hyvän elämän päämäärään sinänsä. Ruuan valinta on vegaanisen ajattelun mukaan pelkkä näkyvä seuraus ja rationaalinen päätelmä tietynlaisesta arvomaailmasta. Periaatteessa vegaaninen filosofia onkin ihmisen ja eläimen suhteen uudelleen arvioimista, jossa vegaani- ja eläinoikeusliike ovat yhtä ja samaa kokonaisuutta (Järvelä 1998, 121; Heinänen 2001, 202 - 203). Vegaanisessa filosofiassa käsitys hyvinvoinnista ja oikeuksista on niin pitkälle ja universaalisti ajateltua, että länsimaisessa yhteiskunnassa jo eläminen sinällään asettaa esteitä ideaalin täydelliselle toteuttamiselle.

Vastaajista jokainen tunnustautui vähintään laktovegetaristista ruokavaliota noudattavaksi. Jako vegaaneihin ja vegetaristeihin noudatti hämmästyttävästi järjestötaustan mukaista jakaumaa siten, että Maan Ystävinä haastatellut kaikki kolme vastaajaa noudattivat vegaanista filosofiaa ja molemmat luontoliittolaiset olivat laktovegetaristeja. Lisäksi kolme vastaajaa, joilla oli 'kaksoisjäsenyys' sekä Luonto-liittoon että Maan Ystäviin, olivat laktovegetaristeja. Kahdella heistäkin henkilökohtaiseen kasvissyöntihistoriaan oli kuulunut vegaaninen vaihe, josta oli luovuttu sen hankalan toteuttamisen,

sosiaalisen eristävyyden ja uuvuttavaksi koetun intensiteetin takia. Heidän tapansa perustella laktovegetaarista ruokavaliota poikkesi luontoliittolaisesta tavasta tehdä pesäeroa veganismiin. Meijerituotteiden ja kananmunien käyttö ruokana esitettiin myönnytyksenä ja helpotuksena itselle. Maan Ystävien vegaanisuus esitettiin vetoamalla henkilökohtaisen pohdinnan tuloksiin ja johtopäätöksiin 'minän' ja vallitsevien yhteiskunnallisten olojen välisen suhteen kontekstissa. Veganismiin liittyvät pragmaattisuuden kokemukset, kuten ekologisen ympäristön, universaalia tasa-arvoa edistävien arvojen ja terveellisuuden keskinäinen harmonisuus vegaanisen ravinnon käyttämisessä toimivat myös henkilökohtaisina kannustimina valitussa ruokavaliossa pitäytymiseen. Laktovegetaarista ruokavaliota noudattavat luontoliittolaiset olivat päätyneet valintaansa ensisijaisesti ympäristöarvojen priorisoimisen kautta. Heidän kasvissyöntinsä perustui lihan välttämiseen ravintona sen ympäristöä kuormittavan tuotantotavan takia.

5.1.1.1. Ekovegetarismi

Koska vegetarismien diskurssi on monisäikeistä ja oppirakennelmat limittyneitä, esitän kasvissyömistä tämän tutkielman kannalta merkitykselliseen kahteen ad hoc -suuntaukseen jaettuna. Aineiston perusteella kasvissyöminen jakautui vegaaniseen ja ekovegetaariseen orientaatioon. Pääluokat voidaan jakaa vielä erityisiin kasvissyömistä alaluokkiin, joiden kautta selittyvät vegaanisen ja vegetaristisen kasvissyömistä keskeisimmät käsitteelliset erot. Vegetarismi ja veganismi poikkeavat toisistaan intressinsä vuoksi. Vaikka Vilka (1998) ja Husso (1993) esittävätkin vegetarismien lihan välttämisen ideologiaksi, on sen eroavuus veganismista käsiteltävissä kokonaisvaltaisemmin ja täsmällisemmin. Koska vegetarismia nimestään huolimatta pidetään yleisesti arkipuheen tasolla maitotuotteet sallivana dieettinä, silti sen viittaavuus pelkkään kasvisravintoon on ilmeinen ja selvä. Oman jaotteluni mukaan vegetarismi on ainoa pelkästään kasvikunnan tuotteissa pitäytyvä ruokavalio, jossa maitotuotteet ja kananmunat hylätään ravintona niiden eläinperäisyyden takia.

Laktovegetaristiset vastaajat argumentoivat omia ruokiin liittyviä valintojaan ekologisen kestävyystavoitteen ensisijaisuudella. Heidän esittämänsä ruuankulutuksen suuntaus voidaan nimetä ekovegetaristiseksi orientaatioksi, jossa meijerituotteita ja kananmunia voidaan käyttää ravinnoksi niiden alhaiseksi väitetyt ekologisen selkärepuun vuoksi. Vegaaniravintoa kritisoitiin sen tuontiriippuvuuden takia. Ihmisravinnon riittävä koostaminen vaatii erityistä huomiota proteiinien saannin osalta, jolloin palkokasveista tulee kasvisravinnon välttämätön osa. Vain harvat palkokasvit menestyvät Suomessa, joten riittävän vegaanisen ravinnon oletettiin olevan riippuvainen ulkomailla tuotetuista pavuista ja

hermeistä. Ekovegetaristisen ravinnon katsottiin olevan lähellä tuotettua, ja siten ekologisesti kestävämpää kuin tuontiriippuvainen vegaaniravinto. Vastaajat korostivat kuitenkin meijeri- ja kananmunatuotteiden luonnonmukaista tuotantotapaa valinnan kriteerinä, jolla nähtiin olevan ekologista selkäreppua keventävä vaikutus ja tehomaataloutta pehmeämpi suhde karjanpitoon ja tuotantoeläimiin yleensä. Ovolakto-vegetaarista ruuan kuluttamista perusteltiin rationaalisena valintana ympäristön hyvinvointia priorisoivana toimintana suhteessa tavanomaiseen sekaravinnon käyttöön ja vegaaniseen ruuan kulutukseen. Ekovegetarismiin ainoaksi vegetaariseksi argumentiksi jää siten eläinten lihan ja kalan välttäminen ruuan kulutuksessa (vrt. Husso 1993).

Nainen, 20: ”En syö lihaa, pyrin kuluttamaan Suomessa ja lähellä tuotettuja elintarvikkeita, melkein kaikki maitotuotteet ehkä jäätelöä lukuun ottamatta, juustoa tulee myös joskus ostettua, on luomua. Olen joskus miettinyt vegansimia, mutta jos aikoo saada tasapainoisen ruokavalion ylläpidettyä, pitäisi kiinnittää hirveästi huomiota ja toisaalta joutuisi syömään ulkomailta tuotettuja elintarvikkeita, ja se on vähän sellainen...koen, että ehkä mieluummin juon sitä maitoa ja syön jogurtia kuin ties missä kasvatettua soijarouhetta. Pyrin lähellä tuotettuun ruokaan, syön kuitenkin suklaata...se nyt ei ole kumpaakaan, mutta sitä voi yrittää vähentää jos ei voi lopettaa.”

Vegetarismiin uudelleen puiteistaminen ekologisen kestävyuden ideaa paremmin ilmentäväksi ruuan kulutuksen orientaatioksi toteutuu joidenkin myönnytyksien sallimisena omassa kasvisruokavaliossa. Meijerituotteet ja kananmunat koettiin vegetaristiseen ideologiaan sopivina lähiruuan muotoina, joiden kautta vegetaristinen omaleimaisuus säilyy ja ekologinen selkäreppu kevenee. Ekovegetarismi meijerituotteet ja kananmunat sallivana orientaationa on uudelleen sovellettu vegetaristinen ruokavalio, jossa systeemin kirjaimellinen etäännyttävyys voidaan ohittaa. Ravitsemuksellisesti riittävän kasvisruokavalion komponentit ovat etäällä toisistaan, ja niiden siirtäminen kuluttajien saataville vaatii ekologisesti kuormittavia toimenpiteitä. Ekovegetaarisen argumentin mukaan abstraktit systeemit tekevät autenttisen kasvissyönnin harjoittamisesta, vastoin sen alkuperäistä statusta, ympäristöä enemmän kuormittavaa toimintaa. Etäännytettyjen ravintokomponenttien yhdistelemisen sijaan ekovegetaarinen ruokavalio koostetaan paikallisista kasviksista sekä meijerituotteista ja kananmunista.

Ekovegetarismi pääosin laktovegetaarisessa ravinnossa pitäytyvänä suuntautumisena on samalla kannanotto vegaaniseen ruokavalioon. Diskursiivisella tasolla ’vegetaarinen yhteentörmäys’ toistaa kasvissyönnin liitettyjen intressien preferenssien poikkeavuutta. Luontoliittolaisten ekovegetaarinen ympäristön kuormittamista välttävä primaarinen päämäärä on ristiriidassa Maan Ystävien vegaanishorisontaalisin yhteiskuntaideaalin ensisijaisuuden kanssa. Molempien diskurssien taustalla on maallikkotason asiantuntijuuden kehittyminen yhden elämänalueen kapealla sektorilla. Luontoliittolainen asiantuntijadiskurssi korostaa ympäristön hyvinvoinnin keskeisyyttä ja pätevyä sen

myötä määrittämään ekologisesti kestäviä elämäntapoja, johon osana kuuluu myös vegetaarinen ruokavalio. Tieto ympäristön tilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä mikro- ja makrotasoilla on sovellettavissa suoraan yksilön elämäntavan muovaamiseen. Ajatus kasviksien ympäristöä vähiten kuormittavana ruokavaliona toteutuu sopusoinnussa paikallisesti tuotettuna. Tieto pitkistä kuljetusmatkoista taas kyseenalaistaa kasvisruuan ympäristöystävällisyyden. Siksi ekologinen asiantuntijuus esittää veganismin kriittisessä valossa. Aineiston perusteella ekovegetarismia voidaankin pitää ympäristöasiantuntijuuden erityisenä kritiikkinä veganismia kohtaan. Ekovegetarismien suositajat esittävät ruokavalionsa reflektoituna ja intressilähtöisenä parannuksena vegaanisesta orientaatiosta käsin. Ekovegetarismien päämääriin liittyvät perustelut määrittyvät siis usein suhteessa veganismiin, ja etenkin tämän aineiston puitteissa ekovegetarismi näyttäytyi aina erityisenä diskursiivisen reagoimisen tapana siihen.

Kalan välttäminen ravinnossa on tärkeä rajahavainto ekovegetaristien ruuan koostamisen etiikassa. Ekologisin perustein kalan välttäminen on epäjohtonmukaista ja irrationaalista, sillä villinä kasvanut ja elänyt kala edustaa jossain mielessä 'hyvää elämää' elänyttä eläintä. Myös sen saatavuus on helposti toteutettavissa niin, että luontoa kuormittava ekologinen selkäreppu voidaan minimoida. Itse kalastamalla hankittu tuorekala on 'melkein vapaa hyödyke', jonka voi käyttää ravinnokseen alhaisin ekologisin kustannuksin. Myös kauppojen kala-altaista on mahdollista saada paikallisesti pyydettyä, ei-tehokasvatettua kalaa, jonka ekologinen paino on alhainen. Kuitenkaan kukaan ekovegetaristisista vastaajista ei myöntänyt käyttävänsä kalaa ravinnokseen. Syy, miksi kala ei kelpaa ekovegetaristien ravinnoksi voi yhtäältä johtua kalan korkeasta hinnasta ja toisaalta kaupunkiasumisesta, jolloin kalastamiseen ryhtyminen vaatii erityisesti taidollista paneutumista ja taloudellista panostamista kalastusvälineistön hankkimiseen. Yksi syy voi myös olla ekovegetarismien toissijaisissa intresseissä. Laktovegetaristin kynnys ryhtyä syömään eläimen kudosta voi olla korkealla. Ekovegetaristit mainitsivat toisena kasvissyönnin argumenttina eläinten reilun kohtelun tuotannossa. Kuitenkin on selvää, että maidon ja kananmunien tehostettu tuotanto aiheuttaa tuotantoeläimille tarpeettomia kärsimyksiä, vaikka kummallakaan alalla hyödykkeen tuottamiseen ei vaadita tuotantoeläimen teurastamista. Vegetaristisessa ajattelussa tappamisen välttäminen tuntuu kuitenkin olevan kaikkein korkein arvo, koska villinä pyydetty kala olisi ekologisiin ja terveydellisiin syihin vedoten meijerituotteita parempi täydennys ja ravintolisä kasvisruokavalioon.

5.1.1.2. Veganismi

Vastaajien jakautuminen kasvissyönnin perusteella kahteen ryhmään perustuu heidän itsensä esittämiin preferensseihin. Vegaaneina itseään pitävät asettivat kaikkein korkeimmaksi päämääräksi alisteisten rakenteiden vastustamisen ja purkamisen, mikä heijastui myös ruuan kuluttamiseen. Koska karjatalous lihan, maidon ja kananmunien tuottajina nykyisellä intensiteetillä ja teollisella tehokkuudella asetti tuotantoeläimet eettisesti kestävämpään asemaan, katsoivat vegaanit olevansa johdonmukaisuuden vuoksi vailla valtuutusta kyseisten tuotteiden kuluttajina. Koska eläintä pidettiin tuntevana ja kärsivänä olentona, katsottiin sen olevan perustelemattomassa alistetussa asemassa ihmiseen nähden, ja näin ollen karjatalouden nykyinen muoto on ristiriidassa vegaanisen arvottamisen kanssa. Eläinkunnan tuotteiden välttäminen on pitkälti tarkoituksenmukaisuuteen liittyvä kysymys; toisenlaisessa todellisuudessa vegaanit olivat valmiita hyväksymään joitakin eläinkunnan tuotteita ravinnoksi ja käyttöesineiksi.

Veganismia on syytä pohtia analyttisemmin ja tarkemmin sen ideaalisen sisältönsä vuoksi. Vegaanisuutta voidaan pitää refleksiivisyytenä suhteessa modernin yhteiskunnan käytäntöihin, joissa pitkälle eriytynyt työnjako häivyttää selkeyden ja näkyvät syy - seuraus -suhteet kuluttamisessa. Abstraktien systeemien hallitessa monet asiat, yhä useammin myös ruuan tuottamisen tavat, joudutaan ottamaan annettuina. Industrialistinen ideologia ja käytäntö on teollisuuden lisäksi omaksuttu myös muille elinkeinoelämän aloille. Maataloudessakin, osin myös subventiopoliittisten myönnytysten ehtoina, tehokkuusvaatimukset on ulotettu ruuan tuotannon alkupisteeseen saakka. Suuremmat yksiköt kovan teknologian ja kustannustehokkuuden sovellutuksina jäljittelevät tayloristisia ja fordistisia oppeja uudelleen puiteistettuna karjatalouteen. Karjatalouden hegemonisen diskurssin ristiriitojen näyttämö on ollut kuitenkin pääosin karjankasvattajien ja maataloudesta vastaavan hallinnon välistä näkemysten vaihtoa. Nykymuotoisen karjatalouden, politiikan ja toimijoiden osapuolten taholta esiintuotu ongelmaulottuvuus on ollut byrokratian ja elinkeinon harjoittamisen välisen hankauksen värittämää. Vegaaninen ääni pyrkii esittämään myös toisenlaisten ongelmien olemassaolon nykymuotoisen karjatalouden harjoittamisen tavoissa.

Vegaaninen kritiikki on holistista ja laaja-alaisesti huomioonottavaa, sen keskeisin argumentti on alisteisista rakenteista irtisanoutuminen. Siten myös karjatalouden ongelma nähdään ensisijaisesti eläinten kohteluun liittyvinä puutteina ja laiminlyönteinä. Alisteisten rakenteiden ulottaminen lajisorron problematiikkaan on siten johdonmukaista. Yhteiskunnallisen eheyden ja eettisen kestävyuden tavoite ulotetaan myös ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen kuuluvaksi. Eläinoikeusliikkeen ja vegaanisuuden ykseys ilmenee tavoitteiden tasolla. Vegaaninen pyrkimys eläinten taattuun hyvinvointiin

lähtee ajatuksesta ihmisen ja eläimen välisen suhteen muuttamisesta siten, että ihmisten tulisi toiminnissaan huomioida myös eläimen status oikeussubjektina. On tärkeää huomata, että eläinoikeusliikkeen diskurssi rajaa 'eläinten oikeuksien' soveltamisalan kulttuurieläinten ja luonnon eläinten poikkeavien 'intressien'¹ mukaisesti. Domestikoituneiden eläinten intressi liittyy keskeisimmin oikeuteen hyvään ja mahdollisimman lajinomaiseen kohteluun, ja villieläinten kohdalla oikeus koskee elinympäristöjen suojelua ja olemassaolon turvaamista lajitasolla. Luonnoneläinten eri lajien väliset 'intressien ristiriidat' peto- ja saaliseläinten kohdalla eivät siten kuulu eläinoikeusproblematiikkaan. Koska eläinten oikeuksien ei ole katsottu toteutuneen, ovat kriittisen eläinoikeusliikkeen ja alisteisten rakenteiden vastustajat tulleet rationaaliseen johtopäätökseen tulla vegaaneiksi.

Vegaaneina itseään pitävät vastaajat määrittivät veganismin pyrkimykseksi kaikkien eläinkunnan tuotteiden välttämiseen, joka todettiin äärimmäisen korkealle asetetuksi rimaksi ja nyky-yhteiskunnassa lähes mahdottomaksi saavuttaa. Veganismi tiedon soveltamisen mallina on jatkuvan päivittämisen ja refleksioinnin kohteena, jossa vegaanit ovat tekemisissä abstraktien systeemien liiallisen kompleksisuuden ongelman kanssa (Habermas 1987, 394). Liiallinen kompleksisuus merkitsee vegaaneille eläin- ja kasvikunnan tuotteiden erottelua toisistaan, joka asettaa vaikeita haasteita ja välillä välttämättömiä kompromisseja. Useimmissa tapauksissa veganismi jääkin pelkäksi pyrkimykseksi täydelliseen eläinkunnan tuotteiden välttämiseen, sillä modernit tuotantoprosessit on etäännytyksessä viety vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle ja puhdas kasviperäisyys jää haaveeksi. Eläinkunnasta saatuja lisäaineita on käytetty muun muassa usein kasvisperäisten ruoka-aineiden valmistuksessa, ja niistä ilmaistaan tuoteselostuksissa erityisillä E-koodeilla. E-koodeista osa viittaa kasviperäisiin aineisiin, mutta joissakin tapauksissa on saatettu käyttää myös eläinperäisiä osia. Lisäksi eläinkunnan tuotteita on runsaasti vaatteissa, jalkineissa ja lääkkeissä. Vegaaninen intressi ei liity pelkästään ruokaan ja tavariin, vaan se ulottuu myös tuotantoprosessiin. On tavallista, että kosmetiikan, pesuaineiden ja lääkkeiden käyttöturvallisuutta on pyritty maksimoimaan testaamalla tuotteet eläinkokeilla. Vegaaninen eläinkunnan tuotteiden välttäminen ulottuu siis yli ruuan kuluttamisen.

Nainen, 22: ”Kuinka asua talossa, joka olisi täysin vegaaninen? Tässäkin talossa on varmasti luuliimalla tehtyjä rakenteita.”

¹ Peter Singer (1991, 2 - 9) perustaa ajatuksensa eläinten oikeuksista sellaiseen tasa-arvon käsitteeseen, joka ei perustu kohtelun samankaltaisuuteen, vaan lajikohtaisten tarpeiden ja etujen huomioimiseen. Edut ja tarpeet muokkaavat elävän olennon intressin, jonka edellytyksenä ovat kyky kärsiä ja nauttia, ja joka moraalisenä ja poliittisena käsitteenä vaatii olemassaolonsa kautta huomioimista. Olemassaolon oikeutukseen palautetut intressit eivät Singerin mukaan voi olla keskinäisesti eriarvoisessa asemassa. Siten tasa-arvon käsite ihmisen ja eläimen välisessä suhteessa merkitsee kohtelemisen koodia, jossa kärsimyksen jättäminen vaille huomiota ei ole moraalisesti hyväksyttävää. (ks. myös Järvelä & Wilenius 1996, 123 - 125)

Nainen, 25: ”Sanotaan nyt vaikka tämä....no työ nyt on jollain tapaa yksi ongelma...olen lähtenyt aina siitä, että en pysty....tai kyllä valokuvaan vapaa-aikanakin, vaikka pidän liivatetta helvetinmoisena ongelmana, toivoisin että vaihtoehtoja olisi ja että niitä jossain vaiheessa tulisi markkinoille. Mutta juuri tämä seikka, etten voi pysyä valokuvaamisesta erossa, jos teen toimittajana töitä lehdessä, joudun joko itse valokuvaamaan tai minulla kulkee joku joka kuvaa koko ajan mukana... On siis sellaisiakin elämänalueita, missä kompromisseja joutuu tekemään.”

Mies, 29: ”Kysymys on pyrkimyksestä välttää eläinkunnan tuotteita. Jos kiinnitetään huomiota sanaan pyrkimys: emme koskaan pysty välttämään kaikkia eläinkunnan tuotteita. Tai jos sanallistan toisin: ettei koskaan tuottaisi kärsimystä toisille eläimille, se on mahdotonta. Joskus astumme hytysin päälle ja joskus ajetaan pyörällä mummon päälle, että kyllä niitä sattuu ja niille aiheutuu kärsimystä. Mutta hyvin pitkälle päästään, tiukan linjan toimintaa pystyy pitämään yllä. Kun sanoo omat kriteerinsä, niin ihmiset ajattelevat tämän olevan täydellinen. Silloin voi sanoa liudan juttuja, joissa ei ole täydellinen. Ja silloin äimistellään, ’ai, onko tuollaisiakin olemassa’. Kyllä pitkälle pääsee... Kengissä on eniten ongelmia, kyllähän ilman villaa tulee toimeen ja nahasta en ole koskaan pitänyt. Ja näissäkin on omat jutut, tennareitten liimat saattavat olla eläinperäisiä, mitä niiden suhteen pitäisi tehdä. Pingispallossa on silkkiä, kyllä ongelmia löytyy muualtakin.”

Käytännössä veganismi on jatkuvaa kamppailua konsumeristisen etäännytyksen kanssa. Veganismin immanentti refleksiivisyys käytäntöjen ja ideaalin välillä paljastaa hyvin, mistä vegaanisessa problematiikassa lopulta on kysymys. Vegaanisuus on pohdintaa eläinperäisten tuotteiden ympäröivyydestä, niiden välttämisen vaikeudesta ja ’ansaan joutumisesta’. Liiallisen kompleksisuuden ongelma on vegaaneille se kulutuksellinen verho, jonka taakse todellisuus erilaisten kulutustavaroiden alkuperänä häivytetään. Vaikka ruuan suhteen yltäisikin täydelliseen veganismiin, eläinkunnan tuotteiden totaaliseen välttämiseen, on ympäröivä todellisuus silti vegaanin näkökulmasta täynnä illegitiimiä eläimien hyväksikäyttöä. Veganismi eläinkunnan tuotteiden välttämiseksi määriteltynä irtautuu siten vegetaarisesta diskurssista omaksi saarekkeekseen. Veganismi ei ole pelkästään syömisestä, vaan kokonaisvaltaisempi elämäntapa, jossa on vegetaarinen ruokavalio.

5.1.2. Vegaaninen kuluttaminen ja vegetaarinen kulutus

Tässä kappaleessa analysoin vastaajien esittämiä ruuan, kulutuksen ja kuluttamisen välisiä yhteyksiä ja niiden välillä esiintyviä painotuksia. Kaikkein keskeisin huomio kasvissyönnin kahden orientaation eksplikoinnissa on ruuan kulutuksen ja kuluttamisen toimintaluonteisuus. Kyse ei ole lainkaan pelkästä syömisestä, vaan syömisestä mukauttamisesta omiin elämänpoliittisiin päämääriin nähden yhteensopivaksi osa-alueeksi. Syömiseen liittyvät refleksiiviset elementit tarkoittavat tässä kontekstissa erilaisista ongelmakokonaisuuksista johdettuja omia rationaalisia valintoja, ja niiden diskursiivista käsittelyä ja tulkintaa. Vegaanien ja vegetaristien kulutuksellisessa toiminnassa paneudutaan siihen,

millainen ruokavalion tulisi olla, että ruokaa riittäisi nyt ja tulevaisuudessa yhä kasvavalle maailman väestölle, ja miten ruuan tuotantoa pitäisi muuttaa enemmän universaalia hyvinvointia huomioivaksi. Vastaajat ovat muokanneet omista syömisen tavoistaan julkisen sitoumuksen ja vastauksen edellä esitettyihin epäsuoriin kysymyksiin. Kun syöminen politisoidaan, ulotetaan argumentointi tällöin primaariselle orgaanisten tarpeiden tasolle. Vegetarismiin liittyvä kulutuksen ja kuluttamisen asema veganismissa ovat ne tunnuspiirteet, joiden ensisijaisuuden perusteella voidaan tehdä selkein orientaation tason eroavuus vegetarismien ja veganismin välille, vaikka kulutus- ja kuluttamisargumentit pätevät molemmissa suuntauksissa. Ainoastaan kyse ruokavalion perusteiden ensisijaisuudesta saa intressin perusteella tehtävän jaon näyttämään tältä. Vegetarismi ja veganismi ovat kulutuksellisesti kaksi erilaista refleksiivisyyden tapaa.

Ekovegetaarinen argumentointi perustui ruuan ja kulutuksen välisen yhteyden mitattavuuteen ja sen myötä ympäristölle aiheutuviin riskeihin. Sellainen ruuan tuotanto ja kuljetus, jonka ekologinen selkäreppu esitettiin liian painavana, hylättiin kulutusperustaisesti. Kulutus nähtiin siis ekologisesta perspektiivistä yhtä lailla tuottajan kuin kuluttajankin yhteiseksi kokonaiskulutukseksi, jota ei ryhdytty jyvittämään kummallekaan osapuolelle erityisesti. Kokonaiskulutuksen toisena osapuolena ei tällöin ollut kuluttaja tai tuottaja, vaan globaali ekologinen ympäristö. Ekovegetaarisuus on luopumista ylimääräisestä ja kuormittavasta kulutuksesta kestävän ympäristösuhteen hyväksi. Ekovegetaarinen argumentti perustuu laskennallisesta kokonaiskulutuksesta saatuun johtopäätökseen, jonka mukaan jokaista maan asukasta kohti voidaan esittää normatiivisesti ja joulemääräisesti henkilökohtainen kestävän kulutuksen taso. Tavoitteen saavuttamiseksi ekovegetaristinen orientaatio kiinnittää huomion globaaliin kokonaiskulutukseen. Ekovegetarismia ei siten voi selittää markkinavaihtoon keskittyneeksi kuluttamiseksi, vaan ruuan ja resurssien välisiä yhteyksiä punnitsevaksi toiminnaksi. Tärkeintä ekovegetarismia noudattavalle kuluttajalle on modifioida oma ruuan kulutus laskennallisesti kestävän ekotaseen vaatimalle tasolle.

Ekovegetaarinen ajattelu kulutukseen paneutuvana orientaationa suhtautuu ruokaan ensisijaisesti resurssinäkökulmasta. Resurssien käyttäjänä ekovegetaristi pyrkii ruuan kulutuksessaan identifioitumaan länsimaisten kulutustyylien ulkopuolelle. Kuluttajaluokkien määrittelemine on jakopoliittinen toimenpide, jossa erilaisten ihmisryhmien kulutukseen lasketuttujen aineellisten resurssien osuutta verrataan keskenään suhteessa globaaliin kokonaiskulutukseen. Durningin (1992, 26 - 28) esittämät kulutuksen mukaan jakautuvat globaalit yhteiskuntaluokat Redcliftin (1996, 120) soveltamana on nimetty lihansyöjiin, sekaravinnon käyttäjiin ja kasvinsyöjiin. Annetut ruokavalioon viittaavat nimitykset symboloivat eri kulutustyylien välisiä resurssisidonnaisuuksien asteita, joissa lihansyöjyys esitetään

vertauskuvallisesti kaikkein kuormittavimpana, ja kasviksien käyttö symbioottisimpana kulutuksen tapana ympäristön kannalta. Maailman keskiluokkaan voidaan lisätä sellaiset kuluttajat, jotka korkean kulutuksen yhteiskunnissa tietoisesti ovat valinneet elämäntavassaan alemman kuluttajaluokan statuksen. Ekovegetaristisen ensisijaisen intressin mukaisesti ruuan kulutus ei ole sidottua muiden luokkien mahdollisuuksiin hankkia toimeentulonsa tai tyydyttää vähimmäistarpeensa, vaan tarkoituksena on vaikuttaa omilla valinnoilla ympäristön tilaan. Vastaajat argumentoivat omaa kasvisyöntiään ekologisista perusteista siten, että näkemyksistä ilmeni ekovegetarismiin selkeä luonne henkilökohtaisen ympäristösuhteen hallintakeinona.

Koska vegaanisen ravinnon ainoa ekologinen selkäreppu on kaukaa tuotetut palkokasvit, voidaan sitä kuitenkin pitää ekologisesti kestäväenä ruuan kuluttamisen tapana. Sen sijaan ekovegetaarinen argumentointi meijerituotteiden ekologisen kestävyuden ensisijaisuudesta vegaaniseen kulutukseen nähden ansaitsee tarkemman analyysin. Jos meijerituotteiden ekologista kestävyttä arvioidaan niiden aiheuttamien ainevirtojen valossa kokonaisuudessaan, voidaan niiden nähdä aiheuttavan huomattavia materiaali-panostuksia (Durning 1992, 67 - 68; Schmidt-Bleek 2000, 130 - 134). Alkutuotannossa on huomioitava tuorehunan viljelyn vaatimat panostukset. Maitokarjatalous on erittäin energiavaltaista, eri työvaiheisiin tarvitaan paljon erilaisia koneita, jotka vaativat huoltoa ja polttoainetta. Tehokkaamman tuloksen takia maitokarjalle syötetään vielä usein soijarehua, joka koostuu samoista, vegaanien suoraan ravinnokseen käyttämistä raaka-aineista. Lypsetty maito kuljetetaan meijereihin jalostettavaksi ja pakattavaksi, josta valmiina tuotteina saadaan erilaisia maitolajeja, jäätelöä, juustoa jne. Jakeluportaassa maitotuotteet vaativat vielä koneellisesti jäähdytetyt säilytystilat herkän pilaantumisalttiuden takia. Ekovegetarististen perusteista kulutetut maitotuotteet eivät ainevirta-analyysin perusteella ole alhaisen materiaali-panostuksen mukaista lähiruokaa. Konsumeristisen etäännytyksen takia Suomen kaltaisessa maatalousmaassa on lähes mahdotonta koostaa minkäänlaista ravitsemuksellisesti riittävää ruokavaliota kokonaan lähiruokaperiaatetta soveltaen.

Veganismin keskeisin poikkeavuus vegetarismiin on sen orientoitumisen tavassa konsumeristisiin rakenteisiin. Kun vegetaristinen orientaatio kiinnittää huomion ruuan resurssien kuluttavaan näkökulmaan, on vegaaninen intressi kiinnittynyt markkinavaihdon problematiikkaan. Kuluttaminen vegaanisuuden selittäjänä on uskottava ja todistusvoimainen näkökulma, sillä vegaaninen refleksiivisyys paneutuu taloudellisen vallan voimaan ylläpitää modernien yhteiskuntien vertikaalisia rakenteita, joiden intressit nähdään usein asettuvan vastahankaan ihmisten ja eläinten hyvinvointiin nähden. Koska vegaaninen markkinoilla toimimisen muoto mukautuu varauksellisesti ajatukseen kuluttamisen ja kuluttajan yhteiskuntaa konstituovasta vaikutuksesta, on se siksi ottanut kuluttamisen

markkinavaihdoksi käsitettynä taloudellisen tahdonilmaisun välineeksi. Siten vegaanisuus on kuluttajalle jätetyn ainoan toiminnon, valinnan, uudelleen soveltamisen muoto. Jos kuluttaminen tulkitaan valtuutuksiksi ja markkinasignaaleiksi taloustoimijoille hyväksymisten ja hylkäämisten muodossa, on vegaanisuus tarttunut mahdollisuuteen ohjata kuluttamisvalinnoilla konsumeristista todellisuutta kohti symbioottisempaa yhteiskunnallista eläinsuhdetta. Siten vegaanisuus merkitsee kieltäytymistä eläinperäisten tuotteiden ja eläimiä hyväksikäyttävien suoritteiden kuluttamisesta.

Konsumeristinen etäännytyks alentaa kuluttajan mahdollisuutta olla täysin tietoinen omien kulutusvalintojen seurauksista ja merkityksestä. Siten kuluttamisen vaihtotapahtuman merkitys yksilön ja systeemin välisenä kytköskohtana on kaikkein kriittisin piste oman kulutuksellisen tahdonilmaisun kannalta. Tiedon soveltamisen muotona vegaanisuus tarttuu juuri kriittiseen kytköskohtaan, jossa vaihdon myötä valtuutus taloustoimijalle annetaan tai jätetään antamatta. Vegaanisuus kulutuksellisessa markkinataloudessa onkin erilaista veganismia kuin käyttäjäyhteiskunnassa, sillä konsumeristisissa olosuhteissa vegaanilta vaaditaan suurempaa epistemologista panostusta, jos pyrkimyksenä on välttää mahdollisimman pitkälle eläinkunnasta peräisin olevia tuotteita ja tuotteiden ainesosia.

Mies, 29: ”... monella on varmasti kokemusta lähipiiristään laktoosi-intoleranssista, intolerantit tietävät, missä paikoissa maitoa voi löytyä. Tämä kaikki on vielä rankempaa vegaaneilla. Jos tätä pidetään riittävän tiukan linjan meininkinä, niin siinä joudutaan siihen E-koodilistakatseluun, joutuu miettimään huomattavasti pidemmälle asioita kuin normaalin kaupassakäynnin kanssa. Se tulee kyllä nopeasti rutiiniksi, ei se ole mahdotonta elämää tai suurta ajankäyttöä. Rutiinin opettelu on oma juttunsa. Niin kuin margariineissa ei näyttäisi olevan eläinkunnan tuotteita, mutta kas kummaa, siihen on lisätty D-vitamiinia, joka hyvin todennäköisesti on peräisin eläimestä. Jos haluaa näin pitkälle vetää veganisminsa, niin näitä tulee jatkuvasti eteen, ne ovat melko yllättäviä asioita tavallisen ihmisen näkökulmasta. Ja vaatteissa ei nahkaa eikä villaa...”

Kriittinen piste vegaanikuluttajalla on siis vaihtotapahtumassa, jossa valtuutus tietyn tavaran valmistamiselle saa 'vegaanisen legitimaation'. Eläinkunnan tuotteiden välttäminen liittyy kuluttamiseen, jonka kautta pyritään viestimään haluttomuutta osallistua kulutusyhteiskunnan näkymättömiin häivyttettyihin käytäntöihin. Kulutusyhteiskunnan laajalle ulottuvat lonkerot aiheuttavat vegaaneillekin liiallisen kompleksisuuden ongelmia ja abstraktien systeemien etäännyttäviä vaikutuksia, jolloin on vaikeaa ylläpitää omia intressejä 'puhtaina' ilman radikaalin epäilyn jatkuvaa läsnäoloa (esim. Giddens 1991, 3). Etäännytyks ja liiallinen kompleksisuus aiheuttavat siis ongelmia vegaaniselle kuluttamisen intressille pysyttäytyä itselleen rehellisenä markkinatoimijana ja antaa ulos päin haluttuja kulutuksellisia signaaleja. Tavallisimmin kuluttamistilanteissa ongelmat näyttäytyvät eläin- ja kasvikunnan tuotteiden eroavuuden suhteellistumisessa, jossa näennäisesti kasvikunnasta muokattuihin

tuotteisiin on lisätty ainesosia eläinkunnasta. Vegaaninen refleksiivisyys arjen tasolla onkin kuluttamisen jatkuva uudelleen puiteistamista toistuvasti päivitettävän tiedon avulla. Veganismin toteuttamisen ongelma ja ideaaliluontoisuus ei siten liity henkilökohtaisiin vaikeuksiin pitäytyä rajatussa elämäntavassa, vaan kyse on enemmänkin ympäröivän yhteiskunnan systeemeihin liittyvistä ongelmista. Kuluttamisrakenteen ohittaminen sen sijaan antaa luvan laajempiin vapausasteisiin.

Mies, 29: ”Nyt me (vastaaja ja tämän vaimo) olemme vegaaneja, emmekä käytä eläinkunnan tuotteita. Olemme vegaaneja sen takia, koska sen määrittely on sellainen, joka meitä miellyttää, alisteisia rakenteita ei hyväksytä. Tulevaisuudesta ajatellaan siten, että meillä olisi omavarainen vegaanimaatila, johon olisi mahdollista pelastaa esimerkiksi häkkikanalasta viidentoista kanan lauma, joita siellä sitten pidettäisiin lemmikkeinä. Jalostuksen takiahan nämä kanat ovat mutantteja, jotka munivat jatkuvasti. Sen sijaan, että näitä munia heittäisi kompostiin, niitä voisi käyttää hyödyksi, mutta silti ei oltaisi mukana alisteisissa rakenteissa, eikä aiheutettaisi kärsimystä. Tällä tavoin toiminta ja maailmankuva voisivat muuttua, ja ajatus siitä, ettei kärsimystä tuoteta, säilyisi.”

Mies, 23: ”...Itselläni tulee sellaisia tilanteita että jos saan jotain ilmaiseksi, vaikka huomaan että jossain jaetaan ilmaisia keksejä tai kahvitarjoilupöydässä on piirakanpaloja; niin en jaksa miettiä sitä, onko se vegaania vai ei, koska se ei silloin ole ostettua ja en itse vaikuta siinä päätökselläni yhtään mihinkään.”

Eläinperäiset ainesosat ilmaisjakelu -tuotteissa ja ilman kärsimyksiä tuotetut kananmunat sopivat vegaanin ruokavalioon, koska ne ovat kuluttamisrakenteen ohi hankittuja ruoka-aineita. Kananmunien syöminen perustellaan tiedollisella argumentilla, ruuan tuottaminen on muuttunut näkyväksi ja sen myötä hyväksytyksi. Piirakan ja keksien syöminen taas on mahdollisten eläinkunnan tuotteiden käyttöä ilman taloudellista valtuutusta. Oma päätös osallistua kahvitarjoiluun on 'legitiimiä', koska piirakoiden ja keksien syöminen rajautuu kuluttamisen ulkopuolelle. Vastaajien argumentointi eläinperäisten tuotteiden käytön puolesta toistaa erään toisen vegaanisen orientaation periaatteita. Viimeisimpiä vegaanisuuden nykysuuntauksia on ns. freeganismi², jolla tarkoitetaan jätteen joutuvien käyttökelpoisten tavaroiden hyväksikäyttöä päivittäisen ravinnon, ja ylipäätään toimeentulon koostamisessa. Siksi vegaanisuus voidaan nähdä pitkälti konsumeristisiin olosuhteisiin mukautettuna eettis-poliittisena toimintana, jota ei voida selittää tai ymmärtää ilman kuluttamista ja kulutusyhteiskunnan rakenteita. Kuluttaminen on veganismin konstituutio viimesijaisen tahdonilmaisun ja taloudellisen valtuutuksen väylänä.

² Freeganismilla on vegaaninen konstituutio, jossa vältetään kuluttamasta kaikkia eläinkunnan tuotteita, mutta jossa käytetään maksimaalisesti hyväksi kaikkea jätteen joutuvaa, kuten ruokaa ja muita elintarvikkeita. Freeganismi on siten samanaikaista veganismia sekä kuluttamisen ja kulutusyhteiskunnan kritiikkiä, jossa kuluttamisrakennetta käytetään vain kasvukunnan tuotteiden hankkimiseen, ja jossa jätteen joutuvien tavaroiden hyödyntämisessä alkuperä jätetään vaille kulutuksellista merkitystä (Megafoni 1/1999, 8). Veganismiin kuuluu myös muita täsmäntäviä orientaatioita, kuten lähialue-, eko- ja fennoveganismi (Rautiainen & Salvi 1998, 53).

Vegaanisuuskin tuottaa sisäisiä ristiriitoja, joita vegaaniset vastaajat ovat joutuneet elämässään pohtimaan. Jos vegaani- ja eläinoikeusliikkeitä käsitellään intressiensä mukaisesti paralleeleina toimintamuotoina, ovat sisällölliset ristiriidat osana vegaanien todellisuutta. Esimerkiksi halu pitää lemmikkieläimiä oman elämän rikastuttamiseksi tai eläinsuojelullisin perustein voi tuottaa särön omaan vegaaniseen elämäntapaan. Kissojen tai koirien pitäminen lemmikkeinä vaatii usein - ja kaupunkielämässä aina - eläinten ruuan hankkimista kuluttamalla. Koska kissat ja koirat ovat petoeläimiä, on niiden ruokkimiseen hankittava eläinkunnan tuotteita. Jos taas yrittäisi totuttaa petoeläimiä kasvisruokaan, tuottaisi se todennäköisimmin ravitsemuksellista deprivoitumista, ja asettaisi siten eläimen 'intressin' ihmisen mielivallan alaiseksi. Jos petoeläimeltä ihmisen ja eläimen välisen suhteen kontekstissa evätään mahdollisuus eläinkunnasta saatuun ravintoon, voidaan sitä pitää eläinoikeusloukkauksena, koska eläintä estetään toteuttamasta lajinomaista elämää, so. lihansyöntiä. Toinen esille tuotu ristiriita liittyi vegaanisen ruuan riittävään ravitsemukseen. Ongelma liitettiin mahdollisten omien lasten kasvattamiseen vegaanisen filosofian mukaisesti; vegaanisen ruuan epäiltiin olevan riittämätöntä kasvavan lapsen ainoaksi ravinnonlähteeksi. Epäily asetti veganismin suhteelliseen asemaan, jonka mahdollisuutta universaaliksi ruuan kulutuksen tavaksi kyseenalaistettiin. Toisaalta veganismin kulutuksellinen ja yhteiskunnallinen argumentoiva filosofia antaa vastauksen myös esiin nousseisiin ongelmiin. Kuluttamisrakenteista irtautuva ruuan kulutus erilaisine variaatioineen mahdollistaa myös lemmikkieläimien ja kasvavien lasten adekvaatin ravitsemisen eettisiä periaatteita loukkaamatta.

Vilkan (1998) ja Husson (1993) esittämät jaottelut, joissa vegetarismi ja veganismi erotettiin toisistaan kasvikunnan ja eläinkunnan tuotteita eri tavoin valikoiviksi ja soveltaviksi orientaatioiksi, saa tämän aineiston perusteella päinvastaisen loppupäätelmän. Veganismin ja vegetarismin eroa voi parhaiten selittää käsitteellistämällä kuluttamista koskevaa terminologiaa enemmän erilaisiin toimintoihin kytkien. Kulutus ruuan kontekstissa syömiseen liittyvänä käsitteenä puitteistaa ensisijaisesti vegetarismia, jolloin vegetarismi on ymmärrettävä kirjaimellisesti kasvissyöntinä. Vegetarismi käsitteenä viittaa ilmiselvästi pelkkään kasvien syömiseen rajoittuneeksi toiminnaksi. Siitä sallivammat orientaatiot on ilmaistu erilaisilla etuliitteillä, jotka selittävät kasvien lisäksi hyväksytyjä ravintoaineita. Tässä eko -liitettä on käytetty ympäristöorientoituneesta kasvissyönnistä, joka on sallinut refleksion kautta muun muassa meijerituotteet osaksi ekologista dieettiä. Vegetarismia yleensä on arvioitava siis ravinnon kulutuksen kautta; siten väitteeni mukaan on mahdollista, että vegetaristi kuluttaa (ostaa) muita kuin kasvikunnan tuotteita käyttämättä niitä kuitenkaan ravinnokseen. Vegaani taas paneutuu kuluttamiseen talouselämän signaalien tuottamisena pidättäytymällä käyttämästä ostettuja eläinkunnan tuotteita. Aiemmin esittämäni perusteella vegaanille eläinkunnan tuotteiden kulutus ei ole keskeinen dilemma, ja siksi vegaanilla ei ole

fundamentaalisesti periaatteellista estettä juoda maitoa tai syödä kananmunia, kun rajataan veganismin käsittely ruuan kuluttamiseen ja kulutukseen. Siten päädyn veganismin ja vegetarismin päinvastaiseen käsitteelliseen määrittelyyn: vegetarismi on ainoa kokonaan kasvikunnan tuotteita ravinnoksi salliva syömisen orientaatio ja veganismi välttää kaikkia eläinkunnan tuotteita kuluttamisessa sallien kuitenkin tietyin varauksin eläinperäisten aineiden käytön kulutuksena.

5.2. Kuluttaminen ja 'kolmas'

Kuten vegaanisuus ja ekovegetaarisuus lähtevät vuorovaikutuksellisesta ajatuksesta, johon ihmiset kuluttaessaan joutuvat, on myös muu päivittäin suoritettava elintarvikkeiden hankinta kuluttamisen kautta relevantti tiedon soveltamisen alue. Moderneissa yhteiskunnissa kuluttaminen on tullut välittäjän paikalle konstituimaan yhteiskunnallisia perusolottuvuuksia. Kuluttamisen kautta yksilöt tuottavat suhteensa itsen, muihin ihmisiin ja ekologiseen ympäristöön yhä uudelleen. Siten vuorovaikutuksemme ulottuu varsin pitkälle päivittäisen toimintamme kautta. Käytännössä konsumeristinen etäännytyys kytkee hetkeksi vaihtotapahtuman yhteydessä kuluttajan vuorovaikutukseen kahvi- tai hedelmäostosten muodossa toisella puolen maapalloa olevien taloustoimijoiden kautta paikallisen työvoiman ja ekologisen ympäristön kanssa. Juuri tuo sama vuorovaikutustaho esiintyy uutisoinnissa usein köyhyyden, sotien ja muiden katastrofien näyttämönä, joista ei enää jakseta kauhistua yhä uudelleen. Konsumeristisen etäännytyksen johdosta kaukaiset maat ja ihmiset ongelmineen tuntuvat vierailta ja saavat aikaan apaattisen tunteen vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta. Globaalin tason ongelmat ylittävät mittavuudellaan niiden käsityskyvyn ja tuottavat siten voimattomuuden ja kyynisyyden kokemuksia, sekä kätkevät alleen niiden merkityksellisen yhteyden länsimaiseen elämäntapaan.

Kuluttaminen ja 'kolmas' merkitsee siis kulutuksellisen vuorovaikutuksen sen laatuista eksplikoimista, joka ylittää tavanomaisen kuluttajan ja tuottajatahojen huomioimisen kuluttamiseen liittyvinä toimijoina. Tällöin kuluttamista pitää arvioida eri yhteiskunnallisten ulottuvuuksien kannalta, sen vaikutuksia muihin ihmisiin ja ulkoiseen luontoon. Vastaukseksi tällaisen analyysin päätteeksi yleensä saadaan, että kuluttaminen individuaalisena toimintona toimii osana systeemiä, joka suvereenilla tavalla legitimoii talousliberalistisen doktriinin mukaisesti kuluttamisen kohteena olevan tavaran tuottamisen kaikkine seurannaisvaikutuksineen (esim. Durning 1992, Redclift 1996, Beck 1990). Täten kolmannen tahon oivaltaminen vaatii kuluttamisen prosessuaalista ymmärtämistä, ja sen vaiheiden läpikäymistä tavaroita, raaka-aineita, myyjiä ja tuottajia tutkiskelemalla. Kuluttaminen merkitsee kolmannelle taholle yleensä siirrettyä kuluerää, joka voi ilmaantua sosiaalisena tai ekologisenä taakkana (Twine 1994, 68 - 69).

Kuluttamisen ja kulutuksen voidaan siis katsoa tuottavan välittömiä sosiaalisia ja ekologisia kulueriä kolmannelle osapuolelle ja välillisesti itseen palautuvia aika- ja tilaviiveen puskuroimia kulueriä. Vaihtoarvoon perustuva kuluttamiskäsitys nojaa oppiin, jonka mukaan tavaran hinta sisältää kaiken informaation, mitä tavaran historiaan liittyy aina alkutuotannosta jakeluun. Kuitenkin tietoisuus ekologisen ympäristön kantokyvyn rajallisuudesta ja elintasokuilun pysyvyydestä etelän ja pohjoisen välillä on osaltaan kyseenalaistanut kulutusyhteiskunnallisen vuorovaikutuksen perustan, vaihtoarvon lain. Siten hinnan informatiivisuudessa olisi vakava puute, koska siinä ei huomioida kolmansille tahoille, ympäristölle ja kuluttamistahojen ulkopuolisille ihmisryhmille koituvia sosiaalisia ja ekologisia kulueriä. Twinen (mt, 70 - 71) mukaan hinnan informatiivisuuden ongelma voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Ensimmäinen tapa on edellä esitetty tuottamuksellinen ja epistemologisesti vanhentunut oletamus resurssien rajattomuudesta, ja sen suhteen tapahtunut pitkäaikainen laiminlyöminen. Tuotannollinen luontosuhde yhteiskunnallisena perusolotuvuutena ei ole ottanut huomioon kolmansille tahoille koituneita kuluja. Toinen tapa tulkita kulutukselliset ylilyönnit hinnan informatiivisuuden kautta on tahalliseen laskelmoiavuuteen perustuva aktiivinen kulujen siirtäminen kolmansien tahojen maksettaviksi, jossa globaali pääoman kasautumistendenssi primus moottorina hakeutuu maantieteellisesti sellaisille alueille, joissa kulunsiirrot ovat mahdollisia. Tällöin globaalin talouden tehokkuutta ei pidä arvioida tai mitata arvonlisäyskapasiteetin, vaan kulunsiirtokapasiteetin perusteella.

Laajamittainen ekologista ympäristöä ja suuria sosiaalisia ryhmiä ja kokonaisia väestöjä uhaava taloudellinen toiminta on mahdollista vain rajoittamattoman ja suvereenin yksityisomistuksen sallivan yhteiskunnallisen konstituution kautta. Omistusoikeudet ovat sosiaalisia oikeuksia tiukemmin taattuja ja sanktioituja. Problematiikan tekee entistä vaikeammaksi tuottamisen ja omistusoikeuksien jäännöksetön kytkeytyminen toisiinsa. Tavaroiden tuottamiseen ja tuotantoon suunnattu työ legitimoit ja tuottaa samalla yksityisen, liberalistisesti legitimitin omistusoikeuden työn suorittajalle (Lagerspetz 1998, 29 - 31). Taloudellisen liberalismien oppi perustelee oikeuden maan ja sen raaka-aineiden yksityisomistukseen niihin suunnatun persoonallisen työpanostuksen kautta. Kun työllä muokatusta objektista tulee tavara, kuuluu tavaran omistus työn 'omistajalle'. Opin mukaan kaikki ihmiset ovat implisiittisesti samanarvoisessa lähtötilanteessa, jossa jokaisella ihmisellä on yhtäläinen mahdollisuus ja vapaus omalla työllään ottaa haltuun omaisuutta toimeentulonsa turvaamiseksi. Yhtäläistä mahdollisuutta perustellaan hypoteettisella alkutilalla, jollainen ei yhteiskunnallisissa olosuhteissa ole mahdollinen. Väestön jatkuva kasvu vaatisi jatkuvaa käynnissä olevaa maareformia ja maan käyttösovellutukset ovat niinkään eriarvoisessa asemassa eri puolilla maapalloa. Lyhyesti sanottuna, maan tuottamien resurssien liberalistinen jakoperuste ei ole nykyolosuhteissa oikeudenmukaista.

Liberalistinen oppi ei ole muuttunut juurikaan näihin päiviin, ainoastaan työn legitimoivan haltuunoton ohelle on lisätty kuluttamisen käsite, jolla mahdollistetaan työnjako ja tuotannon tehostaminen. Tehostunut kuluttaminen ja tuotanto yksityisiin omistusoikeuksiin palautettuina toimintoina implikoivat sosiaaliset velvollisuudet latenteina myötätäytyvinä suoritteina, joiden oletetaan toteutuvan erinomaisen systeemin ja ideologian kautta saavutettavana yhteisenä runsautena ja vaurautena. Kuitenkaan lupaukset eivät ole täyttyneet kaikkien osalta, vaikka tuotanto on levittäytynyt kaikkialle globaalilla tasolla. Päinvastoin, edellä esitetyt kuluerät, ihmisten erilaiset lähtökohdat sekä vaatimus oikeudellisen ja sosiaalisen subjektiuden ekstensiosta puhuvat yhteiskunnallisen elämän toisenlaisten alkuehtojen puolesta.

Ympäristön ja kolmannen maailman ihmisten mukaan jyvitetty kuluttaminen ja kulutus rakenteineen on saman problematiikan keinotekoinen jakaminen itsenäisiksi teemoiksi, sillä samoilla argumenteilla on usein molempia tahoja koskettava vaikutus ja merkitys. Esitän seuraavaksi kuitenkin ympäristön ja maailmanyhteisöllisyyden erillisinä ongelmakenttinä kuluttamisen suhteen. Ympäristön huomioiminen kaikilta osin on ihmisen turvallisuuden kannalta kiistämättä ensisijainen yhteiskunnallisen toiminnan reunaehto, sillä uhka ekologiselle ympäristölle palautuu aina inhimilliseen hyvinvointiin ja selviytymiseen. Siksi kuluttamisen ympäristönsuojelulliset näkökulmat ihmisyyhteisöä ajatellen liittyvät ympäristön tuottamiin yhteishyödykkeisiin ja resursseihin. Metodologisesti kysymys on saman problematiikan tarkastelusta kahden erillisen näkökulman kautta. Ympäristöä huomioivan kuluttamisen taustalla on kyse muuttumattomista elämäntapaa ohjaavista lainalaisuuksista, joissa ympäristön kuormitusta voi valaista ainoastaan kulutus -käsitteen avulla. Sosiaalisten kuluerien kohdalla on enemmän joustoa ja satunnaisuutta, koska ihmisyyhteisöjä huomioivat kuluttamisen tavat ovat muuttuvia ja siksi enemmän refleksiivisyyttä vaativia. Lisäksi ympäristön ja sosiaalisesti alistetun ihmisryhmän intressit saattavat joutua keskinäiseen ristiriitaan, koska niihin vaikuttavat ulkoiset tekijät ovat jatkuvassa liikkeessä.

5.2.1. Kuluttaminen ja huoli ympäristön tilasta

Kuluttamiseen kolmantena liittyvä ekologinen ympäristö toimii kuluttamisen raaka-aine- ja resurssivarastona ja viimesijaisena jätteiden kaatopaikkana, joten kuluttamisella on vaikutuksensa ympäristön resurssien kulutukseen. Hinnan informatiivisuuskritiikin mukaan tavaroiden hinnat eivät ilmaise ympäristölle koituvia kuluja, kuten resurssien ehtymistä, eroosiota, maaperän saastumista jne. Kulutuksellinen tavara-avaruus ei tunne ekologisen selkärepun tuomaa lisähintaa, vaan päinvastoin,

ekologisten kuluerien minimoimiseen tähtäävästä toiminnasta peritään lisämaksu luonnonmukaisesti tuotettujen tuotteiden korkeamman hinnan muodossa. Kuten jo aiemmin todettu, kuluttamisen ohella merkitykselliseksi ympäristön kannalta muodostuu lopullinen kulutus, se miten maapallon tarjoamat resurssit uusiutuvat, ja kuinka suuri kokonaiskulutus niitä rasittaa. Globaalien resurssien ja kokonaiskulutuksen tasapaino on ympäristön kannalta yhdentekevää, koska ekosysteemi transformoituu itsesääntelyn kautta aina suhteessa olosuhteisiinsa. Sen sijaan on syytä kiinnittää huomio vallitseviin olosuhteisiin ja niiden muutoksiin siksi, että voitaisiin varmistaa ihmislajin selviytyminen, ja elämälle suotuisien edellytysten jatkuminen mahdollisimman muuttumattomana. On siis varmistettava, ettei ihmisen oma toiminta aiheuta itsetuhoa. Ympäristön suojelun viimesijaisena motiivina on siten oman edun valvonta, jonka voi olettaa vetoavan retorisesti myös kulutusyhteiskunnan toimijoihin.

Vastaajien kuluttaminen ja kulutus ympäristöä huomioivana toimintana paneutuu kuluttamiseen parasiittisen lähestymistavan puitteissa. Kuluttaminen nähtiin väistämättömänä riistona, joka aina johti ympäristön kulumiseen, ja joka aina on joltain muulta taholta pois. Kuluttaminen markkinavaihtona nähtiin kumulatiivisena kulutuksena, koska tavaroiden tuottaminen kuluttajien ulottuville vaatii aina resursseja kuluttavia panostuksia varastoinnin, säilömistä, liikenteen ja pakkaamisen muodossa. Näin ollen kuluttamisrakenteen ylläpitäminen ja tuottaminen aiheuttaa itsessään ympäristöä kuormittavia energiapanostuksia verrattuna aiempiin käyttäjä- ja omavaraistaloudessa eläneisiin yhteiskuntiin. Vastaajat näkivät myös modernisuuden kautta yhteiskunnassa tavalliseksi tulleen elämäntavan asettavan sellaisia normeja, joiden mukaan toimiminen on kulutusta aiheuttavaa. Asuminen lämmitetyissä ja ilmastoiduissa taloissa, joissa on korkea sähköä kuluttava varustus ja vaatimus jokapäiväiseen liikenteen käyttöön jo pelkästään palkkatyössä käymisen takia tuottaa välttämätöntä, 'institutionalisoitunutta' kulutusta (ks. esim. Baudrillard 1988b). Institutionalisoitunutta kulutusta vastaan kamppaileminen merkitsisi jättäytymistä pois norminmukaisesta elämäntavasta, mikä vaikeuttaisi ratkaisevasti elämänhallintaa ja mahdollisuuksia. Näillä perusteluilla kulutus ja kuluttaminen esitettiin aina ympäristöystävällisyyden kannalta enemmän tai vähemmän poissulkeväksi, ja siten ympäristön kannalta symbioottinen moderni kuluttaminen paradoksaaliseksi harhaksi. Vastaajat eivät yrittäneetkään sulkea itseään pois kestävästä, paradigmaattisesta kulutuksesta, vaan tiedostivat kulutuksellisen asemansa syöjinä, asujina, pukeutujina ja matkustajina.

Vaikka vastaajien suhde omaan kulutukselliseen asemaan oli realistisen pessimistinen, toimii pessimismi kuitenkin mobilisoivana tekijänä. Kuluttamiseen suhtautumisessa myönnettiin, ettei ole ylitetty kulunutta sovinnaisvihreän sloganin, 'vältä, vähennä, kierrätä' -ajattelun tasoa, johon länsimaista modernisaatiota ylläpitävät kuluttajat ovat panneet toivonsa. Tiedostettiin myös, että kuluttamisen ja

ympäristön suhde on useimmiten yksisuuntainen ja toistensa edut poissulkeva, ja että kuluttaminen on aina myönnytys ympäristöä kuormittavan toiminnan jatkamiselle. Vain kuluttamisen ulkopuolella nähtiin avautuvan ympäristömyönteiset näkymät. Näitten vastaajien itsensä esittämien jyrkkien rajoitusten puitteissa täsmentyy se kuluttamisen taantumuksellinen ja yksilöllistä valtuutusta lamauttava rooli ja alue, joka toistuvasti kohdataan. Yksilön kannalta kaikki kuluttamisen kriittisimmätkin muodot ovat ympäristön hyvinvoinnin ja harkitsevan käytön sekä kokonaiskulutuksen kannalta häviävän pieniä. Sen sijaan vastaajien kuluttamiseen liittyvät intentiot, valmiudet, asenteet, tieto ja preferenssit kertovat enemmän siitä potentiaalista, jonka voidaan mielekkäästi olettaa suotuisissa olosuhteissa hitaasti muuttavan abstrakteja systeemejä ympäristön kannalta edes hieman symbioottisemmaksi, ja tuottavan yksilöllisiä roolimalleja rohkaisemalla kuluttamista radikaalisti muuttavia toimia. Toisin sanoen, arvioin tässä kappaleessa kuluttamisen ympäristöaspektia mahdollisimman pitkälle vastaajien itsensä tuottaman kerroman perusteella ja vältän vastaajien teeman ulkopuolella esitetyn kuluttamisen kritiikin ekologista evaluointia.

Vastaajien päivittäinen toistuvaiskuluttaminen pyrittiin sovinnaisiin, ja osin radikaaleihin ratkaisuihin, modifioimaan mahdollisimman alhaiselle tasolle. Päivittäin toistuvan kuluttamisen muuttaminen ympäristöä huomioivammaksi kulutukseksi katsottiin vaikuttavan kaikkein eniten henkilökohtaisen päätösvalan alaiseen kulutukseen. Tällaisia alueita kuluttamisessa ovat ruoka, vaatteet ja liikenne. Esitin ekologisia kulueriä välttävän orientoitumisen ruuan kuluttamiseen jo aiemmissa kappaleissa, joissa kerroin kaikkien vastaajien pyrkivän noudattamaan vähintään laktovegetaarista, vähän ympäristöä kuormittavaa orientaatiota. Ruoka-argumentti koskee resursseja säästävään ravinnon kulutukseen, jossa identifioituminen alempaan globaaliin luokitukseen luonnonvarojen käytössä tuottaa ympäristön kannalta symbioottisempaa kuluttajuutta. Vaatteiden kuluttaminen oli jokaisen vastaajan kohdalla minimaalista, tuskin kukaan hankki kokonaista vaatekertaan yhden vuoden aikana. Uutena ostetut vaatteet tai jalkineet olivat vieläkin harvinaisempia hankintoja. Kellään vastaajista ei ollut käytössä omaa autoa, ja liikkuminen tapahtui paikallisesti jalan tai polkupyörällä. Pidemmät matkat ilmoitettiin tehtävän julkisia kulkuneuvoja käyttäen. Ristiriitatilanteita kerrottiin olevan eniten juuri liikenteen kulutuksessa. Kaksi vastaajaa esitti matkustamisessaan tapahtuneen valinnan käyttäen lentokonetta ambivalenttiseksi, halun ja ympäristöintressin ristiriidaksi. Myös tilapäistä yksityisautoilua puolusteltiin 'poikkeustilasta johtuvilla mukavuussyillä' ja lievennettiin mukana olleiden matkustajien muassaan tuottamalla käyttöasteen kohottamisella.

Ympäristöarvojen, kuluttamisen ja valintamahdollisuuksien välisessä argumentoinnissa pohdittiin resursseihin pääsyn oikeutusta ja kestävyyttä. Valintoja pyrittiin omien kulutuksellisten resurssien

piteissa ohjaamaan kohti kestävämpiä kulutusvalintoja, vaikka yleensä tiellä oli ideologisia ja taloudellisia esteitä. Ideologiset esteet näyttäytyivät lähinnä konsumerististen rakenteiden kritiikkinä, jossa laajat valikoimat toimivat jonkinasteisena takeena kohtuullisen ympäristöystävällisen tavaran löytämiseen, mutta toisaalta tavarapaljous nähtiin itsestään selvästi ympäristöarvojen vastaisena asiantilana. Suunnattu kuluttaminen ympäristöystävällisiin tavaroihin ei vastaajien mielestä edes takaa valinta-avaruuden supistumista ympäristöä symbioottisempien kuluttamistyylien eduksi, sillä hinnan informatiivisuus toimii vallitsevissa valintatilanteissa negatiivisesti. Usein ekotuotteiden korkeampi hinta ratkaisee valinnan muita tuotteita suosivaksi. Myös valintaperusteena tavaran mainontakriteerinen ympäristöystävällisyys koettiin epäilyttävänä, näennäisenä ja tilapäisluontoisena ratkaisuna. Kulutukselliset ympäristökriteerit eivät vastaajien mielestä vielä olleet vaadittavalla tasolla, vaikka suuntaus myönnettiin jonkinlaiseksi edistykseksi ja pelinavaukseksi. Taloudellisia esteitä aiheutti vastaajien käytettävissä olevien tulojen niukkuus, jonka puitteissa luonnonmukaisesti tuotettujen elintarvikkeiden ja ympäristömerkittyjen päivittäistavaroiden hankinta ei säännöllisesti ollut mahdollista.

Edellä esitetty kulutuksellinen vastaantulo valinnan kriteerinä oli vastaajien mielestä sovinnainen ja väliaikainen tapa modifioida omaa kuluttamista kohti ympäristöä aidosti huomioonottavaan suuntaan. Ruuan kuluttamisessa luonnonmukaisesti tuotetut elintarvikkeet ja muut päivittäistavarat erilaisine ympäristöstandardeineen eivät voittaneet vastaajien luottamusta. Luomu-elintarvikkeet otettiin vastaan myönteisesti sillä varauksella, että kyseessä on vasta yhteiskunnallisen suunnanmuutoksen alkusoitto, eikä mikään lopullinen kollektiivisen ympäristösuhteen ratkaisu. Luonnonmukaisuus elintarviketuotannossa katsottiin vain rajanvedolla aikaansaaduksi kompromissiksi, jossa usein päädytään kaupallisen lisäarvon kohottamiseen luomu -statuksen myönteisen mielikuvamainonnan kautta. Myös eri instanssien myöntämien ympäristömerkintöjen avulla myytäviä tuotteita preferoitiin varauksellisesti. Samoin kuin luomutuotteissa, niissäkin nähtiin 'viherpesuun' liittyviä intentioita ja kulutuksellista omatuntoa myyvää pyrkimystä. Sekä luomu- että ympäristömerkittyjä tuotteita yhdistivät vastaajien mukaan kestävä tuotannollinen suuntaus, mutta niiden markkinahenkisen ja kulutuksellisen puitteistus sekä näennäiset poikkeamat muihin markkinoilla saataviin tuotteisiin nähden olivat vielä sangen marginaalisia. Keskeisin dilemma nähtiin rakenteellisena. Kyse luomu- ja ympäristömerkityissä tuotteissa on sittenkin kulutusyhteiskunnallisesta myönnytyksestä ja assimiloitumisesta kysyntään, ei niinkään markkinatoimijoiden intressistä osallistua ympäristön tilaa parantaviin toimiin.

Vastaajien kuvaukset omasta kuluttamisesta ja kulutuksesta ympäristöorientaation kontekstissa on erotettavissa jako institutionaaliseen kulutukseen, joihin vaikuttaminen on vähäistä tai olematonta, sekä muuhun kulutukseen, joka koostuu omasta tarvekontrollista ja 'liiallisesta'. Tarkoiton

institutionalisoituneella kulutuksella tässä vastaajien asumiseen liittyvää energian kulutusta, joihin heillä itsellään vuokra-asujina oli vain vähäisiä vaikutusmahdollisuuksia. Tosin kukaan ei maininnut haastattelutilanteissa, liittyikö omaan veden, lämmityksen tai sähkölaitteiden kulutukseen säästeliästä käyttöä. Toinen henkilökohtaisen kuluttamisen ulottuvuus, eri tavoin normitettu toimeentulon ja tarpeiden tyydytys ja niiden yli tai ohi menevä kuluttaminen, oli keskeinen ympäristön tilaan linkitetty oman kuluttamisen argumentoimisen tapa. Tarve ja välttämättömyys esitettiin usein kuluttamisen ainoaksi legitimiiksi perusteeksi. Tarpeiden tyydyttäminen ruuan ja vaatteiden osalta oli vastaajien henkilökohtaisen vaikuttamisen ulottuvissa, ja ne olivatkin pitkälle reflektoituja kuluttamisen tapoja. Kuten aiemmin jo esitin kappaleessa 5.1.2., ruuan ja syömisestä symbioottiseen ympäristösuhteeseen panostettiin merkittävästi. Myös vaatteiden hankinnassa kiinnitettiin huomiota ympäristöön suosimalla muita kuin puuvillasta valmistettuja vaatteita sekä käyttämällä mahdollisimman monipuolisesti käytettyinä ostettuja vaatteita.

Vastaajien spontaani kulutuksen jakaminen tarpeelliseen ja 'ei-välttämättömään' pakotti tavallaan arvioimaan 'tarpeettoman' kulutuksen laatua. Turhamaisuuden ja ylellisyyden kaipuuta 'puolusteltiin' ekologisella ja kulttuurisella kestävyydellä. Harrastukset esitettiin virkistävinä ja arjen toimintakykyä uusintavina resursseina, joiden ei tarvitse olla yletöntä kuluttamista vaativaa. Muun muassa elokuvissa käyminen, äänilevyjen keräily ja roolipelien harrastaminen kuvattiin ekologisesti kestävinä vapaa-ajan aktiviteetteina, joihin liittyvä materiaallinen ulottuvuus kuuluu kestokulutushyödykkeiden käyttämisen piiriin. Harrastukset todellakin rajattiin tarpeiden ulkopuolelle - kuitenkin niin, että niillä on elämään lisäarvoa tuovia laatutekijöitä, ja että tietoisuus harrastusten ekologisesta kestävyydestä stimuloi tunnetta kestävästä elämäntavasta ja elämän mielekkäiden sisältöjen jännöksettömän harmonian löytämisestä.

Se, miten vastaajat huomioivat ekologisen ympäristön kuluttamiseen liittyvänä kolmantena tahona, voidaan esittää dematerialisaation käsitteen avulla (Schmidt-Bleek 2000, 187). Dematerialisaatio tarkoittaa vaihtoarvon logiikan mukaisen kulutuksellisen toiminnan marginalisoimista laajennetun käyttösuhteen hyväksi. Vaihtoarvoisuus kuluttamista sääntelevänä periaatteena on johtanut tavaroiden elinkaaren lyhenemiseen ja käyttöesineiden nopeaan korvattavuuteen. Luopuminen vaihtoarvovetoisesta kuluttamisesta merkitsee ekotehokkaampaa tavaraintoimintaa, jossa tavaroita on ryhdytty arvioimaan niiden ekologisen selkäreun näkökulmasta. Tällöin tavaroiden valintaperusteiksi otetaan ympäristöä kuormittavien vaikutusten punnitsemisesta saadut tulokset, joita saadaan vertailemalla eri tuotteisiin ladattuja painolasteja. Itse tavaroiden materiaallisen kokoonpanon lisäksi on arvioitava alkutuotannossa, jalostuksessa, kuljetuksissa ja jakelussa käytettyjen menetelmien ympäristöä kuormittavia vaikutuksia. Siten vastaajien osoittamaa kulutuksellista ympäristöorientaatiota voi kuvailla konservationistiseksi

materialismiksi, jossa materialismi käsitteenä on ymmärrettävä uudella tavalla (Durning 1992, 89). Materialismia ei pidä enää ymmärtää ainoastaan kulutusyhteiskuntien tuhlaavaksi aineenvaihdunnaksi, vaan materiaan ja sen alkuperään kiintyneeksi säästäväisyydeksi ja säilyttämiseksi. Dematerialisaatio tarkoittaa siten konservationistiseen ajattelun tapaan yhdistettyä 'vastuullista' utilitarismia (Järvelä & Wilenius 1996, 102), jossa vähemmästä materiaalista pyritään saamaan enemmän käyttöarvovetoista hyötyä.

Toinen kattavampi, systeemianalyttinen tapa käsitteellistää ekologisia kulueriä huomioiva kuluttamisen orientaatio, on yksityisomistuksen suhteellistava ja omistusoikeuksiin palautumattoman yhteiskuntapolitiikan puolustus. Ekologiset kuluerät jokaista planeetalla asuvaa koskettavana tosiasiana ovat luonteeltaan ympäristöongelmaa ja -riskejä kumuloivia laiminlyöntejä. Vastaajien oman kulutuksen modifioiminen laskennallisen ekotaseen vaatimalle tasolle alemman globaalin kulutusluokan statuksella on myös julkinen pyrkimys osoittaa kuluttajien luokalle ekologisen ympäristön resurssien rajallisuus. Kyse on kuluttamisen kautta saavutettavan legitimiin haltuunoton riitauttamisesta. Ympäristöongelman syventymisen ja laajentumisen pysäyttämiseen tähtäävät toimet ovat ristiriidassa liberalistisen yksityisomaisuuden haltuunoton legitimaatiodiskurssin kanssa. Ympäristön huomioiva kuluttaminen nojaa ajatukseen globaalista lakiosasta, jonka mukaan maailman luonnonresurssit ovat omistusoikeuksiin palautumattomia ja kuuluvat yhtäläisesti kaikille (Newby 1996, 219). Maapallon jatkuva väestönkasvu ja kulutusjärjehdys muodostavat yhtälön, jonka laskennallisena lopputuloksena on joidenkin arvioiden mukaan ihmisen elinolosuhteiden katoaminen. Tämän vuoksi on välttämätöntä, että joitakin keskeisiä maailman luonnonvaroja on ryhdyttävä säännöstelemään muutoin kuin kysyntäperustaisesti kaikilla yhteiskunnallisilla tasoilla. Valtamerien, ilmakehän ja sademetsien valvonnan ja sääntelyn toteuttamiseksi olisi pikaisesti ryhdyttävä selvittämään ylikansallisen tai muuten riippumattoman hallintoelimen tai demokraattisen neuvoston perustamisen mahdollisuutta, jonka tehtävänä olisi valvoa yhteisten resurssien kestäväää käyttöä (mt, 220). Tällaisen hallinnon puutteellisuuden takia valvontatehtävä ja vastuu on jäänyt valvotuneiden kansalaisten ja toimintaryhmien varaan.

Vastaajien ympäristöorientoituneesta kuluttamisesta voi esittää perusteluja väitteitä onnistuneen kulutusyhteiskunnan praktisen kritiikin puolesta. Suurin ympäristön kannalta tehty subjektiivinen käänne kohti symbioottisempaa luontosuhdetta rajautuu vastaajien osalta kuluttamisen ja kulutuksen ulkopuolelle 'ei-kuluttavaksi' välttämiseksi, joten kuluttamisen ympäristöä kuormittava arviointi jää aina virheiden osoitteluksi. Kuluttaminen johtaa aina resurssien kulutukseen ja kulumiseen, jonka voidaan esittää olevan pois yhteisestä perintöosuudesta. Luonnontieteellisin mittarein toteutettu ympäristön

kulutus vastaajien osalta tuottaisi varmasti dramaattisia eroja suhteessa keskimääräiseen yksilökohtaisesti jyvitettyihin osuuksiin kokonaiskulutuksesta. Leimallisin piirre vastaajien omien kuluttamisen tapojen kuvailuissa oli pyrkimys oman elämäntavan ja kulutuksen välisen suhteen minimoimiseen. Ympäristöongelma koettiin henkilökohtaiselle elämäntavalle kuuluvaksi, eikä omasta elämäntavasta haluttu koituvan ympäristölle minkäänlaisia kulueria. Vastaajien kulutuksellinen status oli alhainen ja tarvediskurssia myötäilevä, mutta vähäiselläkin kuluttamisen panoksella pyrittiin ilmaisemaan huolestuneisuutta ympäristön tilasta. Kuluttamiseen esitettiin liittyvän myös henkilökohtaisia vastenmielisyyden tunteita, jotka osaltaan sulkivat heitä konsumeristiseen marginaaliin. Kuitenkin leimaa-antavin piirre vastaajien näkemyksissä, ja suhteessa omaankin kuluttamiseen, oli ympäristöystävällisen kuluttamisen absurdius ja mahdottomuus; vain vähentämällä kuluttamista nähtiin voivan vaikuttaa myönteisesti globaaliin kokonaiskulutukseen.

5.2.2. Kuluttaminen ja sosiaaliset kuluerät

Ekologisten kuluerien lisäksi kuluttamisen kautta aiheutuu myös kompleksisen syntymekanismin kautta sosiaalisia kulueria, jotka rasittavat huomattavasti useiden kulutustavaroiden häivyttettyä historiaa. Osa kulueristä on sellaisia, jotka liittyvät suoraan hinnan informatiivisuuteen, toisin sanoen, tuotteiden hinnat ovat liian alhaisia osoittaakseen kaikki siihen ladatut sosiaaliset panostukset kaikissa tuotannon ja jakelun vaiheissa. Työtä tavaran tuottamiseksi on teetetty liian halvalla tai kiinnittämättä riittävää huomiota sosiaalisiin seikkoihin huonoina työolosuhteina ja -ehtoina. Työsuoritukset saattavat perustua illegitiimin pakon käyttämiseen kiristyksenä ja kiskontana velkavankeuden kaltaisen menettelyn avulla, tai työ on teetetty alaikäisillä lapsilla. Ympäristö liittyy myös sosiaaliseen ulottuvuuteen, niin työssä kuin tuotannossakin. Ympäristöä laiminlyövä tuotanto voi olla työtä tekevien ihmisten kannalta suoraa tai välillistä. Suoraan työntekijöihin vaikuttava ympäristöä turmeleva tuotanto on sellaista, jossa työntekijät altistuvat ympäristölle vahingolliselle toiminnalle omassa työssään. Työ itsessään, myrkyllisten torjunta-aineiden, aineiden muokkaamisen vaaralliseen muotoon tai muiden terveydelle vaarallisten toimien muodossa, aiheuttaa terveystarvituksen turvallisuuden laiminlyöntien takia. Välillinen, ja lopulta kaikkia koskettava ympäristöriskejä aiheuttava työ liittyy luonnonvaroja riistävään tuotantoon. Kaivostoiminta, viljelmien kastelu merivedellä tai sademetsien mittavat hakkuutoimet palautuvat maaperän köyhtymisenä ja eroosiona ekologisten kuluerien muodossa ihmisten elämään selviytymismahdollisuuksia kaventavina ympäristöongelmina.

Ympäristön huomioiminen sosiaalisena resurssina kuului myös vastaajien kuluttamisen käytäntöihin. Vegetarismi sosiaalisia kuluja tasoittavana toimintana perustui pienemmän resurssisidonaisuuden idean lisäksi myös eräänlaiseen peltoala-argumenttiin. Pontimena väitteelle esitettiin tietoisuus ja huolestuneisuus maailman jatkuvasta peltoalan supistumisesta kaupungistumisen, moottoriteiden, eroosion, saastumisen ja toisarvoisten viljelykasvien, kuten tupakan, kahvin ja teen tuotannon lisääntymisen myötä. Tämän lisäksi kuluttajaluokan eläinkunnan tuotteita suosivan ruokavalion nähtiin rasittavan maailman käytössä olevaa peltoalaa (vrt. Durning 1992, 67 - 68). Kuluttajaluokka käyttääkin suhteessa omaan väestöosuuteensa nähden huomattavan osan, n. 40 % viljasadosta ravinnon muuntamisprosessiin, jossa viljaa käytetään liharuokien valmistamiseen. Lisäksi tehoviljely perustuu ekstensiiviseen torjunta-aineiden ja väkilannoitteiden suosimiseen, mikä puolestaan pitkällä aikavälillä johtaa vesistöjen ja maaperän saastumiseen. Tällä tavoin syntynyt noidankehä pelkän ruuan kuluttamisen osalta supistaa käytössä olevia resursseja ja pakottaa ottamaan irti jäljelle jääneestä pinta-alasta yhä tehokkaammilla kemiallisilla menetelmillä yhä suurempia satoja. Universaali kasvisvoittoinen ruokavalio nähtiin selkeänä ja yksiselitteisenä keinona moninkertaistaa ravinnon tuotantokapasiteetti ohjaamalla viljantuotantoa kysynnän kautta suoraan ihmisten käyttöön (sama). Koska länsimaissa ei pystytä tyydyttämään ravinnontarvetta vallitsevien ruokailutottumusten puitteissa omalla peltoalalla (Schmidt-Bleek 2000, 164 - 165), merkitsee kulutuksellinen strategia pitäytyä vegetaarissa ruokavaliossa alhaisempaa ekologista ja sosiaalista selkäreppua. Syöminen ravintoketjun alapäästä rasittaa ympäristöä vähemmän kuin karjan avulla muunnetun ravinnon käyttö, koska tarvittavaa peltoalaa vapautuu enemmän ravinnon tuottamiseen. Vegetaariseen ruuan kulutukseen sisältyy siten vahva sosiaalisen tasa-arvon puolustus.

Mies, 29: ”En halua ottaa osaa käänteiseen proteiinitehtailuun, mihin ottaisin osaa käyttäessäni eläinkunnan tuotteita. Jos käytämme tofua, on jotenkin hassu argumentti lihansyöjältä, että käyttäisimme valtavasti maapallon resursseja, kun tuotamme soijapavut USA:sta. Se on jossain mielessä totta, mutta toisaalta 95% soijasta Suomessa menee lehmien ruuaksi, joita se lihansyöjä sitten käyttää hyväkseen. Siinä on vähän sellainen pata kattilaa soimaa -meininki. Aina voidaan ajatella, että lähialueen veganismi on kannatettavinta, ja siihen olemmekin loppujen lopuksi pyrkimässäkin silloin kun se tuntuu sopivalta. Eli kun syömme falafeleja, niin sen sijaan, että niihin käyttää kikherneitä, voi aivan yhtä hyvin käyttää suomalaisia luomuherneitä, jolloin tullaan Amerikan mantereelta Suomen maaperälle. Näin resurssit vähenevät ja hintakin tippuu. Kyse nälänhädässä ei ole siitä, että ruoka ei riitä, vaan sitä allokoidaan päin helvettä.”

Mies, 20: ”En usko, että minusta olisi tullut kasvissyöjää ellei olisi käyty läpi tätä peltohehtaari -argumenttia, liharuoka kuluttaa kovasti peltoalaa ja ravintoa, se on hukkaenergiaa.”

Ympäristön suojelemisen taustalla on konservationismin lisäksi ihmisyhteisöjen hyvinvointiin liittyvä aspekti. Koska ekologisen ympäristön tuottamat resurssit ovat primaarisen toimeentulon ja hyvinvoinnin lähteitä, on niiden hallittu ja säännelty käyttäminen seurannaissuhteessa ihmislajin menestymisen kanssa. Siten kaikki ympäristöön kohdennetut toimet kulutuksellisia huomioina palautuvat samalla turvalliseen ja kestäväan ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen. Mutta länsimaiselle kuluttajaluokalle ei enää riitä oman lähiympäristön, eikä edes omien kansallisvaltiollisten rajojen sisälle jäävä hyödynnettävissä oleva pinta-ala, vaan kuluttajien on ruokittava jatkuvaa uuden kaipuutaan lainapinta-alalla (Schmidt-Bleek 2000, 169). Laskennallisen globaalin kokonaiskulutuksen tuottamiseen vaadittu tuotantopinta-ala ei riitä länsimaisen tavarantuotannon tarpeisiin. Tämä tarkoittaa, että maailman väestön länsimainen viidennes ei voi ylläpitää elämäntapaansa asuttamansa maa-alueen tarjoamilla resursseilla, vaan ne on pakkolunastettava muiden ihmisten asuttamilta alueilta.

Tällaista maankäyttöön sidottua yksityisen kulutuksen laskutapaa kuvataan ekologisen jalanjäljen käsitteellä tai maapinta-alan kulutuksen indikaattorilla (mt, 167). Kummankin esitystavan päämääränä on esittää kulutuksen ja ekologisten raja-arvojen välisen yhteyden ajankohtaisuus, sillä tämänhetkinen yksikkökohtainen maapinta-ala asukasta kohti jakautuu dramaattisella tavalla epätasaisesti. Ekologisen jalanjäljen käsite on siten yksi näkökulma konsumeristisen etäännytyksen moniin ulottuvuuksiin ja vaikutuksiin. Se on myös konkreettinen, laskennallisesti esitetty esimerkki siitä, kuinka pitkälle kuluttajan 'näkyvätön jalka' ulottuu. Kuluttamisen käsittäminen resurssien ohjautumiskanavaksi mahdollistaa kulutuksen aktiivisen itsesäätelyn yksilötasolla ja irtisanoutumisen länsimaisen kuluttajien luokan ylimitoitetusta luonnonvarojen haltuunotosta. Vastaajien ympäristöä huomioiva itsesäädely kulutus sisältää siten myös tasa-arvoisen ja sosiaalisen maailmanyhteisöllisyyden idean, koska kuluttamisargumenteista on 'luettavissa' pyrkimys saavuttaa omistusoikeuksista riippumaton legitiimi jakoperuste universaalien minimoitointulojen takaamiseksi (vrt. Newby 1996). Siten symbioottinen kulutus sisältää samalla konservationistisen puhtaan ja monimuotoisen luonnon, ja siitä elävien ihmisten turvatuttujen elinmahdollisuuksien puolustuksen.

Toinen kulutuksellinen strategia perustui suostumukseen maksaa tavaroista koituneet sosiaaliset kuluerät. Ylikansallisten yhtiöiden tuotteiden suosimisen sijaan tuontitavaroissa pyrittiin mahdollisimman pitkälle kuluttamaan reilun kaupan tuotteita. Reilun kaupan ideologia perustuu erityisesti sosiaalisten ja ekologisten kuluerien huomioimiseen tuotteen valmistusprosessissa. Reilun kaupan periaatteet syntyivät muutostarpeesta vapaakauppa-alueiden massatuotannon aiheuttamiin ekologisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Ideana on myöntää sellaisille tuottajille, jotka huomioivat koituvia kulueriä täyttämällä asetetut sosiaaliset ja ekologiset normit, reilun kaupan tuotemerkki. Reilun kaupan

normit liittyvät työntekijöiden, ja heidän perheidensä sosiaalisiin oikeuksiin, sekä ympäristön kannalta kestävästä kehityksestä mukaisiin tuotantotapoihin. Siten tavaroilla on myös luonnonmukaisen tuotteen status. Yleisesti saatavilla olevia reilun kaupan tuotteita ovat kahvi, tee, kaakao, banaani, sokeri ja hunaja. Lisäksi maailmankaupoista on saatavilla suklaata, luomupuuvillavaatteita, koriste-esineitä ja leluja. (Rautiainen & Salvi 1998, 85 - 87)

Vastaajien intressi käyttää reilun kaupan tuotteita perustui ensisijaisesti oman turhamaisuuden aiheuttaman vahingon minimoimiseen. Materiaan liittyvä turhamaisuus myönnettiin yleisesti 'inhimillisenä tosiasiana', joka tarpeet ylittävänä ja mielihyvän tuottamiseen palautuvana käyttäytymisenä voitiin ohjata ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviin harjoittamisen muotoihin. Sen vuoksi useimmat saatavilla olevat reilun kaupan tuotteet eivät vastaajien mukaan liittyneet suoraan tarpeiden tyydyttämisen 'legitiimiin' kuluttamiseen. Myös niiden ekologista selkäreppua kritisoitiin pitkien kuljetusmatkojen takia. Reilun kaupan tuotteet nähtiinkin ensisijaisesti pelinavauksena kohti taloudellisen globalisaation hallintaa, jossa suuryhtiöiden harjoittamia tuotannon muotoja asetetaan näkyvästi kyseenalaiseksi. Uudenlaisen globalisaation perusideana reilu kauppa nykymuodossaan toimisi brandi -ajattelun oppien mukaan trendin avaajana, jonka pohjalta suosion myötä myös ylikansalliset yhtiöt joutuisivat ennen pitkää toimimaan. Siksi reilun kaupan tuotteiden kuluttamisessa oli mukana myös menekin edistämiseen sekä paremman kulutuksellisen suuntauksen ja vaihtoehtojen tilapäisluonteiseen suosimiseen viittaavia piirteitä. Reilun kaupan suosiminen kuluttamisessa koettiin tärkeimpien kaupallisuuden nimissä tehtävien rikkomusten osoittamiseksi ja välttämiseksi. Vaikka nykymuotoinen reilun kaupan tuotteen status nähtiin enemmän ylellisyyteen palautuvana ja huonon vaihtoehdon paikkaajana globaaleilla markkinoilla, koettiin sen suosimisen avulla voitavan tuoda julki epäreiluja taloudellisen toiminnan muotoja.

Maailmanyhteisöllisyyden ja globaalien kansalaisuuden edistämiseen sopeutetut kuluttamisen tavat palautuvat tietointensiviseen ja refleksiiviseen analyysiin maailman tilasta. Globaalien resurssien ja kokonaiskulutuksen jakautumisen perusteella syntyneet luokat ovat polarisaatiotendenssin alaisia. Maailma uhkaa jakautua yhä jyrkemmin riskivoittajiin ja riskihäviäjiin (Beck 1990, 199 - 202). Yhä selkeämmin riski, joka synnyttää globaaleja luokkavastakohtaisuuksia, liittyy kuluttamiseen ja resurssien ohjautumiseen. Köyhien köyhtyminen ja rikkaiden rikastuminen on sidottu konsumeristiseen talousrakenteeseen, jonka uhkia jakava logiikka ei suosi kulutuksellisen deprivaaation alinta sosiaalista luokkaa. Kulutuksellinen potentiaali mahdollistaa riskien siirtämisen kolmannen tahon haitakkeeksi, koska kuluttaminen vallankäytön välineenä mahdollistaa turvallisen elämän lunastamisen (esim. Bauman 1998). Koska henkilökohtaisella kuluttamisella säädellään yhä enemmän sosiaalista

turvallisuutta, korreloi mitattu suhteellisen alhainen osuus globaalista kokonaiskulutuksesta sosiaalisten uhkien esiintymisen kanssa (Durning 1992, 26 - 27). Vastaajien kuluttamista leimasi riskitietoisuus, jonka intressi on luokkavastakohtaisuuksia tasoittavaa ja luokkajakoa purkavaa. Voittajat ja häviäjät kuluttamisen suhteen pyrittiin eliminoimaan resurssien ohjautumiskanavien aktiivisella itsesääätelyllä, jota voisi parhaiten kuvata riskitietoisesta kuluttamisesta käsitteellä. Riskitietoinen kuluttaminen merkitsee symbioottisuutta ja universaalien intressien huomioimista jokapäiväisten toimien ja arjen tilanteissa, missä konsumeristinen etäännytyys vaikuttaa. Omalla kuluttamisella pyrittiin välttämään sosiaalisten kuluerien kasautumista huonommassa sosiaalisessa asemassa olevien maksettaviksi.

Tähän saakka periferiseen asemaan alistetut alueet ja ihmiset Etelä-amerikassa, Afrikassa ja Aasiassa ovat olleet lähinnä kulutusyhteiskunnan raaka-ainevarastoja ja halpatyön reservejä, joiden avulla on ylläpidetty länsimaista kerskakuluttamista. Länsimaisia kulutustyyliä ei voi ylläpitää ilman alempien kuluttajaluokkien asuinalueille suoritettuja resurssien pakkolunastuksia. Jo pelkän länsimaisen dieetin ylläpito vaatii peltoalunastuksen. Myös haluttomuus osallistua sosiaalisten kuluerien kustantamiseen vaikeuttaa periferiseen asemaan ajettujen ihmisten mahdollisuuksia selviytymiseen. Rakenteellisten esteiden vallitessa myös tiedostavien tahojen pyrkimys kohti globaalia tasa-arvoa kehitysaputyön muodossa kohtaa tarpeettomia vaikeuksia. Kulutusyhteiskunta toistaa koloniaalista mallia kuluttajaluokkien keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa, jossa periferian osaksi jää köyhyys ja riskihäviäjän rooli. Kuluttamisen kolmannet tahot 'kehitysmaina' tai 'kolmantena maailmana' periferioiksi alistettuina voivat olla olemassa ja tulevat määritellyiksi vain keskustan ehdoilla. Periferioiden alistaminen tuotannontekijöiksi ja kulutusyhteiskuntaa hyödyttäväiksi resursseiksi ja instrumenteiksi estää näiden tulemisen todellisiksi subjekteiksi, joilla on oma ääni ja todellisuus.

Vastaajien riskitietoista kuluttamista, jossa sosiaaliset kuluerät huomioidaan globaalilla tasolla, voidaan pitää pyrkimyksenä postkoloniaaliseen kulutukselliseen vuorovaikutukseen. Postkolonialismin käsitteellä tarkoitetaan kulttuurisen moniäänisyyden tunnustamista, jossa luovutaan kaikista keskusta - periferia -vastakkainasettelusta (Connor 1989, 231 - 237). Globaalien talouden kontekstissa postkolonialismissa on kyse kulutusyhteiskunnan ja länsimaisen kuluttajien luokan keskusta-aseman romuttamisesta. Vastaajien uudelleen sovellettu kuluttaminen hylkää kulutuksellisen ignoranssin, ja valtuuttaa tiedostavan kuluttamisen kautta yhä useammat tahot subjektiivisesti huomioonotettaviksi yksilöiksi. Instrumentaalinen vuorovaikutus etäännytettyjen tahojen välillä nähtiin kaikkein epäsuotuisimpana alistettujen aseman kannalta, joten oman kuluttamisen modifiointi symbioottisempaan suuntaan kanavoitiin maallikkotiedon soveltamisen kautta. Motivoitumista edesauttoivat tulkinnot ylikansallisten yhtiöiden taloudellisen vallan harjoittamisesta, jonka nähtiin

johtaneen vallitseviin ongelmiin syntyneiden kuluttajaluokkien välillä. Suuryhtiöiden käsiin luisunut, epäoikeudenmukaisesti toteutettu globaali raaka-ainekauppa esitettiin syyllisenä maailman resurssien kohtuuttomaan ulosmittaukseen ja epätasajakoon. Siten vastaajien kuluttaminen kanavoitui vastakkaisia periaatteita noudattaviin muotoihin, jossa ylikansallisten yhtiöiden tuotteita pyrittiin välttämään. Postkoloniaalinen kuluttaminen merkitsee siis vuorovaikutustapojen perinpohjaista muutosta ja taloudellisen vallankäytön kannattamisen hylkäämistä. Hierarkista kulutusyhteiskuntaa tukevien toimien sijaan panostettiin etäännytettyjen toimijoiden väliseen, kahdensuuntaiseen kulutukselliseen vuorovaikutukseen, jossa jokaisen kuluttamisen seurauksista vastaamaan joutuvan tahon intressit huomioidaan.

5.3. 'Kuluttamattomuus'

Kuluttamattomuus tarkoittaa yksinkertaisesti kuluttamisrakenteen ohittavaa kulutusta tai kuluttamatta jättämistä, joka on perusteltavissa muilla kuin tarpeisiin tai toimeentuloon palautuvilla syillä. Kuluttamisrakenteen ohittaminen on modernissa ympäristössä korkeintaan suhteellista, ja vain joiltakin osin toteutettavissa suorana ja välityksettömänä suhteena tarvittaviin resursseihin. Kuluttamisrakenteen ohittaminen on helpointa käyttöasteen kohottamisena, jolloin kuluttamisen syklistä toistoa harvennetaan. Kuluttamisen välttäminen ja vähentäminen voidaan myös lukea samoin perustein kuluttamattomuudeksi. Toinen väylä kuluttamattomuuteen on uudelleen soveltamisen viimeisessä aallossa, joidenkin kulutustavaroiden välttämässä poliittisin perustein. Sekä kuluttamisrakenteen ohittavat kulutuksen tavat ja kuluttamatta jättäminen kuluttajaboikottina ovat molemmat kuluttamista koskevan teoriansi kannalta rajatapauksia. Kuluttamattomuus rakenteet ohittavana välityksettömänä tarpeentyydytyksen muotoihin hakeutumisenä ei kaikilta osin noudata teoriaa kuluttamisen välttämättömyydestä modernisuuden piirteinä. Boikottitoiminta taasen hämärtää rajaa individuaalisuuden ja kollektiivisuuden välillä, koska boikoteissa on piirteitä, jotka viittaavat kuluttamisen kollektiiviseen toimijasubjektiin.

5.3.1. Kuluttajaboikotti

Boikotoiminen on jo tullut aiemmissa kappaleissa implisiittisesti esiin selektiivisenä kuluttamisena ruuan kulutuksen sekä sosiaalisten ja ekologisten kuluerien kohdalla. Koska boikotissa on kysymys aidoimmillaan kuluttaja-aseman hylkäämisestä ja kansalaisuuden sisään astumisesta, kiteytyy siinä

tämän tutkimuksen metodologinen teema. Boikotointia voisi hyvin kuvailla kuluttamiseen tehdyksi kansalaisuuden interventioksi, jossa tavaraan kohdistettu kulutuksellinen ja välitön halu, kaipuu tai mieliteko alistetaan sosiaalisten intressien ensisijaisuudelle. Yksinkertaisesti määriteltynä boikotissa on kyse julkituodusta ostamatta jättämisestä jonkin poliittiseksi konstruoidun syyn vuoksi akuuttien epäkohtien osoittamiseksi. Akuuttius on boikotin kohdalla tärkeä määre, koska yleisimmin boikotissa on kyse määräaikaaisuudesta. Boikotti vaikuttaa kuluttamisen kytköskohtaan, markkinavaihdon ytimeen subjektiivisen manipulaation kautta, jossa lupaus valinnan vapaudesta toteutetaan nollaratkaisun muodossa, kuluttamatta jättämisenä. Boikotti on kuluttamisen uudelleen soveltamista täydellisimmillään, koska kuluttamisen teknistä rakennetta käytetään omien intressien esiintuomiseksi, mikä merkitsee kysynnän manipuloimista negatiiviseksi vastakohtakseen. Siksi boikotti on poliittisessa kontekstissa kuluttamisen vastakohta.

Boikotointi oli vastaajien kuluttamiskäytännöissä arkipäiväistynyt tapa reagoida yleisiin sosiaalisiin ja oikeudellisiin epäkohtiin. Yleisin boikotoimisen kohde oli mikä tahansa tuote tai tavara, jonka historiaan liittyi sellainen tuottajataho, jonka tiedettiin harjoittavan epädemokraattista taloudellista vallankäyttöä. Toisena syynä oli joidenkin yhtiöiden rikollisiksi mielletyt toimet kehitysmaissa ja eläinten kohtelussa. Tuotteissa boikotoitiin myös tuotanto- tai valmistusmenetelmää, esimerkiksi eläinkokeilla testattujen tuotteiden ei katsottu olevan ostokelpoisia. Joissakin tapauksissa vastaajat olivat boikotoineet myös yksittäistä maata pidättäytymällä ostamasta siellä valmistettuja tuotteita. Kaikkein harvinaisin boikotti kosketti kauppaliikkeitä. Boikotin kohdetta koskeviin pohdintoihin liitettiin usein legitimitteettiä sivuavia kysymyksenasetteluja: helpointa boikotointi oli suuryritysten tuotteiden kohdalla, koska ne edustivat vastaajille kaikkea sellaista, jota vastaan he olivat pitkään tehneet työtä erilaisissa kansalaisjärjestöissä. Tällöin boikotti ulotettiin käsittämään kaikkia ylikansallisten yritysten, ja niiden tytäryhtiöiden tuotteita. Esiintuotavana ongelmana ylikansallisten yhtiöiden kohdalla nähtiin niiden suvereeni monopoliasema maailmankaupassa, ja sen myötä saavutettu saneluvalta kansainvälisen kaupan pelisääntöjen suhteen. Yhtiöiden katsottiin myös estävän kehitysmaiden köyhyysloukun purkamista raaka-aineiden alihinnoittelun, ylimitoitettun maanomistuksen, ympäristöturvallisuuden laiminlyöntien ja vapaakauppa-alueiden häikäilemättömän hyväksikäytön takia. (ks. esim. Durning 1992 ja Korten 1997)

Valmistusmaa boikotin kohteena aiheutti enemmän pohdintoja hyväksyttävyydestä. Useimmat vastaajat mainitsivat Ranskan ja ranskalaisten tuotteiden olleen boikotissa ydinkokeiden harjoittamisen takia. Myös Norja ja Japani esitettiin tietyin varauksin boikotoitavina kohteina hylkeen- ja valaanpyyntiä sallivina maina. Samalla esitettiin myös vasta-argumentteja kansallisvaltiollisiin boikotteihin. Eräs vastaajista piti maihin kohdistuvia boikotteja huonosti kohdennettuina, koska valtion rajojen sisäpuolelle

mahtuu paljon ja monenlaisia ihmisiä. Vastaaja itsekään ei halunnut tulla kohdelluksi kansainvälisellä foorumilla turkistarhaajamaan asukkaana. Toinen näkökulma kansallisvaltiollisiin boikotteihin oli politiikkaan ja vallankäyttöön liittyvää. Kansallisvaltioilla nähtiin olevan nykyään hyvin vähän vaikutusvaltaa maan sisällä harjoitettavaan taloudelliseen toimintaan, joten valtioiden taloudellinen boikotti katsottiin aiheelliseksi ainoastaan silloin, kun hallitusten poliittiset toimet ovat sosiaalisesti tai oikeudellisesti kyseenalaisia tai kestäättömiä. Yksittäiset kauppaliikkeet boikottien kohteina olivat harvinaisia. Jokaisella vastaajalla oli tiukasti rajattu tuotekategoria, jonka mukaan he toimivat kuluttamistilanteissa. Koska sellaista kauppaliikettä ei uskottu vielä olevan olemassakaan, jossa olisi vain sellaisia tuotteita, joita kaikkia vastaajat voisivat ostaa, pidettiin hyödyttömänä ryhtyä boikotoimaan yksittäisiä kauppaketjuja tai -liikkeitä. Myöskään organisatorinen perusta ei ollut riittävä syy asettaa liikettä boikottiin: siksi vastaajille oli lähinnä tarkoituksenmukaisuuskysymys, suorittaako päivän ostokset K- vai S-liikkeen toimipisteissä. Kauppaliikkeiden boikotoimisessa ainoan poikkeuksen muodostivat sellaiset kauppaketjut tai yksittäiset liikkeet, jotka myivät turkiksia.

Keskeisin boikotoimisen kohde oli siis tavara itsessään, joko väärin toimineen yhtiön valmistamana tai myymänä, tai sosiaalisten ja ekologisten kuluerien kasautumana. Yleisimmin kohteena olivat vallitsevien taloudellisten toimintojen paradigmat, joissa ei vastaajien mukaan ole voimassa samat oikeudelliset periaatteet kuin muun ympäröivän yhteiskunnan toimintaperiaatteisiin ja kansainvälisiin sopimuksiin katsoen olisi oletettavaa. Sen vuoksi talouden toimijoiden kanssa katsottiin olevan mahdollista puhua vain talouden kielellä, mikä vastaajien lähtökohtien mukaan saattoi merkitä ainoastaan boikottia. Boikotin ja kohteen suhde on siis kulutuksellisesti välityksellinen. Boikotoimisen menettelytavat porrastuvat asteittain välittömyyden ja välillisen toiminnan mukaan. Kaikkein suorimmillaan boikotti on yksittäisen valmistusmenetelmän kohdalla, jolloin tuotteen kyseenalaistamisen osoittava boikotti kohdistuu välittömästi kyseessä olevaan tavarahan epäkohdan oikaisemiseksi. Kaikki muut boikotoimisen muodot ovat enemmän tai vähemmän epäsuoria ja välillisiä. Välittömän ja välillisen boikotin eroavuus on niiden signaalin tehokkuudessa ja kohdallisuudessa. Esimerkiksi kansallisvaltion boikotoiminen merkitsee signaalin kohdistamista maassa valmistettujen tavaroiden tuottajiin ja kansalaisiin yleensä, minkä oletetaan johtavan painostustoimiin maan hallitusta vastaan. Toisin sanoen, välillinen boikotti on yritys saada muut toimimaan havaitun epäkohdan poistamiseksi. Tällainen boikotti vaatii onnistuakseen laajan kansainvälisen tuen ja huomion, ja siltikin seuraukset saattavat käänntyä haluttua päinvastaisiksi.

Toinen boikotteihin liittyvä alkuehto on osallistumisen organisoiminen. Vastaajien mukaan boikotit organisoituvat kolmella tasolla: kansainvälisesti, paikallisesti ja jopa yksityisesti. Kansainväliset boikotit

jakautuvat kaupalliseen ja poliittiseen sekä hallinnolliseen ja yhteisölliseen ulottuvuuteen. Kaupalliset boikotit hallinnollisella tasolla merkitsevät yleensä laajasti toteutettuja kauppasaartoja, joita käytetään yleensä poliittiseen painostukseen. Sen sijaan kansainväliset yhteisölliset boikotit ovat kansalaisliikkeiden julkisesti julistamia, joiden mukana ruohonjuuritason ihmiset myös Suomessa ryhtyvät toimiin. Paikallisen tason boikotit Suomen oloissa ovat yleensä kansallisia ja perustuvat lähes aina aktiivisten kansalaisten valvutuneisuuteen. Niissä paneudutaan suomalaisen talouselämän tuottamiin ongelmiin, kuten esimerkiksi turkistarhaukseen. Vastaajat esittivät myös yksityisiä boikotoimisen osallistumismuotoja. Yhdessä tapauksessa vastaaja ilmoitti tuntevansa henkilön, joka julkisesti ilmoitti luopuvansa pitkästä pankkisuhteestaan epäoikeudenmukaiseksi kokemansa ja eriarvoiseen asemaan asettavan asiakkuuskäytännön takia. Toinenkin vastaaja oli osin asemansa puolesta vegaaniliiton yhteyshenkilönä toiminut vastaavanlaisesti tiedustellessaan tavarantoimittajilta joidenkin elintarvikkeiden kasvi- ja eläinperäisiä valmistusaineita, tosin laajemman yhteisön nimissä ja valtuutuksella. Yleisimmin kuitenkin vastaajien boikotteihin mukaan organisoituminen kuului osana kansainvälistä ruohonjuuritason toimintaa. Silti boikotissakin kuluttamiseen kiinnittyneenä ilmiönä on lopulta kyse yksilöllisestä päätöksestä, eikä kollektiivisesta toiminnasta.

Boikotteihin kuuluu keskeisesti myös tieto, ja sen erilaiset muodot aina intresseistä soveltamiseen. Vastaajien tavat hankkia tietoa perustuivat vuorovaikutukseen muiden ruohonjuuritason toimijoiden kanssa, vaihtoehtolehdistön aktiiviseen seuraamiseen, Kuluta harkiten -oppaaseen, internetin käyttöön ja lopulta tietynlaisen maallikkoasiantuntijuuden saavuttamisen myötä omaehtoiseen tiedon tuottamiseen. Tiedon hankinnassa ja soveltamisessa kohdattiin myös vaikeuksia, sillä kulutusyhteiskunnan abstraktit systeemit ovat yksittäiselle ihmiselle hallitsemattomia, eikä aika ja mahdollisuudet riitä koko tavara-avaruuden arvottamiseen ostokelpoisuuden mukaan:

Mistä boikotointi-ideat tulevat, onko Maan ystävillä boikottilistoja?

Nainen, 25: ”Ylikansalliset kuriin -kampanja on käsittääkseni nimenomaan Maan ystävien alaisena kampanjana, eikä erillään siitä tai kuten tämä entinen McDonald’s -boikotti, Garbage -kampanja tms. On siis olemassa tällaisia ryhmiä, joitten kautta nämä asiat tulevat esiin. On myös jotain niin tunnettuja tapauksia, jotka selviävät suurellekin yleisölle ihan valtamediasta. Kuluttajan resurssit ovat kyllä rajalliset siinä, että itse alkaisi ottaa selvää kaikista, varsinkin kun ottaa huomioon miten monimutkaisia nämä suhteet monta kertaa ovat jollakin monikansallisella yhtiöllä, niillä on miljoonia tytäryhtiöitä ja joilla on taas tytäryhtiöitä. On hyvä kun joku on jo tavallaan nähnyt vaivaa sinun puolestasi ja ottanut selvää siitä, mikä on vikana missäkin yrityksessä, mitkä ovat ne tuotemerkit, joita olisi hyvä välttää. Sieltähän tätä tietoa tulee.”

Ruohonjuuritason liikkeet ovat siis organisoituneet myös sisäisesti segmentteihin Giddensin (1991, 138) esittämän asiantuntijasysteemin mukaisesti, jossa maallikkoeksperiisi etsii ja päivittää kuluttamisen

legitiimeihin vaihtoehtoihin liittyvää tietoa vapaaehtoistyön ja kansalaisaktiivisuuden pohjalta. Lopuksi suuryhtiöistä saavutettu tieto koodataan kriittisen kuluttamisen tarpeita palvelevaksi. Toinen tietoon liittyvä aspekti boikoimisessa on tietämättömyys, jota pidettiin boikotin suhteen ongelmallisena, mutta myös uusia mahdollisuuksia avaavana. 'Boikottiherkkään' kuluttamiseen liittyy jatkuvan epäilyn metodi, jossa boikotoitun tavarannakkaistuote asettuu helposti epäilyksen alle samoista syistä. Tällöin boikotti on ikään kuin itse itseään kasvattavaa, koska esimerkiksi kahden Kaukoidässä tuotetun vapaa-ajan jalkineen ei voida olettaa poikkeavan toisistaan niin radikaalisti, että vain toista olisi syytä boikotoida. Boikotoiminen merkitsee siis usein korkeaa kuluttamiskynnystä, koska tiedon puutteen tilassa kuluttamiseen ei helposti ryhdytä. Boikotti on siten kriittisyyteen valtuuttavaa ja kuluttamisen tiedonintressiä ruokkivaa.

Boikotin määrittäminen itsekseen tapahtuu päämäärien määrittelyn kautta. Vastaajat näkivät boikotin tarkoituksiksi jonkin selkeän epäkohdan julkituomisen kuluttamisrakennetta hyväksikäyttäen. Yleensä boikotilla tarkoitetaan pyrkimystä moraaliseen ohjaamiseen, jolloin kuluttaja-kansalaiset omilla toimillaan haluavat tuoda julki ja muistuttaa yritysmaailmaa niiden velvollisuudesta ottaa huomioon oma sosiaalinen ja ekologinen vastuunsa (Gabriel & Lang 1995, 146). Siltikään boikotiksi ei voi yksiselitteisesti nimetä tuotannon kritiikkiä, koska esimerkiksi kansallisvaltioihin kohdistetut boikotit ovat olleet muun muassa ydinkokeita kohtaan osoitetun vastustuksen julkista ilmaisua kulutustavaroiden boikotoimisen muodossa. Boikotti voi siten varioida menettelytapojensa puitteissa huomattavastikin sosiaalisessa ympäristössä ja käyttää hyväkseen juuri siinä esiintyvää talouselämän ja globaalien markkinoiden ylikorostunutta merkitystä. Sen sijaan päämäärien tarkastelun perusteella boikotti voidaan erottaa muista kuluttamatta jättämisen muodoista. Tämän aineiston puitteissa ja rajoissa boikoteille esitettiin kaksi päämääräorientaatiota. Ensimmäisen mukaan boikotin tarkoituksena on saattaa tuotannon muodot tai tavat haluttuun asiantilaan ja tavoitteen saavuttamisen myötä päättää boikotti. Toinen päämäärä oli radikaalimpi, ja se perustui intressiin saattaa boikotoitava yritys lopettamaan taloudellinen toimintansa.

Modernisaatiomyönteinen boikoimisen orientaatio lähtee boikotin väliaikaisuuden ideasta, jossa boikotti nähdään kulutusyhteiskunnan kollektiivisen omatunnon itserefleksiivisenä mekanismina. Tällöin boikotti on vallitsevaan kuluttamisrakenteeseen sopeutuvaa, ja pyrkii ainoastaan uusintamaan sitä moraalisen ohjaamisen ja mukauttamisen kautta. Vastaajat sovelsivat väliaikaista boikottia sellaisissa tapauksissa, joissa onnistumisen odotusarvot olivat korkealla laajan osallistujamäärän ja kohteen haavoittuvuuden ansiosta. Boikotin julkisuusarvoon luotettiin eräänlaisen 'mielikuva -manipulaation' kautta, mikä takasi onnistumisen yritysmaailman imagoriippuvuuden johdosta. Boikotin oletettiin

vahingoittavan kohteen yrityskuvaa, joka saisi aikaan perhosensiipi -efektin muiden kuluttajien ja pörssisijoittajien keskuudessa, mikä puolestaan pakottaisi yritykset punnitsemaan vakavasti käsilläolevia vaihtoehtoja yhtäältä oman taloudellisen intressinsä ja toisaalta kuluttaja-kansalaisten painostusryhmän pyrkimysten kannalta. Modernisaatiomyönteisen kuluttajaboikotin keskeisin ajatus on mahdollisuus boikotista vapautumiseen kestävämmän toiminnan korjaamisen jälkeen. Boikotti on ikään kuin koeaikaa, jonka aikana yrityksen moraalisia ja sosiaalisia perusteita koetellaan. Jos lopputulos on kuluttajien esittämien vaatimusten mukainen, on päätös jatkaa kuluttamista suosionosoituksen kaltainen signaali toimintaansa tarkistaneelle yritykselle.

Modernisaatiokriittinen kuluttajaboikotti haastaa konsumeristiset rakenteet sekä kulutukselliseen vuorovaikutukseen ja 'ostovoimademokratiaan' perustuvan osallistumisen paradigman. Tällöin boikotin kohteena ovat tuotteet ja yritykset katsotaan sellaisiksi, että jo pelkkä niiden olemassaolo on sosiaalinen ja ekologinen haitta tai uhka. Sen vuoksi modernisaatiokriittisen boikotoimisen tavoitteena on saada julkisen julistuksen kautta mahdollisimman suuret joukot huomaamaan kohteena olevan yrityksen toimintamuotoineen sietämättömänä, ja ainoana oikaisuvaihtoehtona lakkauttamaan se pysyvästi. Erityisesti ylikansalliset yritykset esitettiin pysyväisluontoisen boikotin kohteiksi. Niiden nähtiin edustavan siinä määrin kestäväntä globaalilla tasolla tapahtuvaa taloudellista toimintaa, jonka ohjaavuudella oli dramaattisia vaikutuksia kansallisvaltiolliseen päätöksentekoon ja ekologiseen turvallisuuteen. Sen vuoksi boikotin motiivi ja intressi muutokseen voi merkitä ainoastaan yhtiövallan romuttamista. Rakenteita kohteenaan pitävä boikottiorientaatio on siis pysyvää ja jatkuvaa, mikä osaltaan hämärtää itse boikotin määritelmää. Myös vastaajien omat määrittelyt sivusivat rajankäyntiä, ja tuottivatkin pohdintoja boikotoimisen ja välttämisen käsitteiden välillä.

Boikotin ja omien kuluttamistapojen suhdetta kuvailtiin niin, että huomio kiinnitettiin toistuvasti oman kuluttamisen rutinoitumiseen. Tällöin oma kuluttaminen kuvattiin uomiinsa urautuneena siinä määrin arjen rutiinien tasolle taannutettuna, ettei boikottia osattu enää oikein tunnistaa omasta toiminnasta. Boikotoimista kuvattiin negatiiviseksi määrittelyn tavaksi, jolla luodaan turhaan kuvaa jonkinlaisesta kapinallisuudesta. Monet vastaajat korostivatkin enemmän kuluttajina tekemiään valintoja kuin valitsematta jättämistä. Näin ajateltuna, positiivisten valintojen kautta, koettiin myös tuotavan tehokkaasti esille kokonaisuuden kannalta hyviä toimia kuluttajina. Esimerkkinä boikotin ja välttämisen sekä suunnatun 'täsmäkuluttamisen' välisestä suhteesta esitettiin ruuan kuluttaminen. Vegetarismia ja veganismia ei kukaan kuvaillut boikottina, vaan perusteltuna ja diagnostisena valintana toimia niin, että universalismin ja tasa-arvon idea toteutuisi mahdollisimman kattavasti. Myös muu kuluttamisen kautta tapahtuva välttäminen perusteltiin enemmän tarkoituksenmukaisuussyillä kuin aktiivisella

boikotoimisella. Vaikka joitakin ylikansallisia öljy-yhtiöitä ilmoitettiin mieluusti boikotoitavan, ei sellaisilla boikoteilla ollut käytännön merkitystä, koska kukaan vastaajista ei omistanut autoa, eikä kukaan myöskään ilmoittautunut yksityisautoilun suosijaksi tai kannattajaksi. Siten öljy-yhtiöiden boikotoiminen koettiin lähinnä julkiseksi mukaanmenemiseksi. Vastaajat erottivat boikotin ja välttämisen niin, että boikottia pidettiin akuuttina ja määräaikaisena, johon liittyi valinnan yleinen julkituominen, sekä mahdollisuus vapautumiseen kohteen toiminnan muututtua. Välttämällä tarkoitettiin yksityiselämään liittyvää elämänpoliittista valintaa, joka on pysyväisluontoinen ja lopullinen kuluttamisen rutinoitunut tapa. Modernisaatiokriittinen boikotoiminen saattaa siis luisua pysyväksi välttämiseksi oman evolutiivisen logiikkansa myötä.

5.3.2. Voiko kulutusta olla ilman kuluttamista?

Modernisaatiokriittisyys koettuna vastenmielisyytenä kulutusyhteiskuntaa kohtaan, sekä toisaalta ilmaistu valmius ja halukkuus mahdollisimman laajaan riippumattomuuteen kuluttamisrakenteista vaikuttivat vastaajien motivaatioon etsiä kiertoteitä ja tarpeentyydytykseen liittyviä vaihtoehtoisia väyliä kulutusyhteiskunnan ulkopuolelta. Kulutusyhteiskunnan ulkopuolella on vähän tilaa, mutta kokonaan kuluttamisesta vapaaksi alueiksi voidaan nimetä sellaiset alkutuotantoon kuuluvat toimet, joissa ei tapahdu minkäänlaista vastikkeellista vaihtoa. Kuluttamisen korvaaminen omaehtoisilla toimintamalleilla merkitsee osin paluuta 'takaisin luontoon' ja keräilytalouteen, jokamiehen oikeuksien intensiiviseen ulosmittaukseen. Marjojen ja sienien poiminnan toteuttaminen nähtiinkin ainoana teoreettisesti mahdollisena kuluttamisesta vapaana vyöhykkeenä. Jo pienimuotoinen juuresten ja vihannesten viljelykin vaatii yleensä siementen hankkimisen kulutuksellisen vuorovaikutuksen kautta. Keräilyn ohella teorian puitteissa on vain kaksi kuviteltavissa olevaa mielekästä tapaa välttää kuluttaminen toimeentulon ja tarpeentyydytyksen kanavana. Kukaan vastaajista ei kuitenkaan maininnut harjoittavansa jätteiden keräämistä ja hyödyntämistä, vaikka Jyväskylän kokoisessa kaupungissa vallitsevien jätteenkäsittelymääräysten puitteissa se olisi mahdollista. Myöskään antisosiaaliset kuluttamattomuuden muodot, varastaminen ja näpistely, eivät kuuluneet vastaajien toimintastrategioihin. Luvaton kalastaminenkaan ei ruokavalion rajoitusten takia tullut kysymykseen.

Kuluttamattomuus rajautui vastaajien omien tulkintojen kautta kuluttamisesta osittain tai kokonaan luopumiseksi. Markkinamuotoisuutta välttävä vaihto alentuneena kuluttamissignaalina, käyttöarvovetoinen 'neomaterialistinen' tavaraorientaatio ja dematerialisaatio käsitettiin kuluttamattomuuteen johtaviksi tendensseiksi. Käsityksen mukaan kuluttamattomuus on kulutuksen

suuntaamista niin, että varsinainen markkinavaihdon osuus vähentyy, pelkistyy ja yksinkertaistuu oman työpanoksen lisääntymisen kustannuksella, minkä myötä muidenkin vaihtoehtoisten kulutusmallien uskottiin lisääntyvän. Kyse ei ole välttämisestä tai boikotista, vaan omien vaihtoehtoasetelmien aktiivisesta tuottamisesta ja vanhan uudelleen löytämisestä: käsityötaitojen elvyttämisestä ja omaehtoisuudesta mahdollisimman pitkälle vietyä. Kuluttamattomuudessa vastaajien osalta yhdistyivät oman taloudellisen aseman sanelemat ehdot, virkistys ja harraste, yksilöllisyyden korostus sekä julkinen kulutusyhteiskunnan kritiikki. Kulutusyhteiskuntaa syytettiin uusavuttomuuden tarkoituksellisesta tuottamisesta, koska konsumerismin menestymisen edellytykseksi nähtiin sellainen kuluttajakunta, joka on valmis luovuttamaan omaa toimintakapasiteettiaan systeemille voittaakseen enemmän vapaa-aikaa. Kuluttamisrakenteista irtautumista perusteltiin siksi universaalin progression lisäksi myös yksilöllisyyttä puolusteleivin argumentein. Sen vuoksi kuluttamisesta irtautuminen nähtiin jo pelkästään oman elämänhallinnan kannalta tärkeäksi toimenpiteeksi jota vastaan kamppailtiin elvyttämällä edes harrastusluontoisesti vanhoja itseavun ja selviytymisen muotoja.

Keräilyn ohella voidaan puhua vain alentuneeseen kuluttamisstatukseen viittaavista toimista kuluttamisesta vapaan kulutuksen kontekstissa. Siksi esimerkiksi kirpputorikaupan, vaihtotorien, vaatteiden korjaamisen ja valmistamisen sekä leipomisen harjoittamista voi kutsua toisen tai kolmannen asteen kuluttamiseksi. Käytettyjen tavaroiden suosiminen merkitsee alentunutta kulutuksellista signaalia markkinatoimijoita kohtaan, koska vanhojen tavaroiden ostaja siirtää oman kuluttamisvajeesa toiselle. Erilaiset organisoituneet vaihdon muodot käytetyn tavaran kaupassa ovat toistaiseksi olleet elämismaailman ilmiötä, joihin kaupallinen systeemi on hiljalleen tunkeutumassa. Kirpputoritoiminta on alkanut muistuttaa yhä enemmän kaupalliseen menestykseen tähtäävää liikkeenharjoittamista. Kirpputoreja perustetaan yhä enemmän tyhjilleen jääneisiin tiloihin, jotka eivät enää syystä tai toisesta kelpaa muun liiketoiminnan käyttöön. Kirpputoritoiminta näyttää olevan viimesijainen kiinteistöjen taloudellisen hyödyn ulosmittauskeino, jolla muuten käyttämättömäksi jäävällä rakennuksella voidaan saada edes jonkinlaista katetta sijoituksille. Suuret kirpputorihallit vuokraavat tilaa halukkaille käytetyn tavaran myyjille lupautuen samalla hoitamaan rahastuksen ja myynnin tilityksen. Menettelytavoiltaan modernisoidut suurkirpputorit eivät enää juurikaan poikkea tavallisista ostospaikoista. Siten kirpputorien suosiminen ei aina ole lopullinen askel pois modernista kuluttajuudesta, vaan systeemin pitkä käsi pyrkii poimimaan jokaisen potentiaalisen kuluttajan.

Myös muut omaehtoiset itseorganisoitumisen tavat sisältävät jossain toiminnan vaiheessa vaihtoarvon lain noudattamista. Vaatteiden valmistaminen ja korjaus vaativat välineistön ja materiaalien hankintaa, puhumattakaan leipomisesta tai muusta ruuan valmistuksesta. Tosin osalla vastaajista ruuan

valmistukseen liittyi uudelleen sovellettuja vaihdon muotoja. Yksi vastaajista kertoi saavansa talkootyön vastineeksi maatilalta jauhoja, perunoita ja maitoa. Monet vastaajista ilmoittivat myös kuuluvansa luomuruokapiiriin, jota he itse olivat olleet myös mukana organisoimassa. Hanke perustuu paikallisten elintarvikkeiden suosimisen ideaan, ja siinä ovat mukana lähialueen kasvin- ja viljanviljelijät sekä kaupungissa asuvat ruokapiiriin kuuluvat ostajajäsenet. Luomuruokapiiri on itseorganisoitumisen aatteelle perustuvaa, suoraa vuorovaikutusta ruuan tuottajien kanssa ilman välittäviä portaita. Ohjelmaan kuuluu myös tapaamiset ja keskustelutilaisuudet tuottajien ja kuluttajien kesken, jossa toimintaa hiotaan ja parannusehdotuksia otetaan vastaan puolin ja toisin. Piirin toiminnassa on pieniyhteisöllisiä vahvuuksia tukeva eetos, ja sen alkuperäisenä tavoitteena onkin yksilöllisten vaikutusmahdollisuuksien ja oman subjektiivisen äänen kuuluviin tuomisen periaate. Vaikka luomuruokapiiri purkaa konsumeristista etäännytystä ja tekee kulutuksen vuorovaikutustahot toisilleen näkyviksi, ei sitä kuitenkaan voida pitää kuluttamisen ulkopuolisena toimintana. Ruokapiiri pyörii kuitenkin 'luonnollisesti' rahalla, kuluttajuusperiaatetta ja vaihtoarvon lakia noudattaen.

Syitä siihen, miksi kulutus on miltei ylivoimaista ilman kuluttamista tai alemman kuluttamisasteen välittävyttä, esitettiin monia. Useimmat syyt palautuivat kaupunkielämään ja moderniin elämäntapaan yleensä. Omaehtoista kulutusta rajoittavia tekijöitä kohdattiin niin tila- kuin aikaulottuvuudessakin. Kaupunkiasuminen uusissa kerrostaloissa esitettiin kuluttajuuteen kannustavana, koska asukkaiden yhteistilat täytetään vain tikanheittoa ja pöytäpelejä silmällä pitäen. Säilytystilaa marjoille, omenille ja perunoille ei enää uusiin taloihin rakenneta. Samaa ongelmaa valiteltiin myös puuttuvien kodinkoneiden takia. Marjojen kuivaamista pidettiin epämiellyttävänä, ja siten pakastamisena ainoana kuviteltavissa olevana vaihtoehtona. Myös säännöllisen leipomisen harjoittamisen esteenä pidettiin pakastimen puutetta. Siten henkilökohtaisen omavaraisuusasteen kohottamisen esteeksi esitettiin varastoimisen mahdottomuus sopivien tilojen puutteen myötä. Ajankäytön rajallisuuden kritisoiminen omaehtoisuudesta vieraannuttavana seikkana suo mahdollisuuden kahteen tulkintaan. Ensimmäisen tulkinnan mukaan vastaajien valvellaoloaika kuluu niin täysimittaisesti opiskeluun ja harrastuksiin, ettei vaihtoehtoihin kulutustapoihin yksinkertaisesti jää aikaa. Toinen mahdollinen tulkinta on verrata ajankäyttöön panostamista konsumeristiseen aikakonseptioon, jossa ostetun hyödykkeen hankintaan ei käytännössä kulu kuin kassajonotukseen käytetty aika. Ajankäyttö kulutuksen omaehtoisen organisoimisen esteenä merkitsee siis yhtäältä kiihtyvien modernien syklien pakkolonastavuutta ja toisaalta ajansäästöön houkuttelevaa hegemonista kulutuksellista vaihtoehtoa. Kukaan ei kuitenkaan kyseenalaistanut kulutuksen omaehtoisen itseorganisoimisen idean hyödyllisyyttä tai kannatettavuutta.

Tarpeentyydytykseen tähtäävä legitiimi haltuunotto on niin tiukasti sanktioitua, ettei kuluttamista voi juurikaan välttää 'luontoon palaamalla'. Kuluttamattomuuden tarkastelu ja arviointi jo itsessään liikkuu valinta-avaruuden rajalla, mikä teoreettisella tasolla merkitsee modernin ja luonnontalouden eroavuuden koskettamista. Modernisuuden paradigma on yksilön integroiminen peruuttamattomiin prosesseihin, joihin olennaisesti kuuluu suhteellinen puiteistamisen hallinnan menettäminen. Kuluttaminen abstraktien systeemien vuorovaikuttamiskanavana ja välittämismekanismina perustuu globaaliksi levittäytyneeseen työnjakoon, jossa vaikuttavat pitkälle edennyt tietointensiivinen spesialisaatio ja toimialojen syventynyt segmentoituminen. Siitä osittainkin irtautuminen onnistuu vain valmiudella vaivannäköön ja altistumalla toisenlaisiin pakkoihin, välttämättömyyksiin ja riskeihin. Kerran tuotannolle luovutettu hallinta ylisukupolvisella tasolla ei enää palaudu yksilölle kypsän vaiheen modernisaation vallitsemissa olosuhteissa. Autonomisuuden kokeminen kuluttamisesta vapautumisen kontekstissa sitouttaa yksilön joka tapauksessa uudenlaisiin rautahäkkeihin, vaikka kyvykkyys riittäisikin juridisten sanktioiden ja konsumeristisen integraation yleisesti hyväksyttävään ohittamiseen. Autonomian ja yksilöllisen valtuutuksen kaipuu välineellistyneessä sosiaalisessa ympäristössä näyttäytyy usein pelkkänä uhmana. Juuri kuluttamisessa abstraktien systeemien riippuvuutta ylläpitävät mekanismit tulevat esiin voimakkaina ja vaikuttavina arkea konstituivina elementteinä. Ajatuskin siitä kokonaan irtautumisesta vallitsevia henkilökohtaisia olosuhteita dramaattisesti muuttamatta vaikuttaa mahdottomalta. (Giddens 1991)

6. KULUTTAMISEN POLIITTISUUS

6.1. Uudelleen soveltaminen tutkimusotteessa

Puitteista riisuminen, uudelleen puitteistaminen ja uudelleen soveltaminen ei rajoitu ainoastaan teoreettisen viitekehyksen tasolle, vaan kysymyksessä on myös tämän tutkimusraportin tarinan juoni. Johdantoluvussa kokosin kuluttamista koskevat teoreettiset lähteet, joissa esitin kuluttamisen suhteessa tarpeisiin, haluun, tavaroihin ja tuotantoon. Oman käsitteellistämiseni tuotin puitteista riisumisen kautta, jossa pelkistin kuluttamisen tarkoittamaan ainoastaan markkinavaihtoa. Uudelleen puitteistamisen suoritin tutkimustehtävää kuvaavassa luvussa, jossa muokkasin kuluttamisen diskursiivisesti vastaamaan kansalaistoimintaa kehystäviä teorioita. Toisin sanoen, riisuin kuluttamista niin paljon kuin suinkin mahdollista ilman sen viimekätisten tunnusmerkkien haihduttamista. Uudelleen soveltaminen merkitsikin uudenlaisten määreiden kiinnittämistä kuluttamiseen, jolloin siitä tuli toimintaa, jonka tulkinnan mielekkyys välittyy kansalaisuutta selittävien metodien avulla. Kansalaisuus ei kuitenkaan kytkeydy kuluttamiseen koko voimallaan, vaan tietyt intressit, toiminnan laadun piirteet ja uudelleen soveltava subjekti muodostavat teoreettisia tartuntapintoja kuluttamisen ja kansalaisuuden välillä. Siksi kansalaisuuden mielekäs tulkinta kuluttamisen laadusta tässä yhteydessä oli mahdollista ainoastaan täsmennetyt teorian ja valikoidun aineiston avulla.

Toinen uudelleen soveltamisen alue oli kansalaisuuden, kuluttajuuden ja kuluttamisen välisen suhteen uudelleen puitteistaminen. Lähtökohtina oman sovellukseni luomisessa olivat kuvaukset poliittisessa retoriikassa ja kriittisissä aikalaiskuvauksissa, joissa kansalaisuuden ja kuluttajuuden eroja ja yhtäläisyyksiä on esitetty monista toisistaan poikkeavista näkökulmista. Mitkään teoriat tai kuvaukset eivät kuitenkaan ottaneet kriittistä kantaa itse kuluttamisen toiminnalliseen koodiin, instrumentaaliseen markkinavaihtoon, joka mahdollistuu abstraktin merkkijärjestelmän ansiosta, ja jonka ansiosta kaikki konkreettiset taustavaikuttimet ja vaihdon seuraukset onnistutaan häivyttämään. Katson, että kuluttamisen sisällöllinen kritiikki on segmentoitunut kansalaisuuden nykytutkimuksen ulkopuolelle. Syy tähän piilee kansalaisuuden tutkimisen tiukassa kiinnittymisessä hyvinvointivaltion kontekstiin, jolloin tutkimusintressi kohdistuu kansalaisuuteen edunsaajana ja jäsenyytenä hallinnollisesta näkökulmasta. Pyrkimykset osoittaa kuluttajuuden tuottama uhka kansalaisuudelle on myös entisestään integroinut kuluttamista subjektiivisena oikeutena kansalaisuuteen liitettäväksi hyvinvointiektensioksi (ks. esim. Bauman 1992, 1997 & 1998). Irotin oman viitekehykseni tällaisista virtauksista siten, että otin kansalaisuuteen uudenlaisen näkökulman, jossa yritin tarkoituksellisesti korostaa kansalaisuuden 'käyttöarvoa' modernissa sosiaalisessa ympäristössä. Teoriani mukaan kansalaisuus kuluttamiseen

tuotuna voi merkitä myös toisenlaista individuaalista ulottuvuutta, jossa kuluttamistilanteisiin hankkiudutaan kansalaisidentiteetin muokkaaman toimintavalmiuden mukaisesti.

Kansalaisuus ja kuluttaminen puiteistuivat tuloksia esittelevissä luvuissa eri tavoin, ja niiden välinen suhde voidaan esittää kahdella tavalla. Ensinnäkin, neljännen ja viidennen luvun eroavuus on eksternaalisessa ja internaalisessa suhteessa kulutusyhteiskuntaan, joka toistuu hämmästyttävällä tavalla myös teoreettisen viitekehyksen ja haastattelurungon laadinnan tuloksena. Kansalaisuus protestialttiutena kulutusyhteiskuntaa kohtaan ilmeni haastatteluissa erilaisina kritiikkeinä vapaamuotoisen diskursiivisen ilmaisun kautta. Toisin sanoen, haastattelurungossa ei ollut erikseen mitään suoraa tai välitöntä kuluttamisen kritiikin kartoitukseen tähdännyttä teemakokonaisuutta. Siten vapaus tuotti vapautta niin, että vapaa ilmaisu kanavoitui kulutusyhteiskunnan kansalaisperustaiseksi kritiikiksi, jossa protesti tapahtui eksternaalisesti ja diskursiivisesti ilman kulutusyhteiskunnan sitovien rakenteiden vaikutusta. Diskursiivinen kritiikki ylsi siis ideaalisen ja vain teoreettisesti mahdollisen ilmaisu- ja keskustelutilanteen jäljittelyyn, jossa kansalainen voi vapaasti ilmaista näkemyksiään tunnustamatta riippuvuuksiaan ja rakenteellisia pakkojaan kulutusyhteiskunnan suhteen (ks. Aarnio 2001, 58). Kansalaisuuden protestiulottuvuuden voi siis sanoa toteutuneen täydellisimmin kulutusyhteiskuntaan kohdistetun vapaasti muotoutuvan kritiikin kautta.

Sen sijaan viides luku perustui ennalta formuloituun, haastattelurungon mukaiseen kontrolloitujen kysymysten kautta tavoitettuun informaatioon vastaajien autenttisista kuluttamisen tavoista ja kuluttamistilanteista. Viidennen luvun tuloksellista antia määritti siten yhtäältä ennalta laadittu kysymysten asettelu ja kansalaisen asettuminen määriteltyyn toiminnalliseen kontekstiin. Sisällöllisesti kyseessä oli kulutusyhteiskunnan praktinen kritiikki, oman toiminnan kautta näkyviin tuleva sosiaalinen sitoutuneisuus, joka mahdollistuu yksilöllisen tiedollisen refleksiivisyyden kautta. Kuluttamistilanteita määritti myös kulutusyhteiskunnan puitteet ja systeemi, joissa protesti voi kanavoitua ainoastaan rakenteita uudelleen soveltavan orientaation myötä. Yhteiskunnallisissa perusulottuvuuksissa eksplikoitu kuluttaminen kiinnitti vastaajat kulutusyhteiskunnan abstrakteihin systeemeihin. Teoria siis toisti itseään metodologisen muotoilun tasolla, koska strukturoidut teemat ja kuluttamisen rakenteellisen välttämättömyyden todellisuus kohtasivat toisensa samalla tavalla kuin konkreettisista pidäkkeistä vapaa ilmaisu ja aineistosta kohotettu kritiikkiteema.

Toinen tutkimuksen kokonaiskuvan ulottuvuus tuloksia kuvaavien lukujen välillä on niiden teleologisuuden arvioimisessa selittämällä luvuissa esitettyjen tulosten suhdetta kausaalisen mallin mukaisesti. Siten tuloksiin voi konstruoida jatkumollisuuteen perustuvan selitysmallin, jossa luvun 4.2.

esitetty kritiikki johtaa viidennessä luvussa esitettyyn kulutukselliseen toimintaan. Toisin sanoen, kulutusyhteiskunnan tietointensiivinen diagnoosi johtaa harkittuun ja reflektoituun toimintaan, joka perustuu sosiaaliseen sitoutumiseen, ja joka siltä osin toistaa kansalaistoimintaan palautuvia teoreettisia väitteitä. Asetelmaa tukee myös luvun dispositio, jossa kuluttaminen nähdään välttämättömyytenä, ongelmana ja mahdollisuutena. Siten välttämättömyyden ja mahdollisuuden suhde uudelleen puiteistetaan niin, että ongelma pyritään minimoimaan ja tuottamaan kuluttamisesta uudelleen soveltamisen muotoja, joissa ongelmia pyritään henkilökohtaisella tasolla neutralisoimaan. Kokonaiskuva tutkitusta kuluttamisesta voidaan nähdä evolutiivisena prosessina, jossa parasiittinen kuluttaminen esitetään kaikin puolin symbioottiseksi muutettavissa olevaksi valikoidun toimijajoukon toimesta muokatuksi jokapäiväiseksi aktiviteetiksi. Mielekästä teoriaa tällaiselle prosessille ei myöskään löydy kuluttamisen omasta tutkimusperinteestä, joten sekin on perusteltavissa modernista kansalaisuudesta konstruoidulla selitysmallilla.

Jotta uudelleen puiteistamisen teoria kuluttamisesta ja kulutusyhteiskuntaan suhtautumisesta voitaisiin rehellisesti esittää, on perustelut palautettava kuluttamisesta tehtyjen käsitteellisten operaatioiden tasolle. Havaintoni aineiston perusteella on, että oman kuluttamisensa voi muuttaa, mutta kulutusta ei (fysiologisten tarpeiden rajoissa). Kulutus voi olla kollektiivista, usein jopa poliittiseen päätöksentekoon perustuvaa ja yksilöille vaikeasti jyvitetävissä olevaa. Yksilö voi 'omistaa' vain oman kuluttamisensa. Kulutus taasen on monimutkaisten prosessien kautta muodostuvaa, joka omien valintojen kautta on heikosti hallittavissa. Kuluttamisen yksilöllisyys ja kulutuksen kollektiivinen kumuloituvuus noudattavat toisenlaisia yhteiskunnallisia lainalaisuuksia. Jokainen voi päättää omien alkuhehtojensa mukaisesti omasta kuluttamisestaan hyvin pitkälle, ja sen myötä vaikuttaa kysynnän ja tarjonnan lakien puitteissa, mutta kulutus on makrotasolla ainoastaan objektiivisin ja luonnontieteellisin mittarein verifioitavissa oleva käsite. Individuaalinen kulutus 'kuluttavuutena', aineensiirtoanalyysin näkökulmasta, hajoaa yhteiskunnan useille segmenteille vaihtotapahtuman jälkeen: kuluttaminen tuottaa kulutusta itselle, mutta myös vaihdon toisen osapuolen kautta lukuisille muille tahoille.

Myöskään kokonaiskulutus ei palaudu täydellisen valintaperustaisesti koko kuluttavan kuluttajajoukon lukuun, eikä kuluttajakuntaa voida syyttää ylikulutuksesta yksin kuluttajavalintojen perusteella. Resurssien ulosmittaus ja aineensiirrot metsänhakuina, tietyömaina, rakennustoimintana, liikenteenä, aseteollisuutena, sodankäyntinä, eduskunnan lisärakentamisena tai muuna infrastruktuurin uusintamisena redusoituu heikosti yksilölliseen kuluttamiseen monimutkaisten prosessien kautta jyvittyvänä yksittäisenä markkinavaihtotapahtumana. Sen vuoksi kuluttaminen käsitteellisesti kulutuksesta erotettuna on välttämättä täsmennettävä yksilöllistä markkinavaihtoa kuvaavaksi

toiminnoksi, joka voidaan palauttaa ainoastaan yksilöön itseensä vaihtoarvon lakia manipuloivana kategoriana. Pelkällä kulutuksella ei voi manipuloida abstrakteja systeemejä.

Refleksiivisessä modernisaatiossa on siten myös kysymys siitä, kuinka kuluttajuuskin voi saada yliyksilöllisiä muotoja, ellei teoreettisella rajaamisella täsmennetä millaista kuluttamista halutaan tutkia tai selittää. Moderni systeemi itsessään on kuluttaja, koska erilaiset kulutuksen muodot, jotka eivät palaudu yksilölliseen valintaan, voidaan selittää vain systeemin kuluttajuuden kautta toteutuviksi. Modernin refleksiivisyys näyttäytyy kulutustutkimuksen näkökulmasta valmiutena kulutukseen ja systeemi ainoaksi mielekkääksi kulutuksen subjektiksi. Kokonaiskulutuksen käsitteen ymmärtäminen avaa mahdollisuuden selittää edellä mainitut infrastruktuurin yksilölliseen valintaan palautumattomat uusintamisprosessit modernin systeemin itseensäviittaavaksi reflektoinniksi. Vaikka koneiston ruokkimiseen perustuva osa kokonaiskulutuksesta onkin esitettävissä jonkin byrokraattisen tai yhtiöjohdollisen hallintohenkilöstön valintaan tai hankintapäätökseen perustuvaksi toiminnoksi, ja siten tienrakentamiseen tai kaivostoimintaan johtavaksi kulutukseksi, ei mikään yleisesti tunnettu retoriikka tai sosiaalitieteellinen käsitteistö kuvaa tällaista aktiviteettia kuluttamiseksi. Siksi kulutuksen subjekti ei aina voi olla persoonaan palautuva kuluttaja kulutustutkimuksellisessakaan mielessä. Myös tällaisen kokonaiskulutuksesta esitetyn väitteen perusteella on tieteellisesti legitimiä tehdä käsitteellinen ero kuluttamisen ja kulutuksen välillä tuntematta syyllisyyttä lingvivistisestä viilaamisesta.

6.2. Kuluttamisen uudelleen soveltaminen poliittisuuden muotona

Tässä tutkimuksessa ei ole ollut tarkoituksena esittää kuluttamista yhteiskunnallisen vaikuttamisen kanavana uusliberalistisen opin mukaisesti, vaan tarkastella vahvan kansalaisidentiteetin projisoitumista kuluttamistilanteisiin. Vaikka kuluttamisen tutkiminen voidaan usein palauttaa valintoja käsitteleväksi tarkasteluksi, on intressini ollut 'testata' kuluttamista elämismaailman alueelle ulottuvana toimintona, erityisesti kansalaisuuden yltämistä siihen. Olen viitekehysten kautta esittänyt, kuinka elämismaailman ja systeemin saumakohtaan sijoitettuna kuluttaminen otetaan kansalaisen haltuun. Aineistoni kansalaisille esitetty kuluttamista koskeva kysymys voidaan kiteyttää ja pelkistää muotoon, 'kuinka ja miten kansalainen kuluttaa?' Kuluttamisen tarkastelu kansalaisintressien näkökulmasta on tulkintani tasolla tarkoittanut kansalaisuuden tilanvaltausta kulutusyhteiskunnasta. Uudenlainen käsitys politiikasta on se viimeinen puuttuva tekijä, jolla voidaan rakentaa silta kuluttamisen ja kansalaisuuden välille. Jos politiikan voidaan ajatella olevan kaikkialle tunkeutunutta, on sitä mielekästä etsiä myös kulutusyhteiskunnan kaltaisesta välttämättömyyden sfääristä.

Tiivistin aiemmin haastateltujen kansalaisten toiminnan kuluttamisen yhteydessä ulkoiseen diskursiiviseen ja sisäiseen praktiseen kritiikkiin. Diskursiivista kritiikkiä ovat kaikki verbaaliset tuotokset, joilla kulutusyhteiskuntaa ja kuluttamista arvioitiin niiden suhteesta yksilöihin, yhteisöihin ja ekologiseen ympäristöön. Toinen huomionarvoinen diskursiivinen kritiikki kosketti kuluttamisen yhteiskunnallista merkitystä ja sijoittumista moderniin todellisuuteen kuluttajistumisen ja kulutuksellistumisen kautta. Praktinen kritiikki kosketti vastaajien omaa sosiaalista sitoutumista kuluttamistilanteissa; kuinka kansalaisuus käytäntönä on luettavissa kuluttamisvalintojen muodossa. Keskeisin havainto käytännön toiminnasta oli kuluttamisen kiinnittyminen teknisen koodin soveltamiseen, jonka avaamiseksi huomioitiin kulutusyhteiskunnan välityksellisyys ja etäännyttävyys vuorovaikutustahoihin nähden. Siten ruuan kuluttamista ja kulutusta ohjasi välityksellisyyden tiedostaminen valintoja koordinoivana peruseriaatteena. Kuluttamisen käsittäminen vuorovaikutukseksi valtuutti kansalaiset oivaltamaan ja sen myötä käytännössä huomioimaan kuluttamistilanteisiin liittyvät äänettömät tahot. Kolmansia tahoja ovat kulutuksellisesta vuorovaikutustilanteesta etäännyttetyt subjektit, yleisimmin tavaroiden ala-arvoisesti kohdellut valmistajat tai suurempana kokonaisuutena ekologinen ympäristö resursseja tarjoavana entiteettinä. Kansalaisten harjoittamaan kuluttamiseen kuuluu siten vahva poliittinen itseymmärrys.

Havaintoni mukaan kansalaisten näkemyksissä, käsityksissä kuluttamisesta, ja sen myötä määrittynneessä toiminnassa korostuivat markkinavaihdon vuorovaikutteisuuden piirteet. Kansalaisuuden tuomisessa kuluttamiseen uudelleen soveltamisen muodoissa erottui pyrkimys dialogisuuteen vaihdon osapuolien ja muiden kuluttajien kesken, jonka Giddens (1994, 114 - 124) on esittänyt modernin ajan demokratisoidun politiikan yhdeksi tunnusmerkiksi. Dialogisuus liittyy yhteiskuntien demokratisoitumiseen alhaalta käsin, jolloin vuorovaikutusverkostojen kehittymisen myötä kansalaisuus ja politiikka saavat autonomisen kommunikaation harjoittamisen kautta uusia muotoja ja mahdollisuuksia. En tarkoita, että kuluttamisesta voisi tulla sellaisenaan täydellinen kommunikaation väylä, vaan dialogisesta demokratiasta omaksuttujen toimintaperiaatteiden soveltamista hyväksikäyttävää orientoitumista. Dialogisuus voi merkitä tässä yhteydessä sekä diskursiivisen että praktisen kritiikin kaltaista toimintaa, jossa kuluttaminen avataan julkiselle keskustelulle teoreettisten ja käytännön toimien kautta. Tällöin kyse on paremminkin kommunikaatiotaitojen siirtämisestä toisenlaiseen toiminnalliseen kontekstiin. Tarkoituksena on asettaa kuluttaminen julkisesti demokraattisesti koeteltavaan asemaan, mikä merkitsee poliittisuuden tuomista markkinavaihtoon uudelleen puiteistettuna ajatusten vaihtona. Esimerkiksi boikotoiminen tai selektiivinen kuluttaminen merkitsee systeemin kytköskohtien käyttämistä poliittisina ilmaisuväylinä, joiden perimmäinen tarkoitus

on käynnistää dialogeja myyjätahon ja muiden kuluttajien välillä hyväksytyistä ja sopimattomista tarjonnan muodoista. Dialogisuus tarkoittaa kuluttamisen tuomista neuvottelujen ja pohdintojen alaisiksi, jossa kulutusyhteiskunta halutaan altistaa uudelleenkontekstualisoinnille ja muiden yhteisesti hyväksytyjen moraalisten koodien tasolle.

Toinen kuluttamisen politisoimisen piirre perustuu Beckin (1997, 133 - 135) ajatukseen alapoliitiikan rooliin myöhäismoderneissa yhteiskunnissa, joissa politiikka irtautuu hallintoeliitin monopoleista yksilöllisten sovellutusten vietäväksi. Tällöin poliittisuus on enää näkökulmakysymys: ilmiöt voi nähdä poliittisina tai epäpoliittisina. Institutionaalinen politiikka epäpolitisoituu pelkäsi hallinnon teknokraattisiksi toimenpiteiksi, ja poliittinen luovuus siirtyy hallinnon 'alapuolelle'. Uutta poliittisuutta Beck luonnehtii sääntöjä muuttavaksi. Kansalaisten kuluttamisen poliittisuutta sääntöjä muuttavana toimintana ei voi perusteettomasti yhdistää uudelleen soveltavaan kuluttamiseen. Uudelleen soveltaminenhan tarkoittaa sääntöjen manipuloimista, ei niiden muuttamista. Siksi sääntöjen muuttaminen alapoliittisena tunnusmerkkinä viittaa kuluttamiseen yleisesti liitettäviin normeihin. Kansalaisten kuluttamisen sääntöjä muuttava poliittisuuden vaatimus koskettaa kuluttamisen moraalista orientaatiota, ja siihen liittyviä kansalaisidentiteetin muokkaamia arvoja ja asenteita. Sen mukaan kuluttamisen säännöt määrittävät uudelleen soveltamisen toteuttamisen väyliä, jossa kansalaisuus on uuden säännön mukaan pysyvä kuluttamisen agentti. Säännöt kuvaavat kuitenkin huonosti vastaajina olleiden kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen laatua, sillä kyse on korkeintaan tarkoituksenmukaisuuskysymyksistä. Toiseksi, kysymyksessä on myös politiikasta sääntöjen kohteena, mikä taas kuvaa vastaajien luovuutta yhteiskunnallisen aktiivisuuden kontekstissa, jolloin säännöt hylätään ja orientoidutaan kuluttamistilanteisiin ilman niitä vain poliittisuus uudelleen puiteistettuna työvälineenä.

Konttisen (1999, 95 - 99) mukaan liikkeissä toimivien kansalaisten poliittisuutta pitää arvioida positiivisen määrittelyn kautta, jossa kiinnitetään huomio kansalaisuuden sijoittumiseen puolustusasemiin. Elämismaailmaan sijoitettu kansalaisuus toimii systeemin pakkolunastavia vaikutuksia vastaan kamppailemalla subjektiivisten arvojen puolesta. Siten poliittisuutta ei pidä arvioida yksin menettelytapoihin tai toiminnan laatuun viittaaviin tunnusmerkein, vaan huomio on kiinnitettävä myös toiminnan tilanteen kontekstiin. Konttinen (sama) nimeää ruohonjuuritason poliittisuuden arvopoliitiikaksi. Autenttinen itsensä toteuttaminen, symbioottinen ympäristösuhde sekä pyrkimys ihmisyyhteisöjen tasavertaisuuteen resurssienjaon ja sosiaalisen osallistumisen puitteissa ovat kaikki arvoja, joihin kansalaisten kuluttamiseen liittyvät poliittiset intressit voidaan palauttaa. Itse kuluttaminen on jo poliittista, mutta politiikan merkityksillisin sijaintipaikka on puolustettavissa arvoissa. Uudelleen

sovellettu kuluttaminen tekee elämismaailman lähtökohtaiset arvot näkyviksi ja konkreettisiksi, ja osoittaa niiden yhteyden kuluttamiseen ja kulutusyhteiskuntaan, mikä tarkoittaa eksplisiittisesti kyseisten arvojen politisoimista. Arvopoliittinen kuluttamisen orientaatio pyrkii tekemään kolonisoiduista kulutusyhteiskunnan objekteista merkityksellisiä toimimalla samanaikaisesti niiden äänenä. Sama poliittisuus, joka vaikuttaa ruohonjuuritason kansalaisten muussa toiminnassa, kanavoituu siis kuluttamiseen uudelleen soveltamisen muodoissa.

Olen perustellut kuluttamisen poliittisuutta vuorovaikutteisuuden, sääntöjä muuttavan orientoitumisen ja arvojen puolustuksen piirteiden hahmottamisella, vaikka keskeisimmät poliittisuuden tunnusmerkit löytyvät modernien yksilöiden 'politisoitumisen välttämättömydestä'. Beck (1997, 152 - 156) ja Giddens (1991, 214 - 223) esittävät syventyneen politiikan tuleminen väistämättömyytenä, jonka vaihtoehtona on totaalinen lamaantumisen ja deprivatio. Yksilöllistyminen traditionaalisista puitteista irtautumisena merkitsee henkilökohtaisen vastuunottamisen pakkoa. Abstraktien systeemien hallinnoimat kaikkialle tunkeutuvat prosessit pakottavat tutkiskelemaan ympäröivää todellisuutta, ja löytämään väyliä oman elämänmuodon ja sen tärkeäksi koettujen alueiden omaehtoiseen suunnitteluun. Elämänlaadusta ja hyvinvoinnista tulee oman elämänpoliittisen strategian onnistumisen indikaattoreita. Giddensin elämänpolitiikka ja Beckin 'elämän ja kuoleman politiikka' merkitsevät yksilöllistymisen toista ulottuvuutta, jossa ennenkokemattomalla vapaudella on myös sietämättömät puolensa. Kuluttamisen poliittisuudessa ne merkitsevät kulutusyhteiskunnan kolonisoivaa vaikutusta, jolloin kuluttamisen kaikista ulottuvuuksista tietoiseksi tuleva kansalainen asettuu, ajautuu tai joutuu 'kuluttamisen poliittisen vastuun' kantajaksi.

Käytännössä yksilön poliittinen vastuu erityisesti kuluttamisesta on seurausta hallinnon kiinnittymisestä yhä enemmän talouden esteettömän toiminnan tukemiseen ja edistämiseen, mikä on merkinnyt ongelmien suhteen kuluttamisen yläpoliittisen neutraalin statuksen ylläpitämistä ja haluttomuutta sen politisoimiseksi. Monista kulutusyhteiskunnan käytännöistä on helpompi vaieta kuin ottaa ne poliittiselle agendalle. Esimerkkinä tällaisesta vaikenemisen politiikasta voidaan ottaa lapsi- tai halpatyövoiman käyttö tuotannossa: ainakaan Suomessa lapsityövoimalla tehtyjen tavaroiden ostamista tai maahantuomista ei ole kriminalisoitu, vaikka Suomen omassa lainsäädännössä iän ja työn teettämisen suhde on tiukasti ohjeistettu ja sanktioitu. Lapsi- tai halpatyövoiman käytön osoittamiseksi olisi kyettävä purkamaan koko jakelun ja tuotannon ketju, eikä sellaiseen vapaan tavaroiden liikkumista loukkaavaan toimeen rohjeta ryhtyä, vaan ongelmien käsittely ja problematisointi on sysätty alapolitiikan yksilöllisten menettelytapojen ja valintojen kautta ratkaistaviksi. Sama yläpoliittinen voiman ja tahdon puutteen sekä intressiristiriidan ilmentymä voidaan esittää minkä tahansa muun kuluttamisen kolmannen tahon

ongelman kohdalla. Ala- ja yläpolitiikan välisessä refleksiossa on siis kyse myös organisoidun vastuuvapauden tuottamien ongelmien ratkaisemisesta.

Kuluttamisen uudelleen soveltaminen palautuu edellä esitetyn mukaisesti politiikan väistämättömyyteen, jossa tietointensiivisyys valmiutena praktisiin toimiin voidaan esittää ruohonjuuritason poliittisen vastuun käsitteenä. Dialogisuus, sääntöjen muuttaminen ja arvojen 'operationalisoiminen' kuluttamiseen sopiviksi liittyvät siten enemmän kansalaisten toteuttavaan politiikkaan, jossa kuluttamisen poliittisuutta voidaan arvioida toiminnan laadun kuvauksen perusteella. Kaikkein keskeisimmin poliittisuus näkyy maailmantilan individuaalisina diagnooseina, sen erityisissä kohteissa ja näkökulmissa, joihin sosiaalinen intressi kiinnittyy. Kansalaisuus politiikan subjektina toteutuu siten myös kuluttamistilanteissa. Tulee kysymykseen nähdä ruohonjuuritason politiikka jatkumollisena ja katkoksettomana kansalaisidentiteettiin liittyvänä valmiutena, joka ei ole irrotettavissa kliinisen tarkastelun kohteeksi, vaan kokonaisvaltaisten yhteiskuntaelämän subjektiivisten osien tulkinnaiksi, jossa korostuvat samansuuntaisesti poliittiset näkökulmat ja elämän eksistentiaaliset kysymykset (esim. Faulks, 2000; Giddens, 1991; Kontinen, 1999). Tällaiset seikat eivät voi olla näkymättä kuluttamisen kaltaisissa tilanteissa, jotka ovat otollisia poliittiselle soveltamiselle. Koska tiedollisesta refleksiivisyydestä johdettu sosiaalinen sitoutuneisuus on harvojen ominaisuus, voin siksi kuvailla haastateltujen kansalaisten kuluttamisen piirteitä vahvassa mielessä poliittisiksi, vaikkakin heidän asemansa kulutusyhteiskunnassa jää vain lievästi anomaliseksi suurten kuluttajamassojen joukossa. Kun kuluttaminen strategiana ja elämismaailman kansalaisuus käyttöarvona saavat vastaavuuden, voidaan saatua uudelleen sovellettua kuluttamista luonnehtia kulutusyhteiskunnan poliittiseksi anomaliaksi.

6.3. Kulutuksellistumisen ja kuluttajistumisen yhteiskunnallinen merkitys

Havainto, jonka tein kuluttamiseen kriittisesti suhtautuvasta kansalaisliitistä modernisaatiota ja kuluttamista käsittelevien teorioiden pohjalta, ei ole metodologisten sääntöjen mukaan yleistettävissä. Kuitenkin tämän aineiston ja teorian rajoissa esittämäni kulutuksellistumisen ja uudelleen puitteistumisen kautta syntyvät, hegemonisen kulutusyhteiskunnan lakien mukaisesti, modernit elämäntavat ovat kuluttamisen tapoja. Moderni elämä kanavoituu kuluttamiseen ja saa muotonsa kuluttamisen kautta tavalla tai toisella. Voidaan puhua kuluttamisen metodologiasta modernin elämän ymmärtämisessä ja selittämisessä, sikäli vaikuttava avain kuluttaminen on moderniin todellisuuteen. Myös kuluttamalla vaikuttaminen uudelleen soveltamisena on kulutusyhteiskunnan legitimaation implisiittistä tunnustamista ja sen tukemista. Ainoastaan paluu omavaraistalouteen maallimuutona tai

muuna yhteisöelämän kaltaisena ratkaisuna voi irrottaa yksilön kulutusyhteiskunnan sitovista rakenteista, ja tällöinkin tulee kyseeseen elämäntavan uudelleen arvioiminen modernisuuden ja luonnontalouden välisen rajankäynnin näkökulmasta. Myös hyvää tarkoittava eettisten ja ekologisten tuotteiden suosiminen merkitsee myyjän intressin kannalta ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmien valtavirtatuotteiden olemassaoloa, mikä johtaa myyjän taloudellisen intressin näkökulmasta vallitsevan tarjontatilanteen ylläpitämistä. Taloudellisen intressin ylläpitäminen merkitsee yltäosalla kulutusyhteiskunnan integroivaa vaikutusta, mikä johtaa myös 'hyvien' päämäärien kulutuksellistumiseen.

Keskeisimpänä löydöksenä tutkimustuloksista haluan nostaa kritiikin, joka kosketti yhteiskunnallista kulutuksellistumista ja kuluttajistumista. Kulutuksellistumisen ja kuluttajistumisen käsitteellinen ymmärtäminen tai tunnistaminen edellyttää kulutusyhteiskunnan tulkitsemista uhkaksi tai riskiksi, tai vähintään kuluttamisen ja kuluttajuuden uhka- tai riskiulottuvuuksien tiedostamista. Uhka kulutuksellistumisen suhteen on toisenlainen kuin kuluttajistumisen kritiikin kohdalla, koska kulutuksellistuminen käsittää kulutusyhteiskunnan sisäisen refleksiivisyyden tuottamia suunnanmuutoksia ja koskettaa siten kuluttamisen syventymisen aiheuttamia riskejä. Olen sivunnut jo useita kertoja Järvelä & Wileniuksen (1996) riskien ja uhkien dynamiikan tulkintakehystä, ympäristöongelmien käsittelyä ja selittämistä laajentumisen ja syventymisen käsitteillä. Kulutuksellistuminen tarkoittaa kulutusyhteiskunnan prosessien ja kuluttajuuden syventymistä, jossa yhä harvemmat elämänprosessit ovat kuluttamisesta vapaata aluetta, ja jossa kuluttamisen säännöt sanelevat inhimillisen todellisuuden reunaehdot. Samat prosessit pyyhkivät pois ja mitätöivät muita elämäntapantottajia luomalla arkitodellisuutta hallitsevia normijärjestelmiä. Kuluttajistuminen taas tarkoittaa laajentumista, yhä uusien kuluttajien mukaantuloa sekä yhteiskunnallista segmentoitumista ja yhdenmukaistumista.

Kulutuksellistuminen on avainkäsite myös kuluttamisen vuorovaikutustahojen roolien ymmärtämiseen uhkaulottuvuuden kautta. Kuluttamisen 'kolmannet' tahot voidaan siis ymmärtää kulutuksellistumisen tuottamasta integraatiosta syrjäytyviksi, joita kulutusyhteiskunnan kulunsiirtomekanismit toimiakseen välttämättä vaativat. Tehokkaimman kuluttamisen tuottamiseksi on uhrattava tai etäännyttävä äänettömät tahot sekä oman yhteisön kuluttamisvajetta potevat yksilöt. Kulutuksellistumisen kautta voidaan selittää siten sosiaalisen syrjäytymisen dynamiikkaa riskihäviämisen logiikan mukaisesti, jossa sosiaalinen osallistuminen eri elämäntalouksille ja -sektoreille määritykseen perustuu lakien perusteella. Syventyminen vaatii myös syventyjiä, yhä enemmän mukaanmenijöitä. Kulutuksellinen deprivatio tai aktiivinen poisjättäytyminen merkitsee kulutusyhteiskunnassa antisosiaalisuutta, koska kuluttaminen on

konsumeristisen ajankuvan ja ideologian hegemoninen osallistumisen muoto, jolla ylläpidetään produktivistista utopiaa täydellisen yhteiskunnan saavuttamisesta. (Bauman 1997 & 1998; Baudrillard 1988b; Roche 1995, 193 - 194)

Amerikan Yhdysvalloista tulevat usein kuluttamisen ja kulutusyhteiskunnan viimeisimmät trendit ja saavutuksien esittelyt. Jeremy Rifkin (2001, 114 - 133) kuvaa kulutuksellistumisen syvenemisen viimeisintä edistysaskelta kuluttamisen vaihdon koodin muuttumisena ja siirtymänä omistamisesta (ownership) nautintaoikeuteen (access). Yhä suurempi osa Amerikan kuluttamispotentiaalisesta väestöstä on alkanut suosia kulutuksellistumisen viimeistä aaltoa, konsumeristista korporatismia, mikä tarkoittaa uudenlaisten kuluttajayhteisöjen muotoutumista. Keskeistä kuluttajayhteisöille on siirtyminen kestokulutushyödykkeiden kertakäyttöluontoisempaan kulutukseen. Tämä tarkoittaa riittävän kuluttamispotentiaalisten yksilöiden optiota joihinkin ylellisiin yhteishyödykkeisiin, joihin voidaan ostaa rajoitettu käyttöoikeus. Ostovoimaisuus määrittelee osallistumisoikeuden uusyhteisöissä. Uuden kuluttamisen kohteina ovat esimerkiksi loma-asunto-osakkeet, golf- ja tenniskentät sekä eristetyt asuma-alueet. Ideana toiminnassa on kuluttajan 'emansipoituminen' omistamisen tuottamasta huolehtimisen ja vastuun taakasta, sekä kestokulutushyödykkeen myymisestä useaan kertaan uudenaikaisena vaihtoarvon lain manipulaationa. Käytännössä kyse on taloudellisen arvon perusteellisesta ulosmittaamisesta.

Konsumeristisen korporatistisen perusajatus on siis omistusoikeuden hylkääminen. Kuluttamista määritellään nyt vuokraamisen, leasingin, jäsenyyden, lainaamisen, tilapäisyyden ja väliaikaisuuden mukaan. Kuluttaminen tarkoittaa nautintaoikeuden ostamista ja sen myötä suostumista korporaatioiden omintakeisiin toimintasääntöihin. Käytännössä uudet korporaatiot ovat suljettuja eliittiyhteisöjä, jotka ovat eristäytyneet muusta yhteiskunnasta sanan varsinaisessa merkityksessä. Esimerkiksi korporatiivisessa omistuksessa olevat asuma-alueet ovat aidattuja ja vartioituja, ja niillä on omat sääntönsä, jotka muistuttavat enemmän lainsäädäntöä kuin taloyhtiöiden järjestysääntöjä. Päätöksenteko tapahtuu puhtaasti 'ostovoimademokraattisesti': osakkeenomistus määrittää yhteisön äänestystilanteissa jäsenen käytössä olevan äänimäärän. Korporatiivisuus on muuttanut yhteisöt tuotteiksi ja tuotteet yhteisöiksi, ja sen myötä maksukykyiset eliitit ovat saavuttaneet suvereenin valtion sisällä monilla elämäntilanteilla yhteiskunnallisen riippumattomuuden. Konsumeristisen korporatistisen myötä kuluttamisella on tosiasiallisesti alettu hallita territorioita.

Kulutuksellistumisen ongelma voi siis johtaa konsumeristiseen dystopiaan, sillä kuluttajalogiikan mukainen integraatio ja koheesio pitää sisällään eristäytymään pyrkivän eliittiyhteisöllisyyden uhkan. Irtpäästetty kulutuksellinen uusyhteisöllisyys sosiaalisen hierarkian ylätasolla rakentaa muureja jo

konkreettisesti perustamalla toimintansa vuorovaikutuksen aktorina kuluttamispotentiaalin kautta saavutettuun valtuutukseen. Jäsenyysperustainen konsumeristinen privilegiosysteemi perustuu varallisuusperiaatteeseen, jossa yhteiskuntakelpoisuus hankitaan kovarahoitteisuuden voimalla kulutuksellis-elitistisessä uusyhteisössä. Jos samanaikaisesti puretaan vallitsevaa kansalaisuusvaltuutusta institutionaalilla tasolla, aiheutuu siitä näköalat suunnattomiin residuaalisen osallistumisen muotoihin ja uudenlaiseen marginalisoitumiseen privaattien vartiolaitosten kontrolloimassa sähköitäyhteiskunnassa. Kulutuksellistumisella on siis sellaisia laadullisia ulottuvuuksia, jotka ovat resistenttejä kansalaisaktivistien kaikkein kekseliäimmillekin uudelleen soveltamille kuluttamistavoille. Toisaalta kulutuksellistuminen vain sopeutuu kaikkiin muihin yhteiskunnallista elitismiä ajaviin hankkeisiin, joissa jo muureja rakennetaan ja rajavalvontaa tehostetaan. Tämän vuoksi kuluttaminen, ja siihen läheisesti liittyvät taloudellisen eliitin esittämät yhteiskunnalliset intressit ovat nyt ja tulevaisuudessa haaste yhteiskuntapolitiikalle.

Kuluttajistuminen ongelmana merkitsee positiivisuutta, mitattavuutta. Se liittyy kuluttamisen aineellisiin seurauksiin, ympäristön kuormittamiseen ja kuluttajaperustaisen luokkayhteiskunnan muodostumiseen. Kuluttajistumisessa on kysymys ulkoisesti mitattavista ongelmista; siitä, kuinka kulutusyhteiskunta laajentuu yhä uusien ihmisryhmien keskuuteen ja valtaa yhä uusia resursseja. Kulutuksellisuudesta poiketen kuluttajistuminen on mukaanlukevaa, kuluttamiseen pakottavaa ja abstrakteihin systeemeihin integroivaa. Kuluttajistuminen kulutusyhteiskunnan kautta on edellytys kulutuksellistumisen kaltaisen eliittejä tuottavan ja syrjäyttävien prosessien käynnistämiseksi. Kuluttajistumista ilmiönä voi parhaiten kuvailla kvantitatiivisesti mitattavana ja kulutusyhteiskunnan välityksellisyyteen redusoituvana, mikä tarkoittaa järjestyksen patologiana kuluttamisen ongelmien vaivatonta sivuuttamista sen välityksellisyydestä johtuvana. Kuluttajistuminen liittyy kulutusyhteiskunnan ulkoisiin ongelmiin. Kulutuksellistuminen on monessa mielessä vastakohtainen, sitä voisi kuvailla laadullisesti evaluoitavaksi ja ongelmien suhteen etäännyttäväksi. Ongelmat kulutuksellistumisen suhteen liittyvät konsumeristiseen progressioon, jossa kuluttaminen saa uusia muotoja ja laadullisia ulottuvuuksia. Sekä kuluttajistumisella että kulutuksellistumisella voidaan selittää ja lähestyä ongelmia, jotka aiheutuvat kuluttamisen ja kulutusyhteiskunnan laajentumisesta ja syventymisestä.

Kuluttajistuminen ja kulutuksellistuminen kulutusyhteiskuntaa ja kuluttamisen merkitystä valaisevina näkökulmina auttavat ymmärtämään useita yhteiskunnallisia prosesseja, jotka jatkuakseen vaativat yksilöiden integroitumista ja sosiaalistumista kuluttamisen kautta. Nämä prosessit muokkaavat myös muuta sosiaalista todellisuutta kohti konsumeristista järjestystä. Kuinka paljon esimerkiksi sosiaalipoliittisesti määritellyissä toimeentulonormeissa lopulta onkaan kulutuksellisuutta ja

kuluttajistumista, ja voidaanko hyvinvointivaltiota edes syyttää konsumerismin tukemisesta, jos kyse on vain sopeutumisyriyksestä vallitseviin sosiaalisiin oloihin? Hyvinvointivaltiot kansallisten resurssien puitteissa ja kulutusyhteiskunta ylikansallisenä ilmiönä kohtaavat jo toisensa kuluttajistumisen sanelemien ehtojen vallitessa. Myös kulutuksellistuminen on jo tunkeutumassa sosiaalipolitiikkaan, sillä sosiaalityön retoriikassa käytetään yleisesti asiakkaan käsitettä kansalaisen tai avuntarvitsijan sijasta. Hyvinvointivaltion yksi kriisiulottuvuus redusoituu pitkälti kuluttamisen problematiikkaan, koska sosiaalisektorin toimijat joutuvat kohtaamaan saman ilmiön kuin kuluttamista tutkivat ja seuraavat tahot: molempien toimet liittyvät ainakin jossain määrin tarpeen ylittävään haluun, ainaiseen uuden kaipuuseen ja jäljittelyyn, sekä niiden täyttymättömyyden tuottamaan pahoinvointiin (ks. Falk 1994, 94; Campbell 1987, 37). Vai voidaanko suhteellisen deprivaaation käsite nykyoloissa palauttaa johonkin muuhun ilmiöön kuin kuluttamiseen?

Kuluttamisen samanaikainen sosiaalinen normittavuus, ja sen sisäinen ekspansiivinen dynamiikka kulutuksellistumiseksi ja kuluttajistumiseksi tulkittuna muodostaa yhtälön, jonka kautta muotoutuvat useimmat sosiaaliset ja ekologiset ongelmat. Etäännyttämisen ja välityksellisyyden kautta kaupattuna, sosiaalisen osallistumisen ja resurssienjaon väylänä kuluttamisen neutraalia yhteiskunnallista merkitystä on vaikea riisua puitteistaan. Vaikka kuluttamisesta ja kulutuksesta esitettäisiin päteviä ja kiistattomia laskelmia niiden vahingollisuudesta ympäristölle ja kaukaisten ihmisyhteisöjen toimeentulon saavuttamisen mahdollisuuksille, on vallitsevan kulutuskysynnän ylläpitäminen talouselämän kautta tuotetun vaurauden ja vakauden takeena korvaamaton yhteiskunnallinen toiminto. Kuluttaminen kuluttamisen vuoksi yhteiskuntaa koossapitävänä voimana paljastuu kuluttajistumisen ja kulutuksellistumisen käsitteiden viitoittaman pohdinnan myötä. Tarvediskurssin vanhanaikaisuutta ja kelvottomuutta onkin ryhdyttävä arvioimaan holistisemmasta, pienentyneen maailman ja rajallisten resurssien näkökulmasta. Kuluttaminen ongelmana on monimutkainen. Yhtäältä se tuottaa kulutuksellistumisena hyvinvointivaltiolle ylikäymättömiä haasteita kohonneiden elinstandardien muokkaamana uutena köyhyytenä, jolloin sosiaalisektorin tehtäväksi jää toimeentulotukiasiakkaidensa matkapuhelinlaskuista ja laajakaistaliittymistä koituvien kustannusten legitimoiminen ja hyväksyttäminen rahakirstun vartijoille ja suurelle yleisölle. Toisaalta kuluttaminen globaalien tason kuluttajistumisena rasittaa yhä enemmän äänettämiä kolmansia tahoja, joille on tarjottavana ainoastaan resurssihäviäjien rooleja. Siksi elämissä maailman kansalaisuuden kaltainen toimijuus ja sitoutuneisuus valmiutena kritiikkiin niin diskursiivisella kuin praktisellakin tasolla on lainsäätäjien, poliittisen eliitin ja kansainvälisten päättävien elinten todellista heräämistä odotellessa erittäin merkityksellistä.

LÄHTEET

- Aarnio, Aulis (2001)
Ajatuksia hyvästä elämästä. Jürgen Habermasin näkökulma yhteisöllisyyteen. Niin & näin nro 31, 4/2001: 55 - 59
- Alapuro, Risto (1998)
Sosiaaliset verkostot ja kollektiivinen toiminta. Teoksessa: Ilmonen, Kaj & Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino
- Alasuutari, Pertti (1995)
Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino. 3. painos
- Alkula, Tapani; Seppo Pöntinen & Pekka Ylöstalo (1994)
Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY
- Baudrillard, Jean (1983)
Simulations. New York: Semiotext(e)
- Baudrillard, Jean (1988a)
The System of Objects. Teoksessa Mark Poster (ed): *Jean Baudrillard: Selected Writings*. Padstow: Polity Press
- Baudrillard, Jean (1988b)
Consumer Society. Teoksessa Mark Poster (ed): *Jean Baudrillard: Selected Writings*. Padstow: Polity Press
- Bauman, Zygmunt (1992)
Intimations of Postmodernity. London: Routledge
- Bauman, Zygmunt (1997)
Postmodernity and its Discontents. Cambridge: Polity Press
- Bauman, Zygmunt (1998)
Work, Consumerism and the New Poor. Buckingham: Open University Press
- Beck, Ulrich (1990)
Riski yhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus. Tampere: Vastapaino (alkuteos: *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*, 1988)
- Beck, Ulrich (1997)
The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order. Cambridge: Polity Press. (alkuteos: *Die Erfindung des Politischen*, 1993; teokseen lisätty 1. luku on käännös alkuteoksesta *Das Zeitalter der Nebenfolgen und die Politisierung der Industriegesellschaft* 1996)
- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995)
Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino (alkuteos: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, 1994)
- Brand, Karl-Werner (1990)
Cyclical Aspects of New Social Movements: Waves of Cultural Criticism and Mobilization Cycles of New Middle-Class Radicalism. Teoksessa: R. J. Dalton & M. Kuechler (eds): *Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies*. Oxford: Polity Press
- Bulmer Martin & Anthony M. Rees (1996)
Citizenship in the Twenty-first Century. Teoksessa Bulmer Martin & Anthony M. Rees (eds): *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*. London: UCL Press
- Cahill, Michael (1994)
The New Social Policy. Oxford: Blackwell Publishers

- Campbell, Colin (1987)
The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism. Padstow: Basil Blackwell
- Cohen, Jean L. & Andrew Arato (1992)
Society and Political Theory. Massachusetts: The MIT Press
- Connor, Steven Civil (1989)
Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary. Oxford: Blackwell Publishers
- Durning, Alan (1992)
How Much Is Enough? The Consumer Society and the Future of the Earth. London: Earthscan Publications Ltd
- Eskola, Jari & Juha Suoranta (1998)
Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino
- Falk, Pasi (1994)
The Consuming Body. London: Sage
- Faulks, Keith (2000)
Citizenship. London: Routledge
- Featherstone, Mike (1991)
Consumer Culture and Postmodernism. London: Sage
- Gabriel, Yiannis & Tim Lang (1995)
The Unmanageable Consumer. Contemporary Consumption and its Fragmentations. London: Sage
- Giddens, Anthony (1990)
The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press
- Giddens, Anthony (1991)
Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press
- Giddens, Anthony (1994)
Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics. Cambridge: Polity Press
- Habermas, Jürgen (1987)
The Theory of Communicative Action, Volume 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason. Cambridge: Polity Press (alkuteos: *Theorie des Kommunikativen Handelns, Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft* 1981)
- Heinänen, Pekka (2001)
Kasvisravintoa kautta aikojen. Kasvisravinnon keräily, tuotannon, prosessoinnin ja kulutuksen historiaa sekä nykyaikaa. Tampere: MC - Pilot Oy
- Heiskala, Risto (1993)
Yhteiskunnalliset ohjausmekanismit ja ympäristöongelma. Sosiologia 2/1993: 97 - 111
- Heiskanen, Eva & Mika Pantzar (1994)
Kestävän kulutuksen kehitysnäkymät. Helsinki: Painatuskeskus.
- Husso, Marita (1993)
Vegetarismi valintana. Näkökulmia vegetarismiin ekologisiin, eettisiin ja ruumiillisiin perusteisiin. Jyväskylän Yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita nro 79
- Ilmonen, Kaj (1993)
Tavaroiden taikamaailma. Sosiologinen avaus kulutukseen. Tampere: Vastapaino
- Ilmonen, Kaj (1998a)
Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa: Ilmonen, Kaj & Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino
- Ilmonen, Kaj (1998b)
Moraalikysymysten ajankohtaisuus. Teoksessa: Ilmonen, Kaj (toim.): *Moderniteetti ja moraali*. Helsinki: Gaudeamus

- Järvelä, Katja (1998)
Kuluttajien käsitykset lihasta ja liha-alasta. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja n:o 14
- Järvelä, Marja & Markku Wilenius (1996)
Ilmastoriski ja ympäristöpolitiikka. Suomalaiset ympäristövaikuttajat ja nykyajan ympäristöongelmat. Tampere: Gaudeamus
- Konttinen, Esa (1998)
Uusien liikkeiden tuleminen subjektiviteetin puolustamisen kulttuuri-ilmastossa. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino
- Konttinen, Esa (1999)
Ympäristökansalaisuuden kyläsepät. Jyväskylän yliopisto: SoPhi
- Konttinen, Esa & Jukka Peltokoski (2000)
Ympäristöprotestin neljännen aallon sielunmaisema. *Sociologia* 2/2000: 111 - 129
- Korten, David C (1997)
Maailma yhtiöiden vallassa. Saalistaloudesta ekologiseen vallankumoukseen. Helsinki: Like (alkuteos: *When Corporations Rule the World*, 1995)
- Lagerspetz, Eerik (1998)
Omaisuuksien filosofia. Teoksessa: Ilmonen, Kaj (toim.): *Moderniteetti ja moraalit*. Helsinki: Gaudeamus
- Lehtonen, Turo-Kimmo (1994)
Shoppailu sosiaalisena muotona. *Sociologia* 3/94: 192 - 203
- Lupton, Deborah (1996)
Food, the Body and the Self. London: Sage
- MacClancy, Jeremy (1992)
Consuming Culture. London: Chapman's
- Marshall, T. H. (1996)
Citizenship and Social Class. Chicago: Pluto Press (1. painos 1950)
- Mason, Jennifer (1996)
Qualitative Researching. London: Sage
- McCracken, Grant (1988)
Culture & Consumption. New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities. Bloomington Indianapolis: Indiana University Press
- Megafoni (1999)
Freeganism! - roskisdykkäyksen abc. 19.11.
- Newby, Howard (1996)
Citizenship in a Green World: Global Commons and Human Stewardship. Teoksessa Bulmer, Martin & Anthony M. Rees (ed): *Citizenship Today. The Contemporary Relevance of T. H. Marshall*. London: UCL Press
- Nykänen, Hannele & Timo Järviöskö (1994)
Matkalle maan ääriin - Talaksen ystävien toimintamotiivit. Teoksessa Lehtinen, Ari & Pertti Rannikko (toim.): *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Tampere: Gaudeamus
- Pierson, Christopher (1991)
Beyond the Welfare State? Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press
- Polanyi, Karl (1985)
The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Beacon Press (1. painos 1957)

- Rautiainen, Antti & Lassi Salvi (toim.) (1998)
Kuluta harkiten -opas. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Redclift, Michael (1996)
Wasted. Counting the Costs of Global Consumption. London: Earthscan Publications Ltd
- Rifkin, Jeremy (1995)
The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: Putnam Publishing Group
- Rifkin, Jeremy (2001)
The Age of Access. The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life Is a Paid-for Experience. New York: Putnam
- Ritzer, George (1996)
The McDonaldization of Society. An Investigation into the Changing Character of Contemporary Social Life. Thousand Oaks: Pine Forge Press. Revised edition
- Roche, Maurice (1995)
Rethinking Citizenship and Social Movements: Themes in Contemporary Sociology and Neoconservative Ideology. Teoksessa Maheu, Louis (ed): *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*. London: Sage
- Saunders, Peter (1993)
Citizenship in a Liberal Society. Teoksessa Turner, Bryan S. (ed): *Citizenship and Social Theory*. London: Sage
- Schmidt-Bleek, Friedrich (2000)
Luonnon uusi laskuoppi. Ekotehokkuuden mittari MIPS. Helsinki: Gaudeamus.
Toimittanut Michael Lettenmeier alkuteoksista *Wieviel Umwelt braucht der Mensch? MIPS - das mass für ökologisches Wirtschaften*, 1994 ja *Das MIPS-Konzept. Weniger Naturverbrauch - mehr Lebensqualität durch Faktor 10*, 1998
- Singer, Peter (1991)
Oikeutta eläimille. Juva: WSOY. (alkuteos: *Animal Liberation* 1975)
- Touraine, Alain (1995)
Critique of Modernity. Oxford: Blackwell Publishers (alkuteos: *Une Critique de la Modernité*, 1992)
- Turner, Bryan S. (1984)
The Body & Society. Explorations in Social Theory. New York: Basil Blackwell
- Turner, Bryan S. (1986)
Citizenship and Capitalism. The Debate over Reformism. London: Allen & Unwin
- Turner, Bryan S. (1993)
Contemporary Problems in the Theory of Citizenship. Teoksessa Turner, Bryan S. (ed): *Citizenship and Social Theory*. London: Sage
- Twine, Fred (1994)
Citizenship and Social Rights. The Interdependence of Self and Society. London: Sage
- Uusitalo, Liisa (1986)
Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta. Helsinki: Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis, Series A: 49
- Vilka, Leena (1993)
Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino
- Vilka, Leena (1998)
Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta. Helsinki: Yliopistopaino
- Väyrynen, Raimo (1997)
Global Transformation. Economics, Politics, and Culture. Helsinki: Sitra 161
- Väyrynen, Raimo (1998)
Globalisaatio. Uhka vai mahdollisuus? Helsinki: Sitra 183

LIITE: TEEMAHAASTATTELURUNKO

MIELIPITEET

I MAAILMANKUVA JA EETTISET NÄKEMYKSET

Millaisissa järjestöissä tai liikkeissä toimit tällä hetkellä? Missä muissa ruohonjuuritason liikkeissä toimit? Vastaavatko järjestöjen päämäärät eettisiä näkemyksiäsi?

Miten luonnehdit edustamaasi järjestöä, nauttiiko se yleistä hyväksyntää, onko sillä radikaaleja päämääriä, millainen sen suhde on nykyiseen valtarakenteeseen ja yleiseen mielipiteeseen?

Miten sijoitat itsesi, maailmankuvasi ja näkemyksesi järjestön vastaavaan, onko ristiriitoja?

Miten olet mennyt mukaan nykyiseen liikkeeseen? Onko se valinnan tulos; oletko poiminut itsellesi sopivan järjestön, vai onko järjestö muokannut sinusta näköisensä?

Millaisessa toiminnassa olet ollut mukana liikkeen parissa?

Millaisia eettisiä tai poliittisia näkemyksiä sinulla on, ja mikä on niiden arvoperusta?

Millaisena näet maailman vuosituhatuuden vaihtuessa; ketkä ovat menestyjiä, ketkä häviäjiä?

Mitkä ovat maailman keskeisimmät ongelmat aikanamme?

millaiset asiat edistyvät, millaiset taantuvat?

mitkä asiat mielestäsi painavat yleisesti eniten vaakakupissa poliittisessa päätöksenteossa?

onko toisenlaisilla näkemyksillä edellytyksiä päästä julkisen huomion kohteeksi?

mitkä mielestäsi merkitykselliset asiat ovat jääneet vaille huomiota?

miten arvioit nykyisen jatkumisen mahdollisuutta?

Uskotko teknologisen edistyksen ratkaisevan nykyisin vallitsevat ongelmat?

Miten suhtaudut taloudelliseen globalisaatioon?

Millaisena näet länsimaiden suhteen kolmansiin maihin?

Millä tavoin ympäristö otetaan huomioon nykyään päätöksenteossa?

Millainen on utopias ihanteellisesta yhteiskunnasta, mitkä seikat ovat siinä merkityksellisiä?

Mitä on mielestäsi hyvinvointi?

Onko yksittäisen ihmisen toimilla merkitystä valtavilla globaaleilla markkinoilla?

II SUHDE VALLITSEVAAN KULUTUSYHTEISKUNTAAN

Kuinka paljon sinulta kuluu rahaa kuukaudessa asumismenojen ja ruuan jälkeen?

Paljonko käytät rahaa vaatteisiin vuodessa?

Onko sinulla omaa autoa, asuntoa, kesämökkiä tai muuta omaisuutta?

Milloin olet viimeksi tehnyt hankintoja?

III KULUTUSKÄSITYKSIÄ

Mitä sinulle tulee mieleen käsitteestä kuluttaminen?

Mikä on mielestäsi kaikkein pahinta kuluttamisessa; millainen kuluttaminen on vääristynyttä, tai milloin siitä tulee sellaista?

Mitä hyvää kuluttamisessa on?

Mikä on kuluttamisen vastakohta, onko sellaista?

Onko kuluttaminen välttämätöntä?

Millainen on kuluttamisen ja hyvinvoinnin välinen suhde?

Mitä mieltä olet TV-uutisten yhteydessä esitetyistä talousuutisista?

Millaisista asioista kuluttamista ylläpitävät tahot vaikenevat, mistä ei puhuta?

Voiko nykyisenkaltaiset länsimaiset kuluttamisen tavat olla osallistumisen muoto yhteiskunnassa?
onko silloin kyse pakottamisesta, vain yhden vaihtoehdon jättämisestä?
millaiset edellytykset sosiaaliselle elämälle tällöin jäävät?

Aiheuttaako kuluttaminen kärsimyksiä; millaisia, kenelle, mille?

Millaisia uhkia kuluttamiseen perustuva yhteiskunta tuottaa sosiaaliselle elämälle elämäntavan,
paikalliskulttuurien ja vuorovaikutustapojen näkökulmasta?
millaisia vaikutuksia voit nähdä johtuvat nimenomaisesti kuluttamisesta?

Mitä mieltä olet muodista ja mainonnasta?

Millainen persoonallisuuden ja identiteetin rakentamisväline kuluttaminen on?

Miten syvälle kulutuselämäntapa on juurtunut tällä hetkellä?

Missä yhteyksissä kuluttamisen kaikkialle tunkeutuminen näkyy parhaiten; vai näkyykö se - onko siitä tullut jo 'luonnollinen' osa elämää?

Miten kuluttaminen näkyy ihmisestä muuten kuin päällepäin?

Onko kuluttaminen vaikuttamispyrkimyksenä kuitenkin vain kulutusyhteiskunnan ehtojen mukaan toimimista?

Onko olemassa aitoja valintoja; olisiko pyrittävä valinnan runsauteen vai niistä pois?

TOIMINTA JA KÄYTÄNNÖT: KULUTTAMINEN, OSALLISTUMINEN JA VAIKUTTAMINEN

IV SOSIAALINEN SITOUTUNEISUUS

Kaipaako ylellisyyttä tai harjoitako 'turhamaisuutta', millaista ja minkä asteista?

Miten tyydytät ylellisyyden kaipuun tai kuluttamiseen liittyvän turhamaisuutesi joutumatta ristiriitaan näkemyksiesi kanssa?

Asetatko koskaan yksilölliset hyötyfunktiot sosiaalisten hyvinvointifunktioiden edelle?
ovatko halusi ja näkemyksesi joskus ristiriidassa; jos ovat, niin millaisissa tilanteissa?

Oletko neutralisoinut mitään kuluttamisen aluetta, johon et sovelle periaatteitasi; millaisia mahdolliset poikkeamat ovat?

Onko kuluttamisesi luonteeltaan jatkuvaa boikottia vai suunnattua täsmäkuluttamista?

Onko sinulla puutteellisuuden kokemusta, koetko koskaan jääväsi jostain paitsi?

Teetkö koskaan uhrauksia?

Onko kuluttamisesi avannut uusia ovia? (kokemus osallisuudesta tai osallistumisesta, uudet ystävät jne)

Koetko velvollisuutta tai vastuullisuutta toimia kuten toimit?

Millaiset seikat saavat sinut pysymään näkemyksissäsi?

Miten suuri arpajaisvoitto, huomattava perintö tai jokin muu tulonsiirto vaikuttaisi kuluttamisesi?

Miten joulu näkyy elämässäsi?

Millaisia kuluttamiseen liittyviä tulevaisuuden odotuksia sinulla on?

V JULKINEN JA YKSITYINEN

Oletko koskaan informoinut lähelläsi olevia ihmisiä kuluttamaan kestäväällä tavalla; miten, millaisella palautteella ja millaisin tuloksin?

Näkykö kuluttamisesi päälle päin, miten?

Miten sosiaalinen ympäristösi on vastaanottanut kuluttamisesi, ymmärtääkö se yhteyden näkemyksiisi?

Saako kriittinen kuluttaja tänä päivänä osakseen negatiivisia signaaleja, millaisia?

Keskusteletko kuluttamisesta ihmisten kanssa?

Mitkä olisivat ihanteellisia keinoja tai menetelmiä edistää kestäväää kuluttamista?

Typistäkö puhuminen 'tyyleistä' mielestäsi oman kuluttamisesi sisältöä?

VI KULUTTAMINEN JA TOIMINTA LIIKKEISSÄ

Miten sitovana koet jäsenyytesi liikkeeseen?

Tuottaako jäsenyys velvoitteita?

Miten liikkeessäsi huomioidaan kuluttamista?

Oletko kuluttamistilanteissa luontoliittolainen/maan ystävä; onko kuluttaminen yksi liikkeessä toimimisen muoto?

VII KULUTTAMINEN YHTEISKUNNALLISTEN PERUSULOTTUVUUKSIEN TASOLLE PALAUTETTUNA

1. Ruokavalio

Miten kulutat ruokaa?

Mitä tarkoittaa veganismi/vegetarismi?

Mitä veganismi/vegetarismi merkitsee käytännön kuluttamistilanteissa, mitä on huomioitava ruokaostoksissa, vaatteissa tai palveluissa?

Miten maailma on muuttunut sinä aikana kun olet ollut vegaani/vegetaristi; onko vegaanina oleminen tänä päivänä helpompaa?

Saatko tavallisista ruokakaupoista kaiken tarvitsemäsi?

2. Ympäristö

Miten otat huomioon ympäristöasiat kuluttamisessa; mitä on huomioitava ruokaostoksissa, vaatteissa ja palveluissa?

Mitä mieltä olet luomutuotteista?

Millaiset seikat tekevät tuotteesta ostokelvottoman ympäristömielessä?

3. Kolmas maailma

Millä tavoin huomioit kolmannen maailman kuluttamisessasi?

VIII MUUT TOIMINTATAVAT

Millaisia kriteereitä on kauppaliikkeen täytettävä, jotta asioisit siellä?

Osallistutko boikotteihin, millaisia ne ovat luonteeltaan?

boikotoidaanko tuotteita, kauppaliikettä vai valmistusmaata?

mistä boikotointi-ideat tulevat?

onko liikkeelläsi boikottilistoja tai -kohteita?

millaisia ovat boikottien kestoajat, ovatko ne peruuttamattomia vai voiko niistä vapautua?

Miten yleensä saat tietoa 'ostokelpoisista' ja 'ostokelvottomista' tuotteista?

Harjoitatko mitään 'ei-kuluttamisen' muotoja, millaisia? (marjanpoimintaa, kalastusta, leipomista, vaatteiden valmistusta ja korjausta tms.)